

Haritalama ve İzleme Çalışması

CANSU DAYAN

TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİNİ
İZLENMESİ PROJESİ FAZ I

Türkiye’de Katılımcı Demokrasinin Güçlendirilmesi:

Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin İzlenmesi Projesi Faz III

Sanatta

Toplumsal Cinsiyet Eşitliği:

Sahne Sanatları ve Sinema

Haritalama ve İzleme Çalışması

Dr. Cansu Dayan

Haziran 2025

CEİD YAYINLARI

Sanatta Toplumsal Cinsiyet Eşitliği: Sahne Sanatları ve Sinema Haritalama ve İzleme Çalışması

Kaynak gösterilmek kaydıyla yararlanılabilir.

ISBN: 978-625-7666-43-5

Tel: 0 312 440 04 84

www.ceid.org.tr

www.ceidizler.ceid.org.tr

Kapak/İç Tasarım: Hasan Kürşat Akcan

Bu yayın Avrupa Birliği tarafından finanse edilmektedir. İçeriği yalnızca Cinsiyet Eşitliği İzleme Derneği sorumluluğundadır ve her zaman Avrupa Birliği'nin görüşlerini yansıtmaz.

DR. CANSU DAYAN: Ege Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü’nden mezun olduktan sonra, Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı’nda tezli yüksek lisansını tamamlamıştır. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü Sosyal Araştırma Yöntemleri Anabilim Dalı ile Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Bölümü’nde yürüttüğü “A New Approach to Poverty Studies: Art Deprivation and Art Poverty as Missing Dimensions” [Yoksulluk Çalışmalarına Yeni Bir Yaklaşım: Eksik Boyutlar Olarak Sanat Yoksunluğu ve Sanat Yoksulluğu] başlıklı teziyle ortak doktora unvanı almıştır. 2014 yılından bu yana akademi, sivil toplum ve uluslararası kuruluşlar kesişiminde toplumsal cinsiyet eşitliği alanında çalışmaktadır.

Teşekkür

Evet, gelelim yazmayı en sevdiğim bölüme! Her çalışma gibi, bu çalışma da çok zor koşullarda doğdu ve fakat etrafım, eşzamanlı olarak, bu süreçte bana kendimi yalnız hissettirmeyen ve benden desteklerini esirgemeyen çok güzel insanlarla doldu. Öncelikle, sanatta toplumsal cinsiyet eşitliği konusunu izleme ve haritalama alanlarına dahil ederek bir ilke imza atan ve bu çalışmayı bana güvenerek emanet eden Cinsiyet Eşitliği İzleme Derneği (CEİD)’ne teşekkürü bir borç bilirim. Akabinde, çalışmanın süpervizörü sevgili Prof. Dr. Gülay Toksöz’e soruları ve yönlendirmeleri ile aklımı usulca açtığı için; sevgili editörümüz Dr. Handan Çağlayan’a incelikli, titiz okumaları ve motive eden yorumları ile metni de beni de güvenli bir limana çıkardığı için; Proje Direktörü sevgili Ülker Şener’e süreç boyu sabrı, özeni, esnek ve dostça yaklaşımı ile her daim çözüm odaklı ve yanımda olduğu için; ve sevgili Aslıhan Kabadayı’ya gösterge ve veri konusundaki engin bilgi ve deneyimi ile bana sağlam bir ışık tuttuğu için çok teşekkür ederim. Bu yol sizler olmadan açılmazdı.

Ayrıca, organizasyondan muhasebeye, veriden motivasyon ve ötesine kadar her an ve fırsatta varlıklarını da desteklerini de benden hiç esirgemeyen başta Bengin İnanç, Nesibe Dolaner, Suzan Tuncer, Hasan Kürşat Akcan ve Nihal Çarıkçı olmak üzere tüm CEİD emekçilerine sonsuz teşekkür ederim, emekleriniz bu çalışmanın ilerlemesini mümkün kıldı.

Dahası, özellikle veri toplama ve görselleştirme aşaması olmak üzere çalışmanın asistanlığını üstlenen ve bu yolda en az benim kadar yorulsa da yürümekten hiçbir zaman vazgeçmeyen sevgili Pınar Eldemir’e; oldukça sınırlı ve zor koşullardayken bile bu çalışmayı tamamlamam için gerekli özveriyi göstermekten çekinmeyen sevgili aileme, veri taleplerime dönüş sağlayan kurum/kuruluşlara; Ortak Anlayış Toplantısı’nda fikir ve görüşlerini paylaşarak çalışmaya katkıda bulunan Sanat Masası katılımcılarına; ve tabii ki sanatta toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik emek veren her bir kişi ve kuruma çok ama çok teşekkür ederim, sayenizde bu yol daha keyifli, kolay, anlamlı ve etkili bir hâl aldı.

Son olarak, bu çalışmayı okuyarak, paylaşarak, kullanarak, geliştirerek, çoğaltarak sanatta toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak için çabalayacak başta sivil toplum örgütleri emekçileri olmak üzere herkese şimdiden çok teşekkür etmek istiyorum: Katkılarınız, bu alanın dönüşümünde güçlü bir itici güç olacaktır.

İçindekiler

TEŞEKKÜR	4
TABLolar LİSTESİ	7
GRAFİKLER LİSTESİ	10
HARİTALAR LİSTESİ	14
KUTULAR LİSTESİ	14
GÖRSEL LİSTESİ	14
KISALTMALAR	15
I. GİRİŞ	18
A. SANATTA TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ: ATAERKİ İLE İMTİHAN	20
B. RAPORUN KAPSAMI VE BÖLÜMLERİ	23
II. NORMLARIN VE STANDARTLARIN BELİRLENMESİ	25
A. TEMATİK ALANLA İLGİLİ İNSAN HAKLARI BELGELERİNİN LİSTELENMESİ	25
B. NORMLARIN BELİRLENMESİ	31
1. Uluslararası İnsan Hakları Belgelerinin Sanatta Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ile İlgili Normlar Açısından Değerlendirilmesi	33
C. STANDARTLAR VE İYİ ÖRNEKLERİN BELİRLENMESİ	46
1. Standartlar	46
2. İyi Örnekler	67
III. TÜRKİYE BAĞLAMININ MEVCUT DURUM ANALİZİ: NORMATİF POLİTİK YAPI	68
A. YEREL MEVZUATIN HARİTALAMASI: MEVZUATIN İLGİLİ İNSAN HAKLARI BELGELERİYLE UYUMUNUN TESPİTİ	68
1. Anayasa ve Temel Kanunlar	69
2. Yönetmelikler, Yönergeler, Bakanlar Kurulu Kararları, Protokoller ve Diğer Belgeler	72
B. İLGİLİ POLİTİKALARIN HARİTALAMASI: POLİTİKA BELGELERİNİN İNSAN HAKLARI BELGELERİYLE UYUMUNUN TESPİTİ	74
1. Kalkınma Planları	74
2. Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programları	75
3. Kültür ve Turizm Bakanlığı (KTB) Politika Belgeleri	76
4. Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü (DOBGGM) Politika Belgeleri	78
5. Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü (DTGM) Politika Belgeleri	81
6. Sinema Genel Müdürlüğü (SGM) ve Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü (GSGM)	85
7. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASHB) 2024-2028 Stratejik Planı	85
8. Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü 2024-2028 Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı	85
9. Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) 2024-2028 Stratejik Planı	86

10. Yükseköğretim Kurulu (YÖK) 2024-2028 Stratejik Planı	86
11. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB) 2024-2028 Stratejik Planı	86
C. SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİNİN VE DİĞER KAMUSAL AKTÖRLERİN KAPASİTELERİNİN HARİTALAMASI	87
1. Sanat Alanındaki Sivil Toplum Kuruluşlarının Hak Temelli İzleme Yapma Durumları	87
2. İzleme Yapan Kadın Örgütlerinin Sanat Alanında İzleme Yapma Durumları	89
3. LGBTIQ+ Örgütlerinin Sanat Alanındaki Raporlarının Kadın Haklarına Duyarlılıkları	92
4. Hak Temelli İzleme Yapan STK’ların Sanatta Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Duyarlılığı	95
5. Diğer Kamusal Aktörler	98
IV. GÖSTERGE VE VERİ KAYNAKLARI	99
A. GÖSTERGE KAYNAKLARININ HARİTALAMASI	99
1. Kültür Göstergelerinin Geliştirilmesine Yönelik Çalışmalar	101
2. Görsel-İşitsel Sektörlerle İlgili Göstergeler	105
3. Türkiye’de Verisi Olan Göstergeler	111
4. Türkiye’de Verisi Olmayan ve Kullanılması Önerilen Göstergeler	122
B. İLGİLİ VERİLERİN HARİTALAMASI	128
V. TÜRKİYE’DE TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİNİN HARİTALAMASI	131
A. MEVCUT DURUM	131
1. Mevcut Yapısal Durum	131
2. Kültür Ekonomisi ve Harcamaları	133
3. Sanatsal Hayata Katılım ve Görünürlük	135
4. Sanat Yönetimi ve Çalışma Hayatı	145
5. Sanat Eğitimi ve Araştırmaları	157
6. Sanatta Toplumsal Cinsiyet Temelli Ayrımcılık ve Şiddet	164
B. PROJE İLLERİNDE MEVCUT DURUM	167
1. Adana	172
2. Ankara	180
3. Bursa	187
4. Eskişehir	190
5. Gaziantep	195
6. Hatay	197
7. İstanbul	201
8. İzmir	209
9. Mersin	214
10. Samsun	217
11. Trabzon	219
C. SONUCA DOĞRU...	221
1. Önerilen Niteliksel Araştırmalar	222
VI. KAVRAMLAR VE TERİMLER	226
VII. KAYNAKÇA	227

Tablolar Listesi

Tablo 1: Uluslararası Sözleşmeler	26
Tablo 2: Diğer Uluslararası Belgeler	30
Tablo 3: Sanatta Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine İlişkin Standartları/Tavsiyeleri İçeren Belgelerin Listesi	47
Tablo 4: Sanatta Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Stratejik Alanları	48
Tablo 5: Stratejik Alan: Sanatsal Hayata Katılım ve Görünürlük	49
Tablo 6: Stratejik Alan: Sanat Yönetimi ve Çalışma Hayatı	56
Tablo 7: Stratejik Alan: Sanat Eğitimi ve Araştırmaları	61
Tablo 8: Stratejik Alan: Sanatta Toplumsal Cinsiyet Temelli Ayrımcılık ve Şiddet	66
Tablo 9: İkincil Düzenleyici Belgeler	73
Tablo 10: KTB Politika Belgelerinin TCE Duyarlılığı	77
Tablo 11: DOBGM Politika Belgelerinin TCE Duyarlılığı	79
Tablo 12: Planların Üst Politika Belgeleri ile İlişkisi	81
Tablo 13: DT Stratejik Planlarının TCE Değerlendirmesi	82
Tablo 14: Unvana ve cinsiyete göre ÇSGB çalışanlarının dağılımı	86
Tablo 15: İzleme Yapan Kadın Örgütlerinin Sanat Alanında İzleme Yapma Durumları	91
Tablo 16: LGBTIQ+ Örgütlerinin Sanat Alanındaki Raporlarının Kadın Haklarına Duyarlılıkları	94
Tablo 17: Hak temelli izleme yapan STK’ların Sanatta Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Duyarlılığı	97
Tablo 18: Diğer Kamusal Aktörlerin Sanat Alanında Hak Temelli İzleme Yapma Durumu	98
Tablo 19: Kültür/Sanat Göstergelerine Yönelik Uluslararası Veri Tabanları	100
Tablo 20: UNESCO Kalkınma İçin Kültür Göstergeleri (Culture for Development Indicators) (2014)	102
Tablo 21: UNESCO 2030 Kültür Göstergeleri (Culture I 2030 Indicators) (2019)	103
Tablo 22: ESSnet-Culture Final Teknik Raporu	104
Tablo 23: Türkiye’de Verisi Olan Göstergeler	111
Tablo 24: Türkiye’de Verisi Olan ve Kullanılması Önerilen Göstergeler	117
Tablo 25: Türkiye İçin Önerilen Yapısal Göstergeler	122
Tablo 26: Türkiye İçin Önerilen Yapısal Göstergeler: Kültürel/Sanatsal Hayata Katılım ve Görünürlük	123
Tablo 27: Türkiye İçin Önerilen Yapısal Göstergeler: Sanat Yönetimi ve Çalışma Koşulları	125
Tablo 28: Türkiye İçin Önerilen Yapısal Göstergeler: Sanat Eğitimi ve Araştırmaları	126

Tablo 29: Türkiye İçin Önerilen Yapısal Göstergeler: Sanatta Toplumsal Cinsiyet Temelli Ayrımcılık ve Şiddet	127
Tablo 30: Türkiye’de Sanatta Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine İlişkin Veri Kaynaklarının Listesi	129
Tablo 31: Yapısal Göstergelere Yönelik Mevcut Durum Verisi	132
Tablo 32: Kültürel Alanlara Göre Genel Devlet Kültür Harcaması (Bin TL) (2022-2023)	133
Tablo 33: İllerdeki Kamu Sahne Sanatları Yapılanmaları	167
Tablo 34: Hatay’daki Sinema ve Gösteri Sanatları İstatistikleri	168
Tablo 35: Adana’daki İl Kamu Sahne Sanatları Yapılanması	172
Tablo 36: Sezona göre Adana Tiyatro Verileri	173
Tablo 37: Sezona göre Adana Orkestra Verileri	173
Tablo 38: Cinsiyete ve Yarışma Türüne Göre Adana Altın Koza Film Festivali Jüri Dağılımı (2024)	174
Tablo 39: Cinsiyete Göre Adana Altın Koza Ödülleri Dağılımı (2024)	175
Tablo 40: Sezon yılına göre Adana Büyükşehir Belediyesi Şehir Tiyatrosunda Oynanan Oyunlar	177
Tablo 41: Ankara’daki İl Kamu Sahne Sanatları Yapılanması	180
Tablo 42: Sezona göre Ankara Tiyatro Verileri	180
Tablo 43: Sezona göre Ankara Opera ve Bale Verileri	181
Tablo 44: Sezona göre Ankara Orkestra Verileri	181
Tablo 45: Cinsiyete ve yıla göre Ankara Tiyatro Festivali Onur ve Emek Ödülü Dağılımı (1996-2024)	182
Tablo 46: Bursa’daki İl Kamu Sahne Sanatları Yapılanması	187
Tablo 47: Sezona göre Bursa Tiyatro Verileri	187
Tablo 48: Sezona göre Bursa Orkestra Verileri	188
Tablo 49: Cinsiyete, Ödül Türü ve Yıla Göre Bursa İpekyolu Film Festivali Ödül Dağılımı (2006-2009)	188
Tablo 50: Eskişehir’deki İl Kamu Sahne Sanatları Yapılanması	190
Tablo 51: Sezona göre Eskişehir Tiyatro Verileri	190
Tablo 52: Eskişehir Belediyesi Şehir Tiyatroları Yönetim Kadrosu	191
Tablo 53: Eskişehir Büyükşehir Belediyesi Senfoni Orkestrası Yönetim Kurulu	194
Tablo 54: Gaziantep’teki İl Kamu Sahne Sanatları Yapılanması	195
Tablo 55: Sezona göre Gaziantep Tiyatro Verileri	195
Tablo 57: Hatay’daki İl Kamu Sahne Sanatları Yapılanmaları	198
Tablo 58: Sezona göre Hatay Tiyatro Verileri	198
Tablo 59: İstanbul’daki İl Kamu Sahne Sanatları Yapılanmaları	201
Tablo 60: Sezona göre İstanbul Tiyatro Verileri	201

Tablo 61: Sezona göre İstanbul Opera ve Bale Verileri	202
Tablo 62: Sezona göre İstanbul Orkestra Verileri	202
Tablo 63: 6. İstanbul Uluslararası Bale Yarışması (2024) Pozisyon ve Cinsiyete Göre Jüri Dağılımı	203
Tablo 64: 6. İstanbul Uluslararası Bale Yarışması (2024) Pozisyon ve Cinsiyete Göre Organizasyon Komitesi Dağılımı	204
Tablo 65: İzmir’deki İl Kamu Sahne Sanatları Yapılanmaları	209
Tablo 66: Sezona göre İzmir Tiyatro Verileri	209
Tablo 67: Sezona göre İzmir Opera ve Bale Verileri	210
Tablo 68: Sezona göre İzmir Orkestra Verileri	210
Tablo 69: 25. Uluslararası İzmir Kısa Film Festivali Cinsiyete Göre Jüri Dağılımı	211
Tablo 70: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sanat Dairesi Başkanlığı Şehir Tiyatroları Şube Müdürlüğü Çalışanlarının Cinsiyete ve Pozisyon Göre Dağılımı (2014-2024)	212
Tablo 71: Mersin’deki İl Kamu Sahne Sanatları Yapılanmaları	214
Tablo 72: Sezona göre Mersin Tiyatro Verileri	214
Tablo 73: Sezona göre Mersin Opera ve Bale Verileri	215
Tablo 74: Samsun’daki İl Kamu Sahne Sanatları Yapılanmaları	217
Tablo 75: Sezona göre Samsun Tiyatro Verileri	217
Tablo 76: Sezona göre Samsun Opera ve Bale Verileri	218
Tablo 77: Trabzon’daki İl Kamu Sahne Sanatları Yapılanmaları	219
Tablo 78: Sezona göre Trabzon Tiyatro Verileri	219
Tablo 79: Trabzon Uluslararası Film Festivali Ödüllerinin Cinsiyete Göre Dağılımı (2017)	220
Tablo 80: Türkiye İçin Önerilen Niteliksel Araştırmalar: Kültürel/Sanatsal Hayata Katılım ve Görünürlük	222
Tablo 81: Türkiye İçin Önerilen Niteliksel Araştırmalar: Sanat Yönetimi ve Çalışma Koşulları	223
Tablo 82: Türkiye İçin Önerilen Niteliksel Araştırmalar: Sanat Eğitimi ve Araştırmaları	224
Tablo 83: Türkiye İçin Önerilen Niteliksel Araştırmalar: Sanatta Toplumsal Cinsiyet Temelli Ayrımcılık ve Şiddet	225

Grafikler Listesi

Grafik 1: Gösteri sanatları alanında yıllara göre genel devlet kültür harcaması (Bin TL) (2022-2023)	134
Grafik 2: Hanehalklarının kültür harcamalarının yüzdesel dağılımı (2022-2023)	135
Grafik 3: Faaliyet türü ve cinsiyete göre dakika bazında kişi başına ortalama faaliyet süresi (2014-2015)	137
Grafik 4: Cinsiyete göre hafta içi zamanı yeterli olmayanlar ve en çok zaman geçirmek istedikleri faaliyetlerin dağılımı (2014-2015)	137
Grafik 5: Cinsiyete göre hobi olarak sanatsal faaliyetler ile uğraşma sıklığı (%) (2022)	138
Grafik 6: Altın Portakal En İyi Yönetmen Ödülünün yıllara ve cinsiyete göre dağılımı (1964-2024)	139
Grafik 7: En İyi Görüntü Yönetmeni ve En İyi Sanat Yönetmeni alanında verilen Altın Portakal Ödüllerinin cinsiyete göre dağılımı (1964-2024)	139
Grafik 8: Çeşitli alanlarda verilen Altın Portakal Ödüllerinin cinsiyete göre dağılımı (1964-2024)	140
Grafik 9: Altın Portakal Ödülleri bünyesinde verilen Onur Ödülü ve Özel Ödüllerin cinsiyete göre dağılımı (1964-2024)	141
Grafik 10: Çeşitli alanlardaki Altın Portakal jüri üyelerinin yıla ve cinsiyete göre dağılımı (1964-2024)	141
Grafik 11: Afife Jale Tiyatro Ödül adaylarının cinsiyete ve ödül türüne göre dağılımı (1997-2024)	142
Grafik 12: Afife Jale Tiyatro Ödül kazananlarının cinsiyete ve ödül türüne göre dağılımı (1997-2024)	143
Grafik 13: Cinsiyete göre Sadri Alışık Sinema Ödüllerinin dağılımı (2008-2024)	144
Grafik 14: Cinsiyete göre Sadri Alışık Tiyatro Ödüllerinin dağılımı (2008-2024)	144
Grafik 15: Sabancı Vakfının "Kısa Film Uzun Etki" yarışması ödüllerinin cinsiyete göre dağılımı (2016-2023)	145
Grafik 16: Bin kişi bazında ülkelere göre ortalama kültürel istihdam (2023)	146
Grafik 17: Cinsiyete ve yıla göre Türkiye’de kültürel istihdam (Bin Kişi) (2011-2023)	146
Grafik 18: Kültür ve Turizm Bakanlığı yöneticilerinin cinsiyete göre dağılımı (2024)	147
Grafik 19: Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı kurumlarda çalışan yöneticilerin cinsiyete ve pozisyona göre dağılımı (2024)	148
Grafik 20: DOB çalışanlarının cinsiyete göre dağılımı (2014-2024)	149
Grafik 21: DOB üst düzey yöneticilerinin cinsiyete göre dağılımı (2014-2024)	149
Grafik 22: DOB'deki sanatsal kurul üyelerinin cinsiyete göre dağılımı (2014-2024)	150
Grafik 23: Sezon ve cinsiyete göre opera ve bale sanatçıları (2019-2023)	150
Grafik 24: Sezon ve cinsiyete göre opera ve bale uygulatıcı uzmanları (2019-2023)	151
Grafik 25: Sezon ve cinsiyete göre opera ve bale uzmanları (2019-2023)	151

Grafik 26: Devlet Tiyatroları çalışanlarının kadro tipi ve cinsiyete göre dağılımı (Kuruluş-2023)	152
Grafik 27: Kültür ve Turizm Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü yöneticilerinin cinsiyete göre dağılımı (2024)	153
Grafik 28: Orkestra şefi ve orkestra şefi yardımcılarının cinsiyete göre dağılımı (2021-2023)	153
Grafik 29: Kadro durumu ve cinsiyete göre orkestra sanatçıları (2019-2022)	154
Grafik 30: Kültür ve Turizm Bakanlığı Sinema Genel Müdürlüğü yöneticilerinin cinsiyete göre dağılımı (2024)	154
Grafik 31: Cinsiyete göre Türkiye yapımı filmlerin yönetmen, senarist, yapımcı ve oyuncu dağılımı (2024)	155
Grafik 32: Dizi ve filmlerde yönetici/yaratıcı pozisyonundaki çalışanların cinsiyete göre dağılımı	155
Grafik 33: Film ekiplerinin cinsiyete göre dağılımı	156
Grafik 34: Yaratıcı sanatçılar ve sahne sanatçılarının cinsiyete ve yıla göre bin kişi bazında dağılımı (2022-2023)	156
Grafik 35: Sinema filmi, video ve televizyon programları yapımcılığı alanında yıllara ve cinsiyete göre kültürel istihdam (2022-2023) (bin kişi)	157
Grafik 36: Sahne sanatları ve/veya sinema bölümlerinin olduğu üniversitelerin türüne göre dağılımı (2025)	158
Grafik 37: Türkiye'deki konservatuvarlarda çalışan fakülte üyelerinin cinsiyet ve yıla göre dağılımı (2013-2024)	158
Grafik 38: Üniversitelerin Sahne Sanatları ile ilgili bölümlerindeki akademisyenlerin unvana ve cinsiyete göre dağılımı (2025)	159
Grafik 39: Üniversitelerin Sinema ile ilgili bölümlerindeki akademisyenlerin unvana ve cinsiyete göre dağılımı (2025)	160
Grafik 40: Üniversitelerin Sahne Sanatları ve Sinema ile ilgili bölümlerindeki bölüm başkanlarının cinsiyete göre dağılımı (2025)	161
Grafik 41: Yıllara ve cinsiyete göre sanat ile ilgili lisans programlarındaki öğrenci sayısı (2013-2024)	161
Grafik 42: Yıllara ve cinsiyete göre sanat ile ilgili lisansüstü programlarındaki öğrenci sayısı (2013-2024)	162
Grafik 43: Üniversitelerin sahne sanatları ve sinema bölümlerinde toplumsal cinsiyet ve/veya kadın konulu derslerin varlığı (Nisan 2025)	162
Grafik 44: Toplumsal cinsiyet ve/veya kadın konulu derslere sahip bölümlerin bulundukları üniversite türüne göre dağılımı (Nisan 2025)	163
Grafik 45: Toplumsal cinsiyet ve/veya kadın konulu derslerin ders türüne göre dağılımı (Nisan 2025)	163
Grafik 46: Sektörlere göre sanatsal ifade özgürlüğü ihlal sayısı (Ocak 2023- Mayıs 2024)	164
Grafik 47: Cinsiyete ve ihlal türüne göre sanatsal ifade özgürlüğü ihlal sayısı (Ocak 2023-Mayıs 2024)	165
Grafik 48: Cinsiyete göre sanatsal özgürlüğü ihlal edilen sanatçılar (Aralık 2017-Ocak 2023)	165

Grafik 49: Cinsiyete göre sanatsal özgürlüğü ihlal edilen sanatçılar (2022-2023)	166
Grafik 50: Cinsiyete ve ihlal türüne göre sanatsal özgürlüğü ihlal edilen sanatçılar (Aralık 2017-Ocak 2023)	166
Grafik 51: DOB'de 657 sayılı yasaya bağlı çalışan memurların cinsiyet ve birime göre dağılımı (2024)	169
Grafik 52: DOB'de 1309 sayılı yasaya bağlı memurların cinsiyet ve birime göre dağılımı (2024)	169
Grafik 53: DOB'ye bağlı il müdürlüklerindeki üst düzey yöneticilerin cinsiyete göre dağılımı (2024)	170
Grafik 54: DOB'deki kadrolu orkestra şeflerinin cinsiyete göre dağılımı (2014-2024)	170
Grafik 55: DOB'deki kadrolu rejisörlerin cinsiyete göre dağılımı (2014-2024)	171
Grafik 56: Yıla ve cinsiyete göre Sabancı Uluslararası Adana Tiyatro Festivalinde verilen yaşam boyu başarı ödüllerinin dağılımı (2005-2022)	176
Grafik 57: Çukurova Devlet Senfoni Orkestrası sanatçıların çalgı türü ve cinsiyete göre dağılımı (2025- Ocak)	178
Grafik 58: Çukurova Devlet Senfoni Orkestrası sanatçıların çalgı aleti ve cinsiyete göre dağılımı (2025-Ocak)	179
Grafik 59: Ankara Film Festivalinde verilen özel ödüllerin cinsiyete göre dağılımı (1988-2024)	183
Grafik 60: Ankara Film Festivali Kısa Film alanında verilen ödüllerin ödül türüne ve cinsiyete göre dağılımı (1988-2023)	184
Grafik 61: Ankara Film Festivalinde Ulusal Uzun Film alanında verilen ödüllerin ödül türüne ve cinsiyete göre dağılımı (1988-2023)	184
Grafik 62: Ankara Devlet Tiyatrosunda sahnelenen tiyatro oyunlarının senarist ve yönetmenlerinin cinsiyete göre dağılımı (2024- Kasım)	185
Grafik 63: Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası şef ve şef yardımcılarının cinsiyete göre dağılımı (2024)	185
Grafik 64: Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası sanatçıların çalgı türü ve cinsiyete göre dağılımı (2024)	186
Grafik 65: Bursa Devlet Tiyatrosunda sahnelenen tiyatro oyunlarının senarist ve yönetmenlerinin cinsiyete göre dağılımı (2024- Kasım)	189
Grafik 66: Bursa Bölge Devlet Senfoni Orkestrası sanatçıların çalgı türü ve cinsiyete göre dağılımı (2024)	189
Grafik 67: Eskişehir Şehir Tiyatrosu çalışanlarının kadro ve cinsiyete göre dağılımı (2014-2024)	192
Grafik 68: Cinsiyete göre Eskişehir Şehir Tiyatrolarında oynanan tiyatro oyunlarının yönetmenlerinin dağılımı (2000-2024)	192
Grafik 69: Yıllara ve cinsiyete göre Eskişehir Şehir Tiyatrolarında oynanan tiyatro oyunlarının yönetmenlerinin dağılımı (2000-2024)	193
Grafik 70: Eskişehir Senfoni Orkestrası çalışanlarının pozisyon ve cinsiyete göre dağılımı (2014-2024)	194
Grafik 71: Cinsiyet ve yıllara göre Antep Kısa Film Festivalinde gösterime giren filmlerin yönetmen dağılımı (2020-2023)	196

Grafik 72: Antakya Film Festivali jürisinin cinsiyete göre dağılımı (2024)	198
Grafik 73: Antakya Film Festivali ödülllerinin ödül türü ve cinsiyete göre dağılımı (2024)	199
Grafik 74: Hatay Büyükşehir Şehir Tiyatrosu çalışanlarının kadro ve cinsiyete göre dağılımı (2014-2024)	200
Grafik 75: İstanbul Uluslararası Bale Yarışması jüri üyelerinin cinsiyete göre dağılımı (2024)	203
Grafik 76: İstanbul Tiyatro Festivalinde verilen Onur Ödülllerinin yıllara ve cinsiyete göre dağılımı (1997-2024)	204
Grafik 77: İstanbul Film Festivali jüri üyelerinin yarışma türü ve cinsiyete göre dağılımı (1985-2024)	205
Grafik 78: İstanbul Film Festivali ödülllerinin cinsiyete ve ödül türüne göre dağılımı (1985-2024)	206
Grafik 79: İBB Şehir Tiyatroları çalışanlarının kadro ve cinsiyete göre dağılımı (2014-2024)	207
Grafik 80: İstanbul Devlet Tiyatrosunda sahnelenen tiyatro oyunlarının senarist ve yönetmenlerinin cinsiyete göre dağılımı (2024- Kasım)	207
Grafik 81: Çalgı türü ve cinsiyete göre İstanbul DSO sanatçıların dağılımı (2024)	208
Grafik 82: Çalgı türü ve cinsiyet göre İstanbul DSO şef ve şef yardımcılarının dağılımı (2024)	208
Grafik 83: Cinsiyet ve ödül türüne göre İzmir Kısa Film Festivali finalistlerinin yönetmen dağılımı	210
Grafik 84: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sanat Dairesi Başkanlığı Şehir Tiyatroları Şube Müdürlüğü çalışanlarının cinsiyete ve pozisyon göre dağılımı (2014-2024)	211
Grafik 85: İzmir Devlet Tiyatrosunda sahnelenen tiyatro oyunlarının senarist ve yönetmenlerinin cinsiyete göre dağılımı (2024- Kasım)	212
Grafik 86: İzmir Devlet Senfoni Orkestrası şef ve şef yardımcılarının cinsiyete göre dağılımı (2024)	213
Grafik 87: İzmir Devlet Senfoni Orkestrası sanatçıların çalgı türü ve cinsiyete göre dağılımı (2024)	213
Grafik 88: Mersin Şehir Tiyatrosu çalışanlarının cinsiyete ve pozisyona göre dağılımı (2014-2024)	215
Grafik 89: Mersin'deki Kent Orkestrası müdürlerinin cinsiyete göre dağılımı (2014-2024)	216
Grafik 90: Trabzon Devlet Tiyatrosu'nda sahnelenen tiyatro oyunlarının senarist ve yönetmenlerinin cinsiyete göre dağılımı (2024)	220

Haritalar Listesi

Harita 1: Türkiye’de sanatsal hayata katılım haritası (2024)	135
Harita 2: Türkiye’de sanatsal hayata katılım haritası- sinema (2024)	136
Harita 3: Proje İllerinde Mevcut Durum Haritası	167
Harita 4: Adana’daki güncel durum (2022-2023 sezonu)	172
Harita 5: Ankara’daki güncel durum (2022-2023 sezonu)	180
Harita 6: Bursa’daki güncel durum (2022-2023 sezonu)	187
Harita 7: Eskişehir’deki güncel durum (2022-2023 sezonu)	190
Harita 8: Gaziantep’teki güncel durum (2022-2023 sezonu)	195
Harita 9: Hatay’daki güncel durum (2022-2023 sezonu)	197
Harita 10: İstanbul’daki güncel durum (2022-2023 sezonu)	201
Harita 11: İzmir’deki güncel durum (2022-2023 sezonu)	209
Harita 12: Mersin’deki güncel durum (2022-2023 sezonu)	214
Harita 13: Samsun’daki güncel durum (2022-2023 sezonu)	217
Harita 14: Trabzon’daki güncel durum (2022-2023 sezonu)	219

Kutular Listesi

Kutu 1: V. Rıza Zobu’nun Afife Jale ile ilgili bir anısı	18
Kutu 2: Cheryl Crawford’a dair	19
Kutu 3: Bebek bale sınıflarında cinsiyet ayrımcılığı	21
Kutu 4: Akademik sanat tarihinde Batılı beyaz erkek bakış açısı	22

Görsel Listesi

Görsel 1: Ankara Kültür-Sanat Hayatına Yön Vermek İçin: Aksiyona Geç!	186
--	-----

Kısaltmalar

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ADT	Ankara Devlet Tiyatrosu
AGİMKKS	Avrupa Görsel-İşitsel Mirasın Korunması Sözleşmesi
AİHHŞ	Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AK	Avrupa Konseyi
AKA	Avrupa Kültür Anlaşması
AKS	Ankara Kültür Sanat
AmİHS	Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi
ArİHS	Arap İnsan Hakları Sözleşmesi
ASHB	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
ASŞ	Avrupa Sosyal Şartı
AYYKEEŞ	Avrupa Yerel Yaşamda Kadın-Erkek Eşitliği Şartı
BİROY	Sinema Oyuncuları Meslek Birliği
BM	Birleşmiş Milletler
BM Şartı (BMA)	Birleşmiş Milletler Antlaşması/Şartı
BMİDÇS	Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi
BSB	Belgesel Sinemacılar Birliği
BŞT	Belediye Şehir Tiyatrosu
CCS	Cultural and Creative Sectors (Kültürel ve Yaratıcı Sektörler)
CEDAW	Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women (Kadınlara Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi)
CEMR	Avrupa Belediyeler ve Bölgeler Konseyi
CM/Rec(2017)9	Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin Üye Devletlere Görsel-İşitsel Sektörde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Konusunda CM/Rec(2017)9 Sayılı Tavsiyesi
ÇHS	Çocuk Haklarına Dair Sözleşme
COE	Council of Europe (Avrupa Konseyi)
ÇSGB	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
CSO	Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası
DELPHI	Avrupa Kültür Varlıklarına Yönelik Suçlar Anlaşması
DKDMKDŞ	Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme
DOB	Devlet Opera Balesi
DOBGM	Devlet Opera Balesi Genel Müdürlüğü
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
DSO	Devlet Senfoni Orkestrası
DT	Devlet Tiyatroları
DTGM	Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü
E	Erkek
EHS (ENGELLİ)	Engelli Hakları Sözleşmesi
EIGE	European Institute for Gender Equality (Avrupa Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü)
ESK	Ekonomik, sosyal ve kültürel

ESKHS	Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi
ESSnet-Culture	Working Group European Statistical System Network on Culture (Avrupa İstatistik Sistemi Kültür Ağı Çalışma Grubu)
EU	European Union (Avrupa Birliği)
EU KEP	AB - Kültürel ve Yaratıcı Sektörlerde Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Doğru: Kültürel Eylem Planı 2019-2022
EUROSTAT	The Statistical Office of European Union (Avrupa Birliği İstatistik Ofisi)
FARO	Toplum İçin Kültürel Mirasın Değeri Çerçeve Sözleşmesi
FCS	Framework for Cultural Statistics (Kültür İstatistikleri Çerçevesi)
FeminArt	FeminArt Uluslararası Kadın Sanatçılar Derneği
FİLM-YÖN	Film Yönetmenleri Derneği
FSEK	Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu
GC/17	General Comment No. 17 (E/C.12/GC/17 nolu Genel Karar)
GC/21	General Comment No. 21 (E/C.12/GC/21 nolu Genel Karar)
GGASŞ	Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı
GGD	Genç Gönüllüler Derneği
GII	Global Innovation Index (Küresel İnovasyon Endeksi)
GSGM	Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü
GSYH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
HBB	Hatay Büyükşehir Belediyesi
HSO	Hatay Senfoni Orkestrası Kültür-Sanat Derneği
IAOKİS (IRK)	Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme
İHEB	İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi
İKSV	İstanbul Kültür Sanat Vakfı
ILO	The International Labor Organization (Uluslararası Çalışma Örgütü)
IMDB	İnternet Film Veritabanı
İSTANBUL K	Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi - İstanbul Sözleşmesi
KAOS GL	Kaos Gey ve Lezbiyen Kültürel Araştırmalar ve Dayanışma Derneği
KASED	Kadın Kültür Sanat Edebiyat Derneği
KEAN	Cell of Alternative Youth Activities (Alternatif Gençlik Faaliyetleri Birimi)
KEE	Kadın-erkek eşitliği
KEFE	Kadın-erkek fırsat eşitliği
KİFAÇ	Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi
KSGM	Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü
KSHS	Kadınların Siyasal Haklarına İlişkin Sözleşme
KTB	Kültür ve Turizm Bakanlığı
KYK	Kredi ve Yurtlar Kurumu
KYOTO	Kyoto Protokolü
LA	Londra Antlaşması
LEG- Culture	Leaders Group on Cultural Statistics (Kültür Liderlik Grubu)
LGBT	Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Trans
LGBTIQ+	Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Trans ve İnterseks
MAZLUMDER	İnsan Hakları ve Mazlumlara İçin Dayanışma Derneği
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı

MESAM	Türkiye Musiki Eseri Sahipleri Meslek Birliği
MSHS	Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme
MONTREAL	Montreal Principles on Women’s ESC Rights (Kadınların ESK Haklarına İlişkin Montreal İlkeleri)
MORDEM	Mordem Sanat ve Ekolojik Yaşam Derneği
MÖ	Milattan Önce
PARİS	Paris Sözleşmesi
PEKİN	Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu
SDG	Sustainable Development Goals (Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri)
SESAM	Türkiye Sinema Eseri Sahipleri Meslek Birliği
SETEM	Sinema ve Televizyon Eseri Sahipleri Meslek Birliği
SOKMKS	Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi
SOYÜAS	Sinematografik Ortak Yapım Üzerine Avrupa Sözleşmesi
SÖZ	Sanat Özgürlüğü İzleme Platformu
SPoD	Sosyal Politikalar, Cinsiyet Kimliği ve Cinsel Yönelim Çalışmaları Derneği
SSTK	Sanatçının Statüsüne Dair Tavsiye Kararı
STEAM	Science, Technology, Engineering, Arts, and Mathematics (Fen, Teknoloji, Matematik, Sanat ve Mühendislik)
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
STOCKHOLM KPEP	Stockholm Action Plan on Cultural Policies (Stockholm Kültürel Politikalar Eylem Planı)
SUSMA Platformu	Sansüre ve Otosansüre Karşı Platform
TC	Türkiye Cumhuriyeti
TCE	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği
TGİAHKDUS (GÖÇMEN)	Tüm Göçmen İşçiler ve Ailelerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme
TOBAV	Devlet Tiyatrosu Opera ve Bale Çalışanları Yardımlaşma Vakfı
TOMEB	Tiyatro Oyuncuları Meslek Birliği
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
UNESCO	United Nations Education, Science and Culture Organization (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü)
UNESCO 2030	UNESCO 2030 Culture Indicators (UNESCO 2030 Kültür Göstergeleri)
UIS	UNESCO Institute of Statistics (UNESCO İstatistik Enstitüsü)
ÜniKuir	Üniversiteli Kuir Araştırmaları ve LGBTİ+ Dayanışma Derneği
WIPO	World Intellectual Property Organization (Dünya Fikri Mülkiyet Organizasyonu)

I. Giriş

“Hayatımda mesut olduğum ilk gece... Sanatın ruhuma verdiği güzel sarhoşluk içinde idim. O piyeste güzel bir sen [sahne] vardır; ağlama sahnesi... Orada taşkın bir saadette ağladım. Sahiden ağladım... Alkış, alkış, alkış... Perde kapandı; açıldı, bana çiçekler getirdiler. Perde tekrar kapandı. Muharrir (Hüseyin Suat Bey) kuliste bekliyormuş; ben çıkarken durdurdu, alnımdan öptü: Bizim sahnemize bir sanat fedâisi lazımdı; sen işte o fedâisin, [d]edi.” (Sevengil’den akt. Dinçer, 2017: 90).

Türk Müslüman kadın kimliğinin tiyatro sahnesi ile arasına çekilen perdeyi alenen ilk kez açan Afife Jale işte böyle imliyordu hayatında sahne aldığı ve “mesut olduğu” ilk geceyi. “Tutkusu tiyatro, tiyatro sanatı” olan Afife’nin kısa ömürlü mutluluğu, “günâhkar” muamelesi (İleri’den akt. Çekirge, 2023) ile gölgelense de sahneye açık kimlikle çıkan ilk Müslüman Türk kadın olduğu ve hem Türkiye tiyatrosu hem de Türkiye’deki kadınlar adına yeni bir devir başlattığı gerçeğini değiştiremiyordu. Afife modernleşme ve millileşme kaygılarıyla dikiş tutmaya çalışan sanat dünyası ile 1920’ler İstanbul’unun harp odaklı ihtiyaçları, toplumsal huzursuzlukları ve karmaşası doğrultusunda, açılan boşlukları kapatan bir joker eleman, bir “fedai” görevi görürken, kâh yaka paça sahneye çıkartılıyor kâh aynı şekilde göz altına alınıp “Dinini, milletini, namusunu unutarak sahneye çıkıp oyun oynayan sen misin?” azarıyla tokatlanıyor, kâh coşkuyla alkışlanıp alnından öpülüyor, kâh “adabı islamiyeye mugayir olduğu” düşüncesiyle ansızın işinden kovuluyordu (Dinçer, 2017: 90; Engin, 2020). Diğer bir deyişle, milliyet, din, cinsiyet kısılcacının yarattığı toplumsal cinsiyet rolleri üzerinden araçsallaştırılıyor, hedef gösteriliyor, şiddete maruz bırakılıyordu. Sahneye çıkarılmadığı için istifa edişi, açık kimliği ve cesaretiyle sahneye çıktığı için gözaltına alınma ve tutuklanma girişimleri, sahnenin hakkı olan kostümleri giyme tercihi, resmî ve bizzat adına gelen yazıyla Darülbedayî’den kovulmuş, seçtiği meslekten ötürü babası tarafından evlatlıktan reddedilişi, gizlice evlenip alenen boşanması, parklarda uyuması ve morfini ile Afife, hayat sahnesinde kendisine biçilen “ehli” kadın rolünü oynamayı reddettiği (Dinçer, 2017: 93) için gözükaralığı, aykırılığı, ötekiliği ile baş başa bırakılıp “unutulmuş” (Coşkun, 1941: 14), yoksulluk ve yoksunluk içinde, yapayalnız ölmüştür. Başka bir ifadeyle, ‘kadın’ olduğu ve fakat kadın kimliği ile toplumun beklentilerine uygun ‘kadınsılıkta’ davranmadığı için cezalandırılmıştır.

Kutu 1: V. Rıza Zobu’nun Afife Jale ile ilgili bir anısı

“Tiyatro dolu... Seyirciler kendilerini temsile kaptırmışlar. Afife Tanrı’nın verdiği o mümtaz istidadını şahlandırmış alabildiğine heyecanlanırken oyunun yarısına varmadan tiyatro polisler tarafından bir baskına uğrayış uğradı ki herkes birbirine girdi. Sahnenin gerisinden koşuşmalar oldu. Fısıltılar kaş göz el işaretleri Afife’nin duraklamasından bir şeyler anlamaya çalışan seyirciler... Ve nihayet ön perdenin intizamsız bir halde kapanışı. Afife’yi sahneden içeri çektiler. Tiyatronun arka kapısından karanlık bir aralığa oradan cılız havagazı fenerleriyle ışıklandırılan bozuk kaldırımlı sokaklara döküldüler (...) ve Afife’yi güçbela buldukları bir atlı arabayla Üsküdar’a kaçırdılar (...) Afife’yi ele geçiremeyen polisler Celal Sahir Bey’le Hüseyin Suat Bey’i yaka paça karakola götürdüler. Kadıköy Merkez Memuru İstanbul Polis Müdürü Tahsin Bey’in Afife’nin sahneye çıkmasına izin veren emrine rağmen ‘emir memir dinlemem’ diye bağıyordu. Celal Sahir Bey’le Hüseyin Suat’a ‘Avradımı şanoda görmüş kadar fena oluyorum! Hepinizi mahvederim’ diye bağırıp durmuş” (Zobu, 1977: 75-78).

Hikayesinin her bir zerresiyle zamanının eril tahakkümünü gözler önüne sererken sanatın ve sanatçının maruz bırakıldığı politik şiddeti de görünür kılıyordu Afife. Bu tahakküm ve şiddet ise ne yalnızca o dönemin ne yalnızca o kimliğin ne de yalnızca o coğrafyanın kederiydi. Vasfi Rıza Zobu *O Günden Bu Güne* (1977) ile Türkiye tiyatrosunu ve Afife’yi anlattığı sıralarda Afife’nin belki de düşlerini hayata geçiren Amerikalı yaştı ve çağdaşı tiyatro yapımcısı Cheryl Crawford lezbiyen kimliğini yok edercesine görünmez kıldığı otobiyografisinde 50 yıllık tiyatro hayatında kendini ancak “laf arasında” yaşadığını yazıyordu:

“Bu, bir yapımcı olarak benim hayatımın hikayesi. Özel hayatımdan sadece laf arasında bahsedildi çünkü aslında öyle de yaşandı” (Crawford, 1977: ix).

Cheryl, otobiyografisine 1930’lar Amerika’sının erkek egemen tiyatro dünyasında nasıl olur da kendi gibi “kibar ve normal bir Orta-Batılı aile kızı”nın Broadway yapımcısı olabildiğini sorarak başlar ve kendisinin de cevabı halen bilmediğini iddia ederek kariyer yolculuğunu anlatmaya koyulur (Crawford, 1977: 6). Bağımsız bir yapımcı olma yolunda Cheryl’in deneyimleri ve anlatısı, toplumsal cinsiyet rolleri ve cinsiyete dayalı ayrımcılıkların evrenselliğini imlemek ve ataerkil sanat tarihi anlatısını kadınların bakış açısından yeniden yazıp okumak adına çok kıymetli bilgiler sunar:

“Crawford’un deneyimleri, ilerici söylemine rağmen, sosyal bilince sahip Grup Tiyatrosu’nun farklılıkları değersizleştiren güç ve ayrıcalık sistemlerini yeniden ürettiğini göstermektedir. 1930’larda erkeklerin ekonomik olarak yerlerinden edilmesini önlemek için kadınların kariyerlerinde ilerleme fırsatları kısıtlandı. Kadınların çalışmaması değil, emeklerinin “kadın işleri” ile sınırlandırılması gerekiyordu. Güçlü pozisyonlardaki kadınlara şüpheyle “kadını olmayan” gözüyle bakılıyordu” (Plum, 1998: 252).

Ancak bu anlatıda geçmişe ve günümüze ışık tutabilecek, belki de toplumsal cinsiyet, cinsel yönelim ve cinsellik üçgeninde Amerikalı sanatçıların profesyonel meslek hayatlarında karşılaştıkları zorlukları ve onları nasıl aştıklarını görünür kılarak ‘içeri’ gelen ve gelemeyen başka kimliklere ışık olabilecek deneyimler, Cheryl tarafından saklanır ve paylaşılmaz. Bu haliyle *Çıplak Bir Birey [One Naked Individual]* birçok eleştirmen tarafından pek de çıplak olmayan ve fakat her ne kadar Cheryl lezbiyen kimliğini saklamaya çalışsa da satır aralarından görünür olan bir anlatı olarak ele alınır (Plum, 1998). Diğer bir deyişle, “laf arasında” yaşanan bir hayat “satır aralarına” yazılır ve yayılır.

Kutu 2: Cheryl Crawford’a dair

Crawford’un hayatı gerçekten de bir heteroseksüel olarak “laf arasında” yaşanmıştır. Bir kadın yapımcı (özellikle de başarılı bir yapımcı) olarak sıradışılığı onu, profesyonel ve kişisel, kamusal ve özel arasındaki sınırları sürekli olarak müzakere ettiği oldukça görünür bir konuma yerleştirdi. Eve Kosofsky Sedgwick’in açıkladığı gibi, “Dolapta yaşamak ve dolayısıyla dolaptan çıkmak asla tamamen münzevi meseleler değildir; araştırılacak kişisel ve siyasi coğrafyalar... daha ziyade, açık sırrın daha düşünülemez ve sarsıcı olanlarıdır.” Crawford’un yaşadığı dönemde eşcinsel arzu anlaşıldıysa da bu arzu tiyatrodaki açıkça tartışılmadı. Broadway zaman zaman gey ve lezbiyen temaların sansasyonel oluşundan faydalandı; ancak çoğunlukla eşcinsellik yalnızca bir avuç prodüksiyonda ve o zaman da yalnızca son derece kodlanmış figürler ve dil aracılığıyla işlendi. Crawford’un kurulmasına yardımcı olduğu ileriye dönük şirketlerde bile cinsel azınlıkların ezilmesi ele alınan bir konu

değildi. Sonuç olarak, Crawford'un cinselliği bugün yalnızca parçalı ve karmaşık bir tarih olarak anlaşılabilir; bunun nedeni kısmen "sırrının" dolaşıma girmesinin durmuş olması, ancak daha da önemlisi, lezbiyen biyografisinin "kanıtı" olarak tek bir faaliyeti tanımlamanın imkânsız oluşudur. Crawford'un cinsel kimliği yatak odasında gerçekleştirilen eylemlerden daha fazlasıyla tanımlanıyordu. Martha Vicinus'un deyişiyle, onun lezbiyenliği hiçbir yerde olmasa bile her yerdedi (Plum, 1998: 241).

Bu durum yalnızca eril tahakküm, sansür ve oto-sansür gibi dışlayıcı mekanizmaları değil, aynı zamanda açılmanın belirli anlatı kalıplarına indirgenerek normatifleştiği bir "açılma rejimi"ni (Sedgwick, 1990) ve bireyleri kendi "gerçeğini" söylemeye zorlayan bir "itiraf kültürü"nü (Foucault, 1978) de yeniden düşünmeyi gerektirir.

Fındık kabuğunda sunulu ve öznelere bağımsız olarak birbirine konuşan bu iki hayat hikayesi, bugün hâlâ her alanda varlığını sürdüren toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık ve eşitsizliklerin sanattaki yansımalarının özünü oluşturur. Oysa sanat- tıpkı eğitim, sağlık, spor, siyaset vb gibi- herkesin en temel hak ve özgürlüklerden eşit yararlanmasını gerektiren başlıca alanlardan biridir. Bu doğrultuda, sanat yoksulluğu ve yoksunluğu ile- insan hakları, şiddet, yoksulluk, iyilik hali, eşitsizlikler ve ayrımcılıklar, kentsel yaşam, çevre ve iklim de dahil olmak üzere- günümüzün iyileştirilmeyi bekleyen ciddi evrensel ve toplumsal konuları arasında doğrudan bir ilişki vardır (Dayan, 2022). Bu bağlamda, sanatta toplumsal cinsiyet eşitliği ırk, dil, din, milliyet, cinsiyet, cinsel yönelim vb fark etmeksizin her bireyin sanatın her dalında ve yaratımdan katılıma her aşamasında eşit hak, fırsat ve olanaklara yalnızca yasal ve teorik olarak sahip olması değil, bir gündelik yaşam pratiği olarak da gerçeklik kazandırabilmesi demektir. O halde bu çalışma, sahne sanatları ve sinema özelinde, Türkiye’de sanatta toplumsal cinsiyet eşitliğini uluslararası insan hakları belgeleri, ulusal mevzuat ve yerel çalışmalar bağlamında izlemeyi ve haritalamayı hedeflemektedir. Bu minvalde, hak temelli izlemenin sanat alanına yönelik altyapı oluşturma çalışması ile izleme ve haritalaması eşzamanlı gerçekleşecektir. Öncesinde, sanat alanındaki toplumsal cinsiyet eşitliği mücadelesini tarihsel bir izleğe oturtmak, günümüzde alınan yolu göstermesi ve izlemeyi kolaylaştırması bakımından önemlidir.

A. Sanatta Toplumsal Cinsiyet Eşitliği: Ataerki ile İmtihan

Her şey 1971’de Linda Nochlin’in “Neden Hiç Büyük Kadın Sanatçı Yok?” sorusunu soran makalesinin yaktığı meşaleyle ışığa kavuşup görünür kılınmaya başladı. Feminist hareketin ivme kazandığı 1960’lı yıllara dek kadınlar bilim, siyaset, felsefe, edebiyat alanlarında olduğu gibi sanat dünyasında da yok değillerdi (Yamaner, 2005); alana girişlerini, alanda yükseliş ve görünürlüklerini, alanı şekillendirmelerini ve yönetmelerini engellemek suretiyle karşılıklarına örülen duvarları yıkmak, üzerlerine kapanan kapıları kırmak, içlerine ekilen yeteneksizlik ve yetersizlik tohumlarını söküp atmak ile meşgullerdi. Ataerki ile mücadeleleri evde, mutfakta, yatakta, tuval karşısında kendilerine biçilen ve kendilerinden beklenen roller kadar yumuşak olmadı; Artemisia olup tecavüze de uğradılar, Claudel olup eserlerinin hocaları/sevgilileri tarafından sahiplenilmesinin şahitliğiyle akıl sağlıklarını da yitirdiler, kadınların giyotine gitme hakkı varsa kürsüye çıkma haklarının da tanınması gerekliliğini savunan Olympe olup giyotine de gittiler (Acil, 2017; Akdemir, 2017; Akalın ve Baş, 2018). Yine de acılarını resmetmeyi ve bu yolla faillerini cezalandırmayı, tarihteki varlıklarını kanıtlamayı, emeklerini çaldırmamak için davalar açmayı ve bu davaları kazanmayı; hikayeleri duyulsun veya aydınlatılabilsin diye nüveler bırakmayı bildiler.

İlkçağ, Orta Çağ, Aydınlanma Çağı fark etmeksizin eril tahakküm, özne pozisyonunu kendine, nesne pozisyonunu güçsüz, öteki, ikinci saydığı kadına; yetenek ve deha gerektirdiğini savunduğu sanatı kendine, daha çok el emeği ve kendi hamuru ile yoğrulmaya ittiği zanaatı kadına; akıl ve aydınlanmayı temsil ettiğini iddia ettiği kültürü kendine, duygudan ve doğurganlıktan olma doğayı kadına ayırmıştır. Kamusal alana ait olan, eğitimden çalışmaya her sosyal yapıyı erilleştirip, özel alana tıktıkları ev, aile, bakım gibi işleri kadınlara yükleyerek hem özel alanı kontrol altına almak hem de kamusal alana erişimi engelleyerek kadınları güçsüz kılmak yoluyla hakimiyeti ellerinde tutmuşlardır. Bunun sanattaki yansımaları kadınları sanat eğitimi, yaratımı, icrası, alımlaması gibi aşamalardan menetmek şeklinde olmuştur.

Ataerkinin eril tahakküm yoluyla kontrol altında tutmayı arzuladığı alanlar cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kimliğiyle sınırlı olmamakla birlikte cinsel yönelim ve cinsellik olgularını da kapsamıştır. Bu istek, kadın-erkek, feminen-maskülen ikiliklerine ek olarak, heteroseksüel-eşcinsel gibi birbirini dışladığı iddia edilen zıtlıkların oluşturulmasında ve erkek, eril, heteroseksüel olandan kadın, feminen, eşcinsel olana doğru yöneltilen baskı ve ikincilleştirme çabalarında kendini ortaya koymuştur. İlgili çabaların meşru yöntemi, en basit haliyle, aşkı cinselliğe, cinselliği penetrasyona indirgemek, bunun üzerinden de kadını üreme kapasitesiyle belirleyip değerlendirmektir. Dolayısıyla, ataerki düşünce biçimine göre, üreyemeyen veya üremeyi tercih etmeyen kadınlar, penetrasyonsuz cinsellikler, cinselliğe kapalı aşklar gibi ‘norm’ dışı farklılıklar bu sistemin ötekileridir ve meşru değildir. Buradan hareketle, sanat tarihinde kadınların deneyimlediği ile benzer bir durum, LGBTIQ+ bireyler için de söz konusu olmuştur ve feminist hareketin ifşa ettiği sistemik engellemeler, LGBTIQ+’lar gibi, ötekileştirilen diğer kimliklerin tarihini de mercek altına almayı mümkün kılmıştır: “LGBT sanatçıların geçmişi kadın sanatçılar kadar geriye gitmektedir. Biliyoruz ki sanat tarihinin en büyük ustalarının içinde de eşcinsel olanlar vardı. Eril yapı onları görmezden gelemeyecek noktaya geldiğinde bu sanatçıların -Michalengelo, Caravaggio, Donatello ve birçok Rönesans ve sonrası sanatçılar- eşcinsel yaşamları bastırılmış, gösterilmemiş ve unutturulmaya çalışılmış, hatta eserleri sansürlenmiştir” (Demiral, 2018: 46).

Sanatçının yanı sıra, sanat dalı, sanat eseri, sanat malzemesi ve sanat alımlayıcısı da ataerki kodlar doğrultusunda toplumsal cinsiyetlendirilir. Toplumsal cinsiyet rolleri, toplumsal cinsiyet farklılıkları ve toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılıklar, örneğin baleyi “feminen” (Wollz, L.A.B. et al., 2016), trompet ve/veya trombonu “maskülen” (Wiedenfeld, 2012; Eros, 2008; Abeles ve Porter, 1978) olarak atayan; güzelliği ve çıplaklığı kadın bedenine atfederek kadın sanat öğrencilerini ancak nü çalışılan malzeme olmaları halinde nü çalışma derslerine alan; yani kadınları sanatın ancak “nesnesi” olarak kabul edebilen (Berger, 2008; Akdemir, 2017), kadın seyircilerin ise yalnızca kadınların oynadığı oyunları izlemesine izin verendir.

Kutu 3: Bebek bale sınıflarında cinsiyet ayrımcılığı

Tarihsel olarak iz bırakan beden ve dans, kadınsılıkla olan ilişkileri bağlamında ve daha çağdaş bir perspektiften bakıldığında, hala belirgin bir şekilde kadınsı bir ortam olarak görülen bale başlangıç sınıfı eğitimi ile olan ilişkilerinde bakışımızın odak noktasıdır. Bu bakış, karşıt olarak, oğlan çocukların bale başlangıç sınıfı eğitimine katılmalarının hala nasıl önyargı ve cinsiyet ayrımcılığının hedefi olduğunu düşünmemize de yardımcı olur (Wollz, L.A.B. et al., 2016).

Mücadelesi erkeklerden ziyade bu ikili sistem, ikilikler arası hiyerarşi ve belirlemeci ve indirgemeci söylemle olan “öteki” kimlikler bu yolda zaman zaman geri düşseler de ikilikleri çeşitliliğe, kapsayıcılığa, kesişimselliğe ulamayı, yatay ilişkilene yollarını bulmayı ve kendi gerçekliklerini yansıtmayan söylemsel inşaları ters düz etmeyi başarmışlardır.

Bugün halen gücünü, kurduğu ikili sistem ve söylemi himaye savaşı veren ataerki kâh sanat dallarını kâh enstrümanları kâh doğrudan kimlik, beden ve cinselliği ‘feminen’ ilan etme yoluyla değersizleştirme, ikincilleştirme, görünmez kılma, baskılama ve kontrol etme yöntemini izlemeye devam etmektedir. Bir başka deyişle, “[k]adın sanatçıların en üst seviyedeki sanatsal profesyonel ve ekonomik hiyerarşi içinde yeterince temsil edilmemesi ve aynı zamanda ‘kadınsı’ işlere ve sanatsal pratiklere daha az değer verilmesinin nedeni olarak toplumsal inşa süreciyle edinilen cinsiyet rolleri[nin] gösterilmekte” (Sankır, 2017: 188) oluşu, ataerkinin toplumsal cinsiyet eşitsizliğini üretme ve körükleme yönteminin güncelliğini koruduğunun ve kendini muhafaza edebildiğinin kanıtıdır. Herkes için olan ifade özgürlüğü hakkını ihlal ederek geçmişte kadınların sanat akademilerine ve devlet kurumlarına girişlerini yasaklayan ve eğitim almalarını engelleyen uygulamalar (Özyonar Çırak, 2021), günümüzde kendini cam tavanlar, sansür ve oto-sansür gibi uygulamalarda göstermekte; yalnızca kadınlar ve LGBTIQ+ bireyleri değil, erkekleri de belli toplumsal cinsiyet rollerine sıkıştırmaktadır. Fakat bir farkla, tarihi yazma eylemi artık salt beyaz, Batılı, orta sınıf, heteroseksüel erkek tekelinde değildir.

Kutu 4: Akademik sanat tarihinde Batılı beyaz erkek bakış açısı

Sanat tarihi alanında farkına bile varılmaksızın sanat tarihçisine özgü bakış olduğu kabul edilen Batılı beyaz erkeğin bakışı, yalnızca ahlaki ve etik bakımdan ya da elitist olduğu için değil, entelektüel açıdan da yetersizdir. Feminist eleştiri, akademik sanat tarihinin (ve genel olarak tarihin) bu görmezlikten gelinen değerler sistemini göz önüne alarak, tarihsel araştırmalara burnunu sokup varlık göstererek, alanın tarih ötesi naif ve kibirli zihniyetini gözler önüne sermiştir. Çeşitli akademik alanların dillerinde ve yapılarında ortaya serildiği üzere, bütün disiplinlerin kendi kendini sorgulamaya başladığı, varsayımlarının farkına varıldığı bir süreçte, "var olan"ı eleştirmeksizin "doğal" kabul etmek, entelektüel açıdan vahim sonuçlar doğurabilir. Gerçekten adil bir toplumsal düzenin kurulabilmesi için birçok toplumsal eşitsizlikten yalnızca biri olan erkek egemenliğinin üstesinden gelinmesi gerektiğini düşünen Mill gibi biz de beyaz erkek öznelliğinin ifade edilmeyen egemenliğini, tarihsel koşulları daha doğru, daha eksiksiz yansıtan görüşlere ulaşabilmek için düzeltilmesi gereken birçok entelektüel çarpıtmadan biri olarak görebiliriz. (Nochlin, 1971: 24-25)

Nochlin’in de işaret ettiği gibi, tarih yazımının cinsiyet körü bir gerçeklik inşasından kurtarılışı basitçe ve naifçe, tarihin derinliklerinde saklı kalmış kimlik ve gerçekliklerin açığa çıkartılmasıyla hak edilen görünürlüğe ve eşitliğe kendiliğinden ulaşılmış olacağı anlamına gelmez. Aksine, arkeolojik kazıya benzeyen bu süreç bir bilgi arama, tarama, toplama edimi olduğundan açığa çıkarılan gerçeklikler, saklı kimliklerden ve bu kimliklerin nasıl saklı kaldığından ziyade, daha derinden işleyen bir sistemin kodlarını ve söz konusu kimliklerin ışığa nasıl erişemediğini ifşa eder. Bu ifşa bugünün kavramsallaştırmasıyla izleme ve haritalamanın önkoşuludur ve esasında niceliksel ile niteliksel veri setlerinin oluşturulması aşamasına denk düşer. Başka bir ifadeyle, bu izleme ve haritalama raporunun yazımı, a) geçmiş ve güncel tarih yazımında sahne sanatları ve sinema özelinde görünmez kılınan toplumsal cinsiyete dayalı yapısal eşitsizlikleri su yüzüne çıkarmak, b) veriler ışığında daha doğru ve toplumsal cinsiyete duyarlı bir tarih yazımına katkıda bulunmak, c) veri temelli savunuculuk yoluyla daha eşit, insan onuruna yakışır ve kapsayıcı bir dünya tahayyülüne zemin hazırlamak bakımlarından bir kerteriz alma görevi görür. Sanat alanının olağanüstü genişliği, mevcut veriler ve raporun işlevselliği göz önünde bulundurulduğunda, bu rapor için kerteriz noktaları; 1) sahne sanatları, 2) sinema olarak belirlenmiştir. Dans (bale, modern,

halk vb), drama, tiyatro, opera, operet, müzik (klasik, senfonik vb), sirk, sihirbazlık gibi dalları kapsayan sahne sanatları, kitle önünde canlı performans gerektiren, iletişim yolu olarak beden, ses, söz, hareket ve müziği kullanan bir sanat şeklidir (Yusifova, 2022; Erkan, 2014). Bu çalışmada, var olan ve olması önerilen gösterge ve veriler ışığında, sahne sanatlarından “bale”, “opera”, “orkestra” ve “tiyatro”ya odaklanarak kapsama somut bir zemin kazandırmak hedeflenmiş; hayatı aynalayan doğası ile sahne sanatları ve sinemanın kadınları ve LGBTİQ+’ları ne kadar ve nasıl yansıttığının izleri aranmıştır.

B. Raporun Kapsamı ve Bölümleri

Sanat konusu da toplumsal cinsiyet konusu da eşitlik konusu da gerek bilimsel bilgi gerek entelektüel bilgi gerek gündelik yaşam bilgisi türlerinde çok çeşitli şekillerde ele alınan, uluslararası hukukun da siyasi yönetim biçimlerinin de toplumsal yaşam pratiklerinin de geçmişten bugüne üzerinde kafa yorduğu ve halen uzlaşmadığı, son derece somut ve basit ama bir o kadar da anlaşılması zorlaştırılan ikircikli konular olarak önümüzde durmaktadır. Bu da konu bağlamında raporun kapsamını direkt olarak etkiliyor. Sanatın da toplumsal cinsiyet eşitliğinin de ayrı ayrı ötekileştirildiği ve geride bırakıldığı bu zamanda, sanatta toplumsal cinsiyet eşitliği kesişiminde benim burada söyleyeceklerim elbette size yeni gelmeyecektir ve sizi çok şaşırtmayacaktır ama şunu belirtmekte fayda var; bu rapor var olanı değil, var olmayanı kanıtlamaya çalışan bir rapordur. Ek olarak, “Sanatta toplumsal cinsiyet eşitliği: Sahne sanatları ve sinema” kavramsallaştırması aynı anda hem oldukça geniş bir yelpazeyi hem de bir o kadar dar ve sınırlandırılmış bir kapsamı işaret ettiğinden, raporun kapsamını bölüm bölüm inşa etmeyi gerektirdi. Uluslararası insan hakları belgelerinin incelenmesi aşamasında, haklar bağlamında normlar ve standartlara bakarken dar kalan sanat kavramsallaştırmasından kültüre doğru genişlemek, kültür içerisinden de sanatı, sanatsal hakları damıtmak gerekti. Öte yandan, sanatı kültürden ayırmak mümkün değilken, bir tanıma veya dala indirgemek de olası değil. Her ne kadar başlık “sanatta toplumsal cinsiyet eşitliği” olsa ve her ne kadar yalnızca “sahne sanatları ve sinema” dallarından sorumlu olursa da yapısal izleme çok daha geniş bir çerçeveden, ‘insan hakları’ içerisinde ‘kültürel haklar’ bağlamında yapılmış, veriler ise yalnızca sahne sanatları ve sinema odağında sunulmuştur. Öte yandan, toplumsal cinsiyet eşitliği çoğunlukla ve yanlış bir biçimde kadın ve erkek üzerinden ele alınmakta. Ancak, sanatta kadın temelli çalışmalar bile uluslararası hukukun gündemine çok geç girmişken, sanatta LGBTİQ+ haklarının izlerine rastlamak iyice zor olduğundan bu raporda da veriler kadın-erkek ikiliğinde sunulmak durumunda olunan yerlerde öyle, ancak insan hakları belgeleri ve yapısal izleme bölümünde LGBTİQ+’lar göz ardı edilmeden toplumsal cinsiyet kavramına yakışır şekilde yapılmıştır. Eşitlik konusuna gelince, eşitliğin çok çeşitli şekillerde ele alındığını bilerek, sanat bağlamında vurgu özneler ve sanatın deneyimlenme hallerinedir. Diğer bir deyişle, sanatçı ile sanatsever arasında ve yaratım, alımlama, sergileme gibi sanatsal pratikler arasında bir fark gözetmeksizin her özne ve düzeye yönelik eşitlik izlenmiştir.

Tüm bunlarla birlikte, Rapor, Giriş bölümünü takiben Normların, Standartların ve İyi Örneklerin Belirlenmesi (II), Türkiye Bağlamının Mevcut Durum Analizi: Normatif Politik Yapı (III), Gösterge ve Veri Kaynakları (IV) ile Türkiye’de Sanatta Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Haritalaması (V) ana bölümlerinden oluşmaktadır. II. Bölüm, uluslararası insan hakları belgelerinin listelenmesi, sanatta toplumsal cinsiyet eşitliği yolculuğundaki kilometre taşlarının işaretlenmesi, incelenen belgeler ışığında normların, standartların ve iyi örneklerin belirlenmesi üzerinden hak temelli izlemenin çerçevesini oluşturmaktadır. III. Bölüm, Türkiye’de Anayasa, temel kanunlar, yönetmelik ve yönergeler gibi yasal mevzuatı oluşturan

belgeler ile politika belgeleri ve sivil toplum örgütlerinde, sanatta toplumsal cinsiyet eşitliğine verilen önemin teorik ve pratik olarak uluslararası insan hakları belgeleri ile uyumunu izlemektedir. IV. Bölüm, uluslararası ve ulusal gösterge ve veri kaynaklarını sunmakta; hali hazırda verisi olan ve kullanılan göstergelere ek olarak, verisi olan ve kullanılması önerilen göstergeler ile verisi olmayan ve önerilen göstergelerin dökümünü yapmaktadır. Son bölüm ise mevcut veriler ışığında, Türkiye’de ve 11 proje ilinde sanatta toplumsal cinsiyet eşitliğini katılım ve görünürlük, yönetim ve çalışma koşulları, eğitim ve araştırmalar, toplumsal cinsiyet temelli şiddet ve ayrımcılık kategorilerinde haritalamaktadır.

II. Normların ve Standartların Belirlenmesi

A. Tematik Alanla İlgili İnsan Hakları Belgelerinin Listelenmesi

Hak temelli izleme, ilgili hak alanındaki uluslararası hukuk ve literatürün ulaştığı en gelişmiş noktaya dayandırılarak gerçekleştirilen sistematik bir çalışmadır. İnsan hakları da insan hakları belgeleri de mütemadiyen gelişen canlı organizmalar olduğu ve ulaşılan en gelişmiş nokta, her zaman, ulaşılması gereken en gelişmiş noktaya tekabül etmeyebildiği için, izleme çalışmasına, doğal olarak, üzerinde doğrulduğu zemini eleştirmek de dahildir. Bu bağlamda, kültürel hakların tarihsel gelişimine, günümüzde ele alınış biçimlerine, çeşitlenen ve ağırlaşan ihlallere bakılırsa kültür ve sanat alanı, sözü geçen eleştirinin en yoğun yapılması gereken alanlardan biri olarak ortaya çıkar. Yapıcı bir eleştiri yapabilmek ve sanatta toplumsal cinsiyet eşitliğini izleyebilmek için, öncelikli olarak, kültürel hakların diğer insan hakları arasındaki yerini incelemek gerekir. İnsan hakları evrensel olmakla birlikte bölünmez, birbiriyle ilişkili ve birbirine bağlı olduğundan, kültürel haklarla siyasi, sosyal, ekonomik vb. gibi haklar arasında bir hiyerarşi olamaz. Ancak, pratikte, durumun böyle olmadığını; kültürel hakların diğer insan haklarına kıyasla daha geç ve zayıf geliştiğini görürüz (Meyer-Bisch, 1993; Stamatopoulou, 2008; Shaheed, 2010). Bunda kültürel görelilik adı altında tartışmalardan kaçınma yoluyla kültürel haklar çerçevesinin netleşmemesi, kültür kavramının tanımlanmasında karşılaşılan çeşitlilik ve zorluk, kültür ve sanat alanının hem devletler hem toplum nezdinde “daha az öncelikli” ve temel ihtiyaçlar içerisinde bir “lüks”, çoğu zaman da özellikle devletler açısından politik olarak bir “tehdit” şeklinde algılanması gibi sebepler ön plana çıkmaktadır (Stamatopoulou, 2008; Shaheed, 2010).

Uluslararası insan hakları belgelerinde kültürel hakların yeri ile doğrudan ilişkili olarak, sanatta toplumsal cinsiyet eşitliği konusu da geri planda bırakılmıştır. Doğrudan sanatta toplumsal cinsiyet eşitliğine odaklanan uluslararası bir sözleşme mevcut olmamakla birlikte konuyu- eklektik de olsa- sanatsal ve kültürel hakların gelişimi ile kadınların ve LGBTİQ+’ların insan hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında izlemek mümkün. Uluslararası hukuk, kadın ve LGBTİQ+’ları sanat ve kültür alanında özel olarak korunması gereken bir grup olarak tanımamaktadır. Ancak, kültürel hayata katılım ve ifade özgürlüğü haklarını ve onları toplumsal cinsiyete özgü hak ihlallerinden korumayı garanti eden birtakım uluslararası insan hakları belgeleri mevcuttur. İnsan onuruna saygı, ayrımcılık karşıtlığı ve eşitlik normları insan haklarının evrenselliğinin temelini oluşturduğu için iç hukuk kapsamında kadınlara ve LGBTİQ+’lara dayatılan herhangi bir kısıtlama uluslararası standartlara aykırıdır. Hiçbir ayırım yapılmaksızın herkesin kültürel haklardan yararlanma standardı ile kadınların yerel kültür politikalarından, dini pratiklerden ve gelenek göreneklerden bağımsız olarak hem seyirci hem de yaratıcı aktör konumunda kültürel içeriklere eşit erişimi garanti altına alınmıştır.

Bu bölümde sanatta toplumsal cinsiyet eşitliği konusunun izleme çalışmasına zemin oluşturabilecek uluslararası insan hakları belgeleri ve diğer uluslararası belgeler taranıp derlenerek listelenmiştir. Tablo 1’de yeşil ile renklendirilen sözleşmelerin kültürel haklar ve kadınların kültürel hakları bağlamında kilometre taşı niteliği taşıdığına ve takip eden bölümde detaylı bir şekilde aktarılmasına karar verilmiştir.

Tablo 1: Uluslararası Sözleşmeler

Belge adı	İngilizce	Kısaltma	İmza tarihi	Yürürlük tarihi	TR taraflık	TR şerhler
Birleşmiş Milletler Antlaşması/Şartı	The Charter of the United Nations	BM Şartı	1945	1945	1945 onay	Yok
İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi	Universal Declaration of Human Rights	İHEB	1948	1948	1949 yürürlük	Yok
Londra Antlaşması	Statute of the Council of Europe	LA	1949	1949	1950 onay 1950 yürürlük	Yok
Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi	European Convention on Human Rights	AIHS	1950	1953	1950 imza 1954 onay 1954 yürürlük	Yok
Kadınların Siyasal Haklarına İlişkin Sözleşme	Convention on the Political Rights of Women	KSHS	1952	1954	1954 katılım 1959 onay	29. madde, 1. fıkra
Avrupa Kültür Antlaşması	European Cultural Convention	AKA	1954	1955	1954 imza 1957 onay 1957 yürürlük	Yok
Avrupa Sosyal Şartı	European Social Charter	ASŞ	1961	1965	1961 imza 1989 onay 1989 yürürlük	1. madde, 2. maddenin 1, 2, 4, 5, 6 ve 7. fıkraları, 3. madde, 4. maddenin 2,3,4 ve 5. fıkraları, 7. Madde, 31. madde haricindeki maddeler kabul edilmemiş.
Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme	International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination	IAOKİS	1965	1969	1972 imza 2002 onay	22. madde
Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi	International Covenant on the Economic Social and Cultural Rights	ESKHS	1966	1976	2000 imza 2003 onay	Yok

Tablo 1: Uluslararası Sözleşmeler (Devam)

Belge adı	İngilizce	Kısaltması	İmza tarihi	Yürürlük tarihi	TR taraflık	TR şerhler
Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme	International Covenant of Civil and Political Rights	MSHS	1966	1976	2000 imza 2003 onay	27.madde
Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi	American Convention on Human Rights	AmİHS	1969	1978	-	Yok
Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme	Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage	DKDMKDŞ	1972	1975	1983 onay	Yok
Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Uluslararası Sözleşmesi	Convention on the Elimination of All Kinds of Discrimination Against Women	CEDAW	1979	1981	1985 onay	Yok
Afrika İnsan ve Halklar Hakları Şartı	African Charter on Human and Peoples' Rights	AİHHŞ	1981	1986	-	Yok
Avrupa Kültür Varlıklarına Yönelik Suçlar Anlaşması	European Convention on Offences relating to Cultural Property	DELPHI	1985	-	1985 imza	Yok
Çocuk Haklarına Dair Sözleşme	Convention on Child Rights	ÇHS	1989	1990	1990 imza 1995 onay	Yok
Tüm Göçmen İşçiler ve Ailelerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme	International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families	TGİAHKDUS	1990	2003	1999 imza 2004 onay	40. madde, 76. madde, 77. madde
Sinematografik Ortak Yapım Üzerine Avrupa Sözleşmesi	European Convention on Cinematographic Co-Production	SOYÜAS	1992	1994	1997 imza 2004 onay 2005 yürürlük	Yok

Tablo 1: Uluslararası Sözleşmeler (Devam)

Belge adı	İngilizce	Kısaltması	İmza tarihi	Yürürlük tarihi	TR taraflık	TR şerhler
Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı	Revised European Social Charter	GGASŞ	1996	1999	2004 imza 2007 onay 2007 yürürlük	1. madde, 2. maddenin 1, 2, 4, 5, 6 ve 7. fıkraları, 3. madde, 4. maddenin 2,3,4 ve 5. fıkraları, 7. madde, 31. madde haricindeki maddeler kabul edilmemiştir.
Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi	UN Framework Convention on Climate Change	BMİDÇS	1992	1994	2004 kabul	Yok
Kyoto Protokolü	Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change	KYOTO	1997	2005	2009 onay	Yok
Avrupa Görsel-İşitsel Mirasın Korunması Sözleşmesi	European Convention for the Protection of the Audiovisual Heritage	AGİMKS	2001	2008	2004 imza	Yok
Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi	The 2003 Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage	SOKMKS	2003	2006	2006 onay	Yok
Arap İnsan Hakları Sözleşmesi	Arab Charter for Human Rights	ArİHS	2004	2008	-	-
Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi	The 2005 Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions	KİFAÇ	2005	2007	2017 katılım	20. madde

Tablo 1: Uluslararası Sözleşmeler (Devam)

Belge adı	İngilizce	Kısaltması	İmza tarihi	Yürürlük tarihi	TR taraflık	TR şerhler
Toplum İçin Kültürel Mirasın Değeri Çerçeve Sözleşmesi (Faro Sözleşmesi)	Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society (Faro Convention)	FARO	2005	2011	imzalamamış	-
Engelli Hakları Sözleşmesi	Convention on the Rights of People with Disabilities	EHS	2006	2008	2007 imza 2009 onay	Yok
Avrupa Belediyeler ve Bölgeler Konseyi (CEMR) Avrupa Yerel Yaşamda Kadın-Erkek Eşitliği Şartı	Charter for Equality of Women and Men in Local Life	YEREL	2006	-	Çeşitli belediyeler	-
Yogyakarta İlkeleri	The Yogyakarta Principles on the Application of International Human Rights Law in Relation to Sexual Orientation and Gender Identity	YOGYAKARTA	2006	-	imzalamamış	-
Lizbon Antlaşması	Lisbon Treaty	LiA	2007	2009	-	-
Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi - İstanbul Sözleşmesi	Council of Europe Convention on preventing and combatting vaw and domestic violence	İSTANBUL	2011	2014	2011 imza 2012 onay 2014 yürürlük 2021 fesih	-
Paris Sözleşmesi	Paris Agreement	PARİS	2015	2016	2016 imza 2021 onay	Yok
Avrupa Konseyi Kültür Varlıklarına Yönelik Suçlar Anlaşması	Council of Europe Convention on Offences relating to Cultural Property	COE	2017	2022	imzalamamış	-

Tablo 2, sözleşme niteliği olmayan ancak uluslararası değere sahip diğer belgelerin listesinden oluşmaktadır.

Tablo 2: Diğer Uluslararası Belgeler

Belgenin Adı	İngilizce	Tarihi	Kaynak
Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu Sözleşmesi	Constitution of the United Nations Educational, Scientific & Cultural Organization	1945	BM
Uluslararası Kültürel İş Birliği Prensipleri Beyannamesi	Declaration of Principles of International Cultural Co-operation	1966	BM
Sanatçının Statüsüne İlişkin Tavsiye Kararı	Recommendation concerning the Status of the Artist	1980	BM
Pekin Deklarasyonu	Beijing Declaration and Platform for Action	1995	BM
İnsanların Sözlü ve Somut Olmayan Mirasının Başyapıtları Bildirgesi	Proclamation of Masterpieces of the oral and intangible heritage of humanity	2000	BM
2001 UNESCO Kültürel Çeşitlilik Evrensel Bildirgesi	Universal Declaration on Cultural Diversity	2001	BM
Kültür Bakanları Üçüncü Yuvarlak Masa Toplantısı Kültürel Çeşitliliğin Aynasında Somut Olmayan Kültürel Miras (İstanbul Bildirgesi)	Third Round Table of Ministers of Culture “Intangible Cultural Heritage, mirror of cultural diversity”	2002	BM
Freiburg Kültürel Haklar Beyannamesi	Friborg Declaration on Cultural Rights	2007	BM

B. Normların Belirlenmesi

Uluslararası insan hakları belgeleri insanca yaşamın olmazsa olmaz değerlerine dayandırılır ve bu değerler hak temelli izlemenin çerçevesini belirler. Bu bölümde sanatta toplumsal cinsiyet eşitliğinin izleme ve haritalama çalışmalarının temelini oluşturacak değerler uluslararası sözleşme, beyanname, anlaşma, protokol, bildiri gibi insan hakları belgeleri ve politika belgeleri ile akademik kaynaklar gibi geniş kapsamlı dokümanlar taranarak tespit edilmiş, tanımlanmış ve önceki bölümde listelenen sözleşmeler üzerinden detaylı bir şekilde aktarılmıştır. Bu belgelere göre, kadınların ve LGBTİQ+ bireylerin kültürel ve sanatsal haklarına dair 11 norm tespit edilmiştir:

1. Eşitlik
2. Çeşitlilik
3. Ayrımcılık karşıtlığı
4. Tanınma
5. Şeffaflık
6. Üretkenlik
7. Toplumsal cinsiyet eşitliği
8. Şiddetsizlik
9. İnsan onuruna saygı
10. Sanatsal ifade ve yaratıcılık özgürlüğüne saygı
11. Özen gösterme

Bu normların ilk 6’sı UNESCO Kalkınma için Kültürel Politikalar Hükümetlerarası Konferansı (1997) Kadınlar ve Kültürel Politikalar Raporu’na (1998) dayanarak, kalanı ise çeşitli sözleşme, akademik kaynak vb belgelere göre tanımlanmıştır:

- **Eşitlik:** Kültürel, sanatsal ve medyatik yaşamda kadınlar ve LGBTİQ+ bireylerin karar alma, eğitim, üretim ve katılım süreçlerine erkeklerle eşit koşullarda erişmesini ifade eder. Buna göre, kadınların ve LGBTİQ+ bireylerin kültür politikaları, sanat ve medya alanından karar verici pozisyonlara erişimi olmalı; eşit işe eşit ücret almalı ve aynı sosyal koşullara sahip olmalıdırlar. Ayrıca ileri eğitim ve öğretim programlarına erişimleri olmalı ve erkeklerle aynı fırsatlara sahip olmalıdırlar. Öte yandan, eşit kültürel haklara sahip olmalı; kültürel ve sanatsal hayatın her aşamasına eşit katılımları, katkıları, faydalanımları sağlanmalıdır.
- **Çeşitlilik:** Kadınların ve LGBTİQ+ bireylerin farklılıklarıyla birlikte kültürel yaşamda var olma, katkı sunma ve temsil edilme haklarının tanınmasıdır. Buna göre, kadınlar ve LGBTİQ+ bireyler farklı değer ve fikirlerinin olduğu durumlar da dahil olmak üzere kendilerini ifade etmede özgür olmalıdırlar. Kadınlar ve LGBTİQ+ bireyler arası farklılıklar kabul edilmek ve desteklenmekle birlikte, asıl vurgu kültürel yaşamda bir bütün olarak varlıkları ve katkılarının ilerletilmesi üzerinde olmalıdır. Üniversiteler ve diğer önemli kamu kuruluşlarında üst düzey pozisyonlarda derin kadın-erkek ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği değiştirilmeli ve izlenmelidir.
- **Ayrımcılık Karşıtlığı:** Eğitim ve temsil araçlarının her türlü ayrımcı içerikten arındırılması ve tüm bireylerin kendilerini eşit biçimde özdeşleştirebileceği bir kültürel ortam yaratılmasıdır. Buna göre, yeni nesillerin eğitiminde çoğulculuk ana ilke olmalıdır. Ders kitapları ve müfredatlar devlet tarafından gözden geçirilerek her

tür şovанизm ve ayrımcılıktan arındırılmalı ve toplumun farklı gruplarından kişilerin bağ kurabilecekleri pozitif ‘rol modellere’ yer verilmelidir.

- **Tanınma:** Kadınların ve LGBTİQ+ bireylerin sanat, kültür ve medya alanındaki başarılarının insan haklarının bir parçası olarak kabul edilmesi ve görünür kılınmasıdır. Buna göre, kadın ve LGBTİQ+ hakları insan hakları olarak tanınmalı ve geçmiş ve mevcut başarıları tanınmalıdır. Kadınların ve LGBTİQ+ bireylerin asırlardır tanınmayan yetenek, ifade ve tecrübelerinin ancak bu şekilde topluma katkı sunması mümkün olacaktır. Kadınların ve LGBTİQ+ bireylerin sanat, kültür ve medya alanındaki başarılarını yaymak için hükümetler, medya kuruluşları ve topluluklarla birlikte çalışmalıdır.
- **Şeffaflık:** Kültürel karar alma süreçlerinde bilgiye tarafsız erişim, katılım ve ifade özgürlüğünü garanti altına alan yönetim ilkesidir. Buna göre, siyasi karar alma süreçleri bilginin tarafsız üretilmesi, erişimi ve yayılmasına dayanmaktadır (araştırma sonuçları dahil). “Yaratıcı çeşitliliğin” ön koşulları nitelikli medya programlaması ve ifade özgürlüğüdür. Uzun vade süreklilik için kadın ve LGBTİQ+ ağlarının kamu ve özel sektör tarafından desteklenmesi elzemdir.
- **Üretkenlik:** Kadınların ve LGBTİQ+ bireylerin kültürel üretimde yaratıcı aktörler olarak yer almasını ve bu katkının toplumsal kalkınma ile ilişkilendirilmesini esas alan ilkedir. Buna göre, ekonomik ve kültürel kalkınma büyük oranda yaratıcılık ve yenilikçiliğe dayanmaktadır. Örneğin, kadınların tüketici veya ucuz emek olarak piyasadaki ekonomik önemi yansıtılarak kadınların rol ve statülerinin iyileştirilmesine yönelik çabalar olmuştur. Bu tür çabaların toplumsal ihtiyaçlarla bağdaştırılması, saf piyasa taleplerinin aksine bireysel yaratıcılık/yeteneklerin vurgulanması gerekmektedir. Hükümetler, sanat, kültürel eğitim ve medya alanlarındaki üretkenlik örneklerine atıfta bulunarak eşitliği teşvik etmenin diğer yollarını araştırmalıdır.
- **Toplumsal Cinsiyet Eşitliği:** Cinsiyet, cinsel yönelim ve kimlik fark etmeksizin herkesin kültürel haklara eşit erişiminin güvence altına alınmasıdır. Buna göre, her birey kimliklerinde bağımsız bir şekilde biricikliğiyle değerlendirilir ve hiçbir şekilde kimliklerinden ötürü eşitsiz muameleye maruz bırakılamaz.
- **Şiddetsizlik:** Hiçbir bireyin kimliği, tercihi veya sanatsal ifadesi nedeniyle fiziksel, psikolojik ya da yapısal şiddete maruz kalmamasını ilke edinen yaklaşımı tanımlar. “Şiddetsizlik, bir amaca ulaşmak için fiziksel gücün kullanımını veya diğer şiddet biçimlerini kullanmayı reddetmektir. Şiddetsizlik, aynı zamanda bir felsefe, bir ilke ve uygulama veya yapma biçimidir. (...) Bir ilke olarak şiddetsizlik, şiddetin haklılaştırılmayacağını kabul eder. Uygulama olarak şiddetsizlik, toplumsal değişimi sağlamayı hedefler ve bastırılma veya ezilmeye karşı direnişi ifade eder.” (Kurtoğlu, 2015: 33). Sanatçılar ve sanatseverler hiçbir şekilde sanatlarından, kimliklerinden, tercihlerinden veya herhangi bir sebepten ötürü şiddete maruz bırakılamaz.
- **İnsan Onuruna Saygı:** Kültürel hakların insan onurunun temel bir ifadesi olarak görülmesi ve bireyin kişilik gelişiminin ayrılmaz bir parçası kabul edilmesidir.
- **Sanatsal İfade ve Yaratıcılık Özgürlüğü:** Tüm bireylerin yaratıcı ifade haklarının, ifade özgürlüğü kapsamında korunması ve desteklenmesidir.

- **Özen Gösterme:** Kültürel çeşitliliğin desteklenmesinde sansür, şiddet ve piyasa baskısına karşı duyarlılıkla hareket edilmesini ve her bireyin ifade hakkına dikkat gösterilmesini ifade eder. Diğer bir ifadeyle, tüm bireylerin ve kültürlerin kendilerini ifade edebilmesine ve kendilerini bilinir kılabilmelerine dikkatle olanak tanımayı; sansür, oto-sansür, şiddet gibi her türlü ihlalin değerlendirilme sürecinde ve sonucunda gereken beceriyi gösterebilmeyi; kültürel mal ve hizmetlerin sadece meta olarak algılanmaması için gereken hassasiyeti gösterebilmeyi kapsar.

1. Uluslararası İnsan Hakları Belgelerinin Sanatta Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ile İlgili Normlar Açısından Değerlendirilmesi

Bu bölümde insan hakları literatürüne yön vermiş yapılar ve dokümanlar detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Dokümanlar alt bölümünde sözleşme niteliğinde olan ve olmayan uluslararası belgelere yer verilmiş, uluslararası sözleşmelere- her ne kadar Türkiye’yi doğrudan ilgilendirmese de- direkt olarak kültürel ve sanatsal hakların gelişimini etkilemesi bakımından önemli bulunduğu için bölgesel sözleşmeler de dahil edilmiştir.

a) Yapılar

İnsan hakları evrensel, bölünemez, birbirine bağlı ve birbiriyle ilişkilidir. Uluslararası hukuk, ayrımcılık karşıtlığı ve eşitlik normları temelinde her bireyin ekonomik, politik, sosyal, kültürel haklarını güvence altına almıştır. Buradan, ekonomik ve kültürel haklar arasında bir hiyerarşi olmadığını varsayarız ancak pratikte durum farklıdır. Bunun gizil de olsa ilk izlerine 1945 yılında imzalanan ve Birleşmiş Milletler örgütünün resmi olarak faaliyete geçmesini işaretleyen Birleşmiş Milletler Antlaşması’nda rastlarız. “Uluslar arasında halkların hak eşitliği ve kendi yazgılarını kendilerinin belirlemesi ilkesine saygı üzerine kurulmuş barışçı ve dostça ilişkiler sağlanması için gerekli istikrar ve refah koşullarını yaratmak üzere” (md 55), çeşitli sorumluluklar üstlenilerek kabul edilen Antlaşma, II. Dünya Savaşı’nın yarattığı yıkım ve buhrandan sonra, uluslararası barış ve güvenliği sağlamak temelli girişimlerin başını çekmek açısından kıymetlidir. Bununla birlikte, konumuz bağlamında ayrıca yorumlanması gereken bir gösterene daha sahiptir. “Ekonomik, sosyal, kültürel ve insancıl nitelikteki uluslararası sorunları çözmede ve ırk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine saygının geliştirilip güçlendirilmesinde uluslararası iş birliğini sağlamak” (md 1.3) amacıyla ifade edildiği gibi, yalnızca bireyler arası değil yapılar arası da bir eşitlik vurgusu yapılmış, kültür alanı ekonomik ve sosyal alanlarla eşdeğer tutulmuştur. Devamında, bir Genel Kurul, Güvenlik Konseyi, Vesayet Meclisi, Uluslararası Adalet Divanı ve Sekreterlik’e ek olarak, bir Ekonomik ve Sosyal Konsey kurulduğunu (md 7.1.), fiili olarak münferit bir kültürel konsey kurmak veya söylemsel olarak konsey adına kültürü de dahil etmek yerine, Ekonomik ve Sosyal Konsey’e “insan haklarının ilerletilmesi için komisyonlar kurma” (md 68) yetkisi verildiğini görürüz. Kültürel alanın kağıt üzerinde ve uluslararası insan hakları belgelerinde bile arka plana atıldığı veya hiyerarşik olarak aşağı konumlandırıldığı ilk karşılaşma burasıdır demek bu bağlamda yanlış olmaz. Nitekim hemen akabinde, hem Konsey hem BM teşkilat yapısına baktığımızda, kültür alanının kısmen bu statüsel belirsizliğinden kısmen de içerik olarak kategorize edilemeyen, birbiriyle örül ilişkiler ağına sahip olduğundan kültürel haklar üzerine çok çeşitli kurul, konsey, komitenin karar aldığı, sorumluluk ve yükümlülüklerin hem herkeste olduğu hem de hiç kimsede olmadığı gibi bir durumla karşılaşyoruz. Bu durum elbette izleme çalışmasını da çok zorlaştırmış ve karmaşıklştırmıştır. Yine de, Ekonomik ve Sosyal Konsey’in kurulması, bundan sonrasında oluşturulan alt komisyonlarca insan hak ve temel özgürlüklerinin çeşitlendirilmesi ve kültürel hakların tanınıp geliştirilmesi açısından önemlidir.

Çok geçmeden, BM çatısı altında, UNESCO Anayasası olarak da bilinen Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu Sözleşmesi ile Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu kurulmuştur. II. Dünya Savaşı’nın kültür çatışmasına dayandığını ima eden sözleşmede kuruluşun amacı “ırk, cins, dil, din ayrımı gözetmeksizin Birleşmiş Milletler Anayasasında dünya milletlerine tanınan insan hakları ve esas hürriyetlerine, kanunlara ve adaletle müşterek bir saygı yaratmak için, milletler arasındaki iş birliğine eğitim, bilim ve kültür yolu ile yardım ve böylelikle barış ve güvene hizmet etmek” (md 1.1) olarak ifade edilmiştir. Bu amacı gerçekleştirmek için yol veya yöntem fark etmeksizin fikirlerin serbestçe akışının sağlanması (md 1.2.a), ırk ve cinse bakılmaksızın eğitim imkanlarının eşitliği idealini savunmak ve gerçekleştirmek (md 1.2.b), dünya kültürel mirasının korunmasını ve kültürel faaliyetin tüm kollarında milletler arası iş birliğini teşvik etmek (md 1.2.c) tavsiye edilmiştir. Böylece, UNESCO bilim, eğitim, kültür ve sanat haklarının geliştirilmesi, korunması ve gerçekleştirilmesi bakımından önemli bir kuruluş olarak yerini almıştır.

Benzer bir yapılanma Avrupa için de söz konusudur; 1950 Londra Sözleşmesi ile kurulan Avrupa Konseyi’nin amacı üyeler arasında daha güçlü bir birlikteliği sağlamak üzere ekonomik ve sosyal ilerlemeyi kolaylaştırmak ve ortak miraslarını oluşturan ideal ve prensipleri gerçekleştirmek ve korumaktır (md 1.a). Bu amaca ise insan hakları ve temel özgürlüklerin gerçekleştirilmesi ve geliştirilmesi ile ekonomik, sosyal, kültürel, bilimsel ve yönetsel konulara yönelik ortak ilgi ve ortak eylem doğrultusunda ulaşılabileceğini (md 1.b) vurgular. Madde 10’a göre, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi ve Danışma Kurulu olmak üzere iki organdan oluşur ve alt komisyonlar kurma ile sözleşme, tavsiye gibi uluslararası insan hakları konularında alınacak kararları belirleme görevlerini bu organlara verir.

Avrupa Konseyi’ne ek olarak, 1951’den itibaren çeşitli sözleşmeler ve sözleşmelerde yapılan değişikliklerle kurulup geliştirilen Avrupa Birliği ise 2009’da yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması ile yasal olarak son halini almıştır. Buna göre, karar alma mekanizmalarında daha güçlü bir demokrasiyi temin etme hedefiyle reforme edilen Avrupa Birliği; AB Parlamentosu, AB Konseyi, Konsey, Avrupa Komisyonu, AB Adalet Divanı ve Avrupa Merkez Bankası organlarından oluşmuştur.

b) Dokümanlar

(1) Uluslararası sözleşmeler

İnsan hak ve özgürlüklerinin garanti altına alındığı ilk belge olarak bilinen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (İHEB) kültürel haklar açısından da önemlidir. Herkesin müdahale olmaksızın kanaat taşıma ve yöntem veya sınır tanımaksızın bilgi ve fikirlere ulaşma, onları edinme ve yayma serbestliğini de kapsayan kanaat ve ifade özgürlüğü hakkı (md 19), insan onuru ve kişiliğinin gelişmesi bakımından ‘vazgeçilmez’ olarak betimlenen ekonomik, toplumsal ve kültürel hakların gerçekleştirilmesi hakkı (md 22), kültürel yaşama özgürce katılma, sanattan yararlanma ve bilimsel gelişmeye katılarak yararlarını paylaşma hakkı (md 27.1), öz yaratım olan bilim, yazın ve sanat ürünlerinden doğan maddi ve manevi çıkarların korunması hakkı (md 27.2) kültürel hakların sanatla ilgili boyutunun o zamanki çerçevesini belirler. Burada, sanat ve kültürün ifade özgürlüğü, müdahale ve sınırlama olmaksızın bilgi, fikir, kanaat ve ifadelere erişim, insan onuru ve kişiliğin gelişimi ile ilişkilendirilmesi ve fikri mülkiyet hakkının tanınması ileride sanat ve kültüre atfedilecek değeri yönlendirmesi bakımından önemlidir. İHEB’de eşitlik ve ayrımcılık karşıtlığı normları insan haklarının temelini oluşturur; dönemi itibarıyla toplumsal cinsiyet ve cinsel yönelim ibarelerine

rastlanamasa da ırk, renk, cinsiyet, dil, din veya herhangi bir fark gözetilmeksizin (md 2) herkesin eşit doğduğunu (md 1) ve yasa önünde eşit haklara sahip olduğunu (md 7) vurgulayarak dolaylı şekilde kadınların ve LGBTQ+ bireylerin de kültürel haklarını gerçekleştirme, sanattan yararlanma ve kültürel hayata katkıda bulunma haklarını garanti altına alır. Beyannamede tanınan işkence ve şiddetten korunma hakkı (md 5), örgütlenme hakkı (20.1), çalışma ve eşit işe eşit ücret hakkı (md 23.1/2) ve teknik ve mesleki eğitimi herkese açan eğitim hakkı (md 26.1) doğrudan bir alana işaret etmeyen genel hak ve özgürlükleri tanımlamaları itibarıyla ilerde sanata özgü hakların geliştirilmesine zemin oluşturacak haklar olarak önemlidir.

İHEB’i takiben 1953’te yürürlüğe giren ve zaman içinde ek protokollerle güçlendirilen Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) kültürel hakların sanat boyutu bakımından zayıf bir içeriğe sahip olmakla birlikte, ifade özgürlüğü (md 10) konusunda İHEB’i desteklemektedir. Ancak, kültürel hakları güçlendirmeyen veya konuya herhangi bir yenilik getirmeyen iken, ifade özgürlüğü hakkında radyo, televizyon, sinema işletmelerini bir izin rejimine tabi tutması (md 10.1), ulusal güvenlik, toprak bütünlüğü veya kamu güvenliği koruması, kamu düzenini sağlama ve suç işlenmesini önleme, sağlığı veya ahlakı, başkalarının şöhret ve haklarını koruma, gizli bilgilerin yayılmasını önleme veya yargının yetki ve tarafsızlığını güvence altına alma gibi konularda devletlere önemli formalite, koşul, sınırlama veya yaptırım izni vererek (md 10.2) ifade özgürlüğü hakkını sınırlandırması ve ilerde bu sebeplerin suistimal edilmesiyle doğacak hak ihlallerine zemin oluşturması bakımından negatif bir öneme sahiptir. İHEB ile benzer şekilde, ayrımcılık karşıtlığı maddesi (14) ise cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasi veya diğer görüş, ulusal veya toplumsal köken vb herhangi bir zeminde fark gözetilmeksizin herkesin bahsi geçen hak ve özgürlüklerden yararlanması hakkını güvence altına almış ancak direkt olarak kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olduğunu vurguladığı tek yer 1984 Ek Protokol No 7’nin “eşler arası eşitlik” maddesi olmuştur (md 5).

İki önemli insan hak ve özgürlükleri sözleşmesini müteakip, 1954 yılında Kadınların Siyasal Haklarına İlişkin Sözleşme (KSŞS) yürürlüğe girer. Sözleşme salt siyasal haklara odaklansa da kadınların hiçbir ayırım gözetilmeksizin, ulusal düzeyde, erkeklerle eşit koşullar altında, kurulmuş bütün kamu organlarına seçilme (md 2) ve kamu görevlerinde yer alma ve kamu görevlerini yerine getirme haklarına sahip olduğunu vurgular (md 3). Kurulmuş bütün kamu kurum ve kuruluşlarında ve statülerde eşit temsil hakkına denk düşen bu madde direkt olarak bahsetmese de kültür kurumlarını da kapsamaktadır ve konumuz bağlamında önemlidir.

1969’da yürürlüğe giren Her Türlü ırk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme, “ırk ayrımcılığı” tanımında (md 1.1), ırk ayrımcılığının tasfiye edilmesi için alınacak tedbirlerde (md 2.2), ırk ayrımcılığının tasfiye edilmesi için tanınan haklarda (md 5) kültüre ve kültürel haklara ayırdığı özel vurgular ile hem hakları somut bir düzeyde tanıması hem de korunmaları ve gerçekleştirilmeleri konusunda somut tedbirler önermesi sebebiyle uluslararası insan hakları belgeleri içerisinde ayrı bir yere sahiptir. “Her türlü ırk ayrımcılığını yasaklamayı ve tasfiye etmeyi ve herkesin ırk, renk veya ulusal veya etnik köken ayrımcılığına maruz kalmadan, özellikle aşağıdaki hakları kullanırken hukuk önünde eşitlik hakkını güvence altına almayı” taahhüt eden madde 5, diğer kişisel haklar içerisinde özellikle fikir ve ifade özgürlüğü hakkını (d.viii), ekonomik, sosyal ve kültürel haklar içerisinde özellikle kültürel faaliyetlere eşit olarak katılma hakkını (e.vi), içinde tiyatroların da olduğu “halkın kullanımı için tasarlanmış yerlere ve hizmetlere eşit olarak ulaşma hakkı”nı (f) tanımlamış ve kültürel hakların da kültürel hakların sanat boyutunun da kapsamını genişletmiştir. Böylece İHEB’de belirlenen kültürel haklara, kültürel yaşama eşit katılım ve kültürel ve sanatsal

faaliyetlere hem mekân hem hizmet bakımından eşit ulaşım, diğer bir deyişle, erişim hakkı eklenmiştir.

1976 yılına geldiğimizde, konumuz bağlamında son derece önemli bir yere sahip olan Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi (ESKHS) yürürlüğe girmiştir. Bu sözleşme bütün halklara kendi kaderlerini tayin hakkı ve bu hak gereğince de kendi siyasal statülerini özgürce kararlaştırma ve ekonomik, sosyal, kültürel gelişmelerini özgürce sağlama haklarını tanıır (md 1.1). Kültürel gelişmelerini özgürce sağlama hakkı, ilk bakışta, fikir ve ifade özgürlüğü hakkına ket vurma ihtimalini de beraberinde getirir de Sözleşme, Taraf Devletlere detaylı sorumluluk ve yükümlülükler de yüklemiştir. Buna göre, kültürel hakları İHEB ile aynı çerçevede ele alan (md 15.1.a, md 15.1.b, md 15.1.c) Sözleşme’de taraflar, bu hakların tam olarak kullanılmasını sağlamaya yönelik alacakları tedbirlerde bilim ve kültürün korunması, geliştirilmesi ve yayılmasını hedefleyecek (md 15.2); bilimsel araştırma ve yaratıcı faaliyetler için gerekli özgürlüğe saygı göstermekle yükümlü olacak (md 15.3); bilimsel ve kültürel alanda uluslararası iş birliği ve temasların özendirilmesi ve geliştirilmesiyle elde edilen yararları kabul edeceklerdir (15.4). Böylece, salt fikir ve ifade özgürlüğünden farklı olarak, ilk defa yaratıcı faaliyetler için gerekli özgürlüğe saygı açıkça ifade edilmiş ve taraf devletlere bu özgürlüğe saygı göstermek yükümlülüğü getirilmiştir. Bir diğer önemli taahhüt ise, taraf devletlere, belirtilen bütün ekonomik, sosyal ve kültürel hakları kullanmada kadınlarla erkeklere eşit hak sağlama yükümlülüğü (md 3) verilmesidir. Ayrımcılık karşıtlığı (md 2.2) ile yetinmeyip doğrudan kadın-erkek eşitliği maddesini getirmesi bakımından Sözleşme farklı bir öneme sahiptir.

Bununla eş zamanlı olarak, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (MSHS) de yürürlüğe girmiştir. ESKHS ile benzer niteliğe sahip olan bu Sözleşme de taraf devletlere, belirtilen bütün kişisel ve siyasal haklardan kadınlarla erkeklerin eşit yararlanmasını güvence altına alma yükümlülüğü (md 3) getirir. Farklı ve yeni olarak, herkesin, düşüncelerini açıklama hakkına sahip olduğunu ve bu hakkın herkesin ülkesel sınırlara bağlı olmaksızın her çeşit bilgiyi ve fikri, sözlü, yazılı ya da basılı biçimde, sanat eserleri biçiminde ya da kendi seçeceği herhangi bir başka biçimde araştırma, edinme ve iletme özgürlüğünü de içerdiğini (md 19.2) vurgulayarak sanatsal ifade özgürlüğünün zeminini hazırlar. Ancak hemen devamında, md 19.3’ün a ve b bentleriyle, AIHS’nin bu haklara getirdiği ulusal güvenliğin, kamu düzeninin veya kamu sağlığı ve genel ahlakın korunması vb gibi “özel bazı görev ve sorumluluklar” içeren sınırlamalar da koyar.

ESKHS ve MSHS’den hemen sonra, 1978’de yürürlüğe giren Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi bölgesel bir sözleşme olsa da halihazırdaki sözleşmelerin toplamı gibidir. Madde 13.1 ve 13.2’de ele alınan fikir ve ifade özgürlüğü, MSHS’nin 19.2 ve 19.3 maddeleriyle neredeyse aynı olup ifade hakkının devlet veya özel yönetimlerin medya, radyo yayınları vb. bilgiyi yayma organları veya araçlarını suistimal etmesi gibi dolaylı yol ve yöntemlerle veya fikir ve ifadelerin iletişim ve dolaşımlarını sekteye uğratabacak herhangi bir şekilde kısıtlanamayacağı (md 13.3) tedbiri ile benzerlerinden ayrılır. Bu madde, devlet ve özel kurum/kuruluşlarca fikir, ifade ve sanatsal ifade özgürlüğü hakkının suistimal edilmeye açık hale getirildiğinin fark edildiğini, diğer bir deyişle, sansür tartışmalarının varlığını göstermesi ve bu hak ve özgürlüğün korunmaya alınması yolunda tedbirler geliştirilmesi gerekliliğini ortaya koyması bakımından önemlidir. Sözleşme, ek olarak, herkese ideolojik, dini, politik, ekonomik vb. hedeflerin yanı sıra kültürel amaçlarla da özgürce toplanma/bir araya gelme hakkı tanımıştır (md 16.1).

CEDAW kadınların medeni durumlarına bakılmaksızın ve kadın-erkek eşitliğine dayalı olarak politik, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni ve diğer alanlardaki insan hakları ve temel

özgürlüklerinin tanınmasını, kullanılmasını ve bunlardan yararlanılmasını engelleyen veya ortadan kaldıran veya bunu amaçlayan ve cinsiyete bağlı olarak yapılan herhangi bir ayırım, mahrumiyet veya kısıtlama (md 1)’ya karşı kadınları korumayı hedefleyen ve önlemler geliştiren oldukça kapsamlı bir sözleşmedir. Daha önce, KSHS’nin ulusal düzeyde tanıdığı kamuda eşit şartlarda eşit temsil maddesini, uluslararası düzeyde ülkeyi eşit şartlarda eşit temsil zeminine taşır (md 8); eğitimde fırsat eşitliği maddesi ile taraf devletlere meslek ve sanat yönlendirmeleri dahilinde bütün kademelerde ve kent/kır ayırımı yapmaksızın her yerde kadınların erkeklerle eşit eğitim şartlarına sahip olmaları (md 10.a), kadın-erkek rolleriyle ilgili kalıplaşmış kavramların eğitimin her şeklinden ve kademesinden kaldırılması (md 10.c), burs ve diğer eğitim yardımlarından faydalanmaları için kadınlara erkeklerle eşit fırsatların tanınması (md 10.d) konularına yönelik uygun önlemleri alma yükümlülüğü getirir. Her iki madde de kültürel alanda kadın-erkek eşitliğini kapsarken kadınlar arasındaki kent/kır farklılığını gözetmesi, kırsal kesimlerde kadınların kültürel haklarını tartışmaya başlaması ve yaşam koşullarının zorluklarını görmesi ve görünür kılması bakımından kayda değer bir öneme sahiptir. Bu maddelerin devamı niteliğinde, ekonomik ve sosyal hayatın her alanında fırsat eşitliğini sağlamak amacıyla özellikle alınacak önlem alanları içerisinde, kadınların eğlence, spor ve kültürel hayatın bütün yönlerine katılma hakları (md 13.c)’nin ifade edilmesi ve kırsal kesimdeki kadınların hakları içerisinde, bütün toplumsal faaliyetlere katılma hakları (md 14.f)’nin özellikle vurgulanması, üzerinde durulması gereken bir noktadır. Kültürel hayatın bütün yönlerine katılma ifadesi kadınların sanat ve kültürü yalnızca alımlayan özne pozisyonuna ek olarak, sanat ve kültürü üreten, araştıran, sergileyen de dahil olmak üzere her aşamada deneyimleyen aktif özne konumunu da hatırlatır ve bu maddeler bütünlüklü olarak kadınların kültürel haklarının gerçekleştirilmesini ve gerçekleştirilmesinden elde edecekleri maddi ve manevi kazançlarını koruma altına almayı hedefler.

CEDAW’dan sonra, bir diğer bölgesel sözleşme olan Afrika İnsan ve Halklar Şartı, herkesin kültürel hayata serbestçe katılma hakkını (md 17.2) tanıır ve devletin kadınlara karşı her türlü ayırımı ortadan kaldırmayı gözetmek ve kadın ve çocuk haklarını korumayı sağlamak ile görevli (md 17.3) olduğunu vurgular. Sözleşme, kültürel haklara dair bir yenilik getirmemekle birlikte, bölgesel olarak Afrika insan ve halklarının eşitlik ve ayrımcılık karşıtlığı normları temelinde kültür ve sanata ilişkin özgürce katılım hakkını savunması ve Afrika’daki kadın ve çocuk haklarını özel olarak korumaya almayı hedeflemesi kültür ve kadın hakları alanında yaşanan gelişmeleri göstermesi açısından önemlidir.

1990’lı yıllara geldiğimizde, bir başka önemli uluslararası sözleşme olan Çocuk Hakları Sözleşmesi (ÇHS)’nin çocukların sanatla ilgili kültürel haklarına dair detaylı maddeleriyle karşılaşırız. ÇHS, ekonomik, sosyal ve kültürel haklara ilişkin olarak, Taraf Devletler’e eldeki kaynaklarını olabildiğince geniş tutarak her türlü önlemi almaları yükümlülüğü verir (md 4). Çocuklara kendilerini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme hakkı tanırken, sorumlulara bu görüşlere çocuğun yaşı ve olgunluk derecesine uygun olarak gereken özeni gösterme ödevi getirir (md 12.1). Buna göre, çocuklar düşüncelerini özgürce açıklama ve içinde sanatın da olduğu her biçim ve araçla düşüncelerini araştırma ve elde etme hakkına sahiptir (md 13.1). Fikir ve ifade özgürlüğüne yönelik önceki sözleşmelerde ifade edilen ve yetişkinler için geçerli olan kısıtlamalar çocuklar için de geçerli sayılmış (md 13.2) ve fakat benzerlerinden farklı olarak, çocukların dinlenme, boş zaman değerlendirme, oynama ve yaşına uygun eğlence etkinliklerinde bulunma ve kültürel ve sanatsal yaşama serbestçe katılma hakkı tanınırken (md 31.1), Taraf Devletler’e çocukların kültürel ve sanatsal yaşama tam olarak katılma hakkını saygı duyarak tanımaları ve özendirmeleri ve çocuklar için, boş zamanı değerlendirmeye, dinlenmeye, sanata ve kültüre ilişkin etkinlikler konusunda uygun ve eşit fırsatların sağlanmasını teşvik etme yükümlülüğü (md 31.2) verilir.

Böylece, kültürel ve sanatsal hakların aslında yetişkinler için de saygı duyulması, özendirilmesi, teşvik edilmesi gerekliliği ilk defa çocuklar için dillendirilmiş olur.

İrk, cinsiyet, milliyet, yaş gibi farklılıklara dayalı özel sözleşmelerden bir diğeri olan Tüm Göçmen İşçiler ve Ailelerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme, 2003 yılında yürürlüğe girerken göçmen işçi ve ailelerinin fikir ve düşünce özgürlüğünü (md 13.1), içinde sanatın da olduğu çeşitli şekil ve araçlarla her türlü bilgi ve düşünceyi araştırma, alma ve yayma hakkını (md 13.2) tanımış ve fakat Taraf Devletler’e bu hakkı, önceki sözleşmelerde de karşılaştığımız, diğer kişilerin hak ve haysiyetlerine saygı gösterilmesi (md 13.3.a) ve milli güvenlik, kamu düzeni, kamu sağlığı ve ahlakının korunması (md 13.3.b) bentlerine ilave olarak, herhangi bir şekilde savaş propagandasının önlenmesi (md 13.3.c) ve ayrımcılığı, düşmanlığı veya şiddeti körükleyen millî, ırksal veya dinsel nefret duygularının herhangi bir şekilde savunulmasının önlenmesi amacıyla (md 13.3.d) kısıtlayabilme imkanı vermiştir. Sözleşme’nin, bir yandan göçmen işçi ve ailelerinin kültürel hak ve özgürlüklerini koruma altına alması, diğer yandan fikir ve ifade özgürlüğü gibi bir hakkın kendisinden ziyade kısıtlama çerçevesini genişletmesi manidardır. Kültürel görelilik tartışmalarının da güçlenmeye başladığı bu dönemlerde kısıtlamaların artması hak ihlallerinin de artmasının önünü açacak niteliktedir. Öte yandan, Sözleşme göçmen işçi ve aile fertlerinin kültürel hayattan yararlanma ve katılımda İstihdam Devleti vatandaşlarıyla eşit muamele görmelerini garantiye alarak (md 43.1, md 45.1) hiyerarşik, ayrımcı, ötekileştirici bir muamelenin önüne geçmeyi hedeflemiştir.

Somut olmayan kültürel mirası korumak, ilgili topluluk, grup ve bireylerin somut olmayan kültürel mirasına saygı göstermek gibi amaçlarla (md 1), 2003’te imzalanarak 2006’da yürürlüğe giren Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi, “kültürel çeşitliliğe ve insan yaratıcılığına duyulan saygıya” katkıda bulunması (md 2.1) sebebiyle somut olmayan kültürel mirasın korunması gerekliliğini savunur. Kültürel çeşitliliğe ve insan yaratıcılığına saygı, sanatsal ve kültürel hakların geliştirilmesi, güçlendirilmesi ve gerçekleştirilmesi bakımından olmazsa olmaz bir öneme sahiptir. Doğrudan kültür ve sanatla ilgili olmayan uluslararası insan hakları belgeleri ve kadın hakları belgelerinde kültürel çeşitlilik ve insan yaratıcılığına saygı normları gözden kaçırıldığı için bu sözleşmeye burada özellikle yer verme gereği duyulmuştur.

Avrupa Belediyeler ve Bölgeler Konseyi (CEMR) Avrupa Yerel Yaşamda Kadın-Erkek Eşitliği Şartı, kadın-erkek eşitliği hakkının politik, ekonomik ve sosyal alanlara ek olarak kültürel yaşamda da tanınması ve gerçekleştirilmesi gerekliliğini kapsamaktadır. Şart’a göre Taraflar, kadın-erkek eşitliği hakkını demokrasinin ön koşulu olarak tanımakta ve demokratik bir toplumun kadınların yetenek, bilgi, deneyim ve yaratıcılıklarını göz ardı etmenin bedelini ödeyemeyeceğini vurgulayarak başlamaktadır (md 1.1). Her alanda kadın-erkek eşitliği normu üzerine kurulan Şart, kültürü de her alana serpiştirirken özel olarak 20. Madde’ye de taşır. Buna göre, Taraflar herkesin kültürel hayata katılma ve sanattan yararlanma hakkını (md 20.1) ve kadınlarla erkeklerin kültürel, yaratıcı ve sportif faaliyet ve hizmetlere eşit erişim hakkını tanımakla yükümlüdür (md 20.2). Ek olarak, Şart, kadınlarla erkeklerin kültür, sanat ve spora yönelik farklı deneyim ve ilgilerinin olduğunu ve bunların toplumsal cinsiyet rolleriyle belirlenebilme riskini tanıyarak bu alanlara yönelik hizmetlerin her türlü toplumsal cinsiyet stereotiplerinden arındırılarak sunulması için bazı önlemler almaya yönlendirir (md 20.3). Bu önlemler arasında, kültürel faaliyet ve hizmetlerin eşit tedariki ve erişimi, toplumsal cinsiyet rolleriyle yalnızca kadınlara veya yalnızca erkeklere yakıştırılmış kültürel faaliyet ve hizmetlere kadınların da erkeklerin de eşit katılımının teşvik edilmesi ve cesaretlendirilmesi, sanatçıların ve ilgili kuruluşların kadın-erkek stereotipleriyle mücadele edecekleri çalışmalara yönlendirilmeleri önlemleri de yer almaktadır. Öte yandan Şart, cinsel yönelim

farklılığını çoklu ayrımcılık ve dezavantaj olarak tanımlaş ve herhangi bir şekilde ayrımcılık yapılmasını yasaklamıştır (md 10.1). Son olarak, işverenlerin rolünü betimlerken eşit işe eşit ücret politikasının yanında adil ve şeffaf yükselme ve kariyer gelişim fırsatları sunmayı garanti edecek önlemler alma yükümlölüğünü de getirmiştir (md 11.4.a).

Bölgesel olarak BM, Avrupa, Amerika ve Afrika’dan sonra, 2008’de yürürlüğe konan Arap İnsan Hakları Sözleşmesi’nin muadillerini tekrarlayan maddelerin yanı sıra birtakım yenilikler de getirdiğini söylemek mümkün. Buna göre, tüm halklar, kendi geleceklerini belirlerken “... sosyal ve kültürel gelişimini serbestçe sürdürme özgürlüğü” (md 1.a), kadın-erkek ayrımı gözetilmeksizin bu haklardan faydalanma (md 2), yargı önünde eşitlik (md 9) ve inanç, düşünce ve kanaat özgürlüğü (md 26-27) haklarına sahiptir. Farklı ve yeni olarak, Sözleşme’de “Her fert kültürel hayata katılma, edebi ve sanatsal çalışmalardan yararlanma, fikri, sanatsal ve keşifçi yeteneklerini geliştirmek için kendisine fırsatlar sağlanması” (md 36) hakkına da sahiptir. Fikri, sanatsal ve keşifçi yeteneklerini geliştirmeleri için bireylere fırsatlar sağlanması hakkı ilerici ve yenilikçi olmakla birlikte, insanların kendilerini gerçekleştirmeleri, potansiyellerini açığa çıkarmaları ve yaratıcılıklarını ortaya koyabilmeleri konularında desteklenmelerine zemin sağlaması bakımından diğer sözleşmelere de örnek olması ve dikkate alınması gereken bir konudur ve sanatsal yaratıcılık ve sanatsal ifade özgürlüğü normları kapsamında değerlendirilmelidir.

Konumuz bağlamında en geniş kapsamlı ve mihenk taşı niteliğindeki sözleşme 2005 yılında imzalanıp 2007’de yürürlüğe giren Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi (KİFAÇ)’dır. UNESCO tarafından geliştirilen Sözleşme, kültürel çeşitliliğin ancak ifade, bilgi ve iletişim özgürlüğü ile bireylerin kendi kültürel ifadelerini seçebilme yetenekleri gibi insan hak ve özgürlüklerinin garanti altına alınmasıyla korunup geliştirilebileceğini ifade ederek başlar (md 2.1). Akabinde, kültürün hem toplumda kadınların rol ve statülerini güçlendirme potansiyelini vurgular hem de kültürel ifade çeşitliliğinin karşılıklı saygı çerçevesinde tanınıp korunarak geliştirilmesini hedefleyen geniş kapsamlı önlemler getirir. Buna göre, kültürel çeşitlilik, kullanılan yol veya teknoloji fark etmeksizin, çeşitli sanatsal yaratım, üretim, yayılım, dağılım ve yararlanım modları aracılığıyla da gerçekleştirilir (md 4.1). Taraf Devletler, kadınların özel durum ve ihtiyaçlarını gözетerek kendi kültürel ifadelerini yaratma, üretme, yayma, dağıtma ve erişimlerine açma konularında onları teşvik eden önlemleri almakla yükümlü kılınır (md 7.1.a). Sanatçı ve sanatla uğraşan bireylerin sanatsal ve kültürel ifadelerini koruma ve geliştirmeye yönelik tedbirler alınması zorunluluğunu da getiren (md 7.2) Sözleşme ile Taraf Devletler şeffaf bir şekilde UNESCO ile bilgi paylaşmayı da taahhüt ederler (md 9). Böylece, çeşitli şekillerde ve sebeplerle kısıtlanan düşünsel ve sanatsal ifade özgürlüğü hakkı kültürel çeşitlilik bağlamında koruma altına alınmış olur.

KİFAÇ ile eş zamanlı imzalanan ancak 2011’de yürürlüğe giren Toplum İçin Kültürel Mirasın Değeri Çerçeve Sözleşmesi (FARO) kültürel ifade çeşitliliği konusunda KİFAÇ’ı destekleyen ve fakat kültürel mirasın önem ve değerin toplum nezdinde bilinmesi, tanınması, muhafaza edilmesi ve güçlendirilmesi için eğitimden ekonomiye birçok alanda gerekli önlem ve tedbirlerin alınmasını taahhüt eden bir çerçeve sözleşmedir. Buna göre, Taraflar’ın taahhütleri arasında, sürdürülebilir kalkınma, kültürel çeşitlilik ve çağdaş yaratıcılığın karşılıklı destekleyici hedeflerinde merkezi bir faktör olarak kültürel mirasın korunmasını teşvik etmek de vardır (md 5.e). Kültürel mirasın korunup geliştirilebilmesi için kültürel çeşitliliğin ve çağdaş yaratıcılığın desteklenmesi gerekliliği kültürel ve sanatsal haklara daha fazla verilmesi gereken önemin altını çizmesi bakımından değerlidir. Kültürel çeşitliliğin ve çağdaş yaratıcılığın desteklenebilmesi için karşılıklı saygı ve insan yaratıcılığına ve sanatsal ifadeye saygı ilkeleri ise olmazsa olmazdır. Bu sebeple, hem KİFAÇ hem FARO sözleşmeleri

kültürel ve sanatsal hakların korunması, güçlendirilmesi ve gerçekleştirilmesi açısından özellikli ve önemli sözleşmelerdir. Türkiye FARO Sözleşmesi’ni imzalamamıştır.

Kültürel hakları detaylandıran bir diğer sözleşme Engelli Hakları Sözleşmesi (EHS)’dir. 2008’de uygulamaya konulan Sözleşme, kişilerin insanlık onuru ve bireysel özerkliklerine saygı (md 3.a), ayrımcılık karşıtlığı (md 3.b), topluma tam ve etkin katılım (md 3.c), farklılıklara saygı (md 3.d), fırsat eşitliği (md 3.e), erişilebilirlik (md 3.f), kadın-erkek eşitliği (md 3.g) ve engelli çocukların gelişim kapasitesine ve öz kimliklerini koruyabilme haklarına saygı (md 3.h) ilkelerine dayanmaktadır. Önemli bir farklılık ve yenilik olarak, Taraf Devletler engelli kadınlar ile kız çocukların çok yönlü ayrımcılığa maruz kalmakta olduğunu kabul etmek ve bu bakımdan onların tüm insan hak ve temel özgürlüklerinden tam ve eşit koşullarda yararlanmalarını sağlamaya yönelik tedbirleri almak ile yükümlü olup (md 6.1) kadınların tam gelişimi, ilerlemesi ve güçlenmesini ve bu Sözleşme’de belirtilen insan hak ve temel özgürlüklerini kullanmalarını ve bunlardan yararlanmalarını sağlamak için gerekli tüm tedbirleri almayı taahhüt eder (md 6.2). Sözleşme’de ayrımcılık yapılmaması ve eşitlik (md 5), erişilebilirlik (md 9), eğitim (md 24) ve kültürel yaşama, dinlenme, boş zaman aktiviteleri ve spor faaliyetlerine katılım (md 30) hakları da tanınmıştır. Madde 30 oldukça detaylı bir maddedir ve engelli bireylerin diğer bireylerle eşit koşullar altında kültürel yaşama katılım hakkını tanıırken (md 30.1), Taraf Devletler’e engelli bireylerin kültürel materyallere ulaşılabilir biçimleri aracılığıyla erişimleri (a); televizyon programlarına, filmlere, tiyatroya ve diğer kültürel etkinliklere ulaşılabilir biçimleri aracılığıyla erişimleri (b); tiyatro, müze, sinema, kütüphane ve turistik hizmetler gibi kültürel etkinliklerin yapıldığı veya hizmetlerin sunulduğu yerlere ve ayrıca mümkün olduğu ölçüde ulusal kültür açısından önemli anıtlar ve alanlara erişimleri (c) hususlarında gerekli önlemleri alma yükümlülükleri de getirir. Böylece, erişilebilirlik hakkı ilk defa çok güçlü ve ayrıntılı bir şekilde dile getirilmiş ve kültürel hakların yalnızca tanınması değil gerçekleştirilmesi yolunda da somut adımlar atılmış olur. Bu maddeye ek olarak, engellilerin yaratıcı, sanatsal ve entelektüel kapasitelerini geliştirme ve kullanma imkanına sahip olmalarını sağlayıcı gerekli tedbirleri (30.2) ve uluslararası hukuka uygun olarak, fikri mülkiyet haklarını koruyan yasaların, engellilerin kültürel materyallere erişimine uygun olmayan veya ayrımcılık yaratan bir engel çıkarmaması için tüm uygun tedbirleri (30.3) almayı da düzenler. Yaratıcı, sanatsal ve entelektüel kapasitenin geliştirilmesi ve fikri mülkiyet haklarının korunması kültürel ve sanatsal hakların çerçevesinin genişletilmesi açısından da önemlidir.

Yogyakarta İlkeleri, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği temelli ayrımcılığı önlemeye yönelik uluslararası insan hakları standartlarını bir araya getiren, 2006 yılında kabul edilmiş bir metindir ve sanatta toplumsal cinsiyet eşitliği açısından önemli çıkarımlar sunmaktadır. Ayrımcılığın önlenmesi (İlke 2-3), Çalışma Hakkı ve Sosyal Güvence (İlke 12), Kültürel Yaşama Katılım (İlke 15), Eğitim Hakkı (İlke 16), İfade Özgürlüğü (İlke 19) ilkeleri ile LGBTİQ+ sanatçıların kimlikleriyle var olabilmelerini, eserlerini özgürce ifade edebilmelerini, ayrımcılıktan korunarak üretim yapabilmelerini, sanat eğitimi ve sektörüne eşit erişimini güvence alır. Türkiye Yogyakarta İlkeleri’ne taraf değildir.

Son olarak, kadınları her türlü şiddete karşı korumak ve kadınlara karşı şiddeti ve aile içi şiddeti önlemek, kovuşturmak ve ortadan kaldırmak (md 1.1.a) amacıyla hazırlanmış en güncel ve yaptırım gücüne sahip sözleşme olarak İstanbul Sözleşmesi kültürel haklar alanında da kadınları ve LGBTİQ+ bireyleri toplumsal cinsiyet temelli şiddetten korumak için başvuracağımız en önemli kaynaktır. Şiddetsizlik ve özen gösterme normlarının özellikle vurgulandığı Sözleşme, doğrudan kültürel hak alanını vurgulamasa da her türlü şiddete karşı koruma yükümlülüğü kültürel haklar bakımından da üzerinde özenle durulması gereken bir

noktadır. Türkiye, ilk imzacı olarak 2011’de taraf olduğu bu Sözleşme’den 2021’de çekildiğini ilan etmiştir.

Tüm bu uluslararası insan hakları belgeleri içerisinde Türkiye’nin taraf olup da kültürel-sanatsal haklarla ilgili olarak şerh düştüğü herhangi bir sözleşme maddesi bulunmamaktadır. Diğer bir deyişle, Tablo 1’de görüldüğü gibi, Türkiye taraf olduğu her sözleşmenin gereklerini yerine getirmekle yükümlüdür.

(2) Diğer belgeler

Sözleşme niteliği olmayan beyanname, bildirge, şart, genel karar, tavsiye kararı, özel raportör raporları, konferans bildirileri, mahkeme kararları vb uluslararası belgeler kültürel ve sanatsal hakların gelişimi ve kadınların ve LGBTIQ+ bireylerin kültürel ve sanatsal haklarının tanınıp gerçekleştirilmesi konusunda bir önceki bölüme kıyasla daha net ve somut adımlar getirmiştir. UNESCO’nun standart belirleme araçlarından Uluslararası Kültürel İş Birliği Prensipleri Beyannamesi, bunlardan biridir. 1966 yılında kabul edilen Beyanname, kültürel iş birliğini bütün insanların ve milletlerin birbirleriyle bilgi ve becerilerini paylaşabildikleri bir hak ve görev olarak görür (md 5) ve uluslararası kültürel iş birliğinin eğitim, bilim ve kültür ile ilgili entelektüel ve yaratıcı faaliyetlerin her çeşidini kapsadığını belirtir (md 3). Buna göre, her kültürün saygı duyulması ve korunması gereken bir onuru ve değeri (md 1.1), her insanın da kendi kültürünü geliştirme hakkı ve görevi vardır (md 1.2). Ayrıca, tüm çeşitlilikleri ve zenginlikleriyle her kültür karşılıklı ve bütünlüklü olarak insanlığın ortak mirasının bir parçasını oluşturur (md 1.3). Beyanname, her ne kadar bireyler arası farklılıklardan özel olarak bahsetmese de her insana bu hak ve sorumluluğu tanıması ve kültürel haklar içerisine kültürel iş birliği hakkını da katması sebebiyle önemlidir. Öte yandan, Beyanname’nin uluslararası kültürel iş birliği amaçları arasında, bilgiyi yaymak, yetenekleri harekete geçirmek ve kültürleri zenginleştirmek (md 4.1) ile herkesin eğitime erişmesini, her toplumun sanat ve edebiyatından yararlanmasını ve kültürel hayatın zenginleşmesine katkıda bulunmasını sağlamak (md 4.4) bentleri kültür ve sanatın yaratılmasını teşvik edecek görev ve sorumlulukların ortaya konması ve kültürel çeşitlilik ilkesinin güçlendiğini göstermesi bakımından değerlidir. Son olarak, en önemli maddelerden biri olan madde 7 ile Beyanname, en özgür alışveriş ve tartışma ortamına dayanarak, fikir ve bilginin geniş yayılımını, yaratıcı faaliyet, gerçeklik arayışı ve kişilik gelişimi için elzem kılmıştır (md 7.1). Bu madde, özgür ifadeye yönelik her türlü eylemi, yaratıcı faaliyetler, gerçeklik arayışı ve kişilik gelişimine şart koşmak suretiyle ilişkilendirmesi bakımından çok önemli bir yere sahiptir.

Bir diğer önemli belge, UNESCO’nun 1980 tarihli Sanatçının Statüsüne İlişkin Tavsiye Kararı’dır. Sanatçı tanımını geniş tutması ve eğitimden sosyal mevkiye, istihdam, yaşam ve çalışma koşullarına kadar sanatçının statüsünü tanıması ve detaylı bir şekilde ele alması açılarından ilk ve en kapsamlı belge niteliğindedir. Buna göre Sanatçı “yaratan veya yaratıcı ifadeyi sunan ya da sanat eserlerini yeniden yorumlayan, sanatsal yaratıcılığını hayatının gerekli bir parçası olarak gören ve bu şekilde sanat ve kültürün gelişimine katkı sağlayan, iş yeri veya derneğe herhangi bir ilişkiyle bağlı olsun veya olmasın sanatçı olarak tanımlanan veya tanımlanmayı isteyen herhangi bir kişi” (md 1.1) anlamına gelir ve buradaki sanatsal yaratıcılığı hayatın gerekli bir parçası olarak görmek ifadesi insanın varoluşu için gerekli temel ihtiyaçlarını işaret ettiği için sanatın da en az beslenme, barınma, ısınma kadar hayati olduğunun altını açıkça çizer. İnsan hak ve özgürlüklerinin bölünemez, birbiriyle ilişkili ve birbirine bağlı olduğunu defaatle savunan uluslararası sözleşmelerin, bu ifade ve maddeyi metinlerinde, uygulama kılavuzlarında, politika belgelerinde ya da izleme

mekanizmalarında alenen savunmaması, hakkın gerçekleştirilememesinde ciddi paya sahiptir. Bu nedenle burada bu ifadenin yer alması önemli olup bundan sonra geliştirilen enstrümanları da destekleyici niteliktedir. Diğer yandan, belge tüm nüfusun sanata erişimi (md 3.1), sanatçıların tüm faaliyetlerini destekleme (md 3.2), sanatçıyı ve yaratmak özgürlüklerini koruma, savunma ve destekleme ile sanatçının yaratıcılığının ve yeteneklerinin yeşermesini teşvik etme ve eserlerinden faydalanma hakkını kabul etme (md 3.3), sanatçıların özgür örgütlenme hakkını garanti altına alma (md 3.4), kendini tam anlamıyla sanata adanmak isteyen sanatçıları maddi ve manevi olarak destekleme (md 3.5), sanatsal ifade ve iletişim özgürlüğünü tanıma, sağlama ve koruma (md 3.6), sanatçıların toplum hayatına tam katılımını sağlama (md 3.7) ve ırk, renk, cinsiyet gibi farklılıklar gözetilmeksizin bütün bireylerin sanatsal yeteneklerini bütünüyle geliştirme, gerekli vasıfları elde etme ve geliştirme, iş sahibi olma ve ayrımcılık olmadan mesleklerini deneyimlemeyi garanti etme (md 3.8) ilkelerine dayanır. Meslek ve sanatçının eğitime yönelik ciddi tedbirleri tavsiye eden Karar (md 4), özel olarak, kadınların yaratıcılığını ve sanatsal etkinliğin farklı dallarında yer alan kadınların rolünü desteklemeyi amaçlayan kurum ve kuruluşların teşviki konusuna özel önem gösterme (md 4.i) tedbirinin gerekliliğini de vurgulamıştır. Ancak, diğer kapsamlı maddeler olan sosyal mevki (md 5), istihdam, yaşam ve çalışma koşulları (md 6) ve kültürel politikalar ve katılım (md 7) bölümleri kadınlarla ilgili özel vurgulara yer vermemiştir. Yine de birçok norm ve standardın oluşması açısından bu Tavsiye Kararı son derece önemlidir.

2000 yılında kabul edilen ve kısıtlı da olsa kadınlar açısından önemli bir kültürel belge olan İnsanların Sözlü ve Somut Olmayan Mirasının Başyapıtları Bildirgesi, sıra dışı sözlü ve somut olmayan kültürel alan ve ifade formlarını ödüllendirmeyi ve bu vesileyle bireylerin, toplumların ve devletlerin ortak kültürel mirasa katkıda bulunmalarını teşvik etmeyi amaçlarken değerlendirme sürecinde bir denge gözetilmesini de taahhüt eder. Buna göre, yaratıcı çalışanlar ile uzmanlar arasında, coğrafi dağılımda, kadın ve genç nüfus temsili ve müzik, performans sanatları, sözlü edebiyat gibi temsil edilen disiplinler arasında denge gözetilmelidir (md 4.a).

2001 UNESCO Kültürel Çeşitlilik Evrensel Bildirgesi kültürel çeşitlilik ve çoğulculuk haklarını en net tanıyan ve tanınmasını sağlayan belgelerden biridir. Buna göre, kültürel çeşitlilik (md 1), kültürel çoğulculuk (md 2), insan onuruna saygı (md 4), kültürel çeşitliliğe ortam hazırlayan kültürel hakların tanınması ve gerçekleştirilmesi (md 5), kültürel çeşitliliği garantileyen ifade özgürlüğü, her türlü araca eşit erişim ve tüm kültürler için ifade ve yayma araçlarına herkesin erişimi ve tüm kültürlerin kendilerini ifade edebilmesine ve kendilerini bilinir kılabilmelerine özen gösterilmesi (md 6), korunması, geliştirilmesi ve aktarılması gerekli bulunan kültürel mirasın kaynağı olarak, yaratıcılığın tüm çeşitleriyle teşvik edilip kültürler arası diyalog zemini oluşturulması (md 7), kültürel mal ve hizmetlerin sadece meta olarak algılanmaması için gereken özeni gösterme (md 8), yaratıcılığı açığa çıkarmak ve harekete geçirmek için kültürel politikalar benimsenmesi (md 9), dünya çapında yaratım ve yayılımı güçlendirmek amacıyla uluslararası işbirliklerinin geliştirilmesi (md 10) ve kamu-özel sektör-sivil toplum ortaklıkları oluşturulması (md 11) ilkeleri ilan ve kabul edilmiştir. Salt kültürel çeşitliliğe odaklanan Bildirge, özel olarak kadınlar veya LGBTİQ+ bireylerle ilgili herhangi bir maddeye yer vermemekle birlikte tüm kültürler, bireyler ve ülkelere yönelik eşitlik zemininde yazılmıştır (md 2, 5, 6, 10).

Somit olmayan kültürel miras ile kültürel çeşitlilik arasındaki bağı kuran ve kültürel çeşitliliği kültürel kimlik, yaratıcılık ve çeşitliliğe saygı, her paydaşın demokratik katılımı ve sürdürülebilir kalkınma ile de ilişkilendiren bir diğer belge Kültür Bakanları Üçüncü Yuvarlak Masa Toplantısı Kültürel Çeşitliliğin Aynasında Somut Olmayan Kültürel Miras (İstanbul

Bildirgesi) belgesidir. Bu belge tanınma normunun açıkça ifade edilmesi ve önemsenmesi bakımından da önemlidir. Madde 7.2 ve 7.6 ile Taraf Devletler’in küresel olarak tanınmış insan haklarına saygı üzerinden kültürel çeşitlilik hakkını da tanıma ve somut olmayan miras ifadelerini uluslararası düzeyde paylaşmak amacıyla yeni uluslararası iş birliği biçimlerine hizmet edecek tanınırılık mekanizmaları oluşturmaları sorumluluğu vermiştir.

Kültürel hakları insan onurunun bir ifadesi ve ön koşulu olarak tanıyan; kültürel hak ihlallerinin kimlik krizlerine sebep olduğuna ve aynı şekilde, kültürel hakların etkili bir biçimde hayata geçirilmediği takdirde kültürel çeşitliliğin de sağlanamayacağına inanan; tanınan tüm insan haklarının kültürel boyutunun hesaba katılması gerekliliğini ve sürdürülebilir kalkınmanın meşruiyeti ve istikrarında çeşitliliğe ve kültürel haklara saygının hayati bir faktör olduğunu düşünen; azınlık ve yerel halkların kültürel haklarının öncelikli olarak korunması gerekliliğini gözetken ve kültürel hakların insan hakları sistemindeki yerinin bir açıklığa kavuşturulmasının, doğalarının ve ihlalleri halindeki sonuçlarının daha iyi anlaşılmasının kültürel görelilik adı altında araçsallaştırılarak insanların veya toplulukların hor görülmesine sebep olmasının önüne geçilmesini ve kültürel hakların tamamıyla gerçekleştirilmesini dikkate alan Freiburg Kültürel Haklar Beyannamesi, insan onuruna saygı, eşitlik, ayrımcılık karşıtlığı normları üzerine kurulmuştur (md 1). Beyanname’nin genelinde ise ifade özgürlüğü, kültürel çeşitlilik ve tanınma normlarına göndermeler bulunmaktadır. Bunlara göre, herkesin, saygı duyduğu bir kültürel kimliği seçme ve bu kimliğe sahip olma hakkı vardır ve bu hak ifade çeşitliliği ve özgür ifade ile hayata geçirilir (md 3.a). Kültürel çeşitliliğe saygı, insanlığın ortak kültürel mirasının oluşmasını sağlar (md 3.b) ve herkesin bu mirasa ve kaynaklara erişim hakkı vardır (md 3.c). Ayrıca, kültürel hayata özgür katılım ve erişim hakkı (md 5), özgür ifade, kültürel araç ve hizmetleri üretim ve kullanımda özgür eylemlilik, kültürel ifade ve bilgileri geliştirmede ve paylaşmada ve çeşitli yaratım formlarını araştırma, bunlara katılma ve bunların getirilerinden yararlanma özgürlüğü ile her türlü maddi-manevi çıkarlarını koruma hakkını da içerir. Bunlar dışında, eğitim ve öğrenim hakkı (md 6), bilgi ve iletişim hakkı (md 7) ve kültürel iş birliği hakkı (md 8) da Beyanname’nin koruma altına aldığı haklar arasında yer alır. Beyanname’nin bir diğer önemli özelliği, kültürel hakların sayılma, korunma ve gerçekleştirilme zemininde hayata geçirilmesi konusunda taraflara yüklediği demokratik yönetim (md 9), ekonomiye entegrasyon (md 10), kamusal aktörlerin sorumlulukları (md 11) ve uluslararası organizasyonların sorumlulukları (md 12) başlıklarındaki kapsamlı görev ve sorumluluklar içerisinde izleme ve değerlendirmeye de yer vermiş olmasıdır (md 12.b, md 12.c). Buna göre, uluslararası örgütlerin kültürel hakları tutarlı ve devamlı bir şekilde ilgili enstrümanlara ve izleme mekanizmalarına entegre etme (b) ve ortak şeffaf ve etkin izleme ve değerlendirme mekanizmalarının gelişimine katkıda bulunma (c) sorumlulukları söz konusudur.

Avrupa Konseyi’nin CM/Rec(2010)5 nolu tavsiye kararı cinsel yönelim ve toplumsal cinsiyet kimliğine yönelik ayrımcılıkla mücadelede alınacak önlemler üzerinedir. İnsan haklarının evrensel olduğunu ve doğal olarak da tüm bireyleri kapsadığını tekrarlayan Karar, her türlü ayrımcılığa karşı tüm insanların eşit onurunu ve bütün insan haklarından yararlanma haklarını garantileme yükümlülüğünü vurgular. LGBTİQ+ bireylerin yüzyıllardır var olduklarını ve cinsel yönelim ve cinsiyet kimliklerinden ötürü halen homofobi, transfobi, nefret söylemi ve suçu başta olmak üzere çeşitli ayrımcılık ve şiddet biçimlerine maruz bırakıldıklarını tanıyarak hiçbir “kültürel, geleneksel, dini değer” vb. gerekçeyle nefret söyleminin meşrulaştırılamayacağını açıkça ortaya koyar. Bu minvalde de taraf devletlere eşitlik, ayrımcılık-karşıtlığı, şiddetsizlik, ifade özgürlüğü normlarına dayanarak birtakım tavsiyelerde bulunur. Özellikle III. Bölüm’de ifade özgürlüğü ve barışçıl toplanma haklarının korunması hedeflenmiştir. Buna göre, Taraf Devletler LGBTİQ+ bireylerin ifade özgürlüğü haklarından

tam yararlanabilmeleri ve cinsel yönelim ve kimlikleri sebebiyle ifade özgürlüğü haklarının hiçbir şekilde ihlal edilmemesi ve ayrımcılığa maruz bırakılmamaları için gerekli önlemleri almak (III.13) ve bu hakkı kısıtlayan girişimleri engellemeye yönelik tedbirleri de ilan etmek (III.16) ile yükümlüdür. Sanatsal hak ihlallerinin dayandırıldığı zemin olması bakımından LGBTIQ+ bireylere yönelik nefret söylemi üzerinden sansür ve oto-sansür gibi şiddet eylemlerini önlemeyi amaçlayan Karar daha geniş kapsamda kültürel hakları, özel olarak da LGBTIQ+ bireylerin kültürel haklarını koruma yönünden önemli bir adımdır.

Beyanname, bildirge, karar ve şartlara ek olarak, raporlara baktığımızda ise, dünya kadın konferansları raporları ve özel raportör raporları ile karşılaşırız. 1975 Mexico City, 1980 Kopenhag, 1985 Nairobi ve 1995 Pekin dünya kadın konferansları kadınların her türlü haklarının farkındalığını artırmak ve savunuculuğunu yapmak açısından son derece önemli kilometre taşlarını oluştururlar. Yasada ve pratikte kadın - erkek eşitliğini güvence altına almayı hedefleyen 50 yıllık yasal ilerlemeyi bir araya toplayan ve ilk üç konferansın üzerine kurulu son dünya kadın konferansı olma niteliği taşıyan 1995 Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu kadınların güçlenmesi açısından bir ajanda ve toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda temel küresel bir kaynaktır. Kadınların ilerlemesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin başarılması için 12 önemli alan ve bunlara yönelik stratejik hedefler ile eylemler belirleyen Deklarasyon, yoksulluk, eğitim, sağlık, şiddet, savaş, ekonomi, yetki ve karar alma, medya, çevre gibi stratejik alanlarda yatay kesen olarak sanat ve kültürü entegre etmiş, dikey olarak ise kadınların insan hakları (Stratejik Alan: I) konusunda kültürel haklarını özel olarak vurgulamıştır. Buna göre, tüm insan hakları enstrümanlarının tam uygulaması aracılığıyla kadınların insan hakları korunacak ve teşvik edilecek (Stratejik Hedef I.1) ve eşitlik ve ayrımcılık karşıtlığı normları hem yasada hem pratikte garantilenecek ve ilgili eylemler aracılığıyla önlemler alınacaktır (Stratejik Hedef I.2). Deklarasyon, kadınların ekonomik ve sosyal dağılımdaki ayrımcılık ve eşitsizlik sebebiyle kültürel katılım, katkı ve yararlanma gibi kültürel haklarının da gerçekleştirilemediğini ve ihlal edildiğini vurgular (paragraf 210). Ek olarak, kadınlara yönelik şiddetin kadınların insan hak ve özgürlüklerini hem ihlal ettiğini hem de bu hak ve özgürlüklerden yararlanmalarını sekteye uğrattığını savunarak ırk, etnik köken gibi çeşitli sebepler kadar kültürel önyargıların da etkili olduğu toplumsal cinsiyet temelli her türlü şiddet biçiminin önlenmesini zorunlu kılar (paragraf 211). Öte yandan, Paragraf 212 ile ırk, dil, din, etnik köken, kültür, engellilik, göçmenlik gibi çeşitli faktörlerle dezavantajlı ve marjinalize konumlara itilmiş kadınların insan haklarını gerçekleştirebilmeleri önündeki ekstra bariyerlerin kaldırılmasını ve kültürel de dahil tüm haklarının tanınmasını şart koşar. Paragraf 231 ise, kadınların kültürel dahil tüm insan haklarının sayılması ve korunmasını sağlamak amacıyla tam, eşit ve sürekli önem ve dikkat atfetmeleri (a) ve tüm program ve faaliyetlerine toplumsal cinsiyet temelli hak ihlallerine yönelik bilgi ve bulgu içerilmesini (e) önerir. Son olarak, Paragraf 232 ile zararlı geleneksel uygulama ve kültürel önyargılar ile aşırılıklardan kaynaklanan ve insan hakkı ihlali olan kadınlara yönelik şiddet ile mücadele etme ve ortadan kaldırma amacıyla acil harekete geçme ve önlem alma (g) yükümlülüğü getirir. Özel olarak, Yetki ve Karar Alma Sürecinde Kadınlar başlığında, kadınların sanat dahil kitle iletişim araçlarına eşit ölçüde katılmamalarının (paragraf 33) ve benzer şekilde kadınların sanat, kültür, spor, medya, eğitim, din ve hukuk alanlarının karar alma konumlarında da yeterince temsil edilmemelerinin (paragraf 183) sonuçlarına yer verilir. Ayrıca, yerli kadınların sanatsal, ruhsal ve kültürel faaliyetlerini bilmek ve saygı göstermek eylemleri de hükümetler, eğitim yetkilileri ve diğer eğitim kurumlarıyla akademik kuruluşlara görev olarak tayin edilir (paragraf 83.o).

Özel raportör raporlarına gelince, İnsan Hakları Konseyi’nin 2009 yılında gerçekleşen 10. Oturumu’nun 10/23 nolu kararına göre, insan hak ve özgürlüklerine saygının teşvik edilmesinde uluslararası iş birliği, her ülkenin ekonomik, sosyal, kültürel özgünlüklerinin

anlaşılması ve insan haklarının evrenselliği ile özgürlük, adalet, eşitlik ve ayrımcılık-karşıtlığı normlarının tanınması ve bütünüyle gerçekleştirilmesi üzerine kurulmalıdır. Kültürel çeşitliliği tanıyan Karar, çeşitliliğe saygı ve çoğulculuğu da tanıyarak herkesin kültürel hayata katılım hakkını ve kültürel haklarından yararlanma hakkının teşvik edilmesini tekraren vurgular. Ancak bu kararın en önemli özelliği kültürel haklar alanında özel bir raportör atanacağını duyurmasıdır (md 9). Buna göre, raportör üç senelik periyotlarla kültürel hakların yerel, bölgesel, ulusal, uluslararası düzeylerde teşvik ve korunmada en iyi örneklerin tespit edilmesi (a), engellerin tespit edilmesi (b), alınması gereken önlemlerin önerileri (c) ve ilgili kurum ve kuruluşlarla iş birliği içerisinde (d), her çalışmasına toplumsal cinsiyet ve engellilik konularını dahil ederek (e) çalışması amaçlanmıştır. Bundan sonra üçer senelik aralıklarla bu misyon yenilenmiştir ve özel raportör çalışmaları çeşitli konular ve ülke ziyaret raporlamalarıyla devam etmektedir. Bugüne dek, İnsan Hakları Komisyonu tarafından konuyla ilgili olarak 20 karar alınmış ve 3 farklı raportör döneminden 25 rapor yayınlanmıştır. Bunların içinden, konumuz bağlamında en önemli iki rapor, ilk özel raportör Farida Shaheed’in 2012 yılındaki A/67/287 nolu kadınların kültürel haklarına yönelik özel raporu ve 2013’teki A/HRC/23/34 nolu sanatsal ifade ve yaratıcılık özgürlüğü hakkı özel raporudur. İlk raporun amacı, kadınlar ve kız çocukların kültürel hayata eşit katılım haklarına yönelik zorluk ve fırsatlara odaklanmaktır. Buna göre, Shaheed toplumsal cinsiyet, kültür ve haklar alanlarının girift ve karmaşık şekillerde kesiştiğinden ve kültürel hakların kolektif kimliği tanımlayabilecek gücü elinde bulunduranlarca belirlendiğinin anlaşılması gerektiğinden bahseder. Bu durumda, güç sahiplerinin ulusların veya alt ulusların özgün kültürel topluluklarının varlığını ve bütünlüğünü korumayı, kadınların kültürel haklarını ihlale uğratarak başaramayacağını belirtir. Shaheed, geçen onca zamana rağmen uluslararası insan hakları belgelerini ve uluslararası hukuku kadınların kültürel haklarının tanınması, korunması ve gerçekleştirilmesi bakımından yetersiz bulur. Kültüre onu oluşturan aktörlerin davranışlarından, kurallar ve yasal uygulamalardan bağımsız, kendinden menkul bir eylemlilik atfetmek kadınları patriyarkal sistem ve yapılar içerisine mahkûm etmekle kalmaz, kadınların hâkim kültürel norm ve değerleri yeniden üretecek ve dönüştürecek görünmez eylemliliklerini de engeller (sf 4). Halbuki kadın hakları ihlalleri gelenek, kültür ve dine dayandırılarak yapılır ve fakat kadınların insan hakları mücadelesi ne dine ne kültüre ne de geleneklere karşıdır, der Shaheed. Öte yandan, kültürel hakların dönüştürücü haklar olarak fırsatlar barındırdığını ifade eden Özel Raportör, toplumsal cinsiyet stereotiplerinden kaynaklanan doğrudan, dolaylı ve yapısal ayrımcılıklara karşı devletlerin ayrımcılığı yok etme yükümlülükleri olduğunu hatırlatarak evrensellik, eşit kültürel haklar, kültürel çeşitlilik altında eşitlik ve ayrımcılık-karşıtlığı normlarının varlığının ve eşitlik normunun hayati olmakla birlikte yeterli olmadığının da altını çizerek. Ayrıca, kadınların kültürel hayata eşit katılım hakkının, sanat ve kültürü yalnızca alımlayan bir yerden değil üreten ve aktif katılımcı bir yerden deneyimleme hakkını da içerdiğini vurgular (paragraf 33). İkinci rapor ise doğrudan sanatsal ifade ve yaratıcılık özgürlüğü hakkına odaklanır. Bu hak çok az tanınan ve üzerine nadiren yazılan bir haktır, bu minvalde rapor ayrıca önem kazanır. Shaheed, sanatsal ifade ve yaratıcılık için olmazsa olmaz bir şart olarak özgürlük hakkının son zamanlarda yaygın bir biçimde kısıtlandığını ve sansür ve oto-sansüre politik, ekonomik, dini, kültürel veya ahlaki kaygılarla meşruiyet kazandırıldığını vurgular. Bu hak ihlalinden en çok etkilenen gruplar dikey olarak sanatçılar ve sanatseverler iken, yatay olarak elbette kadın sanatçılar ve kadın sanatseverler; kadınların en çok ihlale uğradıkları sanat dalları ise özellikle sinema, tiyatro, dans ve müzik (paragraf 43) olarak ortaya çıkar. Raporun en önemli vurgularından bir diğeri ise, Özel Raportör’ün şiddetsizlik çağrısıdır; sanatçıların dünya genelinde maruz bırakıldıkları tehdit ve saldırılardan duyduğu derin endişeyi dile getiren Shaheed, ihtilafli sanat eserlerine yönelik tepkilerin ifade özgürlüğü ve barışçıl toplantılar kapsamında ifade edilebileceğini fakat asla bir şiddet biçimine dönüşmeyeceğini çok güçlü bir şekilde belirtir (paragraf 53). Son olarak, Shaheed başka birçok önlemin yanı sıra, sansür, oto-sansür, her

türlü şiddet biçimi gibi tüm kısıtlamaların şeffaf izleme mekanizmalarıyla izlenmesi gerekliliğini savunur (paragraf 90.h).

Son olarak, mahkeme kararlarına baktığımızda, sanatsal ifade ve yaratıcılıkların daha çok ifade özgürlüğü, kültüre erişim, kültürel kimlik gibi haklarla ilişkilendirilerek değerlendirildiğini görüyoruz. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kültürel haklar bağlamında Türkiye’den önemli davalara bakmıştır. Bunlardan ifade özgürlüğü hakkı bağlamında Karataş ve Alınak davaları, kültüre erişim bağlamında ise Akdaş davası ön plana çıkmaktadır. Buna göre, ilk iki davada (bir şiir ve bir roman) mahkeme edebi yaratım kapsamında ifade özgürlüğüne hükmetmiş, Akdaş davasında (erotik kitap çevirisi) ise sanatsal ifade özgürlüğü ile ahlaki değerleri korumak arasında uzlaşa sağlamayı seçmiştir (CoE ECHR, 2011). Buradan, AİHM’nin bağlayıcı uluslararası sözleşmeleri dikkate alsa da her zaman kültürel haklardan yana karar almadığını söylemek mümkündür.

C. Standartlar ve İyi Örneklerin Belirlenmesi

Bu bölümde, geliştirilen standartlar ve standart tavsiyeleri ile iyi örneklerle yer verilmiştir. Uluslararası alanda geçerliliği kabul edilen evrensel ve kabul görmüş ölçütlere güvenilir kaynaklardan erişilemediği için ölçütlere doğrudan yer verilememiştir.

1. Standartlar

Standartlar ilgili insan hakları belgelerinin dayandırıldığı temel normların gündelik hayattaki somut karşılıklarıdır. Diğer bir deyişle, bir normun hayata geçirilmesini sağlayan pratiklerdir. Ekonomik, sosyal ve kültürel haklar, sınırları son derece muğlak ve birbirleriyle kesişen haklar olduklarından bu alanda standart ve ölçütlerin oluşması hem vakit hem de emek yoğun bir süreç gerektirmekte ve kültür ve sanat alanında toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik standart tavsiyelerine daha çok tavsiye kararları, genel kararlar ve politika belgelerinde rastlanmaktadır.

Avrupa Birliği Konseyi tarafından yayınlanan 2019-2022 Kültür Çalışma Planı'na ilişkin Konsey Sonuçları (2018/C 460/10) toplumsal cinsiyet eşitliğini 5 öncelik maddesinden biri olarak belirlemiştir. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına yönelik eylem planında “kültürel ve yaratıcı sektörlerde politik, idari ve pratik düzeylerde toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda farkındalık yaratmak ve Yaratıcı Avrupa Programı kapsamında somut önlemler önermek” amacıyla haritalama ve Açık Koordinasyon Yöntemi (OMC) grubunun çalışmalarını izleyecek Konsey kararları planlanmış ve içeriği de şu şekilde tanımlanmıştır: Komisyon tarafından yapılacak haritalamada kadın sanatçıların ve kültür profesyonellerinin durumu incelenecektir (örn. stereotipler ve cinsel taciz, kaynaklara erişim, karar alma pozisyonlarında temsil, ücret). Buna paralel olarak, üye Devletler ulusal koşullar ve iyi uygulamalar hakkında bilgi alışverişinde bulunacaklardır ve OMC grubu temel engeller ve bir dizi somut eylem önerisi belirleyecektir. Bir sonraki adım olarak Konsey, seçilen hedeflere ve eylemlere odaklanan sonuçları kabul edebilir.

OMC 2019-2022 Kültürel Eylem Planı’nı 2021’de yayınlamış ve standartların gelişmesine önemli katkıda bulunmuştur. Öte yandan, Avrupa Birliği Bakanlar Komitesi'nin görsel-işitsel sektörde toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin üye Devletlere CM/Rec(2017)9 sayılı Tavsiye Kararı temel kaynaklardan birisidir. Bu Tavsiye Kararı Avrupa Konseyi Toplumsal Cinsiyet

Eşitliği Stratejisi 2014-2017’nin görsel-işitsel sektöre uyarlanması için bir dizi standart ortaya koymaktadır:

- Kadınların sektörde yeterince temsil edilmemesi sorununun ele alınması;
- Kamu fonlarının cinsiyet dengeli dağılımının iyileştirilmesi;
- Kadın ve erkeklerin eşit temsiline sağlanması ve komisyon kurullarında, jürilerde, karar alma pozisyonlarında ve festival seçim gruplarında daha fazla farkındalığın sağlanması;
- Üreticilere kadın yaratıcıları desteklemeleri için teşvikler getirilmesi;
- Distribütörlere kadınların oluşturduğu içeriği desteklemeleri için teşvikler uygulanması.

Bu belgelere ek olarak, standartlara yönelik bilgi edinebileceğimiz ilgili belge listesi aşağıdaki gibidir:

Tablo 3: Sanatta Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine İlişkin Standartları/Tavsiyeleri İçeren Belgelerin Listesi

Sanatta Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine İlişkin Standartları/Tavsiyeleri İçeren Belgelerin Listesi
2019-2022 Kültür Çalışma Planına ilişkin Konsey Sonuçları (2018/C 460/10)
Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin Üye Devletlere Görsel-İşitsel Sektörde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Konusunda CM/Rec(2017)9 Sayılı Tavsiyesi
E/C.12/GC/21 nolu Genel Karar (General Comment No.21)
E/C.12/GC/17 nolu Genel Karar (General Comment No.17)
Halkların En Geniş Ölçekte Kültürel Yaşama Katılımı ve Katkılarına İlişkin Tavsiye Kararı
Sanatçının Statüsüne Dair Tavsiye Kararı
Avrupa Yerel Yaşamda Kadın-Erkek Eşitliği Şartı
Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu
Kadınların Ekonomik, Sosyal, Kültürel Haklarına Dair Montreal İlkeleri (Montreal Principles on Women’s ESC Rights)
EU- Kültürel ve Yaratıcı Sektörlerde Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Doğru: Kültürel Eylem Planı 2019-2022
Stockholm Kültürel Politikalar Eylem Planı (Stockholm Action Plan on Cultural Policies)
Freiburg Kültürel Haklar Beyannamesi
Kadınlara Karşı Her Türlü Şiddetin Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (CEDAW)
Engelli Hakları Sözleşmesi
Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi- İstanbul Sözleşmesi
Kültürel İfadelerin Çeşitliliği Sözleşmesi (KİFAÇ)

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, ‘kültürel hayata katılım hakkının gerçekleştirilmesi’ stratejik alanında standartlar belirlemiştir. Bu karar özel olarak toplumsal cinsiyet eşitliğine odaklanmasa da herkesi kapsayan bir kültürel hakkın standartlarını oluşturması ve toplumsal cinsiyet eşitliğine uyarlanabilirliği açısından önemli görünmüştür. Bu stratejik alana ek olarak, özellikli insan hakları sözleşmeleri ve kültür ve sanat alanında toplumsal cinsiyet eşitliği politika belgelerinde yapılan taramalarda üç stratejik alana daha vurgu yapıldığı tespit edilmiştir:

Tablo 4: Sanatta Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Stratejik Alanları

Sanatta Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Stratejik Alanları	
Sanatsal Hayata Katılım ve Görünürlük	Sanatsal hayata eşit katılımın üretim, alımlama, dağıtım, yayılım, öz yaratıların getirileri vb. her aşamada sağlanması
Sanat Yönetimi ve Çalışma Hayatı	Ulusal ve uluslararası karar alma mekanizmalarında ve çalışma hayatında eşit temsilin ve toplumsal cinsiyet duyarlılığının sağlanması
Sanat Eğitimi ve Araştırmaları	Sanat öğretiminde toplumsal cinsiyet eşitliğinin başarılmaması, araştırma ve izleme çalışmalarının yapılması
Sanatta Toplumsal Cinsiyet Temelli Ayrımcılık ve Şiddet	Toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık ve şiddetin sanatta ve sanat yoluyla ortadan kaldırılması

Aşağıdaki tablolarda, kültür ve sanat alanındaki uluslararası politika belgelerinde benimsenen normlar ışığında toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik standartlar/tavsiyeler ve bunların yer aldığı politika belgelerindeki ilgili maddeler sunulmuştur.

Tablo 5: Stratejik Alan: Sanatsal Hayata Katılım ve Görünürlük

Norm	Standart	Belge-Madde
Eşitlik Ayrımcılık- karşıtlığı Çeşitlilik Üretkenlik Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Tanınma	Hazırbulunuşluk	Genel Karar No.21 16 (a) Herkesin yararlanabileceği ve keyfini çıkarabileceği, kütüphaneler, müzeler, tiyatrolar, sinemalar ve spor stadyumları; folklor dahil edebiyat ve her biçimiyle sanat; parklar, meydanlar, caddeler ve sokaklar gibi kültürel etkileşim için elzem olan ortak açık alanlar; uluslara karakterlerini ve biyoçeşitliliklerini veren denizler, göller, nehirler, dağlar, ormanlar ve doğal koruma alanları dahil olmak üzere orada bulunan bitki ve hayvanlar gibi doğanın armağanları; kimliği oluşturan ve bireylerin ve toplulukların kültürel çeşitliliğine katkıda bulunan diller, gelenekler, görenekler, inançlar, bilgi ve tarih gibi maddi olmayan kültürel varlıklar ile değerlerin mevcudiyeti. Tüm bu kültürel varlıklar arasında özel bir değere sahip olan, farklı grupların, azınlıkların ve toplulukların aynı bölgeyi özgürce paylaşabildikleri yerde ortaya çıkan verimli kültürlerarası bağıdır. Avrupa Yerel Yaşamda Kadın-Erkek Eşitlik Şartı Madde 20 (3) İmzacı taraf kadınların ve erkeklerin kültür, spor ve rekreasyon alanlarında farklı deneyimlere ve ilgi alanlarına sahip olduklarını ve söz konusu farklılıkların toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının ve tutumlarının bir sonucu olabileceğini kabul ederek aşağıdakiler dahil olmak üzere özel tedbirler almayı taahhüt eder: • Kadınların ve erkeklerin, oğlan ve kız çocukların sportif, rekreasyonel ve kültürel tesislere ve faaliyetlere eşit erişimlerinin sağlanması ve bu alandaki hizmetlerin eşit sunumu • Kadınları ve erkekleri, oğlan ve kız çocukları sportif ve kültürel faaliyetlere eşit katılıma, sadece "erkek" veya "kadın" faaliyeti olarak nitelendirilenler de dahil, teşvik etmek • Sanatçıları ve kültürel ve sportif dernekleri ve yapıları kadınlar ve erkeklere dair kalıplaşmış görüşlere meydan okuyan sportif ve kültürel faaliyetler yürütmeye cesaretlendirmek Halkların En Geniş Ölçekte Kültürel Yaşama Katılımı ve Katkılarına ilişkin Tavsiye Kararı Madde 6 Üye Devletler veya ilgili makamlar: (a) faaliyetlerin yerelleştirilmesini teşvik etmeli ve yerel merkezlerin gelişimini desteklemeli, özellikle nüfusu az olan çevre bölgelere veya imkanları kısıtlı bölgelere özel önem atfetmelidir; (b) sadece büyük şehirlerde değil, aynı zamanda küçük kasabalarda, köylerde ve kentsel mahallelerde de kültürel ve sanatsal kurumlar ağını teşvik etmeli, genişletmeli ve güçlendirmelidir.

Tablo 5: Stratejik Alan: Sanatsal Hayata Katılım ve Görünürlük (Devam)		
Norm	Standart	Belge-Madde
Eşitlik	Erişilebilirlik	Genel Karar No.21 16 (b) bireylerin ve toplulukların kültürden tam anlamıyla yararlanabilmeleri için, ayrımcılık yapılmaksızın hem kentsel hem de kırsal alanlarda herkesin fiziksel ve finansal olarak ulaşabileceği etkili ve somut fırsatlardan oluşur. Bu bağlamda, yaşlılar, engelliler ve yoksulluk içinde yaşayanlar için erişimin sağlanması ve kolaylaştırılması esastır. Erişilebilirlik aynı zamanda herkesin kültürün tüm tezahürleri hakkında kendi seçtiği dilde bilgi arama, alma ve paylaşma hakkını ve toplulukların ifade ve yayma araçlarına erişimini de içerir;
Ayrımcılık karşıtlığı		Halkların En Geniş Ölçekte Kültürel Yaşama Katılımı ve Katkılarına ilişkin Tavsiye Kararı Madde 4 (b) ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi kanaat, ulusal veya sosyal köken, mali durum veya başka herhangi bir düşünceye dayalı ayırım veya ayrımcılık olmaksızın toplumun tüm üyelerinin ulusal ve dünya kültürlerine serbest erişimi için etkili güvenceler sağlamak ve böylece kültürel değerlerin yaratılması sürecine nüfusun tüm kesimlerinin serbest katılımını teşvik etmek; (c) kadınların kültüre erişim ve kültürel yaşama etkin katılım haklarına tam olarak sahip olmalarına özel önem vermek; (f) ulusal azınlıkların ve varsa yabancı azınlıkların kültürleri de dahil olmak üzere, kültürlerin eşitliğinin tüm insanlığın ortak mirasının bir parçası olarak tanınmasını ve ayrımcılık yapılmaksızın her düzeyde desteklenmesini garanti altına almak; ulusal azınlıkların ve yabancı azınlıkların, kültürel kimliklerini koruma haklarını korurken, kendi özel katkılarıyla zenginleştirmek amacıyla bulundukları ülkelerin kültürel yaşamına erişmek ve katılmak için tam fırsatlara sahip olmalarını sağlamak
Toplumsal cinsiyet eşitliği		Engelli Hakları Sözleşmesi Madde 30 1. Taraf Devletler engellilerin diğer bireylerle eşit koşullar altında kültürel yaşama katılım hakkını tanıır ve engellilerin aşağıda belirtilenlerden yararlanmasını sağlamak için gerekli tüm tedbirleri alır: (a) Kültürel materyallere ulaşılabilir biçimleri aracılığıyla erişmek; (b) Televizyon programlarına, filmlere, tiyatroya ve diğer kültürel etkinliklere ulaşılabilir biçimleri aracılığıyla erişmek; (c) Tiyatro, müze, sinema, kütüphane ve turistik hizmetler gibi kültürel etkinliklerin yapıldığı veya hizmetlerin sunulduğu yerlere ve ayrıca mümkün olduğu ölçüde ulusal kültür açısından önemli anıtlar ve alanlara erişmek.
Tanınma		Kadınların ESK Haklarına İlişkin Montreal İlkeleri Madde 34 Devletler, kadınların veya belirli kadın gruplarının kadınların ekonomik, sosyal ve kültürel haklarını uygulayan ve hayata geçiren kurum ve mekanizmalara erişimini engelleyen her türlü engeli kaldırmak ve kadınlara bu kurum ve mekanizmalara nasıl erişebilecekleri konusunda bilgi sağlamak zorundadır. Devletler ayrıca, kadınların ekonomik, sosyal ve kültürel haklarını uygulayabilecek ve hayata geçirebilecek kurum ve mekanizmalara erişimini kolaylaştırmak için adli yardım gibi tedbirler almalıdır.
Çeşitlilik		Avrupa Yerel Yaşamda Kadın-Erkek Eşitlik Şartı Madde 18 (2) İmzacı taraf, dolayısıyla, sunduğu hizmetler ve faaliyetleri vasıtasıyla ve sosyal ortaklarıyla beraber çalışarak aşağıdaki eşgüdümlü tedbirleri almayı taahhüt eder: • Sosyal dışlanmışlık veya yoksulluk koşullarında yaşayan veya riski altında olan tüm bireylerin istihdam, konut, eğitim - öğretim, kültürel faaliyetler, bilgi ve iletişim teknolojileri ve de sosyal ve tıbbi yardıma erişimlerinin sağlanması
Üretkenlik		

Tablo 5: Stratejik Alan: Sanatsal Hayata Katılım ve Görünürlük (Devam)		
Norm	Standart	Belge-Madde
Eşitlik Ayrımcılık karşıtlığı Çeşitlilik	Kabul edilebilirlik	Genel Karar No.21 16 (c) Taraf Devlet tarafından kültürel haklardan yararlanılması için kabul edilen yasaların, politikaların, stratejilerin, programların ve tedbirlerin ilgili bireyler ve topluluklar tarafından kabul edilebilir şekilde formüle edilmesini ve uygulanmasını gerektirir. Bu bağlamda, kültürel çeşitliliğin korunmasına yönelik tedbirlerin kabul edilebilir olmasını sağlamak için ilgili bireyler ve topluluklarla istişareler yapılmalıdır
Eşitlik Ayrımcılık karşıtlığı Çeşitlilik Özen gösterme Toplumsal cinsiyet eşitliği Tanınma	Uyarlanabilirlik	Genel Karar No.21 16(d) Taraf Devletin kültürel hayatın herhangi bir alanında benimsediği ve bireylerin ve toplulukların kültürel çeşitliliğine saygılı olması gereken stratejilerin, politikaların, programların ve tedbirlerin esnekliğine ve uygunluğuna atıfta bulunur. KİFAÇ Madde 7 1. Taraflar, kendi ülkelerinde bireyleri ve sosyal grupları, (a) kadınların ve azınlıklara mensup kişiler ile yerli halklar da dâhil çeşitli sosyal grupların özel durumlarına ve ihtiyaçlarına gereken ilgiyi göstererek, kendi kültürel ifadelerini yaratmaya, üretmeye, yaymaya ve bu ifadelere erişmeye; (b) hem kendi ülkelerindeki hem de dünyanın diğer ülkelerindeki farklı kültürel ifadelere erişmeye teşvik eden bir ortam yaratmaya çaba göstereceklerdir. 2. Taraflar ayrıca, sanatçıların, yaratıcılık sürecinde yer alan diğer kişilerin, kültürel toplulukların ve bunların çalışmalarını destekleyen örgütlerin katkılarının önemini ve kültürel ifadelerin çeşitliliğinin gelişmesindeki merkezi rollerini tanımaya çaba göstereceklerdir. Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu Bölüm II 40. (...) Politika yapıcılar, bu demografik unsurların sonuçlarını göz önüne almalıdırlar. Genç kadınların sosyal, kültürel, politik ve ekonomik liderliğin bütün düzeylerine aktif ve etkin katılımları için gereken yaşam becerilerine sahip olmalarını sağlayacak önlemler alınmalıdır. (...) Stockholm Kültürel Politikalar Eylem Planı Hedef 2 1. Kültürel profillerin çeşitliliğini yansıtan yerel girişimlere ağırlık vererek, ulusun farklı bileşenlerine aynı saygıyı göstermeye ve gelişmeleri için eşit fırsatlar sunmaya devam etmek. 2. Kültürel ve kentsel kültür politikaları aracılığıyla yerel, yaratıcı ve katılımcı bir kültürel yaşamın geliştirilmesini ve çeşitliliğin çoğulcu bir şekilde yönetilmesini sağlamak. 6. Toplumdaki tüm bireylerin eşit koşullarda tam katılımını sağlamak için kültür politikalarını, programlarını, kurumlarını ve projelerini geliştirmek.

Tablo 5: Stratejik Alan: Sanatsal Hayata Katılım ve Görünürlük (Devam)		
Norm	Standart	Belge-Madde
Eşitlik Ayrımcılık karşıtlığı Çeşitlilik Tanınma Özen gösterme Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Sanatsal ifade ve yaratıcılık özgürlüğü	Uygunluk	Genel Karar No.21 16 (e) belirli bir insan hakkının belirli bir kültürel modaliteye veya bağlama uygun bir şekilde, yani azınlıklar ve yerli halklar da dahil olmak üzere bireylerin ve toplulukların kültürüne ve kültürel haklarına saygılı bir şekilde gerçekleştirilmesini ifade eder. Komite, geçmişteki genel kararlarında, özellikle gıda, sağlık, su, barınma ve eğitim haklarıyla ilgili olarak, kültürel uygunluk (veya kültürel kabul edilebilirlik veya yeterlilik) kavramına birçok durumda atıfta bulunmuştur. Hakların uygulanma biçiminin de kültürel yaşam ve kültürel çeşitlilik üzerinde etkisi olabilir. Komite bu bağlamda, diğerlerinin yanı sıra, gıda ve gıda tüketimine, su kullanımına, sağlık ve eğitim hizmetlerinin sunulma biçimine ve konutların tasarlanma ve inşa edilme biçimine atfedilen kültürel değerlerin mümkün olduğunca dikkate alınması gerektiğini vurgulamak ister. Freiburg Kültürel Haklar Beyannamesi Madde 10 Kamu, özel ve sivil sektörlerdeki aktörler, kendilerine özgü yetki ve sorumluluklar çerçevesinde aşağıdakileri yerine getirmelidir: a. Değer, kimlik ve anlam taşıyan kültürel ürün ve hizmetlerin yanı sıra, yaşam biçimleri ve diğer kültürel ifadeler üzerinde önemli bir etkiye sahip oldukları ölçüde diğer tüm ürünlerin, bu Bildirge’de ifade edilen haklara zarar vermeyecek şekilde tasarlanmasını, üretilmesini ve kullanılmasını sağlamak; b. Ürün ve hizmetlerin kültürel uygunluğunun, yoksulluk, tecrit veya ayrımcılığa uğrayan bir gruba ait olma nedeniyle dezavantajlı durumdaki kişiler için çoğu kez hayati önem taşıdığını göz önünde bulundurmak. Halkların En Geniş Ölçekte Kültürel Yaşama Katılımı ve Katkılarına ilişkin Tavsiye Kararı Madde 4 (r) uygun organlar aracılığıyla, her biri kendi tarzında olmak üzere, çalışma ve boş zamanların herkese kültürel yaratım için fırsatlar sunmasını mümkün kılacak koşulları yaratmak ve mümkün olan en fazla sayıda insanın kültüre erişimini ve kültürel yaşama katılımını sağlayacak çalışma ve boş zaman saatlerini ve kültürel kurumların işleyişini düzenleyen koşulları belirlemek; Stockholm Kültürel Politikalar Eylem Planı Hedef 2 8. Kadınların kültür ve kalkınma alanındaki başarılarını tanıyın ve her düzeyde kültür politikalarının oluşturulmasına ve uygulanmasına katılımlarını sağlayın. 9. Özellikle çocuk haklarına ve özel eğitimsel ve kültürel ihtiyaçları olan hassas grupların haklarına saygı gösterilmesini sağlamak amacıyla tüm kültür politikalarını, programlarını ve kurumlarını gözden geçirin; özellikle yeni kültürel uygulamaları desteklenmesi gereken gençlerin ve çoğu zaman kültürel hayatın dışında bırakılan yaşlıların ihtiyaçlarını ve isteklerini dikkate alın.

Tablo 5: Stratejik Alan: Sanatsal Hayata Katılım ve Görünürlük (Devam)		
Norm	Standart	Belge-Madde
Eşitlik Ayrımcılık karşıtlığı Toplumsal cinsiyet eşitliği Şiddetsizlik Çeşitlilik	TCE ana akımlaştırma	CM/Rec(2017)9 Taraf Devletlere: 1. Görsel-işitsel sektörde toplumsal cinsiyet eşitliğini, kendi faaliyetlerinin ve kurumsal organizasyonlarının temel bir ilkesi olarak teşvik edecek politikalar benimsemeleri; 2. Görsel-işitsel sektördeki toplumsal cinsiyet eşitliği durumunu izlemek için Avrupalı, ulusal ve bölgesel film fonlarını, kamu ve ticari yayıncıları ve diğer önemli paydaşları teşvik etmeleri; 3. Eurimages ve Creative Europe gibi Avrupa uluslararası film ve görsel-işitsel fonlarının yanı sıra yayıncıları ve diğer önemli görsel-işitsel sektör paydaşlarını, eğitim, yapım, dağıtım, festivaller ve medya okuryazarlığı girişimleri gibi tüm politikalarında, tedbirlerinde ve destek programlarında toplumsal cinsiyet eşitliği konularını ele almaya teşvik etmeleri; 4. İlgili görsel-işitsel sektör kuruluşlarını (kamu ve özel finansman organları, sektörel işverenler, sendikalar ve meslek kuruluşları, eğitim ve öğretim sağlayıcıları ve sektör profesyonelleri ve ayrıca ilgili düzenleyici makamlar dahil) toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifini dikkate alarak uygulama için düzenleyici ve öz-düzenleyici stratejiler, toplu iş sözleşmeleri ve davranış kuralları veya diğer çerçeveler hazırlamaya veya revize etmeye teşvik etmeleri; 5. Bu tavsiyeyi ekleri ile birlikte yaymaları ve ilgili paydaşlar ve görsel-işitsel sektörde faaliyet gösterenler arasında, özellikle işleyen bir demokrasinin ve insan haklarından tam olarak yararlanmanın temel unsuru olarak toplumsal cinsiyet eşitliğinin merkezi rolü hakkında farkındalık yaratmaları; 6. Görsel-işitsel sektörde toplumsal cinsiyet eşitliğine ulaşma konusundaki ilerlemeyi izlemeleri ve değerlendirmeleri ve bu tavsiyenin uygulanmasında alınan önlemler ve kaydedilen ilerleme hakkında Bakanlar Komitesine beş yıllık bir temelde rapor vermeleri tavsiye edilir. AB Kültürel Eylem Planı 2019-2022 (5.2) Kültürel ve Yaratıcı Sektörler (CCS) de dâhil olmak üzere toplumda cinsiyet eşitliğini teşvik eden yasalar ve düzenleyici çerçeveler çıkarın. Ulusal yasal çerçevelere ek olarak, ilgili AB mevzuatını ve başta İstanbul Sözleşmesi olmak üzere uluslararası sözleşmeleri uygulayın ve toplumsal cinsiyet temelli şiddete yönelik ceza hukuku yaptırımları sağlayın. CCS ile ilgili kültür politikalarında ve finansman programlarında toplumsal cinsiyeti anaakımlaştırın. CCS’de toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik etmeyi amaçlayan girişimler ve projeler için yeterli finansman sağlayın. Marjinalleştirilmiş (çoklu) gruplar ve karşılaştıkları sistematik ayrımcılık ve diğer zorluklar hakkında veri toplanması da dahil olmak üzere farklı ayrımcılık türlerinin kesişim noktalarını ele almak için önlemler alın. > Toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılığın azaltılmasına yönelik tüm yasal ve politik çabalarda kesişimsel ayrımcılığı dikkate alın. > İdeal olarak ayrımcılıktan etkilenenlerin öncülük ettiği yerel meslek grupları ve derneklerin eğitim ve deneyimleriyle yönlendirilen odaklanmış çalışmalar yoluyla çeşitli ayrımcılık türleri ve bunların kesişme biçimleri hakkında bilgi geliştirin. > TCE eğitimine tüm ötekileştirilmiş kimlikleri dahil edin ve farklı ayrımcılık biçimlerinin küresel ve yerel olarak birbirleriyle bağlantı ve kesişme yollarını ele alın. > Mevzuat ne zaman ve hangi kriterlere izin verirse versin, kotalar, hedefler ve diğer odaklı yardım ve fonlar tüm ötekileştirilmiş gruplar için makul bir yüzde içermelidir.

Tablo 5: Stratejik Alan: Sanatsal Hayata Katılım ve Görünürlük (Devam)		
Norm	Standart	Belge-Madde
Toplumsal cinsiyet eşitliği	Veri toplama ve araştırma yapma	AB Kültürel Eylem Planı 2019-2022 (5.4) - CCS'de toplumsal cinsiyet eşitliğine dair ilgili ve karşılaştırılabilir verileri toplayın. Sadece verilerin yardımıyla sorunları tespit edebilir, kanıta dayalı politikalar önerebilir ve ilerlemeyi izleyebilirsiniz. Bu veriler CCS'nin farklı alanları arasında ve AB Üye Devletleri arasında karşılaştırılabilir olmalıdır. - Üzerinde mutabık kalınan ortak izleme yöntemleri ve performans göstergeleri aracılığıyla, standartlaştırılmış veri setleri kullanarak, CCS'de toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin nicel ve nitel verilerin toplanmasına yönelik ortak bir yaklaşım benimseyin. - CCS'de toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin durumu, üzerinde mutabık kalınan ortak göstergelere dayalı olarak ulusal düzeyde yıllık olarak izleyin. - Verilerin nitel analizini kullanarak nedensel ilişkileri vurgulayın. - Özellikle erişim, temsil, katılım ve çalışma koşulları ile ilgili olmak üzere CCS'de toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda aktif araştırmaları teşvik edin ve bu tür girişimlerin sonuçlarını düzenli olarak kamuoyuna duyurun. - CCS'de toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinden aktif araştırmaları desteklemek ve politika ve mevzuatı geliştirmek amacıyla tartışmalar düzenleyin. - Kültür alanında eşit erişim, görünürlük ve katılım gibi hususları analiz ederek, tüm cinsiyetlerin değerlerinin, tutumlarının, ihtiyaçlarının ve çıkarlarının şekillendirilmesinde CCS'nin etkisi üzerine araştırmaları teşvik edin. - Araştırma ağları ve ortaklıklar için iş birliği girişimlerini teşvik edin, örneğin akademik kurumları, sivil toplum kuruluşlarını ve diğer organları bir araya getirin.
Eşitlik		
Ayrımcılık karşıtlığı		
Çeşitlilik		
		CM/Rec(2017)9 II. Araştırma desteği 1. Özellikle erişim, temsil, katılım ve çalışma koşulları ile ilgili olmak üzere görsel-işitsel sektörde toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda aktif araştırmaları teşvik edin ve bu tür girişimlerin sonuçlarını düzenli olarak kamuoyuna duyurun. 2. Görsel-işitsel sektörde toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinden aktif araştırmaları destekleyin ve politika ve mevzuatı geliştirmek amacıyla tartışmalar düzenleyin. 3. Kadınların ve erkeklerin değerlerinin, tutumlarının, ihtiyaçlarının ve çıkarlarının şekillenmesinde görsel-işitsel sektörün etkisi üzerine araştırmaları teşvik edin. 4. Araştırma ağları ve ortaklıkları için iş birliği girişimlerini teşvik edin, örneğin akademik kurumları, sivil toplum kuruluşlarını ve diğer organları bir araya getirin.

Tablo 5: Stratejik Alan: Sanatsal Hayata Katılım ve Görünürlük (Devam)		
Norm	Standart	Belge-Madde
Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Tanınma Şeffaflık	TCE duyarlı bütçeleme	AB Kültürel Eylem Planı 2019-2022 (5.3) Ulusal ve yerel düzeyde politika yapıcılara yönelik tavsiyeler - Düzenleyici ortamı ayarlayın ve toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme için toplumsal cinsiyete göre ayrıştırılmış istatistikler tasarlayın ve uygulayın. - Yeni mevzuatı geliştirirken veya hazırlarken toplumsal cinsiyet eşitliği üzerinde etki değerlendirmeleri yapın. - Ulusal (bölgesel, yerel) bir bütçe hazırlarken ve kabul ederken, sektörlerle danışın ve bütçenin toplumsal cinsiyete etkisini, özellikle de CCS'yi en çok etkileyen ekonomik, istihdam, sosyal güvenlik ve kültürel politika önlemlerini analiz edin ve değerlendirin. Toplumsal cinsiyete duyarlı bir denetim gerçekleştirin ve bütçenin tasarım ve uygulamasını buna göre şekillendirerek CCS de dahil olmak üzere toplumsal cinsiyet eşitliğini geliştirin. - Hükümet yetkililerinin bunu anlamasını ve pratikte uygulama taahhüdü ve kapasitesine sahip olmasını sağlamak için toplumsal cinsiyete dayalı bütçeleme ve toplumsal cinsiyetin anaakımlaştırılması konusunda eğitim verin. - Toplumsal cinsiyete duyarlı bir kamu alımları çerçevesi benimseyin (örneğin, ihalelere toplumsal cinsiyet eşitliği maddelerini dahil edin, sunulan tekliflerin değerlendirilmesinde toplumsal cinsiyet kriterlerine yer verin, vb.) Kültürel ve yaratıcı sektörlerle yönelik tavsiyeler - CCS'ye mali destek sağlayan kurumların yanı sıra kültür kurumlarında ve bu kurumların stratejik belgelerinde ve çalışma programlarında toplumsal cinsiyet eşitliğini anaakımlaştırın. - Politika yapıcılar, bütçe yetkilileri ve CCS arasında toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme ihtiyacı konusunda farkındalık yaratın ve toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeler konusunda kapasite oluşturun. - Kültür kurumlarının politika ve bütçelerinin, CCS için tasarlanan fon ve programların toplumsal cinsiyete duyarlı bütçe analizini yapın ve buna göre bütçelerde, fonlarda ve programlarda değişiklikler yapın. - CCS'de çalışan kadınlara, cinsiyet çeşitliliğine sahip kişilere ve erkeklere eşit fon ve program dağılımına doğru ilerlemek için ilerlemeyi izleyin ve değerlendirin. Gerektiğinde, kadınlara ve toplumsal cinsiyet farklılığına sahip başvuru sahiplerine gidecek asgari bir fon yüzdesi belirlenmelidir.

Tablo 6: Stratejik Alan: Sanat Yönetimi ve Çalışma Hayatı

Norm	Standart	Belge-Madde
Eşitlik	Karar mekanizmalarına katılım	Avrupa Yerel Yaşamda Kadın-Erkek Eşitliği Şartı Bölüm 3 Madde 2 (5) İmzacı taraf dengeli temsil ilkesini kendi karar alma ve istişari organlarına ve dış organlara yapılan atamalara tatbik edeceğini ve bu ilkeyi geliştirmek üzere çalışacağını taahhüt eder. Ancak; ilgili yönetimin mevcut durumda kadınların ve erkeklerin dengeli temsili ilkesini hayata geçiremediği hallerde yukarıdaki hüküm azınlıktaki cinsiyet grubu için mevcut toplumsal cinsiyet dengesinden daha aleyhte bir durum yaratmayacak biçimde uygulanır. (6) İmzacı taraf, ayrıca, temsilci atadığı veya seçtiği hiçbir kamusal veya siyasi makamı kalıp yargısal tutumlar nedeniyle, gerek prensipte gerekse uygulamada, tek bir cinsiyete kısıtlamamayı veya tek bir cinsiyetin normal rolüymüş gibi algılamamayı taahhüt eder.
Ayrımcılık karşıtlığı		
Toplumsal Cinsiyet Eşitliği		
Tanınma		Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu Stratejik hedef G.1. Kadınların yetkili ve güçlü mevkilere ve karar alma süreçlerine eşit ulaşmalarını ve tam katılmalarını sağlayacak önlemler almak. 190. Hükümetler tarafından: (g) Yerli halktan kadınların karar alma mekanizmalarına bütün düzeylerde daha çok katılmalarını teşvik etmek; 192. Hükümetler, ulusal organlar, özel sektör, siyasi partiler, sendikalar, işveren örgütleri, araştırma kurumları ve akademik kurumlar, altbölgesel ve bölgesel organlar ve hükümet dışı kuruluşlar ve uluslararası örgütler tarafından: (b) Uygun olduğunda, kadınların, üst düzey karar alma süreçlerine ulaşılabilirliğini izleyecek mekanizmalar kurmak veya güçlendirmek; (c) Danışma ve karar alma organlarında işe alma ve atama, üst pozisyonlarda işe yerleştirme kriterlerini gözden geçirmek ve bu kriterlerin kadınlara yönelik ayrımcılığa karşı ve konuya uygun olmasını sağlamak; (d) Hükümet dışı kuruluşların, sendikaların ve özel sektörün, karar alma organlarına ve bütün alanlarla bütün düzeylerdeki müzakerelere eşit katılım dahil mevkileri açısından kadın-erkek eşitliğini sağlama çabalarını teşvik etmek
Sanatsal ifade ve yaratıcılık özgürlüğü ne saygı		
Üretkenlik		
Çeşitlilik		Stockholm Kültürel Politikalar Eylem Planı 6. Kültür politikaları, ulusal birlik çerçevesinde çok yönlü bir toplum olarak ulus duygusu yaratmayı amaçlamalıdır - tüm erkekler ve kadınlar tarafından paylaşılabilecek değerlere dayanan ve tüm üyelerine erişim, alan ve ses veren bir toplum. 8. Kültür politikaları toplumsal cinsiyet eşitliğine saygı göstermeli, kadınların hak eşitliğini ve ifade özgürlüğünü tam olarak tanımalı ve karar alma pozisyonlarına erişimlerini sağlamalıdır. Hedef 3. Ulusal uzmanlar ve kültür idarecileri ve yöneticileri için eğitim programları yoluyla kültür sektöründeki verimliliği güçlendirmek ve bu alanlarda kadınlar için eşit fırsatlar sağlamak.

Tablo 6: Stratejik Alan: Sanat Yönetimi ve Çalışma Hayatı (Devam)		
Norm	Standart	Belge-Madde
Eşitlik Ayrımcılık karşıtlığı Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Tanınma	Uluslararası eşit temsil	CEDAW Madde 8 Taraflar Devletler, kadınlara, erkeklerle eşit şartlarda ve hiçbir ayırım gözetmeksizin, hükümetlerini uluslararası düzeyde temsil etmek ve uluslararası kuruluşların faaliyetlerine katılmak fırsatını sağlamak için gerekli bütün tedbirleri alacaklardır. Montreal Madde 25 Devletler ve hükümetler arası organlar, kadınların ekonomik, sosyal ve kültürel program ve politikaların oluşturulması, geliştirilmesi, uygulanması ve izlenmesine tam olarak katılabilmelerini ve katılmalarını sağlamalıdır. Ayrıca, toplumsal cinsiyete özgü dezavantajlarını ortadan kaldırmayı amaçlayan özel stratejilerin, planların ve politikaların oluşturulması, geliştirilmesi, uygulanması ve izlenmesine kadınların tam katılımını sağlamalıdır. Bu, Devletlerin ve hükümetler arası organların, Devlet dışı aktörlerin ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan yararlanmayla ilgili programlar veya hizmetler sağladığı durumlarda kadınların karar alma süreçlerine katılımını sağlamalarını gerektirebilir.
Eşitlik Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Çeşitlilik Ayrımcılık karşıtlığı Şeffaflık	Demokratik hesap verebilirlik	Avrupa Yerel Yaşamda Kadın-Erkek Eşitliği Şartı Bölüm 3 Madde I (1) Kadınların ve erkeklerin eşit olma hakkının demokrasinin temel bir ön koşulu olduğu ve demokratik bir toplumun kadınların becerilerini, bilgilerini, deneyimlerini ve yaratıcılıklarını görmezden gelemeyeceği imzacı tarafça kabul edilir. Bu amaçla; imzacı taraf, eşitlik temelinde, farklı aralıklardan ve yaş gruplarından kadınların politik ve kamusal karar alma süreçlerinin her aşamasına dahilîyetlerini, katılımlarını ve temsillerini temin eder. (2) İmzacı taraf; hizmet götürdüğü nüfusun ve yerleşimin refahını geliştirme sorumluluğuyla demokratik yollardan seçilmiş organ olarak; faaliyet alanları dahilinde söz konusu hakkın uygulanması ve geliştirilmesi için gerekli tüm çabayı sarf eder. Yerel topluluğun demokratik lideri, hizmet sağlayıcısı ve görevlisi, planlamacı ve düzenleyici organı ve işvereni olarak bu alanda üzerine düşen sorumluluğu yerine getirir. CM/Rec(2017)9 V. Hesap verebilirlik süreçlerinin iyileştirilmesi 1. Vatandaşların toplumsal cinsiyet eşitliğine aykırı olduğunu düşündükleri görsel-işitsel içerikle ilgili olarak kullanabilecekleri şikâyet prosedürleri konusunda farkındalık yaratın. 2. Sivil toplum kuruluşlarını, dernekleri, akademiyi, bireyleri ve diğer ilgili paydaşları, endişelerini özdenetim kurumlarına veya diğer uzman kurumlara (örneğin etik komisyonları veya ayrımcılıkla mücadele komisyonları) taşıyarak toplumsal cinsiyet eşitliğini savunmaları konusunda destekleyin. 3. Mevcut hesap verebilirlik mekanizmalarının güncellenmesini ve görsel-işitsel sektörde toplumsal cinsiyet eşitliğinin ihlal edildiği durumlarda etkin bir şekilde kullanılmasını teşvik edin. 4. Toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda hesap verebilirlik ve sivil sorumluluk için yeni mekanizmaların kurulmasını kolaylaştırın; örneğin, kamusal tartışma forumları ve vatandaşlar arasında doğrudan fikir alışverişini mümkün kılan çevrimiçi ve çevrimdışı platformlar.

Tablo 6: Stratejik Alan: Sanat Yönetimi ve Çalışma Hayatı (Devam)		
Norm	Standart	Belge-Madde
Eşitlik Ayrımcılık karşıtlığı Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Tanınma	Veri toplama ve araştırma yapma	Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu Stratejik hedef G.1. Kadınların yetkili ve güçlü mevkilere ve karar alma süreçlerine eşit ulaşmalarını ve tam katılmalarını sağlayacak önlemler almak. (e) Kamu ve özel sektördeki çeşitli karar alma konumlarının her düzeydeki kadın ve erkeklere ilişkin niceliksel ve niteliksel verileri düzenli olarak toplamak, incelemek ve yaymak yoluyla kadınların temsil edilmesi konusundaki ilerlemeyi izlemek ve değerlendirmek ve Hükümetlerin çeşitli düzeylerde istihdam ettiği kadın ve erkeklerin sayısına ilişkin verileri yıllık olarak toplayıp yaymak; bu alandaki ilerlemeyi izlemek amacıyla kadın ve erkeklerin hükümete ilişkin yapılanmadaki kamu görevlerinin ve yükselme mekanizmalarının hepsine eşit ulaşabilirliğini güvence altına almak; (f) Kadınların karar alma mekanizmalarına katılımı, bu mekanizmalar üzerindeki etkisi ve karar alma ortamlarına ilişkin çalışmalar yürüten hükümet dışı kuruluşları ve araştırma kurumlarını desteklemek
Eşitlik Ayrımcılık karşıtlığı Toplumsal cinsiyet eşitliği Çeşitlilik Özen gösterme Üretkenlik Şiddetsizlik	TCE ana akımlaştırma	AB Kültürel Eylem Planı 2019-2022 (5.1) İşyerinde Toplumsal Cinsiyet Eşitliğini ve Çeşitliliği Teşvik Etmek Cinsiyet kimliği, cinsel yönelim, ırk, etnik köken, sınıf, din, fiziksel görünüm, engellilik, yaş, ebeveynlik, vatandaşlık ve sosyal veya coğrafi köken gözetmeksizin, tüm çalışanlar için eşit erişim, fırsat ve sonuçları sağlamak için proaktif bir duruş benimseyin. TCE ve marjinalleştirilmiş grupların dahil edilmesi, özellikle yönetim ve liderlik rollerinde, kuruluşunuzun tamamında bir hedef olmalıdır. Dostça ve erişilebilir bir alan yaratın ve tüm personelinizin ihtiyaçlarını ve bakış açılarını, tüm çeşitlilikleriyle dikkate alın. Bu, daha kapsayıcı ve daha üretken bir atmosfere yol açacak ve daha iyi sonuçlar verecektir. İşe alım süreçlerinde öz-farkındalık standartlarını içeren, daha yatay yapılarda çalışmayı, bilgi asimetrisinden kaçınmayı ve kadınlara ve erkeklere işleri hakkında eşit şekilde geri bildirim sağlamayı içeren açık toplumsal cinsiyet eşitliği yönergeleri aracılığıyla iş kültüründe toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik edin. Toplumsal cinsiyete duyarlı ve toplumsal cinsiyeti kapsayıcı bir dil kullanın. Dil, kültürel ve sosyal tutumların şekillenmesinde önemli bir rol oynar. Toplumsal cinsiyeti kapsayıcı bir dil kullanmak, belirli bir cinsiyete, toplumsal cinsiyete veya cinsiyet kimliğine karşı ayrımcılık yapmayan ve toplumsal cinsiyet stereotiplerini sürdürmeyen bir şekilde konuşmak ve yazmak anlamına gelir. Toplumsal cinsiyeti kapsayıcı dil, belirli bir cinsiyete veya toplumsal cinsiyete yönelik önyargıdan veya belirli insan gruplarını dışlayan ifadelerin kullanımından kaçınır. Erkekler, kadınlar ve çeşitli cinsiyet kimliklerine sahip bireyler kapsanmalı ve dilde açıkça ifade edilmelidir. Toplumsal cinsiyete duyarlı ve toplumsal cinsiyeti kapsayıcı dil kullanımı hakkında pratik tavsiyeler içeren yönergeler sağlayın. Bu yönergeler, sözlü veya yazılı, resmi veya gayri resmi, dahili veya harici bir kitleye yönelik olsun, tüm alanlarda ve tüm seviyelerde her türlü iletişime uygulanmalıdır. AB düzeyinde, bu yönergeler tüm resmi dillerde mevcut olmalıdır.

Tablo 6: Stratejik Alan: Sanat Yönetimi ve Çalışma Hayatı (Devam)		
Norm	Standart	Belge-Madde
Eşitlik Ayrımcılık karşıtlığı Toplumsal cinsiyet eşitliği Çeşitlilik Özen gösterme Üretkenlik Şiddetsizlik İnsan onuruna saygı	TCE ana akımlaştırma	EU Kültürel Eylem Planı 2019-2022 (5.1) Cinsel taciz, cinsiyetçilik ve toplumsal cinsiyet şiddetine karşı sıfır tolerans uygulayın Herkesin gelişebileceği güvenli, saygılı ve dostane bir alan yaratın. Zararlı davranışları önleyebilecek tedbirleri uygulamaya koyarak zarar vermeden önce harekete geçin: > Personelinizi toplumsal cinsiyet kalıp yargıları ve bilinçsiz toplumsal cinsiyet önyargıları konusunda eğitin. Bu sürece özellikle erkekleri dahil edin, zira belirli davranış(lar)ın sonuçlarını fark etmelerini sağlamanın ve neyin kabul edilebilir neyin kabul edilemez olduğuna dair bilinçli bir anlayış geliştirmenin en iyi yolu budur. Kadınlar erkeklerin davranışlarının sorumluluğunu taşımaz. Erkeklerin de güvenli bir çalışma ortamı ve kültürü yaratma konusunda sorumluluk almalarını sağlayın. > Eğitim yoluyla tacizi önlemenin önemi konusunda farkındalık yaratarak ve kılavuz ilkeler oluşturarak taahhüdünüzü gösterin. > Uygun (olmayan) davranışlara ilişkin açık kurallar oluşturun ve bunları kurumunuz genelinde görünür ve kolay erişilebilir kılın. Eşitlik ve ayrımcılık yapmama ilkelerine uymak için şablon öz taahhütnameler hazırlayın ve dağıtın. Bu tür öz taahhütler istihdam ve benzeri sözleşmelere eşlik etmelidir. Bu öz taahhütler izlenmeli ve uygulanmalıdır. > Kesişimsel bir mercek uygulayın ve her vakanın farklı olduğunu kabul edin. Bazı kişiler, kesişen marjinalleştirmeler (cinsiyet, ırk, yetenek, cinsel yönelim, yaş vb.) nedeniyle taciz ve ayrımcılığa karşı daha savunmasız olabilir. > Olayların raporlanmasını teşvik etmek için hem kurum içinde (fail için gerekirse disiplin cezaları ile) hem de en ciddi suçlamalar için mağdurun istekleri doğrultusunda adalet/polis sistemini içeren açık bir süreç oluşturun. Bu süreci açık ve herkes için erişilebilir hale getirin. İstenmeyen davranış durumunda kiminle iletişime geçileceği ve nasıl bir yol izleneceği hakkındaki bilgileri yayınlayın ve kolayca erişilebilir hale getirin. Sürecin tam gizliliğini sağlayın ve mağdurun ihtiyaçlarına öncelik verin. > Tacizin cezasız kalmayacağını açıkça belirtin: bildirilen vakaları titizlikle araştırın ve gerekirse disiplin tedbirleri uygulayın. Bakım işinin yanı sıra iş-yaşam dengesinin de eşit bir şekilde teşvik edilmesi > Personelinizin özel hayatı ile profesyonel kariyerini uzlaştırmaya yardımcı olacak esnek çalışma koşulları yaratın. Bu sadece kadınlar için geçerli değildir; erkekleri de bakım işlerinde eşit pay almaya teşvik edin. > Her cinsiyetin ebeveyn izni alabilmesini sağlayın. Özel hayatlarının ihtiyaçlarına saygı duyar ve desteklerseniz, motive ve adanmış çalışanlar kazanırsınız.

Tablo 6: Stratejik alan: Sanat Yönetimi ve Çalışma Hayatı (Devam)		
Norm	Standart	Belge-Madde
Eşitlik Ayrımcılık karşıtlığı Toplumsal cinsiyet eşitliği Çeşitlilik Özen gösterme Üretkenlik Şiddetsizlik İnsan onuruna saygı	TCE ana akımlaştırma	CM/Rec(2017)9 sayılı Tavsiye Kararı I. Yasa, düzenleme ve politikaların gözden geçirilmesi 1. Halihazırda yürürlükte olan bir yasal çerçeve bulunmadığı takdirde, üye devletler, insan onuru ilkesine saygı gösterilmesini ve cinsiyete dayalı her türlü ayrımcılığın ve görsel-işitsel sektörde nefrete veya cinsiyete dayalı şiddetin her türüsüne teşvikin yasaklanmasını sağlamayı amaçlayan uygun bir yasal çerçeve kabul etmelidir. 2. Üye Devletler, uygun araçlarla, görsel-işitsel sektördeki kilit kişilerin karar alma ve uygulama süreçlerinde toplumsal cinsiyet eşitliği ilkelerini gözetmelerini sağlamalıdır. 3. Ulusal, uluslararası ve bölgesel kuruluşlar, aşağıdaki amaçlara yönelik tutarlı iç politikaları ve çalışma koşullarını teşvik etmek için öz düzenleyici tedbirler, iç davranış/etik kuralları ve iç denetim benimsemeye ve toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik eden standartlar geliştirmeye teşvik edilmelidir a. görsel-işitsel sektöre kadınlar ve erkekler için eşit erişimin ve sektörde eşit temsilin sağlanması; b. kadın ve erkeklerin yönetim görevlerine, danışma, düzenleme veya iç denetim rolü olan organlara ve genel olarak karar alma sürecine dengeli katılımının sağlanması; c. toplumsal cinsiyet eşitliği bilincinin geliştirilmesi (örneğin, bilinçsiz önyargı veya toplumsal cinsiyeti anaakımlaştırma girişimleri hakkında eğitim); d. görsel-işitsel sektörde nefret söylemi ve cinsiyetçilik de dahil olmak üzere toplumsal cinsiyet kalıp yargılarıyla mücadele konusunda farkındalık artırıcı girişimlerin ve kampanyaların desteklenmesi e. basmakalıp olmayan imajların teşvik edilmesi ve cinsiyet temelinde ayrımcılığa, nefrete ve cinsiyete dayalı şiddete yol açabilecek cinsiyetçi reklam, dil ve içerikten kaçınılması; f. sosyal diyalog yoluyla ve farklı görsel-işitsel sektör paydaşları arasında çeşitli faaliyetlerinde toplumsal cinsiyet eşitliğini ilerletmek için ağların ve ortaklıkların geliştirilmesi yoluyla iyi uygulamaların desteklenmesi ve teşvik edilmesi; g. iş ve aile yaşamının uzlaştırılmasına olanak tanıyan işyeri politikalarının geliştirilmesinin desteklenmesi ve teşvik edilmesi (örneğin, uygun çocuk bakımına erişim); h. görsel-işitsel sektörde toplumsal cinsiyet eşitliği politikasının uygulanmasına ilişkin bir değerlendirmeyi yıllık raporlarına dahil etmek.

Tablo 7: Stratejik Alan: Sanat Eğitimi ve Araştırmaları

Norm	Standart	Belge-Madde
Eşitlik Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Çeşitlilik Ayrımcılık karşıtlığı Şeffaflık	TCE anaakımlaştırma	AB Kültürel Eylem Planı (2019-2022) (5.5) - Şu konularda araştırmaları teşvik edin (i) kültürel sektörlerde toplumsal cinsiyet eşitliği ve (ii) kültürün toplumsal cinsiyet eşitliği, çeşitlilik ve kapsayıcılığı teşvik etmedeki rolü ve bu bulguları geniş çapta paylaşmak. - Tüm öğrencilerin ve konuların eşitliğini, çeşitliliğini ve kapsayıcılığını teşvik eden bir sanat ve kültür eğitimi için savunuculuk yapın. - Sanat tarihi de dahil olmak üzere, hem ele alınan konular hem de sunulan ve incelenen örnekler açısından toplumsal cinsiyet eşitliğini müfredata dahil edin. - Devlet sanat ve kültür okullarında toplumsal cinsiyet eşitliğini yaygınlaştırın. - Yükseköğretimdeki kültür ve sanat okullarına kabul jürilerinin üyeleri arasında eşit cinsiyet dağılımını sağlayın. - Toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin bir etik tüzük benimseyin; örneğin liderlik, müfredat ve fiziksel ortamın yanı sıra öğrencilerin, personelin ve daha geniş anlamda toplumun toplumsal cinsiyet konularına ilişkin tutum ve ilişkilerine yönelik olarak düzenli aralıklarla toplumsal cinsiyet denetimi uygulayın. CM/Rec(2017)9 sayılı Tavsiye Kararı II. Veri toplama, izleme ve paylaşma 1. Ek II'de belirtilenler gibi izleme yöntemlerini ve performans göstergelerini benimseyin. 2. Görsel-işitsel sektörde toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin durumu, yukarıda belirtilen göstergelere dayalı olarak ulusal düzeyde yıllık bazda izleyin. 3. Verilerin niteliksel analizini kullanarak nedensel ilişkileri vurgulayın.

Tablo 7: Stratejik Alan: Sanat Eğitimi ve Araştırmaları (Devam)		
Norm	Standart	Belge-Madde
Eşitlik	Eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması	CEDAW Madde 10 (a) Meslek ve sanat yönlendirilmesinde kırsal ve kentsel alanlarda bütün dallardaki eğitim kurumlarına girişte ve diploma almada okul öncesi, genel, teknik, mesleki ve yüksek teknik eğitimde ve her çeşit meslekte eğitimde eşit şartların sağlanması
Ayrımcılık-karşıtlığı		CEDAW Madde 10 (c) Kadın ve erkeğin rolleriyle ilgili kalıplaşmış kavramların eğitimin her şeklinden ve kademesinden kaldırılması ve bu amaca ulaşılması için karma eğitimin ve diğer eğitim şekillerinin teşvik edilmesi, özellikle ders kitaplarının ve okul programlarının yeniden gözden geçirilmesi ve eğitim metodlarının bu amaca göre düzenlenmesi
Toplumsal cinsiyet eşitliği		CEDAW Madde 10 (d) Burs ve diğer eğitim yardımlarından faydalanmaları için kadınlara ve erkeklerle eşit fırsatların tanınması
Çeşitlilik		Engelli Hakları Sözleşmesi Madde 24 Taraflar Devletler engellilerin eğitim hakkını tanırlar. Bu hakkın fırsat eşitliği temelinde ve ayrımcılık yapılmaksızın sağlanması için eğitim sisteminin bütünleştirici bir şekilde her seviyede engellileri içine almasını ve ömür boyu öğrenim imkânı sağlar. Bunun için aşağıdaki hedefler gözetilmelidir: (a) İnsan potansiyelinin, onur ve değer duygusunun tam gelişimi ve insan haklarına, temel özgürlüklere ve insan çeşitliliğine saygı duyulmasının güçlendirilmesi; (b) Engellilerin; kişiliklerinin, yeteneklerinin, yaratıcılıklarının, zihinsel ve fiziksel becerilerinin potansiyellerinin en üst derecesinde gelişiminin sağlanması;
İnsan onuruna saygı		
Şiddetsizlik		
Çeşitlilik	Kültürel ifadelerin çeşitliliğinin geliştirilmesi ve korunması	KİFAÇ Madde 10 (a) diğer araçların yanı sıra eğitim ve geniş kapsamlı kamuyu bilinçlendirme programları yoluyla, kültürel ifadelerin çeşitliliğinin korunmasının ve geliştirilmesinin taşıdığı önemin anlaşılmasını teşvik edecek ve destekleyeceklerdir; (b) bu maddenin amaçlarına ulaşırken diğer Taraflarla, uluslararası ve bölgesel örgütlerle iş birliğinde bulunacaklardır; (c) kültürel endüstriler alanında eğitim, yetiştirme ve değişim programları oluşturarak yaratıcılığı teşvik etmek ve üretim kapasitelerini güçlendirmek için çaba göstereceklerdir. Bu önlemler geleneksel üretim formları üzerinde olumsuz bir etkiye neden olmayacak şekilde uygulanmalıdır.
Üretkenlik		Freiburg Kültürel Haklar Beyannamesi Madde 9 c. Özellikle kültürel haklar olmak üzere, tüm insan hakları anlayışı ve saygısı konusunda personellerin eğitilmesi ve kamuda bilinirliğinin sağlanması; d. Çeşitlilik yoluyla evrenselliğin geliştirilmesi ve bu hakların tek başına veya topluluk halinde başkalarıyla birlikte herkes tarafından sahiplenilmesini teşvik etmek amacıyla tüm insan haklarının kültürel boyutlarının belirlenmesi ve dikkate alınması.

Tablo 7: Stratejik Alan: Sanat Eğitimi ve Araştırmaları (Devam)		
Norm	Standart	Belge-Madde
Eşitlik	Ayrımcı olmayan eğitim ve öğrenimi geliştirmek	Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu Stratejik Hedef B.4 83. Hükümetler, eğitim yetkilileri ve diğer eğitim kurumlarıyla akademik kuruluşlar tarafından: (f) Eğitime yönelik politikalara ve karar alma süreçlerine ulaşabilmiş kadınların, eğitimin her düzeyindeki, özellikle bilimsel ve teknolojik alanlar gibi geleneksel olarak erkeklerin çoğunlukta olduğu akademik disiplinlerdeki kadın öğretmenlerin oranını artıracak olumlu önlemler almak; (o) Yerli kadınların sanatsal, ruhsal ve kültürel faaliyetlerini bilmek ve saygı göstermek; (p) Toplumsal cinsiyet eşitliğinin ve kültürel, dini ve diğer farklılıkların eğitim kurumlarında saygıyla karşılanmasını sağlamak;
Toplumsal cinsiyet eşitliği		Halkların En Geniş Ölçekte Kültürel Yaşama Katılımı ve Katkılarına İlişkin Tavsiye Kararı Madde 4 (m) Kültürel ve sanatsal eğitimin, eğitim ve öğretim kurumlarının müfredatlarında hak ettikleri yeri almasını sağlayın ve sanatsal mirasın keyfini eğitim sistemi dışındaki nüfusa yayın; (n) sanat ve yaşamın bütünleşmesini sağlamak amacıyla entelektüel, el becerisine dayalı veya jestsel yaratım fırsatlarını çoğaltın ve sanatsal eğitim, deneyim ve ifadeyi teşvik edin;
Özen gösterme		Madde 15 Üye Devletler veya uygun makamlar aşağıdaki hususları yerine getirmelidir: (a) aile, okul, toplum yaşamı, mesleki eğitim, sürekli eğitim ve kültürel faaliyetleri kapsayan yaşam boyu eğitim bağlamında kültürel planları sistematik olarak eğitim planlarıyla ilişkilendirmelidir; (c) sanatçıların ve kültürel faaliyetlerden sorumlu olanların katkılarını davet ederek her düzeyde kültürel eğitim ve sanatsal eğitim programlarını sistematik bir şekilde geliştirmelidir.
Tanınma		Stockholm Kültürel Politikalar Eylem Planı Hedef 2 4. Kültür ve eğitim sistemi arasında yeni bağlantılar kurarak kültür ve sanatın herkes için eğitimin temel bir boyutu olarak tam anlamıyla tanınmasını sağlamak, sanatsal eğitimi geliştirmek ve tüm düzeylerdeki eğitim programlarında yaratıcılığı teşvik etmek.
İnsan onuruna saygı		CM/Rec(2017)9 IV. Medya okuryazarlığının sürekli gelişimini teşvik etmek 1. Genç nesiller için toplumsal cinsiyete duyarlı medya okuryazarlığını teşvik etmek, gençleri farklı görsel-ışitsel içerik biçimlerine sorumlu bir şekilde yaklaşmaya hazırlamak ve kadın ve erkek temsillerine eleştirel bir bakış açısı kazanmalarını ve cinsiyetçi kalıpları çözmelerini sağlamak. 2. Gençlere yönelik medya okuryazarlığı programlarında toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifini, geniş bir insan hakları eğitimi ve demokratik süreçlere aktif katılım sağlamanın bir aracı olarak geliştirmek. 3. Toplumsal cinsiyet eğitimi ve aktif vatandaşlığın geliştirilmesinde önemli faktörler olarak ebeveynler ve öğretmenler de dahil olmak üzere yetişkinler için görsel-ışitsel eserler aracılığıyla ve bu eserler hakkında özel medya okuryazarlığı farkındalık artırma araçları geliştirmek. 4. Toplumsal cinsiyet eşitliği ve bunun demokratik bir toplumdaki hayati rolü hakkında derinlemesine bilgi edinmeye yönelik düzenli eğitim ve mesleki eğitim programları sunarak görsel-ışitsel profesyonellerin ve öğrencilerin farkındalıklarını arttırmak ve kapasitelerini güçlendirmek. 5. Görsel-ışitsel sektörle ilgili müfredata ve sürekli eğitime toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifini dahil etmek.

Tablo 7: Stratejik Alan: Sanat Eğitimi ve Araştırmaları (Devam)		
Norm	Standart	Belge-Madde
Eşitlik	Eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması	CEDAW Madde 10 (a) Meslek ve sanat yönlendirilmesinde kırsal ve kentsel alanlarda bütün dallardaki eğitim kurumlarına girişte ve diploma almada okul öncesi, genel, teknik, mesleki ve yüksek teknik eğitimde ve her çeşit meslekte eğitimde eşit şartların sağlanması
Ayrımcılık-karşıtlığı		CEDAW Madde 10 (c) Kadın ve erkeğin rolleriyle ilgili kalıplaşmış kavramların eğitimin her şeklinden ve kademesinden kaldırılması ve bu amaca ulaşılması için karma eğitimin ve diğer eğitim şekillerinin teşvik edilmesi, özellikle ders kitaplarının ve okul programlarının yeniden gözden geçirilmesi ve eğitim metodlarının bu amaca göre düzenlenmesi
Toplumsal cinsiyet eşitliği		CEDAW Madde 10 (d) Burs ve diğer eğitim yardımlarından faydalanmaları için kadınlara ve erkeklerle eşit fırsatların tanınması
Çeşitlilik		Engelli Hakları Sözleşmesi Madde 24 Taraf Devletler engellilerin eğitim hakkını tanıır. Bu hakkın fırsat eşitliği temelinde ve ayrımcılık yapılmaksızın sağlanması için eğitim sisteminin bütünleştirici bir şekilde her seviyede engellileri içine almasını ve ömür boyu öğrenim imkânı sağlar. Bunun için aşağıdaki hedefler gözetilmelidir:
İnsan onuruna saygı		(a) İnsan potansiyelinin, onur ve değer duygusunun tam gelişimi ve insan haklarına, temel özgürlüklere ve insan çeşitliliğine saygı duyulmasının güçlendirilmesi;
Şiddetsizlik		(b) Engellilerin; kişiliklerinin, yeteneklerinin, yaratıcılıklarının, zihinsel ve fiziksel becerilerinin potansiyellerinin en üst derecesinde gelişiminin sağlanması;
Çeşitlilik	Kültürel ifadelerin çeşitliliğinin geliştirilmesi ve korunması	KİFAÇ Madde 10 (a) diğer araçların yanı sıra eğitim ve geniş kapsamlı kamuyu bilinçlendirme programları yoluyla, kültürel ifadelerin çeşitliliğinin korunmasının ve geliştirilmesinin taşıdığı önemin anlaşılmasını teşvik edecek ve destekleyeceklerdir;
Üretkenlik		(b) bu maddenin amaçlarına ulaşırken diğer Taraflarla, uluslararası ve bölgesel örgütlerle iş birliğinde bulunacaklardır; (c) kültürel endüstriler alanında eğitim, yetiştirme ve değişim programları oluşturarak yaratıcılığı teşvik etmek ve üretim kapasitelerini güçlendirmek için çaba göstereceklerdir. Bu önlemler geleneksel üretim formları üzerinde olumsuz bir etkiye neden olmayacak şekilde uygulanmalıdır.
		Freiburg Kültürel Haklar Beyannamesi Madde 9 c. Özellikle kültürel haklar olmak üzere, tüm insan hakları anlayışı ve saygısı konusunda personellerin eğitilmesi ve kamuda bilinirliğinin sağlanması; d. Çeşitlilik yoluyla evrenselliğin geliştirilmesi ve bu hakların tek başına veya topluluk halinde başkalarıyla birlikte herkes tarafından sahiplenilmesini teşvik etmek amacıyla tüm insan haklarının kültürel boyutlarının belirlenmesi ve dikkate alınması.

Tablo 7: Stratejik Alan: Sanat Eğitimi ve Araştırmaları (Devam)		
Norm	Standart	Belge-Madde
Sanatsal ifade ve yaratıcılık özgürlüğüne saygı Üretkenlik Çeşitlilik Özen gösterme	Yaratıcılığın teşvik edilmesi ve geliştirilmesi	Sanatçının Statüsüne ilişkin Tavsiye Kararı Madde 4 1. Üye Devletler, erken yaşlardan itibaren okulda sanatsal yaratıcılığa saygıyı ve sanatsal mesleklerin tanıtımı ve gelişimini güçlendirme eğilimindeki bütün adımları teşvik etmelidirler. Aynı zamanda üstün kalite eserlerin üretimi için sanatsal yaratıcılığın harekete geçmesinin, gerekli mesleki yetenek eğitime ihtiyaç duyacağını göz önünde bulundurmalıdır. Bu sebeple Taraf Devletler aşağıdakileri sağlamalıdır: (a) sanatsal yetenek ve kabiliyetin harekete geçebilmesi amacıyla tasarlanan eğitim için gereken tedbirleri almalı; (b) eğitimin, sanatsal duyarlılığın gelişmesi konusuna öncelik verdiğini ve bu sayede sanatın her türlü ifadesine açık toplum algısının oluşmasına katkı sağladığını garanti etmek amacıyla sanatçılarla ilişkili gerekli bütün tedbirleri almalı; (c) belirli sanat dallarının öğretiminin başlatılması veya geliştirilmesi için her fırsatta gerekli bütün tedbirleri almalı; (d) burs verilmesi veya ücretli eğitim izni gibi çeşitli teşvikler aracılığıyla sanatçıların kendi alanlarında veya ilgili uzmanlıklarda bilgi birikimlerini güncelleyebilme şansına sahip olduklarını garanti etmeli, teknik becerilerini artırmalı, yaratıcılığı harekete geçiren temaslar kurmalı, erişim sağlayabilmek amacıyla yeniden eğitim oluşturmaları ve sanatın diğer kollarında çalışma yollarını aramalı ve bu amaçlarla Üye Devletler, uygun altyapının sağlanması ve mevcut altyapının gerektiğinde artırılması ve geliştirilmesi konusuna dikkat etmeli; (e) sanatçının istihdam şartlarını göz önüne alarak ve gerektiğinde diğer sektörlere geçiş yapmasına olanak sağlayarak, eş-güdümlü ve kapsamlı mesleki rehberlik, eğitim politikaları ve programları benimsemeli ve geliştirmeli; (f) sanatçıların en geniş terim anlamıyla kültürel mirasın restorasyonu, korunması ve kullanımına katılımını teşvik etmeli ve sanatçıların sahip oldukları bilgi ve sanatsal becerilerini gelecek nesillere aktarımını sağlamalı; (g) sanat ve zanaat eğitiminde geleneksel yollarla bilgi aktarımının ve özellikle çeşitli toplulukların kurulma girişimlerinin önemini kabul ederek, korumak ve desteklemek amacıyla gereken bütün tedbirleri almalı; (h) sanat eğitiminin, sanatın icrasından ayrılmaması gerektiğini kabul ederek ve söz konusu eğitimin kültür merkezleri, tiyatrolar, sanat stüdyoları, radyo ve televizyon yayın kuruluşlarıyla yeniden yönlendirilmesinin, söz konusu eğitim ve stajda önemli bir rol oynadığını anlamalı; (i) kadının yaratıcılığını ve sanatsal etkinliğin farklı dallarında yer alan kadınların rolünü desteklemeyi amaçlayan kurum ve kuruluşların teşviki konusuna özel önem göstermeli; (j) güzel sanatların icrası ve sanat yaşantısının uluslararası bir boyuta sahip olduğunu kabul ederek sanatsal faaliyetlerle bağlantılı bütün gelirin özellikle seyahat ve çalışma hibesinin, diğer kültürlerle hareketli ve geniş kapsamlı iletişim kurma olanağı sağlamasını teşvik etmeli; (k) sanatçıların kendi seçtikleri ülkede sanatlarını icra edebilmeleri için özgürlüklerini engellemeden, sanatçılara uluslararası hareket özgürlüğünü sağlamak amacıyla bütün uygun adımları atmalı ve bunu garanti ederken de yerel yeteneklerin gelişimini ve milli sanatçıların çalışma ve istihdam şartlarını kısıtlamamalı, 2. Mümkün olduğu ölçüde, hem sanatçıların hem de eğitmenlerin bağımsızlık ve özgürlükleri saklı kalmak kaydıyla, Üye Devletler, eğitimleri sırasında sanatçıların, geleneksel ve halk kültürü de dâhil kendi toplumlarının kültürel kimliğinin farkında olmalarını sağlayacak girişimleri başlatmalı ve desteklemelidirler. Bu sayede söz konusu kültür ve kimliğin yeniden canlanması ve ifadesine katkı sağlayacaklardır.

Tablo 8: Stratejik Alan: Sanatta Toplumsal Cinsiyet Temelli Ayrımcılık ve Şiddet

Norm	Standart	Belge-Madde
Eşitlik Ayrımcılık karşıtlığı Özen gösterme Sanatsal ifade ve yaratıcılık özgürlüğüne saygı Özen gösterme Şiddetsizlik	Şiddetin önlenmesi	İstanbul Sözleşmesi Madde 1.1 a) kadınları her türlü şiddete karşı korumak ve kadına karşı şiddeti ve aile içi şiddeti önlemek, kovuşturmak ve ortadan kaldırmak; b) kadına karşı her türlü ayrımcılığın ortadan kaldırılmasına katkıda bulunmak ve kadınları güçlendirmek de dahil olmak üzere, kadınlarla erkekler arasında önemli ölçüde eşitliği yaygınlaştırmak; Halkların En Geniş Ölçekte Kültürel Yaşama Katılımı ve Katkılarına ilişkin Tavsiye Kararı Madde 4 (k) yaratıcı çalışmalara elverişli koşullar yaratır ve yaratıcı sanatçıların özgürlüğü ile eserlerinin ve haklarının korunmasını sağlar; (s) kültürel eylem kisvesi altında şiddete ve saldırganlığa, tahakküme, aşağılamaya ve ırksal önyargıya dayanan kavramların yanı sıra aşağılayıcı fikirleri veya uygulamaları reddeder.
Şiddetsizlik	Veri toplama ve araştırma	İstanbul Sözleşmesi Madde 11.1 a) İşbu Sözleşme kapsamında yer alan her türlü şiddet eylemi hakkında bölümlere ayrılmış biçimde uygun istatistiki veriyi düzenli aralıklarla toplamayı; b) Şiddetin temel neden ve etkilerini, şiddet eylemleri ve mahkumiyet oranları ile İşbu Sözleşmenin kapsamındaki her türlü şiddet alanında yapılan araştırmaları desteklemeyi taahhüt eder.

2. İyi Örnekler

Kültürel alanda toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya ve izlemeye yönelik uluslararası örnekler mevcuttur.

Fransa Kültür Bakanlığı

Fransa Kültür Bakanlığı tarafından her yıl yayımlanan "Kültür ve İletişimde Kadın Erkek Eşitliği İzleme Raporu [Observatoire de l'égalité entre femmes et hommes dans la culture et la communication]"¹ kültür ve iletişim sektörlerinde kadınlar ve erkekler arasındaki eşitliği analiz etmektedir. 2023 yılına ait on birinci rapor, kadınların sektördeki temsili, istihdam koşullarını, yaratıcı ve üretim süreçlerine erişimlerini ve sanatsal tanınmalarını objektif bir şekilde değerlendirmektedir. Raporun bizzat Bakanlık tarafından hazırlanması ve objektif bir şekilde ele alınması ilgili tüm aktörlerin konuya ciddiyetle yaklaşmasını sağlamakta; kültür ve iletişim sektörlerinde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için atılması gereken adımları belirlemekle birlikte mevcut durumu detaylı bir şekilde sunduğu için kadınlar lehine iyileşme ve artışlarda da etkili olmaktadır.

Danimarkalı Aktörler Derneği²

1904'te kurulan dernek dünyanın ilk profesyonel aktör derneklerinden biridir. Geniş amacı sahne sanatçıların hak ve çıkarlarını korumak olarak belirlenmiştir. Toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadın performans sanatçıların çalışma koşullarına ek olarak drama, dans ve opera akademilerindeki uygulamaların toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında izlenmesi gibi konularda niteliksel ve niceliksel çalışmalar yürütmektedir.

Sahne ve Sahne Dışında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Projesi (Gender Equality On and Off the Stage)³

Bu proje, Avrupa'daki sahne sanatlarında toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik etmek ve kadınların yaratıcı ve yönetici pozisyonlarda eşit şekilde temsil edilmesini sağlamak amacıyla tasarlanmıştır. Sektördeki eşitsizlikleri çözmek için iyi uygulamaları ve politikaları geliştiren proje, farkındalık kampanyaları, eğitim programları ve araştırmalar aracılığıyla eşitlik temelli dönüşümleri desteklemektedir.

Ana çıktılar:

- ✓ Avrupa genelinde başarılı eşitlik uygulamalarını içeren bir veri tabanı oluşturulması.
- ✓ Eşit ücret, liderlik pozisyonları ve cinsel tacizin önlenmesi gibi konularda politika önerileri.
- ✓ Uluslararası iş birliği ve bilgi paylaşımı platformları.

Proje, sahne sanatlarında kapsayıcı ve adil bir ekosistem yaratmayı hedeflemektedir.

¹ <https://www.culture.gouv.fr/espace-documentation/statistiques-ministerielles-de-la-culture2/publications/collections-d-ouvrages/observatoire-de-l-egalite-entre-femmes-et-hommes-dans-la-culture-et-la-communication>

² <https://skuespillerforbundet.dk/en/>

³ <https://gender-equality-onandoffstage.eu/en/database.php>

III. Türkiye Bağlamının Mevcut Durum Analizi: Normatif Politik Yapı

Türkiye’de sanatta toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik mevcut normatif politik yapı, yerel mevzuat düzeyinde de ilgili politika belgelerinde de sivil toplum nezdinde de zayıf bir seyir izlemektedir. Her ne kadar insan hak ve özgürlüklerinin evrensel, birbirine bağlı, bölünemez ve birbiriyle ilişkili oldukları teorik olarak bir gerçekliğe işaret etse de, temel ihtiyaçlar arasındaki hiyerarşinin pratikte temel haklar arasında da mevcut olduğu açıktır. Günümüzde halen bir insan hakkı ve temel ihtiyaç olarak değil de bir lüks olarak algılanan sanatsal haklar alanının, toplumsal cinsiyet eşitliği mücadelesi ile kesişince iyice geride kaldığı görülmektedir.

Bu bölümde, mevcut durumu izlemek ve haritalayabilmek amacıyla genel başlıkta sanat, özel başlıkta sahne sanatları ve sinema dalları ile ilişkili olabilecek yerel mevzuat ve politika belgelerinin uluslararası insan hakları belgeleriyle uyumu incelenmiş; sivil toplum örgütlerinin ve diğer kamusal aktörlerin sanat ve toplumsal cinsiyet eşitliği kesişimindeki izleme çalışmalarına yer verilmiştir.

A. Yerel Mevzuatın Haritalaması: Mevzuatın İlgili İnsan Hakları Belgeleriyle Uyumunun Tespiti

1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası sanatsal haklar ve sanatçı hakları konusunda zengin bir metin olmakla birlikte aynı durum müteakip ve bağlı kanunlar için geçerli değildir. Toplumsal yaşamı oluşturan ve hakları tanımlayıp koruyan temel kanunlara baktığımızda yaşamımızın her alanına yayılan ve her alanında etkin olabilecek sanat konusunun çok eklektik bir biçimde ele alındığını ve Kültür ve Turizm Bakanlığı (KTB) bünyesine indirgendiğini görüyoruz. Bu durum her ne kadar doğal gibi görünse de uluslararası insan hakları belgelerine ve BM ile AB teşkilat şemalarında sanat ile ilgili çalışmalar yürüten kurulların çokluğu, çeşitliliği ve kesişimselliğine bakıldığında, Türkiye’de yerel mevzuatın en temelde ve ilk elden şematik açıdan uluslararası arenayla uyumlu ilerlemediğini, sanat konusunda dar bir alana sıkıştırıldığını gözlemlemek mümkün.

Öte yandan, uluslararası arenada yeni yeni ele alınmaya başlayan sanatta toplumsal cinsiyet eşitliği konusunun Türkiye yerel mevzuatında bir yerinin olmadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu minvalde, KTB, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASHB), Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), Yükseköğretim Kurulu (YÖK) gibi kamu kurumları ve ilgili kuruluşlarının mevzuatları kanunlar, genelgeler, yönetmelikler, yönergeler ve diğer belgeler kategorilerinde taranmış, doğrudan sanatta ve/veya sahne sanatları ve sinema alanlarında toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik maddelere rastlanmamıştır. Sanatsal hayata katılım, sanat eğitimi, sanat yönetimi ve çalışma yaşamı, sanatta şiddet konularında eşitlik, kadın-erkek fırsat eşitliği normları temelinde ele alınabilecek değerlendirmelere ise sınırlı da olsa yer verilmiştir.

1. Anayasa ve Temel Kanunlar

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, doğrudan sanatta toplumsal cinsiyet eşitliğini olmasa da ayrı ayrı eşitliği, kadın-erkek eşitliğini ve sanat özgürlüğünü güvence altına alan maddeler içermektedir. Bu anayasal hükümler, kadın ve erkeklerin eşit haklara sahip olmasını ve ayrımcılığın önlenmesini amaçlamaktadır. Kanun Önünde Eşitlik (md 10) maddesi, herkesin dil, ırk, renk, cinsiyet gibi sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşit olduğunu belirtir. Ayrımcılığın önlenmesini vurgulayan bu madde "cinsiyet" ve "benzeri sebepler" ifadeleri ile LGBTİQ+ bireylerin de kanun önünde eşit olduğuna işaret eder. Ek olarak, "Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür." ifadesiyle devletin aktif rolünü vurgularken sanat alanında da kadın ve erkek sanatçıların eşit fırsatlara sahip olmasını zorunlu kılar. Öte yandan, Anayasa'nın 26. maddesi, herkesin düşüncelerini ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahip olduğunu ifade eder. Bu madde, ifade özgürlüğünün temelini oluştururken sanatçıların yaratıcı düşüncelerini özgürce ifade edebilmelerini de güvence altına alır. Sanatçıların cinsiyet ayırımı gözetilmeksizin eserlerini özgürce oluşturma ve paylaşma hakkını koruyan bu madde, kadın ve LGBTİQ+ sanatçıların toplumsal cinsiyet rollerine ve eşitsizliklere dair eleştirel eserler üretme özgürlüğünü de içerir. İfade özgürlüğü üzerinden sanatta toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında kritik bir rol oynama potansiyeli olan 26. madde, tıpkı uluslararası belgelerde olduğu gibi "kamu düzeni, kamu güvenliği" gibi sebeplerle sınırlandırılmıştır. Bununla birlikte, Bilim ve Sanat Hürriyeti (md 27) maddesi, herkesin bilim ve sanatı serbestçe öğrenme, öğretme, açıklama ve yayma hakkına sahip olduğunu belirtir. Bu özgürlükler, cinsiyet ve cinsel yönelim ayırımı olmaksızın tüm bireyler için geçerlidir ve anayasal hak olarak tanınmaları bakımından önemlidir. Sanata ve sanatçının korunmasına özel bir madde (md 64) ile yer veren Anayasa, devletin sanat faaliyetlerini ve sanatçıyı koruması gerektiğini ifade ederken devletin sanatçıların ihtiyaçlarını gözetmesi gerektiğinin de altını çizer. Bu kapsamda, açıkça ifade edilmese de kadın ve LGBTİQ+ sanatçıların da eşit şekilde desteklenmesi esastır. Sanatta toplumsal cinsiyet eşitliğinin yasal temelini oluşturan Anayasa'nın ilgili maddeleri, buradan bakıldığında, insan onuruna saygı, eşitlik, ayrımcılık karşıtlığı, kadın-erkek eşitliği, tanınma, sanatsal ifade özgürlüğüne saygı normlarıyla uyumludur.

Türk Ceza Kanunu (TCK) eşitlik, ayrımcılık karşıtlığı, sanatsal ifade özgürlüğüne saygı normları çerçevesinde sanatta toplumsal cinsiyet eşitliği açısından kritik olabilecek kimi düzenlemeler getirmektedir. Nefret ve ayrımcılık suçunu düzenleyen madde 122, dil, ırk, milliyet, din, mezhep, cinsiyet gibi farklılıklar nedeniyle bir kişiyi kamuya arz edilen bir hizmetin sağlanmasından yoksun bırakmayı, iş ve çalışma hayatına ilişkin ayrımcılığı ve diğer toplumsal alanlarda ayrımcılık yapmayı suç sayar. Sanatta toplumsal cinsiyet eşitliği açısından, bu madde özellikle LGBTİQ+ ve kadın sanatçılara yönelik ayrımcı tutumların önlenmesi açısından önemlidir. Diğer taraftan, madde 226, genel ahlakı ve kamu düzenini bozan müstehcen içeriklerin yayılmasını ve kamusal alanda sergilenmesini suç olarak düzenler. Ancak burada dikkat edilmesi gereken, bu maddenin sanatsal ifade özgürlüğü ile nasıl dengelendiğidir; maddenin 7. bendi, çocukları korumak kaydıyla, bilimsel eserlerin, sanatsal ve edebi değeri olan eserlerin müstehcenlik kapsamında değerlendirilmeyeceğini belirtmesi, ifade ve sanatsal ifade özgürlüğünü koruma altına alması bakımından önemlidir.

Türkiye’de iş ilişkilerini düzenleyen temel yasa olan İş Kanunu (4857 sayılı Kanun), tüm işçiler için çalışma koşulları, haklar ve sorumluluklar belirlemektedir. Sanatta toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında incelendiğinde, İş Kanunu'nun özellikle işyerlerinde cinsiyet ayrımcılığı ve eşit fırsatlar sunulması konularındaki hükümleri, doğrudan sektör belirtmese de genel iş hükümlerine tabi olan sanat sektöründe de toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama açısından

önemlidir. Eşit davranma ilkesi ve bu bağlamda işe alım ve terfi süreçlerinde cinsiyet, dil, mezhep, engellilik ve benzeri nedenlerle ayrımcılık yapmama (md 5), eşit işe eşit ücret (md 5 ve md 18), kısmi ve tam süreli iş sözleşmesi (md 13), cinsel taciz ve mobbing (md 24), kadın işçilerin hakları ve doğum izni (md 74) maddeleri toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama amacına hizmet ederken genel olarak işçiler arasında eşitlik ve adaletin korunmasını hedeflemektedir. Ancak analık izninin yanında babalık izninin doğumdan sonra 5 gün ile yetersiz olması toplumsal cinsiyet eşitsizliği yaratması ve stereotipleri beslemesi açısından eksik ve yanlı bir madde olarak da nitelendirilebilir.

Milli Eğitim Temel Kanunu, Türkiye'deki eğitim sisteminin temel ilke ve amaçlarını belirler. Eğitimde herkesin eşit haklara sahip olduğunu vurgulayan madde 4, özünde cinsiyet, dil ya da kimlik ayrımı gözetilmeksizin tüm bireylerin eşit eğitim hakkına sahip olduğunu garanti eder. Hemen akabinde, madde 8 ile eğitimde cinsiyet, sınıf, engellilik gibi farklılıklar dolayısıyla ayırım yapılmaksızın herkese fırsat ve imkân eşitliği sağlamayı taahhüt eder. Parasız yatılılık, burs, kredi vb. gibi özel tedbirler bu maddede ele alınır. Güzel sanatlar eğitimi 33. madde ile düzenleyen Kanun, güzel sanatlar eğitimi konusunda özel yetenekli çocukların erken yaşta desteklenmesi amacıyla alınabilecek tedbirleri düzenler. İlkesel olarak, bu madde, sanatsal eğitimin daha erken yaşlarda başlamasına, yetenekli çocukların gelişiminin özel eğitim programlarıyla desteklenmesine olanak tanınması bakımından dikkate değerdir.

Yükseköğretim Kanunu, Türkiye'deki üniversitelerde eğitim, araştırma ve yönetim ile ilgili genel ilkeleri belirler. Yükseköğretim Kurumlarının Görevleri (md 5) arasında, çağdaş uygarlığın ve eğitimin gereklerine uygun, bilimsel araştırmalar yapma görevi vurgulanmaktadır. Eğitim ve araştırmalar, cinsiyet, cinsel yönelim ya da toplumsal kimlik gibi ayrımlardan bağımsız olarak yürütülmelidir, zira madde 5.e’de de Yükseköğretim Kurulu’nun Görevleri’ni belirleyen madde 7.1’de de yükseköğretimde ve yükseköğretim kurumlarında imkân ve fırsat eşitliğini sağlayacak önlemlerin alınması taahhüt edilir.

Türkiye’de fikir ve sanat eserlerinin korunmasını ve eser sahiplerinin haklarını düzenleyen 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu (FSEK), cinsiyet, cinsiyet kimliği veya cinsel yönelim gibi ayrımlardan bahsetmese de tüm eser sahipleri için eşit hak ve sorumluluklar belirler. Madde 1’e göre, Kanunun temel amacı eser sahiplerinin haklarını korumaktır ve bu koruma herkes için geçerlidir. Bu sayede Kanun, tüm sanatçıların eşit haklara sahip olmasını öngörmektedir. Madde 8’e göre, eser sahipliği eseri yaratan kişiye aittir ve bu kişiye çeşitli haklar tanır. Kanunun III. Bölümünü oluşturan Fikri Haklar kısmı, eser sahibinin manevi ve mali haklarını tanır ve tüm eser sahiplerinin haklarını eşit biçimde korur. Manevi haklar; umuma arz yetkisi (md 14), adın belirtilmesi yetkisi (md 15), eserde değişiklik yapılmasını menetme yetkisi (md 16) ve eserin bütünlüğünü koruma yetkisidir (md 17). Bu haklar, sanatçının eserine ve kimliğine saygı gösterilmesini sağlar. Özellikle kadın ve LGBTİQ+ sanatçıların eserlerinin korunması ve tanınırlığı açısından bu hükümler önem taşır. Mali haklar, sanatçılara işleme (md 21), çoğaltma (md 22), yayma (md 23), temsil (md 24) ve çeşitli araçlarla umuma iletim (md 25) haklarını tanır. Bu haklar, sanatçıların eserlerini özgürce işleyip sunmalarına ve geniş kitlelere ulaştırmalarına olanak tanır. Aynı zamanda, sanatçının eserini istediği biçimde sunabilmesi ve eserine müdahale edilmemesi, sanatsal ifade özgürlüğüne saygıyı da gerektirir. Son olarak, haklara tecavüz edenler hakkındaki hükümleri belirleyen madde 71, eser sahiplerinin haklarını ihlal edenlere karşı koruma sağlar. Bu koruma, cinsiyet ayrımı yapmaksızın tüm sanatçılar için geçerlidir ki o da kadın ve LGBTİQ+ sanatçıların haklarının ihlal edilmesi durumunda da yaptırımların uygulanmasını gerektirir. Bu durum, ayrımcılığın ve hak ihlallerinin önlenmesine katkı sağlar. Kanunun tam metninde, toplumsal cinsiyet eşitliğini ve ayrımcılık karşıtlığını açıkça belirten ifadeler yer almamakla

birlikte cinsiyet veya cinsiyet kimliği temelinde ayrımcılığa izin veren herhangi bir hüküm de bulunmamaktadır. Yine de toplumsal cinsiyet eşitliğinin daha etkin bir şekilde sağlanması için Kanun ve ilgili mevzuatta bu konuların açıkça ele alınması, uygulamada eşitliğin sağlanması bakımından elzem ve önemlidir.

Devlet Tiyatroları Personeli Hakkında Kanun, tiyatrodaki çalışan personelin görevlerini, haklarını, sorumluluklarını ve çalışma koşullarını düzenlemektedir. Ancak, toplumsal cinsiyet eşitliği veya kadın-erkek eşitliği konularına özel bir vurgu yapmamaktadır ve bu alanlarda doğrudan düzenlemeler içermemektedir. Personelin işe alım, görevde yükselme, sosyal ve mali hakları, çalışma koşulları, mesleki gelişim ve iş güvencesi gibi konuları belirlerken, cinsel taciz, toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılık ve eşitlik ilkelerinin korunmasına dair herhangi bir madde yer almamaktadır.

Benzer şekilde, Devlet Opera ve Balesi Personeli Hakkında Kanun da Devlet Opera ve Balesi’nde çalışan personelin görev, hak ve sorumluluklarını düzenleyen bir kanundur ve toplumsal cinsiyet eşitliği veya kadın-erkek eşitliği ile ilgili doğrudan herhangi bir düzenlemeye yer vermemektedir. Kanun, personelin çalışma koşullarını, işe alım ve terfi süreçlerini, görev dağılımlarını, sosyal ve mali haklarını düzenlerken ilgili maddelerde cinsiyet ayrımcılığının önlenmesi, kadın ve LGBTİQ+ bireylerin eşit fırsatlara erişimi ve güvenli bir çalışma ortamı oluşturulmasına yönelik tedbir ve düzenlemeler öngörmemiştir.

Riyaseticumhur Senfoni Orkestrası Kuruluşu Hakkında Kanun, Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası’nın (CSO) kuruluşu, işleyişi ve personel yapısıyla ilgili düzenlemeler içermektedir. Ancak, bu Kanunda sanatta toplumsal cinsiyet eşitliği veya kadın-erkek eşitliği ile ilgili doğrudan bir düzenleme bulunmamaktadır. Kanun, orkestranın yönetimi, personelin atanması ve görev dağılımı gibi konularda genel düzenlemeler getirirken toplumsal cinsiyet eşitliği ya da cinsiyet temelli ayrımcılığı önlemeye yönelik herhangi bir özel hükme, kadın ve erkek sanatçıların, LGBTİQ+ bireylerin orkestradaki temsili ve bu alanda eşit fırsatlara sahip olmalarına yönelik herhangi bir vurguya yer vermemektedir.

Son olarak, 5224 sayılı Sinema Filmlerinin Değerlendirilmesi ve Sınıflandırılması ile Desteklenmesi Hakkında Kanun sinema filmlerinin değerlendirilmesi, sınıflandırılması ve desteklenmesi ile ilgili kriterler ve hükümler sunmakla birlikte, toplumsal cinsiyet eşitliği, kadın-erkek eşitliği, kadın ve erkek sinemacılara yönelik eşit fırsatlar tanınması, kadın yönetmenlerin, LGBTİQ+ bireylerin veya toplumsal cinsiyet eşitliğini ele alan filmlerin teşvik edilmesi veya desteklenmesine yönelik doğrudan veya özel bir düzenleme, herhangi bir hüküm veya vurgu içermemektedir. Öte yandan, Kanun, Değerlendirme ve Sınıflandırma Kurulu’nun görevlerini düzenlediği madde 2’de, “insan onurunun, kamu düzeninin, genel ahlakın, çocukların ve gençlerin ruh sağlığının korunması amacıyla; şiddet, pornografi ve insan onuruyla bağdaşmayan görüntü ve etkiler içeren filmleri[n] yeniden değerlendirilmek üzere” Bakanlık tarafından Değerlendirme ve Sınıflandırma Kurulu’na sevk edilebileceğinin altını çizer. Bu maddedeki “genel ahlak”, “insan onuru” gibi kavramlar son derece geniş, yoruma açık ve belirsiz ifadeler olduğundan Değerlendirme ve Sınıflandırma Kurulu’nun bu kavramları nasıl yorumlayacağı, toplumsal cinsiyet eşitliği açısından kritik önem taşır. Cinsiyetçi dil, kadınlara ya da LGBTİQ+ bireylere yönelik şiddet, nefret söylemi veya onları aşağılayan pornografik içerikleri denetlemek ve engellemek, bu madde aracılığıyla mümkün olabilecekken kadınlar ve LGBTİQ+ bireyler, kadınların güçlenmesi, cinsiyet kimliği ve/veya cinsel yönelim ile ilgili konuları ele alan veya toplumsal cinsiyet eşitliğini savunan filmler için sansür veya sınırlamalar getirilmesi riskini de doğurabilir. Bu durumda, toplumsal cinsiyet eşitliğini destekleyen veya kadınlar ile LGBTİQ+ bireylerin yaşamını görünür kılan

filmlerin ifade özgürlüğü riske girebileceğinden bu maddenin toplumsal cinsiyet eşitliği ilkesine uygun olacak şekilde yeniden düzenlenmesi ve uygulanması çok önemlidir.

2. Yönetmelikler, Yönergeler, Bakanlar Kurulu Kararları, Protokoller ve Diğer Belgeler

Yerel mevzuata yönelik Kültür ve Turizm Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ve bu bakanlıkların çeşitli birimlerinin yönetmelik, yönerge, protokol gibi belgeleri kronolojik bir biçimde web sayfaları aracılığıyla taranmış ve sanatta toplumsal cinsiyet eşitliği açısından ilgili ve önemli olabilecek aşağıdaki belgeler listelenerek detaylı bir biçimde incelenmiştir:

Tablo 9: İkincil Düzenleyici Belgeler

Yönetmelikler	Kurum	Tarih
Kültür ve Turizm Bakanlığı Personeli Görevde Yükselme ve Unvan Değişikliği Yönetmeliği	KTB	2005
Kültür Bakanlığı Hizmet İçi Eğitim Yönetmeliği	KTB	2006
Kültür Bakanlığı Ödüller Yönetmeliği	KTB	1985
Kültür Müdürlüklerinin Görev Yetki Sorumluluk ve Çalışma Esasları Hakkında Yönetmelik	KTB	1990
Kültür ve Turizm Bakanlığınca Yerel Yönetimlerin, Derneklerin, Vakıfların ve Özel Tiyatroların Projelerine Yapılacak Yardımlara İlişkin Yönetmelik	KTB	2007
Kültür Bakanlığı Film Yaptırma Yönetmeliği	KTB	1979
Antalya Ulusal Film Yarışmasında Kültür Bakanlığınca Verilecek Ödüller Yönetmeliği	Antalya BB., KTB	1981
Sinema Filmlerinin Değerlendirilmesi ve Sınıflandırılmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik	KTB	2019
Sinema Sektörünün Desteklenmesi Hakkında Yönetmelik	KTB	2019
Film Çekim İzinleri ve Ortak Yapımlar Hakkında Yönetmelik	KTB	2019
Devlet Sanatçısı Olacak ve Bu Haktan Yararlanacaklar ile Bunların Nitelikleri ve Seçimleri Hakkında Yönetmeliği	KTB	1991
Devlet Tiyatroları Personeli Görevde Yükselme ve Unvan Değişikliği Yönetmeliği	DT/KTB	2019
Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü Hizmet İçi Eğitim Yönetmeliği	DT/KTB	1985
Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Hizmet İçi Eğitim Yönetmeliği	DOB/KTB	1986
Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Yönetmeliği	DOB/KTB	1971
Devlet Opera ve Balesi Görevde Yükselme ve Unvan Değişikliği Yönetmeliği	DOB/KTB	2016
Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası Yönetmeliği	CSO/KTB	1970
Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO) Türkiye Milli Komisyonu Yönetmeliği	UNESCO	2004
Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Kurumları Sosyal Etkinlikler Yönetmeliği	MEB	2019
Yönergeler		
Devlet Tiyatroları Görev ve Çalışma Yönergesi	DT/KTB	2002
Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Çocuk Balesi-Çocuk Korusu Kursları Yönergesi	DOB/KTB	
Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Festival Usul Esasları Hakkında Yönerge	DOB/KTB	2018
Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Teşkilatı ve Görevlerine İlişkin Yönerge	KSGM/ASHB	2022
Bakanlar Kurulu Kararları		
Devlet Sanatçıları ve Sanatçıların Sözleşmeli Olarak Çalıştırılmalarına Dair Esaslar	DSO/KTB	1987
Protokoller		
Millî Eğitim Bakanlığı ile Kültür ve Turizm Bakanlığı Arasında, Kültür, Sanat İşbirliği Protokolü	MEB-KTB	2002
Diğer		
5224 Sayılı Kanun Kapsamında Etkinlik ve Projeler ile Sinema Sanatçılarının Desteklenmesine İlişkin Usul ve Esaslar	SGM/KTB	2004

Kültürel ve sanatsal yaşamın işleyişini yönlendiren temel çerçeveyi oluşturan bu belgeler, özellikle opera, bale, orkestra, tiyatro ve sinema dallarında kültür ve sanat etkinliklerinin düzenlenmesi, değerlendirilmesi ve desteklenmesini amaçlarken, sanatçılara sağlanan destek ve ödüllerin usul ve esaslarını da belirler. Ancak temel çerçeveyi oluşturma misyonu ile kabul edilip uygulamaya geçirilmiş bu belgelerin hiçbirisi sanatta toplumsal cinsiyet eşitliği veya sanatta kadın-erkek eşitliğine yönelik düzenlemeler içeren bir vizyonla kaleme alınmamıştır. Bu durum, sanat alanında, özel olarak da sahne sanatları ve sinema alanında, toplumsal cinsiyet eşitliğinin teşvik edilmesi ve sanatçıların TCE bakış açısıyla desteklenmesi bakımından ciddi bir eksiklik olarak ortaya çıkmakta ve politika yapıcılar ile kurumların toplumsal cinsiyet eşitliği konusunu önceliklendirmediklerine işaret etmektedir. Daha geniş bir bakış açısıyla, politika yapımında eşitlik / kadın-erkek eşitliği / toplumsal cinsiyet eşitliği normlarına ve toplumsal cinsiyet eşitliğini anaakımlaştırma, eşit temsil gibi uluslararası standartlara uyum sağlanamadığını göstermektedir. Son olarak, toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik düzenlemelerin eksikliği veya eşitlik ilkesinin yazılı politikalarla desteklenmemesi, uygulamada kadın ve LGBTİQ+ sanatçıların dezavantajlı duruma düşmesi ve sanat ile kültür sektöründe toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılık riskinin artması tehlikesini beraberinde getirmektedir.

B. İlgili Politikaların Haritalaması: Politika Belgelerinin İnsan Hakları Belgeleriyle Uyumunun Tespiti

Teoriyi pratiğe dökme aracı olan politika belgeleri, yerel mevzuatın uygulanma sahalarının nicelik ve niteliğini anlamamız için izlememiz gereken sıradaki adımdır. Kalkınma planları, yıllık programlar, ilgili bakanlıkların strateji planları, performans programları ve idari faaliyet raporları ile eylem planları bu bölümde izleyeceğimiz politika belgelerindendir.

1. Kalkınma Planları

Kalkınma Planları Türkiye’nin sosyal ve ekonomik gelişmesini planlı bir şekilde yönlendirmek amacıyla 1960 yılında kurulan Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) çatısı altında hazırlanmaya başlamıştır. 2011 yılında Kalkınma Bakanlığı’nın kurulması ile DPT’nin görevleri bakanlığa, 2018 yılında ise Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’ne geçilmesiyle Strateji ve Bütçe Başkanlığı’na devredilmiştir.

Kalkınma Planlarının sanatta, özel olarak da sahne sanatları ve sinemada, toplumsal cinsiyet eşitliğini nasıl ele aldığını anlayabilmek açısından 2014-2028 yıllarını kapsayan 10, 11 ve 12. Kalkınma Planlarına odaklanmak anlamlı olacaktır. Uluslararası çerçevede olduğu gibi, burada da doğrudan sanatta toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik amaç, politika ve tedbirler belirlenmediği için toplumsal cinsiyet eşitliği ve sanat başlıkları ayrı ayrı ve temel amaç, politikalar ve tedbirler kategorilerinde incelenmiştir. Buna göre, öncelikli olarak belirtilmesi gereken, 10. Planda yer verilen “toplumsal cinsiyet eşitliği” kavramının 11 ve 12. Kalkınma Planlarında terk edilerek yerine kadın-erkek fırsat eşitliği normunun kullanılmaya başladığıdır. Bunun sonucunda, LGBTİQ+ bireylerin 11 ve 12. Planlar kapsamına alınmadığı ve politika dışı bırakılarak eşitlik, toplumsal cinsiyet eşitliği, ayrımcılık karşıtlığı, insan onuruna saygı normlarının da ihlal edildiğini belirtmek önemlidir. Kadınların haklarının ve kadınlara yönelik politikaların ise 10. Planda “Aile ve Kadın” başlığında, 11 ve 12. Planlarda “Aile” başlığından hemen sonra gelen “Kadın” başlığında yer aldığı; 11. Planda münferit bireyler olarak değerlendirilen kadınların 12. Planda yeniden “aile” ile ilişkilendirilerek tanımlandığı görülmektedir.

Kadınlarla ilgili kısımda temel amaçlar incelendiğinde, 10. Planda, kadınların sosyal, kültürel ve ekonomik yaşamdaki rolünün güçlendirilmesi hedeflenirken; 11. Planda, kadınların her alanda ayrımcılıktan uzak, eşit hak ve fırsatlara erişmesi vurgulanmış; 12. Planda ise, kadınların eğitim, istihdam ve tüm alanlarda eşit imkanlardan yararlanması, şiddet ve ayrımcılıktan korunması öncelikli hedef olarak belirlenmiştir.

Bununla birlikte, 10. Kalkınma Planı, kadınların karar alma süreçlerine katılımının artırılmasını, istihdam, eğitim ve becerilerinin geliştirilmesini, şiddet ve ayrımcılıkla mücadele edilmesini ve toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme uygulamalarını öne çıkarırken; 11. Plan, kadın-erkek fırsat eşitliğinin güçlendirilmesi, kadınların ekonomik, sosyal ve siyasi alanlarda aktif katılımının sağlanması, kadın girişimciliğinin teşvik edilmesi ve şiddetle etkin mücadele konularına odaklanmıştır. 12. Plan ise kadınların eğitim, istihdam ve karar mekanizmalarına eşit katılımını sağlamak için kota ve özel desteklerin uygulanmasını, eşit işe eşit ücret ilkesinin benimsenmesini, kadın girişimcilerin güçlendirilmesini ve şiddete sıfır tolerans politikasının sürdürülmesini hedeflemiştir. Buradan bakıldığında, 10. Planın bu kısmında sanatta toplumsal cinsiyet eşitliğine spesifik olarak hiç yer verilmediği; 11 ve 12. Planlarda “kültürel hayata aktif ve eşit katılım” ifadesi dışında doğrudan bir vurgu yapılmadığı ve fakat ekonomi, siyaset, istihdam, eğitim, medya gibi alanlarda uygulanacak politika ve tedbirlerin, bir yatay kesen olan sanat eğitimi, sanat yönetimi, sanatta şiddet gibi alanları kapsar nitelikte olduğu görülmektedir.

Planların “Kültür ve Sanat” başlıklarına bakıldığında, amaç, hedef, politika ve tedbirlerde doğrudan toplumsal cinsiyet eşitliği veya kadın-erkek eşitliğine yönelik herhangi bir düzenlemeye yer verilmemiştir. 10. Plan, kültürel zenginliği koruyup sanat faaliyetlerini yaygınlaştırarak toplumsal dayanışmayı güçlendirmeyi hedeflerken; 11. Plan buna ek olarak kültürün kalkınmaya katkısını vurgulamış; 12. Plan ise kültürel mirası ve medeniyet değerlerini ön plana çıkararak kültürün çok boyutlu kalkınmadaki etkisini artırmayı amaçlamıştır.

10. Planda, sahne sanatları ve sinema, yerel yönetimlerin ve özel girişimlerin katkısını artırmak, milli sinemayı uluslararası alanda tanıtmak ve kültürel değerleri vurgulayan yapımları teşvik etmek üzerinden ele alınırken; 11. Planda, sahne sanatlarına verilen desteklerin artırılması, sinema endüstrisinin uluslararası rekabet gücünün geliştirilmesi, sinema müzesi kurulması ve yabancı film çekimlerini destekleme gibi somut politikalar öne çıkmıştır. 12. Planda ise gezici tiyatroların yaygınlaştırılması, toplumun her kesimine ulaşacak kültürel eserlerin sahnelenmesi ve sinema sektöründe tekelleşmenin önlenmesi hedeflenmiştir. Bunlara ek olarak, kültürel ve sanatsal hayata katılım, sanat eğitiminin erken yaşlarda verilmesi, kültürel ve sanatsal hizmetlerin yaygınlaştırılması ve toplumun her kesimine ulaştırılması konularına değinilmiş ancak özel olarak toplumsal cinsiyet veya kadın-erkek eşitliğine vurgu yapılmamıştır. Son olarak, sanatsal ifade ve yaratıcılık özgürlüğüne de herhangi bir şekilde yer verilmemiştir.

2. Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programları

Kalkınma Planları ve Orta Vadeli Programlar ışığında hazırlanan Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programları, politikaların ne sürede, nasıl ve hangi kurumlar iş birliğiyle uygulanacağını ortaya koyan belgelerdir. 10, 11 ve 12. Kalkınma Planları paralelinde 2014-2024 yıllık programlarına bakıldığında, yine sanatta toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik eylemlere doğrudan yer verilmediği; “Kadın” ve “Kültür ve Sanat” başlıklarının ayrı ayrı ele alındığı

görülmektedir. Kalkınma Planları ile benzer şekilde, 2019 yılına dek Yıllık Programlarda yer verilen “toplumsal cinsiyet”, “toplumsal cinsiyet eşitliği”, “toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme” kavramları 2020 yılından itibaren terk edilmiş, “kadın-erkek fırsat eşitliği” normu kullanılmaya başlanmış ve LGBTİQ+ bireyler aynı şekilde kapsam dışı bırakılmıştır.

Kadın-erkek fırsat eşitliğini sağlama ve kadınları güçlendirme hedefli politikalar sunan Programlar, kadınları aile ve kalkınma bağlamında ele almıştır. Bu minvalde, kadınların sanatsal hakları geride bırakılmış; politikalar kadınların işgücüne ve siyasete katılımını artırmak, girişimciliği teşvik etmek, şiddetle mücadele etmek ve medyada kadın temsilini iyileştirmek gibi hedefleri içermiştir. Dolaylı olarak, kadınların hayatın her alanında eşit katılımı ve ayrımcılığa maruz bırakılmamaları hedefinin sanat alanında eğitim, işgücü, katılım ve şiddetsizliği içerdiği ve ilgili politikaların bu alanlara nüfuz edecek genişliği haiz olduğu söylenebilir.

Kültür ve sanat başlığının temel amaçlar kapsamında, kültür ve sanat faaliyetlerinin toplum genelinde yaygınlaştırılmasına ve kalkınmadaki çokboyutlu etkisinin artırılmasına yer verilmiş; sahne sanatları ve sinema özelinde ise son derece sınırlı olacak şekilde gezici tiyatroların artırılması ve sinema projelerinin desteklenmesi önceliklendirilmiştir. Kadınlar bağlamında herhangi bir politika veya tedbir içermeyen bu kısımda önemli bir diğer nokta, kültür istatistikleri ve araştırmalarının uluslararası karşılaştırmalar açısından öneminin tanınması ve buna yönelik çalışmaların teşvik edilmesi gerekliliğinin kabul edilmesidir.

3. Kültür ve Turizm Bakanlığı (KTB) Politika Belgeleri

Kültür ve Turizm Bakanlığı stratejik planları, Kalkınma Planları ve Orta Vadeli Programlar kapsamında KTB’ye düşen görev ve sorumluluklar ışığında hazırlanmaktadır. İlk olarak 2010 - 2014 dönemi için hazırlanmaya başlanan stratejik planlar doğrultusunda, yıllık performans programları ve yıl bitimine yönelik değerlendirmeleri içeren faaliyet raporları yayınlanmaktadır. Tüm bu plan, program ve raporlar incelendiğinde, KTB’nin sanatta toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik hiçbir girişiminin bulunmadığını, kadın-erkek eşitliği konusunu ise çok dar ve sınırlı bir kapsamda ele aldığını belirtmek üzücü de olsa zorunludur.

Tablo 10: KTB Politika Belgelerinin TCE Duyarlılığı

Stratejik Plan Dönemi	Stratejik Plan Sunuş	Stratejik Amaçlar	Stratejik Hedefler	Performans Programları		Faaliyet Raporları	
				Performans Göstergeleri	Yıl	Cinsiyete Göre Bakanlık Personel Durumu (%)	
2010- 2014	X	X	X	X	2010	32	68
				X	2011	31	69
				X	2012	33	67
				X	2013	33	67
				X	2014	33	67
2015- 2019	X	X	X	X	2015	33	67
				X	2016	33	67
				X	2017	35	65
				X	2018	33	67
2019- 2023	"Herkes için kültür"	A3: Kültüre ve sanata erişim ve katılım olanaklarının artırılması	H3.4: Kadınların, gençlerin ve dezavantajlı grupların sosyal ve kültürel yaşamdaki rolünün güçlendirilmesine yönelik projelerin gerçekleştirilmesi	X	2019	35	65
				X	2020	34	66
				X	2021	35	65
				X	2022	35	65
				X	2023	37	63
2024-2028	X	X	X	X	2024	Henüz yayınlanmadı	

KTB’nin 14 senelik politika belgesi hazırlama geçmişinde, sanatta toplumsal cinsiyet eşitliği, kadın-erkek eşitliği bir yana, eşitlik, ayrımcılık karşıtlığı gibi temel normlara dahi yer verilmemiştir. Çeşitlilik ve üretkenliğe atıflarda bulunulsa da bunlar toplumsal cinsiyet veya kadın-erkek eşitliği perspektifinden ele alınan normlar değildir. Plan, program ve raporlardan kadınlara yönelik elde edilebilen tek bilgi, Bakanlığın personel cinsiyet dağılımı bilgisidir. Buna göre, 2010-2023 yılları kadın personel ortalaması %34’tür ve bu oranı artırmaya yönelik ne strateji düzeyinde ne de performans düzeyinde herhangi bir girişimde bulunulmamıştır. 2019-2023 Stratejik Planı’nda, buna dek amaç ve hedeflerde yer bulamayan kadınlara yönelik “Herkes için kültür” sloganı çerçevesinde “A3. Kültüre ve sanata erişim ve katılım olanaklarının artırılması” amacı doğrultusunda, “H3.4. Kadınların, gençlerin ve dezavantajlı grupların sosyal ve kültürel yaşamdaki rolünün güçlendirilmesine yönelik projelerin gerçekleştirilmesi” hedefi belirlenmiştir. Bu hedef, Strateji 2’de “Bebekler, çocuklar, gençler, kadınlar ve dezavantajlı gruplara yönelik proje ve etkinliklerin artırılması” maddesini içermiş ve fakat bu amaç, hedef ve strateji doğrultusunda, kadınlara yönelik hiçbir performans göstergesi veya etkinlik tanımlanmamıştır. Gençlere yönelik düzenlenen yarışmalarda ödül verilen kişi sayısı (PG3.4.1), dezavantajlı gruplara yönelik gerçekleştirilen proje sayısı (PG3.4.2), üretilen sesli kitap sayısı (PG3.4.3) göstergeleri bu hedef altında belirlenmiş ve performans bu göstergeler üzerinden hesaplanmıştır. Ancak bu göstergeler, ilgili hedefi ve amacı kapsayacak yeterlilikte değildir. Bu haliyle KTB misyon, vizyon ve politikaları kadın-dostu olmamanın yanı sıra Anayasa ile uluslararası norm ve standartlarla da uyumlu değildir. Üstelik 2024-2028 Stratejik Planı’nda kadınlara yönelik bahsi geçen bu hedef de yer almamaktadır.

Sahne sanatları ve sinema özelinde ise, özel tiyatrolara verilen destekler ve sinema sektörünün dünya sinemasıyla rekabet edebilecek seviyeye getirilme çalışmalarına yer verilmiş; bunlar dışındaki konulara ve spesifik olarak opera ile baleye politika düzeyinde yer verilmemiştir.

4. Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü (DOBGM) Politika Belgeleri

Devlet Opera ve Bale Genel Müdürlüğü stratejik planları, başta Kalkınma Planları olmak üzere, Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi, Turizm Özel İhtisas Komisyonu Raporu ile Milli Kültür Şurası Eylem Planı ve benzeri üst ölçekli planlar kapsamında DOB’ye düşen görev ve sorumluluklar çerçevesinde hazırlanmaktadır. İlk olarak 2011 - 2015 dönemi için hazırlanan stratejik planlar doğrultusunda, yılbaşında yıllık performans programları ve yıl bitiminde ilgili değerlendirmeleri içeren faaliyet raporları yayınlanmaktadır. Yeni yönetim sistemi kapsamında açıklanan 100 Günlük İcraat Programı uyarınca 2018-2022 Stratejik Planı’nın yenilenmesi gerekmiş ve 2019-2023 Stratejik Planı ile devam edilmiştir. Tüm bu plan, program ve raporlar incelendiğinde, DOB’nin sanatta toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik sınırlı girişiminin olduğu, bu girişimlerin de icraat düzeyine yansımadağı tespit edilmiştir.

Tablo 11: DOBGM Politika Belgelerinin TCE Duyarlılığı

Stratejik Plan Dönemi	Stratejik Plan Sunuş	Stratejik Amaçlar	Stratejik Hedefler	Performans Programları	Faaliyet Raporları	
				Performans Göstergeleri	Yıl	Faaliyet
2011- 2015	X	X	X	X	2011	X
				X	2012	X
2013- 2017	X	A1. Opera ve bale sanatlarının ulusal alanda tanınırlığını artırmak ve Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü’nün ülke düzeyinde etkin, yaygın faaliyetler yürüten bir sanat kurumu olmasını ve uluslararası alanda tanınmasını sağlamak	H1. Ulusal alanda etkinlikler artırılabacaktır. H1.4. Temsillerde kadın erkek eşitliği mesajı verilmesi, kadın ve çocuklara yönelik şiddet, töre-namus cinayetleri, küçük yaşta evlilik vb. konularda eleştirel mesajlar içeren eserlerin üretilmesi ve sunulması	X	2013	X
				X	2014	KEFE Eğitimine katılım
				X	2015	X
				X	2016	X
				X	2017	X
				X	2018	X
2018-2022	X	X	X	X	2018	X
2019-2023	X	X	X	X	2019	X
				X	2020	X
				X	2021	X
				X	2022	X
				X	2023	X
2024-2028	X	X	X	X	2024	Henüz yayınlanmadı

Devlet Opera ve Balesi, sahne sanatları bağlamında dikkatle takip edilmesi gereken kurumların başında gelmektedir. Stratejik planlarda temel hedefler “milli kültür birikimimizi de koruyarak evrensel düzeyde ülkemizin tanınırlığını artırmak maksadına hizmet etmesi” şeklinde belirlenmiştir. İlkeleri arasında yaratıcılık, kalite, estetik ve sürdürülebilirlik de olan Genel Müdürlük, toplumsal cinsiyet eşitliği, kadın-erkek eşitliği, eşitlik, ayrımcılık karşıtlığı gibi temel normları değer ve ilkeleri arasında vurgulamamıştır. Metinlerinde genele teşmil edilebilecek “toplumun tüm kesimleri”, “sanatçı”, “personel”, “çocuk” gibi kavramları tercih etmişlerdir. Bu tercih, LGBTİQ+ bireylerin, kadınların ve kız çocukların eylemlerde direkt olarak dışlanmamalarını sağlamış ve fakat hedeflenmelerinin de önüne geçmiştir. 2011-2015 Stratejik Planı kapsamında yer verildiği üzere, dış paydaşlarla yapılan çalışmalar sonucunda, Müdürlüğe “[t]emsillerde kadın erkek eşitliği mesajı verilmesi, zararlı geleneklere (töre-namus cinayetleri, berdel, erken evlilikler vb.) eleştirel yaklaşımlar içeren eserlerin yazılması, sunulması; portföyün bu bağlama göre yeniden yapılandırılması” (2.12.2.3.i) önerilmiştir. Bunu takiben, 2013-2017 Stratejik Planı’nda, Stratejik Amaç 1 “Opera ve bale sanatlarının ulusal alanda tanınırlığını artırmak ve Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü’nün ülke düzeyinde etkin, yaygın faaliyetler yürüten bir sanat kurumu olmasını ve uluslararası alanda tanınmasını sağlamak” içerisinde belirlenen Stratejik Hedef 1 “Ulusal alanda etkinlikler artırılabilecektir” maddesi kapsamında Strateji 4 “Temsillerde kadın erkek eşitliği mesajı verilmesi, kadın ve çocuklara yönelik şiddet, töre-namus cinayetleri, küçük yaşta evlilik vb. konularda eleştirel mesajlar içeren eserlerin üretilmesi ve sunulması” şeklinde yer almıştır. Ek olarak, Plan’da “İl Müdürlüklerimizce yerleşik sahnelerimizde, turneler ve festivallerde sunulan temsil ve eser sayısını artırarak her bölge ve sınıftan (ekonomik ve sosyal durum, yaş, cinsiyet, engelli gruplar vb.) daha fazla izleyiciye ulaşılmaya çalışılacaktır” ifadesine yer verilmiştir. Bu durum, her ne kadar bir gelişme gibi görünse de iki açıdan sıkıntılıdır. Birincisi, “portföyün bu bağlama göre yeniden yapılandırılması” önerisi toplumsal cinsiyet eşitliğini bütünlüklü bir şekilde ele almayı gerektirirken, bu madde ve ifade aracılığıyla öneri eklektik bir şekilde ele almıştır. İkincisi, bu madde ve ifadenin pratiğe dökülüp izleme ve değerlendirmesinin yapılabilmesi için gerekli gösterge ve eylemler belirlenmemiş, Hedef kapsamında belirlenen performans göstergeleri ise 1) Yerleşik sahneler temsil sayısı, 2) Ulusal festival sayısı, 3) Yurt içi turne sayısı, 4) İzleyici sayısı ve 5) İzleyici memnuniyeti göstergelerinden oluşturulduğu için hedef ve amacı eksik bir şekilde temsil etmiş ve ölçmüştür.

2018-2022 ve 2019-2023 Stratejik Planları’na gelindiğinde ise, 2013-2017 Planı’nda alınan yoldan da dönüldüğü görülmektedir. Önceki iki planda da yer alan dış paydaş analizlerindeki kadın-erkek eşitliğine yönelik öneriler bu iki plandaki önerilerde yer almamaktadır. Ayrıca, “her bölge ve sınıftan (ekonomik ve sosyal durum, yaş, cinsiyet, engelli gruplar vb.) izleyiciye ulaşılmaya çalışılacaktır.” ifadesi tamamen kaldırılmış, odak “çocuklar, gençler, engelli vatandaşlar”a yönlendirilmiş, kadınlara yönelik ifadelere politika, amaç, hedef, strateji, gösterge düzeylerinin hiçbirinde yer verilmemiştir.

Bununla birlikte, Planlar toplumsal cinsiyet eşitliği veya kadın-erkek eşitliği bakımından üst politika belgeleri ile de uyumsuzdur:

Tablo 12: Planların Üst Politika Belgeleri ile ilişkisi

10. Kalkınma Planı ve DOB Strateji Planı	
Üst Hedef	DOB ilişkili Hedef
Toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında, kadınların sosyal, kültürel ve ekonomik yaşamdaki rolünün güçlendirilmesi, aile kurumunun korunarak statüsünün geliştirilmesi ve toplumsal bütünleşmenin kuvvetlendirilmesi temel amaçtır.	-Ulusal alanda opera ve bale eserlerine duyulan ilginin artırılması -Çocukları opera ve bale sanatlarına teşvik etmek -Kurum içi iletişimin ve verimliliğin artırılması
Kadınların karar alma mekanizmalarında daha fazla yer almaları, istihdamının artırılması, eğitim ve beceri düzeylerinin yükseltilmesi sağlanacaktır.	-Ulusal alanda opera ve bale eserlerine duyulan ilginin artırılması -Çocukları opera ve bale sanatlarına teşvik etmek -Kurum içi iletişimin ve verimliliğin artırılması
Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme konusunda farkındalık oluşturulacak ve örnek uygulamalar geliştirilecektir.	-Ulusal alanda opera ve bale eserlerine duyulan ilginin artırılması -Çocukları opera ve bale sanatlarına teşvik etmek -Kurum içi iletişimin ve verimliliğin artırılması
Milli Kültür Şurası Eylem Planı ve DOB Strateji Planı	
Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından verilen desteklerde kadın, aile ve çocuk temalı eser ve faaliyetlere öncelik verilmesi.	Çocukların opera ve bale sanatlarına yatkınlıklarının artırılması

Buna göre, her iki planda da belirlenen ilişkili hedefler 10. Kalkınma Planı ve Milli Kültür Şurası Eylem Planı’nda belirlenen hedefleri eksik yansıtmış ve bu hedeflere uygun hareket etmemiştir.

Son olarak, 2024-2028 Stratejik Planı’na bakıldığında, bu planın toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadın-erkek eşitliği bakımından diğer tüm planlardan çok daha zayıf olduğu belirtilmelidir. 12. Kalkınma Planı, 2024-2026 Orta Vadeli Programı, 2024 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Türkiye Yeşilay Cemiyeti Arasında İş Birliği Protokolü’ne ek olarak Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı 2023-2025 ve 2023-2028 Türkiye Çocuk Hakları Strateji Belgesi ve Eylem Planı gibi üst politika belgelerinden kendileriyle ilgili görev ve ihtiyaç maddelerini tespit eden DOB, toplumsal cinsiyet eşitliği ve/veya kadın-erkek eşitliği konulu eylem planlarına da eylem ve politikalara da yer vermemiştir.

5. Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü (DTGM) Politika Belgeleri

Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü stratejik planları 2014 yılını da kapsayan 2009-2013 stratejik planı ile başlamış ve 2015-2019, 2019-2023 planları ile devam etmiştir ve hali hazırda 2024-2028 stratejik planı uygulanmaktadır. Bu planlar incelendiğinde, DT’nin toplumsal cinsiyet eşitliği veya kadın-erkek eşitliği açısından en az diğer kurumlar kadar zayıf olduğu tespit edilmiştir. DT kendi içinde değerlendirildiğinde ise, bu açıdan en gelişmiş dönemini 2014-2018 yılları arasında yaşadığı ve sonra ivmenin yine düşüşe geçtiği görülmektedir.

Tablo 13: DT Stratejik Planlarının TCE Değerlendirmesi

2009-2013 Dönemi Stratejik Planı TCE Değerlendirmesi							
SP-Sunuş	Stratejik Amaçlar	Stratejik Hedefler	Performans Programı			Faaliyet Raporu	
			Performans Göstergeleri		Yıl	Faaliyet	
X	X	X	X			2009	X
			X			2010	X
			X			2011	X
			X			2012	X
			X			2013	X
			X			2014	KEE seminerine katılım
2015-2019 Dönemi Stratejik Planı TCE Değerlendirmesi							
SP-Sunuş	Stratejik Amaçlar	Stratejik Hedefler	Performans Programı			Faaliyet Raporu	
			Performans Göstergeleri		Yıl	Faaliyet	
			Ücretsiz verilen bilet sayısı	Temsil sayısı			Oyun sayısı
X	SA6. Sosyal Sorumluluk projelerini geliştirerek gerçekleştirmek	SH1. Her yıl ilgili kurumlara (çocuk yuvası, kız yetiştirme yurdu, engelliler, huzur evleri, ceza evleri, kadın sığınma evi vb.) ücretsiz bilet tahsis etmek	247.367	4.836	151	2015	İlgili kurumlar tespit edilecek
			189.594	Veri paylaşılmamış		2016	İlgili kurumlar tespit edilerek ücretsiz bilet tahsis etmek
			150.000	Göstergelerden çıkarılmış		2017	İlgili kurumlar tespit edilerek ücretsiz bilet tahsis etmek
			164.064			2018	İlgili kurumlar tespit edilerek ücretsiz bilet tahsis etmek

2019-2023 Dönemi Stratejik Planı TCE Değerlendirmesi						
SP-Sunuş	Stratejik Amaçlar	Stratejik Hedefler	Stratejiler	Performans Programı		Faaliyet Raporu
				Performans Göstergeleri	Yıl	Faaliyet
				PG1.4.3. Kadın yazarın eserinin kadın yönetmen tarafından sahneleyen bölge sayısı		
X	A1. İnsanların bilgi, görüş ve estetik değerlerini yükselten, toplumsal ve milli değerlerimizi yansıtan, kültürel ihtiyacı karşılayacak eserler sahnelemek	H1.5. Yeni projelerle Tiyatro sanatına duyulan ilginin artırılması	1.5.3. 12 Yerleşik Bölge Müdürlüğünce, 12 yeni kadın yazarın eserinin kadın yönetmen tarafından sahnelenmesi	12	2019	Kadın Yazarlar Haftası
				12	2020	X
				12	2021	"Cumhuriyetin 100. Yılında Kadın" Oyun Yazma Yarışması
				12	2022	1. İstanbul Uluslararası Kadın Oyun Yazarları Tiyatro Festivali
				12	2023	2.İstanbul Uluslararası Kadın Oyun Yazarları Tiyatro Festivali
2024-2028 Dönemi Stratejik Planı TCE Değerlendirmesi						
SP-Sunuş	Stratejik Amaçlar	Stratejik Hedefler	Stratejiler	Performans Programı		Faaliyet Raporu
				Performans Göstergeleri	Yıl	Faaliyet
X	X	X	X	X	2024	Henüz yayınlanmadı

Her planda çocuklar ve gençler özelinde amaç, hedef, strateji ve performans göstergeleri belirleyen DT, toplumsal cinsiyet eşitliği veya kadın-erkek eşitliği konusuna 2014 yılına dek ne söylemsel düzeyde ne de eylemsel düzeyde yer vermiştir. İlk planda “çocuk ve gençlik tiyatrosunu geliştirmek” (A4) amacı kapsamında “her yıl daha önce tiyatroya hiç gitmemiş 10000 çocuk seyirciye ulaşmak” (H1.3) hedefi belirlenmiş ancak stratejiler çocuk kategorisinde ele alındığı için kız/oğlan çocuklarla ilişkilendirilmemiştir. TCE veya KEE açısından doğrudan olumsuz değerlendirilebilecek bir nokta ise “teknik personelin mesleki verimliliklerini artırmak üzere her yıl yurt dışından alanında isim yapmış en az iki tiyatro adamını ülkemize davet etmek” (H6.8) hedefinde yer alan “tiyatro adamı” ifadesidir. Bu ifade, tiyatro sanatının cinsiyetlendirildiğine ve/veya erkekliğin insanlıkla eş tutulduğuna işaret etmektedir. Her iki durum da kadınların ve non-binary bireylerin bu alanın dışında bırakıldığını göstermektedir.

2013-2014 yıllarında “İş ve Aile Yaşamında Kadın”, “Kadının İnsan Hakları”, “Kadın-Erkek Eşitliği, Toplumsal Cinsiyetin Kuruluşu ve Tiyatro Sanatı”, “Türkiye’de Kadının Statüsü, Günümüzde Kadın-Erkek Eşitliği ve Değişen Gerçekler”, “Türkiye’de Kadının Statüsü, Kurumsal Yönetimde Etik Değerler, Mobbing, İş ve Aile Yaşamında Biz Bilinci” gibi seminerlere katılım ile başlayan icraatlar 2. Stratejik Plan döneminde sınırlı da olsa sonuç vermeye başlamış görünmektedir. 2015-2019 dönemi planının amaçlarından sonuncusu olan “Sosyal Sorumluluk projelerini geliştirerek gerçekleştirmek” (SA6) kapsamında “Her yıl ilgili kurumlara (çocuk yuvası, kız yetiştirme yurdu, engelliler, huzur evleri, cezaevleri, kadın sığınma evi vb.) ücretsiz bilet tahsis etmek” (SH1) hedefi belirlenmiş; bu hedef doğrultusunda da “ilgili kurumlar tespit edilecek” (1.1), “talepler olumlu sonuçlandırılacak” (1.2), “uygun ortam ve zaman tespit edilecek” (1.3) stratejileri oluşturulmuştur. Performans göstergelerine “ücretsiz verilen bilet sayısı”, “temsil sayısı” ve “oyun sayısı” şeklinde yansıtılan amaç ve hedefin temel motivasyonu ise eşitlikten ziyade “Devlet Tiyatroları bu hususda son derece hassas davranmaktadır. Toplumsal olaylara karşı halkı bilinçlendirmek, farkındalığı arttırmak ve halkın moral gücünü yükseltmek amacıyla oyunlarını sahnelemektedir.” şeklinde ifade edilmiştir. Tabloda görüldüğü gibi, bu hedef kapsamında belirlenen ücretsiz verilen bilet sayısı göstergesinde 2015’ten 2018’e doğru bir düşüş seyri gözlemlenmektedir. Halbuki raporda hedefin gerçekleşme derecesi yıllar için sırasıyla %72, %82, %83 ve son olarak 2018 için %109 olarak hesaplanmıştır. Bu da hedeflenen sayıların artırılmak yerine geriye çekildiğini gösterir ki bu gerçeklik zamansal olarak Türkiye’de toplumsal cinsiyet eşitliğinden geriye vurma söylem ve politikalarıyla da uyumludur. Böylece, DT içerisinde toplumsal cinsiyet eşitliği veya kadın-erkek eşitliği çalışmaları tam yeşeremeden sönmüşler demek mümkündür.

2019-2023 Stratejik Planı’na gelindiğinde, “tiyatroyu en ücra yerlere herkese ulaşmasını sağlamak için tırda tiyatro projesini gerçekleştirmek, yaz sezonunda temsil vermek, daha önce hiç oynanmamış kadın yazarın eserinin kadın yönetmen tarafından sahnelenmesini sağlamak” motivasyonu ile “12 Yerleşik Bölge Müdürlüğümüzce, 12 yeni kadın yazarın eserinin kadın yönetmen tarafından sahnelenmesi” (1.5.3) stratejisi belirlenmiştir. Bu strateji, toplumsal cinsiyet eşitliği ya da kadın-erkek eşitliğini bütünlüklü bir bakış açısıyla değil, parçalı ve eklektik bir yaklaşımla ele almıştır; dolayısıyla bu hedefin eşitlik temelinde şekillendiğinden söz etmek mümkün değildir.

Öte yandan, “ulusal tiyatro kültürünün canlandırılması, zenginleştirilmesi, kadına verilen değerin yüceltilmesi ve yerli yazarları teşvik etmek” amacıyla, 2023 yılında kutlanan Cumhuriyetin ilan edililişinin yüzüncü yılı adına, 2022 yılında düzenlenen “Cumhuriyet’in 100. Yılında Kadın” temalı oyun yazma yarışmasında 5 yerli yazara destek sağlanmıştır. Yarışmada ilk üç dereceye giren eserlerin ikisi erkek yazarlara ait olup, birincilik ödülü de bir erkek

yazara verilmiştir. Mansiyon ödülleri gelince, birinci mansiyon bir kadın yazara, ikinci mansiyon ise bir erkek yazara layık görülmüştür. Kadınları ve kadın yazarları desteklemek için düzenlenen bir yarışmada dahi 5 yazarın 3’ü erkek yazarlar arasından seçilmiş, Cumhuriyet’in 100. Yılında Kadın’ı bir erkeğin daha iyi yazdığı sonucuna varılmıştır.

Son olarak, 2024-2028 Statejik Planı’na bakıldığında, planın TCE veya KEE açısından son derece zayıf olduğu belirtilmelidir. Planda yerli ve milli tiyatro vurgusu yapılmış, çocuk ve gençlere yer ayrılrsa da burada TCE veya KEE ile herhangi bir ilişkilendirme hedeflenmemiştir. DT, personelinin gençleştirilmesini plana dahil etmiş ancak son 5 senedir personel cinsiyet dağılımı kadınlar açısından %37-38 bandına sıkıştırılmasına rağmen dengeyi gözetmeye yönelik bir girişi plana dahil etmemiştir.

6. Sinema Genel Müdürlüğü (SGM) ve Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü (GSGM)

KTB’ye bağlı birimler olan SGM ve GSGM, kendilerine ait stratejik planlar oluşturmamakta, KTB stratejik planları doğrultusunda faaliyet yürütmektedirler. Bu minvalde, web siteleri üzerinden Misyon, Vizyon ve Görevler sekmeleri toplumsal cinsiyet eşitliği çerçevesinde incelenmiştir. Her iki kurumun da ilgili sekmelerinde TCE ve/veya KEE’ye yönelik ifadeler rastlanmamıştır. Bununla birlikte, özellikle SGM web sitesinin içerikten teknik arka plana kadar her bakımdan oldukça zayıf bir site olduğu da belirtilmelidir.

7. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASHB) 2024-2028 Stratejik Planı

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’nın 2024-2028 Stratejik Planı, toplumsal cinsiyet eşitliği değil ama kadın-erkek eşitliği konusuna duyarlı bir plan olmakla birlikte sanat kesişiminde zayıf bir belgedir. Temel değerleri arasında “kadın-erkek eşitliğine dayalı hizmet anlayışı”nı benimseyen Plan, kadınların güçlenmesi ve kadın-erkek eşitliğinin sağlanması amacıyla eğitim, ekonomi, liderlik ve karar alma mekanizmalarına katılım, çevre ve iklim değişikliği gibi politika eksenleri belirlemiştir ancak planın tam metninde sanat alanında kadın-erkek eşitliğine dair spesifik bir hedef veya stratejiye rastlanmamaktadır. Her ne kadar Hedef 1.2’de, “Kadınların toplumsal hayatın tüm alanlarında hak, fırsat ve imkânlardan eşit biçimde yararlanmalarını ve güçlenmelerini sağlamak” ifadesi yer alsada bu hedef genel nitelikte olup sanat alanına özgü detaylı stratejiler içermemektedir.

8. Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (KSGM) 2024-2028 Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı

ASHB’ye bağlı kuruluş olarak, KSGM’nin de ASHB ile paralel biçimde sanatı kadınlar için önemli ve eşitlik temelinde ele alınması gereken başat bir alan olarak görmediği anlaşılmaktadır. “Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2024-2028) belgesi, genel olarak kadınların eğitim, sağlık, ekonomi, liderlik ve çevre gibi alanlarda güçlenmesini hedefleyen stratejiler içermekte ve sanatta toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadın-erkek eşitliği konularına doğrudan atıfta bulunmamaktadır. Bununla birlikte, çok sayıda kurum ve kuruluşla iş birliği içerisinde strateji, hedef ve faaliyet belirleyen Müdürlük KTB ile yalnızca Strateji 4, Faaliyet 4.4 kapsamında kadın kooperatiflerinin güçlendirilmesi konusunda iş birliği öngörmüş, sanat alanında kadınların güçlenmesi pratikte de bir eyleme dönüştürülmemiştir.

9. Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) 2024-2028 Stratejik Planı

MEB 2024-2028 Stratejik Planı’nda sanata ve tanımı kadın ile kız çocukları da içeren ‘dezavantajlı gruplara’ yönelik strateji ve göstergeler ayrı ayrı belirlenmiş olup ikisinin kesişiminde hedef ve eylemlere yer verilmemiştir. Eğitime erişimde fırsat eşitliği alt hedefi ile ilişkilendirilen stratejiler “dezavantajlı gruplar”, “yabancı uyruklular”, “geçici koruma altındakiler” şeklinde ifade edilmiş, direkt olarak kadınlar ve kız çocuklarla ilişkilendirilen stratejiler belirlenmemiştir.

10. Yükseköğretim Kurulu (YÖK) 2024-2028 Stratejik Planı

YÖK 2024-2028 Stratejik Planı sanat ve kadın-erkek eşitliği konusunda oldukça zayıf bir belgedir. 12. Kalkınma Planı kapsamında, yalnızca “kadın temsiline düşük olduğu matematik, fen, teknoloji ve mühendislik alanlarında kadınların eğitim ve istihdamının artırılması için kamu ve özel sektörün, eşitlik ve kapsayıcılık temelinde dönüşümüne yönelik çalışmalar” yapma ihtiyacını görev olarak üzerine almış, ancak bu konuda hiçbir eylem, performans göstergesi vb. tanımlamamıştır. Sanat alanına yönelik herhangi bir spesifik amaç, hedef, eylem, gösterge de belirlenmemiştir.

11. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB) 2024-2028 Stratejik Planı

ÇSGB 2024-2028 Stratejik Planı teoride kadın-erkek fırsat eşitliği ilkesine duyarlı bir plandır. Plan’da, 12. Kalkınma Planı kapsamında, kadınların istihdama tam ve etkin katılımını sağlamak, kadın-erkek fırsat eşitliğini sağlayarak kadınların güçlenmesi önceliğine tüm plan, program, politika geliştirme ve uygulama süreçlerinde yer vermek, ekonomik, sosyal ve kültürel hayata eşit katılımlarının yanı sıra eşit işe eşit ücret ilkesinin benimsendiği koşullarda istihdamlarını artırmak gibi görev ve ihtiyaçlar tespit edilmiştir. Ancak, direkt olarak ÇSGB’nin kendi personel cinsiyet dağılımı çarpıcıdır. Bakanlığın merkez ve yurtdışı teşkilatında görevli 3.025 personelin 1.071’i (%35,4) kadın, 1.954’ü (%64,6) erkek olmakla birlikte personelin unvana göre cinsiyet dağılımı aşağıdaki gibidir:

Tablo 14: Unvana ve cinsiyete göre ÇSGB çalışanlarının dağılımı

Unvan	Cinsiyet				Toplam	
	K	%	E	%	Sayı	%
Daire Başkanı ve üstü yönetici	15	1,40	65	3,33	80	2,64
Müfettiş/Müfettiş Yardımcısı	217	20,26	699	35,77	916	30,28
Uzman/Uzman Yardımcısı	268	25,02	378	19,34	646	21,36
Şube Müdürü	32	2,99	62	3,17	94	3,11
İstatistikçi	8	0,75	5	0,26	13	0,43
Bilgisayar İşletmeni	112	10,46	97	4,96	209	6,91
Diğer	419	39,12	648	33,16	1067	35,27
TOPLAM	1071	35,40	1954	64,60	3025	100,00

Kaynak: 2024-2028 Stratejik Planı, s.32

Plan, sanat alanında bir kesişimi görmese de tespit edilen görev ve ihtiyaçlar sanat alanını da kapsamaktadır. Ancak sanat alanına yönelik spesifik hedef, eylem ve göstergelere; iş birliği yapılacak kurumlarda ise KTB’ye yer verilmemiştir.

C. Sivil Toplum Örgütlerinin ve Diğer Kamusal Aktörlerin Kapasitelerinin Haritalaması

Bu bölümde, öncelikle sanat alanında doğrudan faaliyet gösteren, ardından çalışmalarında dolaylı olarak sanata yer veren sivil toplum örgütleri ve diğer kamusal aktörler, hak temelli izleme yapma durumları açısından ele alınmıştır. Hak temelli izleme gerçekleştiren örgüt ve aktörler detaylı bir şekilde incelenmiş, ancak sanat alanında izleme faaliyeti yürüten örgüt ve aktörlerin oldukça sınırlı sayıda olduğu tespit edilmiştir.

1. Sanat Alanındaki Sivil Toplum Kuruluşlarının Hak Temelli İzleme Yapma Durumları

1973 yılında kurulan **İstanbul Kültür Sanat Vakfı (İKSV)**⁴, Türkiye’nin en köklü kültür-sanat kurumlarından biri olarak, UNESCO Türkiye Milli Komisyonu genel kurulu ve Avrupa’nın kültür-sanat alanındaki en büyük savunuculuk ağı olan Culture Action Europe üyesidir. İstanbul’un kültür-sanat dünyasını yönlendiren çalışmaları Türkiye’nin kültür-sanat gelişimini de desteklemektedir. Sinema, tiyatro, müzik, çağdaş sanatlar gibi geniş bir yelpazede etkinlikler düzenleyen Vakıf, aynı zamanda kültür politikaları ve toplumsal eşitlik konularında raporlar yayımlayarak önemli bir referans noktası oluşturur.

İKSV, toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında kapsamlı çalışmalara imza atmaktadır. Nisan 2022’de yayımladığı “Toplumsal Cinsiyet ve Fırsat Eşitliği Politikası,” ayrımcılıkla mücadele ve eşitlik ilkelerini açık bir şekilde ortaya koyar. Politika Belgesi, uluslararası normlarla uyumlu bir çerçeve sunarken, LGBTİQ+ bireyleri de cinsel yönelim ve kimlik üzerinden tanımlayarak kapsayıcı bir yaklaşım benimsemektedir. Aynı dönemde yayımlanan “Kültür-Sanat Dünyasında Toplumsal Cinsiyet: Tartışmalı Konular, Yapısal Sorunlar, Çözüm Önerileri” başlıklı rapor (2022), Prof. Dr. İtir Erhart tarafından hazırlanmıştır. Rapor, İstanbul’da tiyatro, sinema ve müzik alanlarında kadın ve LGBTİQ+ sanatçılarla yapılan derinlemesine mülakatlar, odak grup çalışmaları ve niceliksel soru kağıtları ile kültür-sanat sektöründeki eşitsizlikleri ve çözüm önerilerini ortaya koymaktadır. Araştırmada, taciz, mobbing ve ayrımcılık gibi sorunların nedenlerine ve çözüm yollarına dair geniş bir perspektif sunulmuştur.

Kültür-sanat dünyasında toplumsal cinsiyet eşitliği ve ayrımcılıkla mücadele konusunda önemli adımlar atan bir kuruluş olarak İKSV, hem toplumsal cinsiyet eşitliği politikası hem de kültür politikaları raporları ile bu alandaki öncü konumunu pekiştirmektedir ancak bu konuda düzenli izleme yapmamaktadır.

2007 yılında Trabzon’da kurulan **FeminArt Uluslararası Kadın Sanatçılar Derneği (FeminArt)**⁵ 30 ülkede temsilciliği ve 10 adet de şubesi bulunan bir kadın sanat derneğidir. Türkiye Kadın Dernekleri Federasyonu ve Avrupa Kadın Lobisi üyesi olan dernek, misyonunu “sanatın evrensel dilini kullanarak kadın, çevre, doğa, çocuk ve benzeri her konuda sorunlara alternatif üretme” olarak belirlemiştir. Sanat ve kültür alanında veya kadınların sanatsal ve kültürel hakları konusunda herhangi bir izleme çalışması yapmamaktadır.

⁴ <https://www.iksv.org/>

⁵ Bu derneğe ilişkin bilgiler, doğrudan Dernek Başkanı’nın iletmiş olduğu bilgilerdir.

SES Eşitlik ve Dayanışma Derneği⁶ “toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak ve Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları’na ulaşmak üzere aktif vatandaşlığı ve dayanışmayı desteklemek” misyonuyla bu doğrultuda projeler yapmak gayesiyle kurulmuştur. Daha çok gazetecilik alanında faaliyet gösteren Dernek, 2021 yılından bu yana düzenlediği SES Yılın Kadınları Ödülleriyle bilinmektedir. 5 Yıllık Faaliyet Raporu’nda “Feminist sanatı destekleyen ve kadın sanatçıyı öne çıkaran perspektifimizle kültür-sanat gündemini yakından takip etmeye çalıştık. Popüler film ve dizilere toplumsal cinsiyet perspektifinden eleştirel okuma yapan yazıları paylaştık. Ödül alan kadın sanatçıları kamuoyuna daha yakından tanıtmaya misyonunu üstlendik.” ifadelerine yer vermiştir. Ayrıca SES Eşitlik, Adalet, Kadın Platformu’nu kurarak “yerel ve uluslararası basında toplumsal cinsiyet eşitliği, kadının hak ve adalet arayışı, her alanda kadın liderliği, kadının görünür kılınması, siyaset, iş dünyası ve sanatta kadın temsiline ilişkin haberleri bir araya getiren ve bu konularda özgün içerikler üreten bir dijital medya kuruluşu” yaratmayı hedeflemiştir. Dernek, kültür ve sanat alanı bağlamında “Kadın SES’i” projesini ve Barış İçin Kadın SES’i projesi kapsamında 5 bölümden oluşan “Sanatta Kadın SES’i” podcast serisini gerçekleştirmiştir. Derneğin ilgili alanda izleme çalışmaları bulunmamaktadır.

Kadın Kültür Sanat Edebiyat Derneği (KASED)⁷ 2019 yılında Diyarbakır’da kurulmuştur. Temel amacı “toplumda kadının insan hakları, toplumsal cinsiyet eşitliği ve fırsat eşitliği konularında ortak bir bilinç ve farkındalık oluşmasını sağlayarak yaşam standartlarının yükselmesine katkı sunma ve sanat aracılığı ile duyarlılık oluşturma” olarak belirlenmiştir. Bu minvalde, kadınlar ve çocuklar için anadillerinde erişilebilir kültür-sanat faaliyetleri ve kadın sanatçıların maruz bırakıldığı cinsiyet temelli ayrımcılıklara yönelik savunuculuk faaliyetleri düzenlemektedir. Dernek, 2023 Faaliyet Raporu’na göre, Ekim 2023-2024 arasında “Parçalanmış Bir Sivil Alanda Kadınları Güçlendirmek” isimli bir proje ve bu proje kapsamında “kadınların ifade özgürlüğünü, kültürel haklara erişimini ve aktif katılımı desteklemek amacıyla Diyarbakır ve Adıyaman’da sivil toplum örgütlerinde, sendika ve odalarda faaliyet yürüten kadınlar için örgütlenme özgürlüğü, kadın hakları ve kültürel haklara erişim konularında atölyeler” düzenlemeyi hedeflemiştir. Uluslararası norm ve standartlara uygun projeler geliştirdiği gözlemlenen KASED’in ilgili alanda herhangi bir izleme çalışması bulunmamaktadır.

Sanatçı Kadınlar Derneği⁸ 2008 yılında kurulan ve sanatçı kadınlardan oluşan bir topluluktur. Faaliyetlerini sosyal medya sayfaları aracılığıyla paylaşan Dernek, daha çok sergiler ve söyleşiler aracılığıyla görünür olmaktadır ve herhangi bir izleme çalışmasına rastlanmamıştır.

Kadın Yönetmenler Derneği⁹ Uluslararası Kadın Yönetmenler Festivali’nin kurumsal bir çatı altında organize edilmesi amacıyla 2021’de İzmir’de kurulmuştur. Dernek, kadın yönetmenlerin ve sinema/TV alanında faaliyet gösteren kadın sinema emekçilerinin biraraya gelmesini, iş birliği yapmalarını ve sinema alanındaki faaliyetlerini etkinleştirmeyi hedeflemektedir ancak izleme yapmak bu hedefler arasında değildir.

İyilik İçin Sanat Derneği¹⁰ tamamı kadınlardan oluşan sanatsever bir grup tarafından kurulmuştur. Kuruluş amacını “Türkiye’de güncel sanatı her Salı günü aynı saatte yaptığımız atölye ziyaretleri ile takip etmek, ziyaret ettiğimiz sanatçıları tanımak, işlerine dair sohbet

⁶ <https://sesdernegi.org/hakkimizda/>

⁷ <https://kasedd.org/>

⁸ <https://www.instagram.com/skdernegi/>

⁹ <https://kadinyonetmenlerfestivali.com.tr/kadin-yonetmenler-dernegi>

¹⁰ <https://www.iyilicinsanat.org/tr>

etmek ve sanat alanındaki eksikler üzerine görüş alışverişinde bulunmak, hayallerini öğrenmek” olarak betimleyen Dernek, yaptıkları atölyeler sonucunda “başarılı, fakat sanata devam etme konusunda güçlük çeken genç sanatçıların sanat üretimlerini desteklemeyi, onları daha görünür kılmayı, yeni üretim yapmalarına imkan sağlamayı” yeni hedef olarak belirlediklerini ifade etmiştir. Bu doğrultuda projeler, sergiler ve sanat buluşmaları düzenleyen Dernek, 2021 yılında İsveç İstanbul Başkonsolosluğu’nun desteğiyle “Genç Kadın Sanatçıların Yerel Kültür Politikalarının Gelişimine Katılımının Teşvik Edilmesi Projesi”ni gerçekleştirmiştir. Dernek 6 Şubat Depremleri ile “Geçici Barınma Merkezleri için Kadın ve Çocuk Dostu Alanlar Projesi” kapsamında faaliyetler yürütmekte ve herhangi bir izleme faaliyetinde bulunmamaktadır.

2. İzleme Yapan Kadın Örgütlerinin Sanat Alanında İzleme Yapma Durumları

Türkiye’de doğrudan kültür – sanat alanına ve/veya kadınların kültürel ve sanatsal haklarına yönelik düzenli ve sistematik izleme yapan kadın örgütüne rastlanmamıştır. İlgili kapsamda hem kadın sanat örgütleri hem de izleme yapan kadın örgütlerinin sanat alanında izleme yapıp yapmadıklarına bakılmış ve yalnızca Uçan Süpürge Kadın İletişim ve Araştırma Derneği’nin STEM alanına yönelik gerçekleştirdiği bir izleme raporuna ulaşılmıştır. Öte yandan, sanat odaklı kadın örgütlerinin toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadınlar ile LGBTİQ+ bireylerin temel hak ve özgürlükleri konusunda eşitlikçi, duyarlı ve aktif eylemlilik içinde oldukları tespit edilmiş, izleme ve değerlendirme konularında gelişime ve yönlendirmelere açık oldukları görülmüştür. Bu kapsamda incelenen dernekler ve faaliyetleri aşağıdaki gibidir.

Uçan Süpürge Kadın İletişim ve Araştırma Derneği¹¹, hak temelli çalışma ve feminist bilinç, ayrımcılık karşıtlığı ve eşitlik, çeşitlilik, erişilebilirlik ve kapsayıcılık, zarar vermeme ve şiddetsizlik, anti-hiyerarşik yapılanma ve demokratik karar alma, hesap verebilirlik ve şeffaflık ilkeleriyle, kadınların ve kız çocukların insan haklarının korunması, geliştirilmesi, kamusal ve özel tüm alanlarda toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması hedefiyle kurulmuştur. “Eğitime ve Mesleğe Yönlendirmede Toplumsal Cinsiyet Bakış Açısıyla STEAM Programı” ve “Savunuculuk için Sanat Programı” ile kültür-sanat alanına yönelik faaliyetler de gerçekleştiren Dernek, izleme çalışmaları da yapmaktadır. 2018/2019 Eğitim-Öğretim yılında, Bilim ve Teknolojide Kız Çocuklar Projesi yürüten Dernek, Etkiniz AB Programı kapsamında, Avrupa Birliği finansal desteği ile “Türkiye’de STEM Alanındaki Toplumsal Cinsiyet Eşitsizlikleri Araştırma ve İzleme Raporu”nu hazırlamıştır. Raporun ilk bölümünde Türkiye’nin imzacısı olduğu uluslararası sözleşmeler, ulusal politikalar, kalkınma planları, Milli Eğitim Bakanlığı’nın yürüttüğü STEM politikaları, toplumsal cinsiyet politikaları, özel sektör ve STK’lar tarafından yürütülen çalışmalar STEM eğitimi ve toplumsal cinsiyet kavramları ekseninde incelenmiş ve değerlendirilmiş; ikinci bölümünde ise 2018-2019 eğitim döneminde 20 ilde 40 Anadolu lisesinde 15 yaşındaki 9. sınıf kız öğrencilerin bilim, teknoloji, mühendislik ve matematik (STEM) alanlarına dair bilgi ve algılarının ölçülmesini hedefleyen bir saha çalışmasının bulguları sunulmuştur.

Uçan Süpürge Vakfı¹² 1996 yılında “şiddet, yasal haklar, temsil eşitsizliği, görünürlük, üretme ve yaratma gibi birçok farklı konuda farkındalık yaratma” amacıyla kurulmuştur. Kurulduğu

¹¹ <https://ucansupurgedernegi.org/>

¹² <https://ucansupurge.org.tr/>

günden bu yana, çocuk yaşıta, erken ve zorla evlendirmeler konusunda öncü bir rol oynayan Vakıf 1998’den bu yana düzenlediği Uçan Süpürge Uluslararası Kadın Filmleri Festivali ile sinema alanındaki kadınların emeğini görünür kılmayı da hedeflemektedir. Panel, sergi ve söyleşilerin yer aldığı uluslararası bir organizasyon olan Festival, Türkiye’de ilk olma özelliği taşır. Vakıf, her yıl dünya çapında kadın yönetmen ve oyuncuların davetli olduğu, Türkiye’de Kadın Yönetmen ve Yapımcılar Buluşmaları’nı gerçekleştirerek bu alanda çalışan kadınlar arasında bir iletişim ağı kurmaya, iletişimde iş birliklerini güçlendirmeye ve toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda eğitimler vermeye devam etmektedir. Öte yandan, Vakıf, 1 Ocak 2024 tarihi itibarıyla, Devlet Tiyatrosu Opera ve Bale Çalışanları Yardımlaşma Vakfı (TOBAV), Mordem Sanat ve Ekolojik Yaşam Derneği (MORDEM), Genç Gönüllüler Derneği (GGD) ve KEAN (Cell of Alternative Youth Activities) örgütleri ile iş birliği içerisinde Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu IPA III Programı kapsamında desteklenen “Türkiye’de Sanat ve Kültür Yoluyla Değişime İlham Vermek: Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Dışlanmış Kadınlar için Gençlik Savunuculuğu (Sanatla) Projesi”ne başlamıştır. Proje temelde “katılımcı demokrasiyi güçlendirmek ve hak temelli sivil toplum örgütlerini destekleyerek Türkiye’de insan hakları ve temel hakların ilerlemesine katkıda bulunmakla birlikte gençlerin toplumsal cinsiyet eşitliğini ve yerel topluluklardaki dezavantajlı genç kadınların kapsayıcılığını arttırmak için kültür sanata dayalı etkileşimi, katılımı ve savunuculuğu kolaylaştırmayı” hedeflemektedir. Kültür-sanat alanında aktif olan Vakfın kadınların kültürel ve sanatsal haklarına yönelik herhangi bir izleme çalışması bulunmamaktadır.

Kırmızı Biber Derneği¹³ 2011 yılında tamamı kadınlardan oluşan bir yönetim kurulu ile İstanbul’da kurulmuştur. Derneğin amacı “her türlü ayrımcılık ve şiddete karşı olarak, kadınların ve erkeklerin yaşamın her alanında eşit hak ve sorumluluk üstlenmeleri, kadına yönelik şiddetin ortadan kaldırılması, çocuk ve LGBTİ haklarının korunması için farkındalık ve savunuculuk çalışmaları yapmak ve bu yolla demokrasinin güçlendirilmesine, yaşanabilir bir dünyaya katkıda bulunmaktır.” Misyonunu TCE merkezli hak savunuculuğu yapmak ile TCE farkındalığını artıracak ve her türlü toplumsal cinsiyet ayrımcılığı ve eşitsizliğini önleyecek çalışmalar yapmak şeklinde belirleyen Dernek, Ekim 2023- Ekim 2024 tarihleri arasında yürütmek üzere, ABD Misyonu Fonu desteğiyle Florida Uluslararası Üniversitesi ve Yaşar Üniversitesi iş birliğinde “STEAM’de Cinsiyet Engellerini Yıkma” başlıklı bir proje tasarlamıştır. Projenin amacı kız çocukların güçlenmesi ve toplumsal cinsiyete duyarlı STEAM (Fen, Teknoloji, Matematik, Sanat ve Mühendislik) eğitim müfredatının oluşturularak yaşama geçirilmesi olarak belirlenmiştir. Derneğin ilgili alanda herhangi bir izleme çalışması bulunmamaktadır.

Rosa Kadın Derneği¹⁴ 2018 yılında Diyarbakır’da kurulmuştur. Çeşitli ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlarla iş birliği içerisinde toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadınların güçlenmesi konularına yönelik faaliyetler gerçekleştirmek hedefiyle kurulan Dernek, kadın ve sinema alanında da aktif çalışmalar yürütmekte ve faaliyetleri arasında kadın film yapımcıları, yönetmenler ve senaryo yazarlarına yönelik etkinlikler düzenlemek, genç kadınlar için sinema üzerine atölye, seminer ve dersler hazırlamak da yer almaktadır. 2020’de Filmmor Kadın Festivali’nin organizasyonuna ortaklık eden Dernek, 2023 yılında Ovni Barcelona ve Streemthings şirketi ortaklığında hazırlanan ve Eurimages tarafından desteklenen Mor meridyenler – The Purple Meridians Projesi’nde yer almıştır. Proje, üç farklı ülkeden kadın yönetmenleri, üç uluslararası çalıştay ve bir yuvarlak masa toplantısında bir araya getirerek halka açık gösterimlerle kadın yönetmenlerin film üretimlerini görünür kılmayı amaçlamıştır.

¹³ <https://kirmizibiberdernegi.org.tr/>

¹⁴ <https://siginaksizbirdunya.org/kurultay-bilesenleri/rosa-kadin-dernegi/>

Çalıştay ve toplantılarda farklı ülkelerdeki kadın yönetmenlerin deneyimleri, sinema alanındaki toplumsal cinsiyet eşitsizliği, film üretim aşamalarında eşitsizlikten doğan zorluklar paylaşılmış ve ortak mücadele yöntemleri değerlendirilmiştir. Dernek ilgili alanda izleme yapmamaktadır.

Tablo 15: İzleme Yapan Kadın Örgütlerinin Sanat Alanında İzleme Yapma Durumları

STK Adı	Hak temelli izleme yapma durumu (Sanat alanında)		İzleme Raporu	Yıl	İçerik	Çoklu ayrımcılık ve LGBTQ+’ları içermesi	
	Var	Yok				Var	Yok
Uçan Süpürge Kadın İletişim ve Araştırma Derneği	√		Türkiye’de STEM Alanındaki Toplumsal Cinsiyet Eşitsizlikleri Araştırma ve İzleme Raporu	2021	Türkiye’de bilim, teknoloji, matematik ve mühendislik (STEM) alanlarına yönelik hak temelli yapısal izlemesi ve 9. Sınıf öğrencilerinin STEM alanlarına dair bilgi ve algılarının ölçüm bulgularının paylaşımı		√
Uçan Süpürge Vakfı		√					
Kırmızı Biber Derneği		√					
Rosa Kadın Derneği		√					

3. LGBTİQ+ Örgütlerinin Sanat Alanındaki Raporlarının Kadın Haklarına Duyarlılıkları

Türkiye’deki LGBTİQ+ örgütleri sanat ve izleme konusunda kadın örgütlerinden daha ileri bir noktadadır. Toplumsal cinsiyet eşitliği, ayrımcılık karşıtlığı, şiddetsizlik, şeffaflık ortak ilkeleriyle kurulan dernekler nefret söylemleri ve ifade özgürlüğü ihlalleri dolayısıyla kültür ve sanat alanlarıyla doğrudan ilişkili olduklarından medya ve insan hakları izleme raporlarında sanat alanına yönelik izlemelere de rastlanmaktadır. Ancak LGBTİQ+ örgütlerinde de doğrudan sanatsal haklara yönelik hak temelli ve sistematik bir izleme çalışması bulunmamaktadır. Bununla birlikte, burada ele alınan derneklerin çalışmaları, ilkeleriyle de bağdaşır şekilde, çoklu ayrımcılık ve kadın haklarına duyarlı çalışmalardır.

Çalışmaları 1990’lı yıllara dayanan tüzel kişiliğini ise 2005’te kazanan **Kaos Gey ve Lezbiyen Kültürel Araştırmalar ve Dayanışma Derneği (KAOS GL)**¹⁵ Türkiye’de tüzel kişilik kazanan ilk LGBTİQ+ derneğidir. Ayrımcılığa karşı LGBTİQ+ bireylerin insan haklarının geliştirilmesi yönünde sosyal, kültürel ve akademik alanlarda etkinlikler düzenleyen Kaos GL Derneği, 2006 yılından bu yana diğer LGBTİQ+ örgütleriyle birlikte LGBTİQ+ bireylere yönelik insan hakları ihlallerini izleme çalışmaları gerçekleştirmektedir. Dernek akademik ve kültürel çalışmalar, medya iletişim, insan hakları ve mülteci programları kapsamında faaliyet göstermekte, sanat odaklı ve sanat yoluyla etkinlikler organize etmektedir. 2011 yılından bu yana, Medya İletişim Programı kapsamında LGBTİQ+ bireylerin medyada yer alışı biçimlerine yönelik medya izlemeleri yıllık olacak şekilde medya izleme raporlarında yayınlanıp paylaşılmaktadır. İnsan Hakları Programı kapsamında ise 2007’den bu yana Türkiye’de LGBTİQ+ haklarının durumu, homofobi ve transfobi temelli nefret suçları, kamu ve özel sektör çalışanı LGBTİQ+’ların durumu konularını içeren senelik insan hakları izleme raporlarını hazırlamaktadır. Konumuz bağlamında LGBTİ+’ların İnsan Hakları 2023 Yılı Raporu’nda LGBTİQ+ bireylerin ifade özgürlüğü hakkı, çalışma hakkı ve bilimsel ilerlemelerden yararlanma hakkı bağlamında her sene olduğu gibi ihlallerin gerçekleştiğine yer verilmiştir. Kültürel ve sanatsal yaşama katılma hakkının, kültür-sanat alanındaki sansür uygulamaları ve semboller üzerindeki yasaklar nedeniyle 2023 yılında da sistematik olarak ihlal edildiği; kamusal fonların toplumsal cinsiyet eşitliğini gözetken kültür, sanat ve akademik üretimlere aktarılmasının olanaklarının yaratılmadığına vurgu yapılmıştır (KAOS GL, 2023:46). 2023 Medya İzleme Raporu’na göre, kültür-sanat alanındaki müdahaleler öne çıkan başlıklardan biri olmuş; performans yasakları, diziler nedeniyle yayıncılara uygulanan yaptırımlar, sansür ve otosansür uygulamaları ile Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kurulu kararları gibi araçlar, devlet güçlerinin bu alanı doğrudan hedef aldığını gösteren somut veriler olarak raporda yer almıştır (KAOS GL, 2023:11).

2011 yılında kurulan **Sosyal Politikalar, Cinsiyet Kimliği ve Cinsel Yönelim Çalışmaları Derneği (SPoD)**¹⁶, temel değerlerini toplumsal cinsiyet eşitliği, kesişimsellik, hak temellilik, inisiyatif alma ve harekete geçirme, dayanışma ve birbirini gözetme, açık iletişim ve çözüm odaklılık, demokratik karar alma, şeffaflık ve hesap verebilirlik, yaratıcılık ve yenilikçilik ile ekosistemi gözetme olarak belirlemiştir. Temel amacını toplumun her alanında yaşanan ve özelde cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği temelli şiddet, baskı, sosyal dışlanma ve ayrımcılık durumları ile ilgili veri oluşturmak ve bütün ayrımcılık biçimlerinin ortadan kalkmasına yönelik çalışmalar yürütmek şeklinde ifade etmektedir. Bu bağlamda dava ve duruşmaları

¹⁵ <https://kaosgldernegi.org/>

¹⁶ <https://spod.org.tr/>

izlemekte, diğer derneklerle iş birliği içerisinde izleme çalışmalarına katılmakta ve düzenli olmasa da izleme raporları yayınlamaktadır. “Türkiyeli LGBTİ’lerin Adalete Erişim Mekanizmalarının Güçlendirilmesi Projesi” kapsamında 2012 yılında yayınladığı Cinsel Yönelim ve Cinsiyet Kimliği Temelli İnsan Hakları İhlalleri İzleme Raporu bu raporlardan biridir. Ancak kültürel ve sanatsal haklara yönelik bu raporda herhangi bir izleme gerçekleştirilmemiştir. Diğer yandan, SPoD 2022 yılında **Üniversiteli Kuir Araştırmaları ve LGBTİQ+ Dayanışma Derneği (ÜniKuir)**¹⁷ ile hak temelli izleme çerçevesinde bir proje gerçekleştirmiştir. 2020 yılında kurulan ÜniKuir, Türkiye’deki üniversite merkezli tek LGBTİQ+ derneğidir ve LGBTİQ+ üniversite öğrencileri için güvenli ve kapsayıcı bir alan oluşturmayı, kampüslerde nefret söylemini ve nefret suçlarını önlemeyi, ayrımcılık karşıtı politika ve önlemlerin üretilmesini ve hem ulusal hem de uluslararası düzeyde LGBTİQ+’ların haklarını savunmayı amaçlamaktadır. Dernek, SPoD ile yürüttüğü projede, Üniversitelerde LGBTİQ+ Hakları Bağlamında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği İzleme ve Haritalama web sitesini¹⁸ kurmuştur. Bunun yanı sıra 2022’de “Ankara ve İstanbul’daki Devlet Üniversitelerinde LGBTİQ+ Hakları Bağlamında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Raporu: Mevcut Durum ve LGBTİQ+’lara Yönelik Ayrımcılık” başlıklı bir rapor yayınlamıştır. Bu raporda doğrudan sanatsal veya kültürel haklara yönelik bir izleme mevcut olmasa da rapor sanat üniversitelerindeki LGBTİQ+ hakları bağlamında toplumsal cinsiyet eşitliğini de izleyip haritaladığı için bu kapsamda değerlendirilmiştir.

Pembe Hayat LGBTİQ+ Dayanışma Derneği¹⁹ 2006 yılında kurulmuştur ve Türkiye’nin ilk trans hakları derneğidir. Translara yönelik ayrımcılık, nefret suçları, şiddet ve toplumsal dışlanma gibi konularda projeler üreten ve doğrudan destek hizmeti sunan Pembe Hayat, ulusal ve uluslararası alanda savunuculuk faaliyetleri de yürütmektedir. 2006’dan bu yana KAOS GL ile izleme çalışmaları yürüten Dernek aynı zamanda Türkiye’nin ilk LGBTİQ+ filmleri festivali olan Pembe Hayat KuirFest’i düzenlemekte ve Pembe Sanat Ekibi ile LGBTİQ+ hakları mücadelesine sanat aracılığıyla ifade alanları yaratmayı hedeflemektedir. Derneğin Cinsel Yönelim ve Cinsiyet Kimliği Temelli İnsan Hakları İzleme Raporu 2013 - 2014 - 2015 - 2016 - 2017 mevcuttur ve bu raporda sanatsal ifade özgürlüğü hakkına, sanatçılara ve sanatlarına yönelik izlem bulguları da bulunmaktadır. Ayrıca, LGBTİQ+ ve Trans Medya İzleme Raporu da yıllık olarak Derneğin yürüttüğü faaliyetler kapsamında yayınlanmakta ve Kültür-Sanat kategorisi bu raporlarda yer almaktadır.

¹⁷ <https://www.unikuir.org/>

¹⁸ Bkz. <https://www.kuirizlem.org/>

¹⁹ <https://www.pembehayat.org/>

Tablo 16: LGBTİQ+ Örgütlerinin Sanat Alanındaki Raporlarının Kadın Haklarına Duyarlılıkları

STK Adı	Hak temelli izleme yapma durumu (Sanat alanında)		İzleme Raporu	Yıl	İçerik	Çoklu ayrımcılık ve kadın hakları duyarlılığı	
	Var	Yok				Var	Yok
KAOS GL	√		LGBTİQ+’ların İnsan Hakları İzleme Raporları	2007 -2023	LGBTİQ+’ların temel haklar bakımından durumu, ihlaller ve ilgili kişi/kurumlara tavsiyeler	√	
			Medya İzleme Raporları	2011- 2023	LGBTİQ+ların medyada yer alış biçimleri, nefret suçları ve ayrımcılık	√	
SPoD ve ÜniKuir	√		Ankara ve İstanbul’daki Devlet Üniversitelerinde LGBTİQ+ Hakları Bağlamında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Raporu: Mevcut Durum ve LGBTİQ+’lara Yönelik Ayrımcılık	2022	Üniversitelerde LGBTİQ+ hakları bağlamında toplumsal cinsiyet eşitliği izleme yöntemini oluşturmak ve iki şehir özelinde mevcut durum analizini paylaşmak	√	
Pembe Hayat	√		Cinsel Yönelim ve Cinsiyet Kimliği Temelli İnsan Hakları İzleme Raporu 2013 - 2014 - 2015 - 2016- 2017	2013- 2017	Yıllara göre, nefret suçları ve yaşam hakkı ihlalleri, ayrımcılık ve nefret söylemi, ifade özgürlüğü ihlalleri, devam eden ve sonuçlanan davaların izlenmesi	√	
			LGBTİQ+ ve Trans Medya İzleme Raporu	2022 2023	Çeşitli tema ve kategorilerde internet haberlerinin izlenmesi	√	

4. Hak Temelli İzleme Yapan STK’ların Sanatta Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Duyarlılığı

Bu rapor kapsamında incelenerek hak temelli izleme yaptığı tespit edilen sivil toplum örgütleri eşitlik, kapsayıcılık, ayrımcılık karşıtlığı, çeşitlilik ortak ilkeleriyle çalışmakta, kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı çalışmalar yürütmektedir. Çalışmaları içerisinde düzensiz de olsa ifade ve toplanma özgürlüğü, ayrımcılığa uğramama hakkı bağlamında sanat alanını da gören izlemeler gerçekleştiren örgütler olmakla birlikte, doğrudan sanat alanına yönelik izleme yapan ve sanatta toplumsal cinsiyet eşitliğine dair sistematik veriye ulaşabileceğimiz iki platform mevcuttur.

Sansüre ve Otosansüre Karşı Platform (SUSMA Platformu)²⁰ 2016 yılında kültür, sanat ve medya alanlarında faaliyet gösteren topluluk ve bireylerin karşılaştığı sansür, otosansür, yasak, engelleme, yalnızlaştırma, karalamacılık, manevi linç vakâları gibi ifade özgürlüğü kısıtlamalarına karşı farkındalık oluşturma, izleme ve arşivleme, savunuculuk ve eylem ile alternatif oluşturma faaliyetleri gerçekleştirmek üzere kurulmuştur. Platform web sitelerinin Hakkımızda sekmesinde kendilerini “Türkiye’de ifade özgürlüğü tehdit altında olan ve habere, bilgilenme hakkına, sanata, edebiyata, kısaca ifadeye değer veren herkesi sansürle mücadele konusunda güçlendirmeyi hedef edinmiş” bir platform olarak tanımlamıştır ve Türkiye’de, içinde sinema ve tiyatro türlerinin de bulunduğu sanat alanında sansür ve otosansür bağlamında sistematik izleme yapan bir hak temelli izleme kuruluşudur. 2016-2023 yılları arasında Türkiye’de Sansür ve Oto-sansür yıllık izleme raporları paylaşmıştır ve hem Platform hem de rapor içerikleri toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı, çoklu ayrımcılığı gören ve LGBTIQ+ bireyleri içeren bir konumdadır. Tüm bu yönleriyle Platform uluslararası norm ve standartlara uygun iyi bir örnek statüsündedir.

Sanat Özgürlüğünü İzleme Platformu (SÖZ)²¹ sanatsal ifade özgürlüğü hakkı üzerine izleme çalışması yürüten bir diğer oluşumdur. Genç bir yapılanma olmakla birlikte aylık veri paylaşımında bulunmaktadır. Raporlarını hukuksal engeller, etkinlik iptalleri/yasaklar, hedef gösterme, ekonomik ve siyasi baskılar/kazanımlar, kadınların sanat sektöründe yaşadığı zorluklar, telif hakkı ihlalleri üzerine kuran Platform toplumsal cinsiyete ve kadın haklarına duyarlı bir platform olarak hak temelli izlemede gelişime açık bir konumdadır.

Uluslararası Af Örgütü²² 1955 yılında kurulmuş ve 2002 yılında Türkiye’de de faaliyet göstermeye başlamıştır. Kadın hakları, LGBTIQ+ hakları, sosyal ve kültürel haklar, ifade özgürlüğü, mülteci hakları, ayrımcılık, cezasızlık, iklim değişikliği gibi konularda dava izleme ve yapısal izleme çalışmaları yapmaktadır. Doğrudan sanatsal ifade ve yaratıcılık özgürlüğü veya sanatta toplumsal cinsiyet eşitliği üzerine izleme çalışmaları bulunmamaktadır. Bununla birlikte “Türkiye: İfade Özgürlüğünün Tam Zamanı” ve “‘Ne Bir Hastalık Ne De Bir Suç’ Türkiye’de Lezbiyen, Gey, Biseksüel ve Trans Bireyler Eşitlik İstiyor” raporları, kadınlar ve LGBTIQ+’ların ifade ve toplanma özgürlüklerini kapsamaması bakımından önemlidir. Örgüt, çalışma alanlarının da ortaya koyduğu gibi, toplumsal cinsiyet eşitliğine ve çoklu ayrımcılıklara duyarlıdır.

²⁰ <https://susma24.com/>

²¹ <https://www.reportare.com/>

²² <https://www.amnesty.org.tr/>

İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği (MAZLUMDER)²³ 1991 yılında Türkiye içinde ve dışında insan hak ve özgürlüklerinin korunması ve geliştirilmesi, her türlü insan hakları ihlallerinin sona erdirilmesi amacıyla kurulmuştur. Yurt içi ve yurt dışı hak ihlallerine yönelik araştırma faaliyetlerinde bulunan Dernek, izleme çalışmaları da yürütmekte ve 2011 Türkiye İnsan Hakları Raporu’nda sanatsal ifade ve yaratıcılık özgürlüğü hakkına yönelik ihlallere de yer vermektedir. Irk, dil, din, etnik köken vb. ayırım gözetmeksizin insan hakları ihlallerine odaklanan Dernek, kadınlara yönelik şiddet, başörtüsü yasağı, cinsel taciz ve tecavüz gibi konular ekseninde toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadın haklarına duyarlı çalışmalar gerçekleştirmektedir.

²³ <https://www.mazlumder.org/>

Tablo 17: Hak temelli izleme yapan STK’ların Sanatta Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Duyarlılığı

STK Adı	Hak temelli izleme yapma durumu (Sanat alanında)		İzleme Raporu	Yıl	İçerik	TCE duyarlılığı	
	Var	Yok				Var	Yok
Sansüre ve Otosansüre Karşı Platform (SUSMA)	√		Türkiye’de Sansür ve Oto-sansür	2016- 2023	Yayıncılık, Televizyon, İnternet Yayıncılığı ve Dijital Alan, Sinema, Tiyatro, Müzik, Festival ve Etkinlik Yasakları, Görsel Sanatlar ve Çağdaş Sanat alanlarında sansür ve oto-sansür izlemeleri	√	
Sanat Özgürlüğünü İzleme Platformu	√		Türkiye’de Sanatsal İfade Özgürlüğü Raporu (aylık)	2023- 2024	Hukuksal engeller, etkinlik iptalleri/yasaklar, hedef gösterme, ekonomik ve siyasi baskılar/kazanımlar, kadınların sanat sektöründe yaşadığı zorluklar, telif hakkı ihlallerinin izlenmesi	√	
Uluslararası Af Örgütü	√		'Ne Bir Hastalık Ne De Bir Suç' Türkiye’de Lezbiyen, Gey, Biseksüel ve Trans Bireyler Eşitlik İstiyor	2011	LGBTIQ+ bireylerin hak ihlallerinin ayrımcılığın önlenmemesi kapsamında izlenip değerlendirilmesi	√	
			Türkiye: İfade Özgürlüğünün Tam Zamanı	2013	İfade özgürlüğü hakkının Ceza Kanunu ve terörle mücadele bağlamında kısıtlanmasının izlenmesi	√	
İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği	√		2011 Türkiye İnsan Hakları Raporu	2012	Ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel haklar bağlamında ihlallerin izlenmesi	√	

5. Diğer Kamusal Aktörler

Bu kısımda özellikle sinema ve tiyatro dallarında faaliyet gösteren sendika ve meslek birliklerinin çalışmaları incelenmiştir. Aşağıda listesi bulunan bu aktörler genel itibarı ile telif haklarının korunması ve meslek çalışanlarının haklarının gözetilmesi üzerine çalışmalar yürüten kurumlar olup hiçbirinde hak temelli izleme özelinde çalışmalara rastlanmamıştır.

Tablo 18: Diğer Kamusal Aktörlerin Sanat Alanında Hak Temelli İzleme Yapma Durumu

Diğer Kamusal Aktörler	Hak temelli izleme yapma durumu (Sanat alanında)	
	Var	Yok
Sinema Emekçileri Sendikası (SİNE-SEN)		√
Sinema Televizyon Sendikası		√
Oyuncular Sendikası		√
Senaryo ve Diyalog Yazarı Sinema Eseri Sahipleri Meslek Birliği (SENARİSTBİR)		√
Sinema Oyuncuları Meslek Birliği (BİROY)		√
Türkiye Sinema Eseri Sahipleri Meslek Birliği (SESAM)		√
Tiyatro Oyuncuları Meslek Birliği (TOMEB)		√
Türkiye Musiki Eseri Sahipleri Meslek Birliği (MESAM)		√
Sinema ve Televizyon Eseri Sahipleri Meslek Birliği (SETEM)		√
Sinema Eserleri Sahipleri Meslek Birliği (SİNEBİR)		√
Belgesel Sinemacılar Birliği (BSB)		√

IV. Gösterge ve Veri Kaynakları

Bu bölümün Gösterge Kaynaklarının Haritalaması alt başlığında doğrudan kültür ve sanat alanına özgü küresel endeksler ve dolaylı olarak kültür-sanat alanına ilişkin göstergeler içeren uluslararası endeksler; Veri Kaynaklarının Haritalaması alt başlığında, ilgili veri kaynakları; Göstergeler alt başlığında ise sahne sanatları ve sinema alanlarına yönelik Türkiye’de verisi mevcut göstergeler ile önerilen göstergeler paylaşılmıştır.

A. Gösterge Kaynaklarının Haritalaması

Kültür alanına özgü küresel veri tabanlarına 1999 yılında kurulan ve UNESCO’nun resmi istatistik ofisi statüsündeki UNESCO İstatistik Enstitüsü (UIS) ile yine BM’ye ait Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü (WIPO) aracılığıyla ulaşılmaktadır. Eğitim, bilim, kültür ve iletişim alanlarında uluslararası karşılaştırılabilir bir veri kaynağı olan Enstitü, kalkınma hedefleri doğrultusunda politika ve yatırımları dönüştürmek amacıyla kültür ve sanata dair mevcut durum veri tabanları üretmektedir. Dünya kültürel ve doğal mirasını koruma çabalarını güçlendirme (SDG 11.4), Kültürel istihdam, Uzun metrajlı filmler ve sinema altyapısı, Kültürel malların uluslararası ticareti konularında göstergelere yönelik çeşitli kırımlarda veriye sahiptir. Bununla birlikte sosyo-demografik ve sosyo-ekonomik özellikler kırımlarında cinsiyete göre veriler de mevcuttur. Konumuz bağlamında, ‘kültürel istihdam’ göstergesi oldukça zengin alt göstergeler sunmaktadır. Her birinden ayrı ayrı olacak şekilde cinsiyet, yaş, eğitim alt kırımlarında kültürel olan ve olmayan mesleklerde ve endüstrilerde sosyo-ekonomik özelliklere göre istihdam sayısı/oranına ulaşılabilmektedir. Ayrıca, cinsiyete ve kültürel alanlara göre kültürel istihdam dağılımı da sunan endeks, bu haliyle toplumsal cinsiyete duyarlıdır ve eklektik olmayan, bütünlüklü bir yaklaşıma sahiptir. WIPO ise 1967 yılında kurulmuş ve özel olarak fikri mülkiyet hakkına odaklanmıştır. Fikri mülkiyete yönelik hizmetler, politikalar, veri ve iş birlikleri adına küresel bir forum olan WIPO’ya 193 ülke taraftır. Çeşitli konularda veri tabanları bulunan WIPO, Küresel Inovasyon Endeksi (GII) üretmektedir. Ancak bu endeksin bileşenlerinde toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik yalnızca iki gösterge bulunmaktadır, bunlar da doğrudan alanımızla ilgili değildir.

Öte yandan, Avrupa İstatistik Ofisi (EUROSTAT) ve Avrupa Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü (EIGE) de Avrupa Birliği’nin veri sağlayan kurumlarıdır. EUROSTAT kültür istatistiklerine geniş yer ayırırken EIGE tarafından hazırlanan Avrupa Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksi’nde kültür göstergelerine zaman ve bilgi alt göstergelerinde rastlanmaktadır.

Tablo 19: Kültür/Sanat Göstergelerine Yönelik Uluslararası Veri Tabanları

Veri Tabanı	Kaynak	Diğer Bileşenleri	Tematik Alana İlişkin Göstergeleri
Küresel Kültür Veri Tabanları			
UNESCO İstatistik Enstitüsü (Institute for Statistics)	BM	Eğitim ve Okuryazarlık Bilim, Teknoloji ve İnovasyon İletişim ve Bilgi	Kültürel istihdam *Cinsiyete göre kültürel ve kültürel olmayan mesleklerde istihdam sayısı/oranı *Cinsiyete ve sosyo-ekonomik özelliklere göre kültürel ve kültürel olmayan mesleklerde istihdam sayısı/oranı *Cinsiyete ve kültürel alana göre kültürel mesleklerde istihdam dağılımı **Cinsiyete göre kültürel ve kültürel olmayan endüstrilerde istihdam sayısı/oranı *Cinsiyete ve sosyo-ekonomik özelliklere göre kültürel ve kültürel olmayan endüstrilerde istihdam sayısı/oranı
Kültür Göstergelerinin Yer Aldığı Uluslararası Endeksler			
Avrupa Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksi (EIGE-European Index of Gender Equality)	Avrupa Birliği	İstihdam Para Bilgi Zaman Güç Sağlık Şiddet	Zaman göstergeleri *Cinsiyete göre ev dışında sportif, kültürel veya eğlence faaliyetlerine günlük veya haftada birkaç kere katılan çalışan oranı Bilgi göstergeleri *Cinsiyete ve alana göre üniversite öğrencisi oranı *Eğitim, Sağlık ve Refah, Beşerî Bilimler ve Sanat alanlarındaki yükseköğrenim öğrencileri (yükseköğrenim öğrencileri) (% , 15+)
Eurostat (European Union Statistics)	Avrupa Birliği	Ekonomi ve Finans Nüfus ve Toplumsal Koşullar Endüstri, Ticaret ve Hizmetler Tarım ve Balıkçılık Uluslararası Ticaret Ulaşım Çevre ve Enerji Bilim, Teknoloji ve Dijital Toplum	Kültüre yönelik eğitim *Cinsiyete göre kültüre yönelik eğitim gören üniversite öğrencileri (%) Kültürel istihdam *Cinsiyete göre kültürel ve genel istihdam (%) Kültürel katılım *Cinsiyete ve kültürel aktiviteye göre kültürel katılım (%) Kültürel amaçlarla bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımı *Cinsiyete göre kültürel mal ve hizmet satın alımında internet kullanımı (%)

1. Kültür Göstergelerinin Geliştirilmesine Yönelik Çalışmalar

BM ve Avrupa Birliği kaynaklı kültür göstergeleri ile ilgili çalışmalar kültür alanındaki izleme ve haritalamanın zeminini oluşturmaktadır. UNESCO 1986 yılında ilk defa Kültür İstatistikleri Çerçevesi (Framework for Cultural Statistics (FCS)) yayınlayarak kültürel faaliyetler üzerine bilgi edinebileceğimiz küresel bir metodoloji geliştirmeyi hedeflemiştir. Kültürel miras, basılı yayın ve edebiyat, müzik ve performans sanatları, görsel sanatlar, görsel-işitsel medya (sinema ve fotoğraf ile radyo ve televizyon), sosyo-kültürel faaliyetler, spor ve oyunlar, çevre ve doğa olmak üzere 10 temel alan belirlenmiş, yaratım/üretim, aktarım/dağıtım, tüketim, kayıt/koruma ve katılım yatay eksenlerinde ortak kesen matrisler önerilmiştir. Teknolojik gelişmelerdeki hız ve yaratıcı endüstrilerin doğuşu ile Çerçeve’nin güncellenmesi gereği ile 2009’da kültürel istatistik alanları kültürel ve doğal miras, performans ve kutlama, görsel sanat ve zanaatlar, kitaplar ve basım, görsel-işitsel ve interaktif medya, tasarım ve yaratıcı hizmetler olacak şekilde belirlenmiştir. Sonrasında Çerçeve, Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SDG 5) ve Binyıl Kalkınma Hedefleri (MDG 3)’ne dayanarak hazırlanan Kalkınma İçin Kültür Göstergeleri (2014) (Culture for Development Indicators) ile yeniden güncellenmiş ve 7 alan belirlenmiştir. Bu alanlardan birisi doğrudan toplumsal cinsiyet eşitliği ile ilgilidir. 2030 Kültür Göstergeleri (2019) (Culture 2030 Indicators) ile ise 4 alan belirlenmiştir ve burada TCE’nin eklektik bir alan olarak değil, her alanı yatay kesen daha bütünlüklü bir yaklaşım çerçevesinde ele alınmasına karar verilmiştir. Alanlar aşağıdaki gibidir.

Tablo 20: UNESCO Kalkınma İçin Kültür Göstergeleri (Culture for Development Indicators) (2014)

Kaynak	Alan	Gösterge	TCE boyutu
UNESCO Kalkınma İçin Kültür Göstergeleri (Culture for Development Indicators) (2014)	Ekonomi	1. Kültürel harcamaların GSYH’ye Katkısı 2. Kültürel İstihdam 3. Hanehalkı Kültür Harcamaları	
	Eğitim	1. Kapsayıcı Eğitim 2. Çokdilli Eğitim 3. Sanat Eğitimi 4. Kültür Sektöründe Profesyonel Eğitimler	
	Yönetim	1. Kültürel Standartları Belirleme Çerçevesi 2. Kültürel Politika ve Kurumsal Çerçeve 3. Kültürel Altyapıların Dağılımı 4. Kültürel Yönetime Sivil Toplumun Katılımı	
	Sosyal Katılım	1. Ev-dışı Kültürel Faaliyetlere Katılım 2. Kimlik-inşacı Kültürel Faaliyetlere Katılım 3. Diğer Kültürlere Hoşgörü 4. Bireyler arası Güven 5. Otonomi Özgürlüğü	
	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği	1. TCE Objektif Çıktılar 2. TCE Algısı (Subjektif Çıktılar)	1.1. Kadınların siyasi hayata katılımı 1.2. Eğitim 1.3. İşgücüne katılım 1.4. Yasada TCE varlığı 2.1. TCE’yi olumlu değerlendirme derecesi
	İletişim	1. İfade Özgürlüğü 2. İnternet erişimi ve kullanımı 3. Kamu televizyonlarında kurgusal içerik çeşitliliği	
	Miras	2. Miras Sürdürülebilirliği	

Tablo 21: UNESCO 2030 Kültür Göstergeleri (Culture I 2030 Indicators) (2019)

Kaynak	Alan	Gösterge	TCE Boyutu
UNESCO 2030 Kültür Göstergeleri (Culture I 2030 Indicators) (2019)	1. Çevre ve Dayanıklılık	1. Kültürel miras harcamaları	
		2. Mirasın sürdürülebilir yönetimi	Politika yapımında toplumsal cinsiyetin dikkate alınması
		3. İklim adaptasyonu ve dayanıklılık	Politika yapımında toplumsal cinsiyetin dikkate alınması
		4. Kültürel faaliyetler	İş yeri sahibince yürütülen işlerde cinsiyet dağılımı Yönetim kurulu üyelerinin ve üst düzey yöneticilerin cinsiyet oranı
		5. Kültürel açık alanlar	Kullanıcıların ve işletenlerin cinsiyet dağılımı
		6. GSYH’de kültür	
	2. Refah ve Geçim Kaynakları	7. Kültürel işgücü	Cinsiyete göre dağılım
		8. Kültürel işler	Kendi hesabına olan işletmelerde cinsiyet dağılımı
		9. Hane harcamaları	
		10. Kültürel mal ve servislerin ticareti	
		11. Kültürel kamu maliyesi	Toplumsal cinsiyet temelli muhasebe
		12. Kültür yönetimi	Politika yapımında toplumsal cinsiyetin dikkate alınması
	3. Bilgi ve Beceriler	13. Sürdürülebilir kalkınma için eğitim	Politika yapımında toplumsal cinsiyetin dikkate alınması
		14. Kültürel bilgi	Politika yapımında toplumsal cinsiyetin dikkate alınması
		15. Çokdilli eğitim	Cinsiyet eşitliği endeksi
		16. Kültürel & Sanatsal eğitim	Cinsiyet eşitliği endeksi
		17. Kültürel öğrenme	
	4. İçerme ve Katılım	18. Sosyal uyum için kültür	Cinsiyete göre dağılım
		19. Sanatsal özgürlük	Politika yapımında toplumsal cinsiyetin dikkate alınması
		20. Kültüre erişim	Cinsiyete göre dağılım
		21. Kültürel katılım	Cinsiyete göre dağılım
		22. Katılım süreçleri	Cinsiyete göre dağılım

Avrupa Komisyonu ve EUROSTAT iş birliğiyle yapılan çalışmalarda kurulan Kültür Liderlik Grubu (Leadership Group Culture (LEG-Culture) ve Lüksemburg Kültür Bakanlığı koordinasyonundaki Avrupa Kültür İstatistik Sistemi Ağı Çalışma Grubu (the Working Group European Statistical System Network on Culture (ESSnet-Culture)) da kültürel göstergelerin geliştirilmesinde emeği ve etkisi kayda değer yapılardır. Bununla birlikte, aşağıda görüleceği gibi, TCE boyutu yetersizdir:

Tablo 22: ESSnet-Culture Final Teknik Raporu

Kaynak	Alan	Gösterge	TCE Boyutu
ESSnet-Culture Final Teknik Raporu (ESSnet-Culture Final Technical Report)	Girişimcilik	1.1 Kültür işletmelerinin genel ekonomi içindeki payı 1.2 Kültür işletmelerinin hizmet sektörü içindeki payı 1.3 Kültürel işletmelerin cirosunun genel ekonomi cirosundaki payı 1.4 Kültürel işletmelerin cirosunun hizmet sektörü cirosundaki payı 1.5 Mikro işletmelerin kültür sektöründeki payı (istihdam büyüklüğüne göre) ...	2.7 Cinsiyete göre kültürel olarak istihdam (kültürel istihdamdaki kadınların yüzdesi)
	İstihdam	2.1 Toplam kültürel istihdam 2.2 Kültürel mesleklerin toplam istihdamı 2.3.1 Kültür sektöründeki toplam istihdam 2.3.2 Kültür sektöründeki piyasa odaklı işletme ve kuruluşların toplam istihdamı 2.4.1 Kültürel mesleklerde çalışanların kültür sektöründeki oranı 2.4.2 Kültür sektöründeki piyasa odaklı işletmelerdeki kültürel mesleklerde istihdam edilenlerin yüzdesi 2.5 Kültürel olarak istihdam edilen kişiler arasında çalışanların payı (kültür sektöründe çalışanlar ve kültürel mesleklerde olup kültür dışı sektörlerde çalışanlar) 2.6 Kültürel sektörde kültürel mesleklerde geçici sözleşmeyle istihdam edilen kişilerin payı 2.7 Cinsiyete göre kültürel olarak istihdam edilen kişiler (kültürel istihdamdaki kadınların yüzdesi) 2.8 Kültürel istihdamda yükseköğrenim görmüş kişilerin payı	
	Kültürel Malların İthalat ve İhracatı	3.1 Kültürel eşyaların toplam ithalattaki payı 3.2 Kültür varlıklarının toplam ihracattaki payı 3.3 Kültürel hizmetlerin toplam ihracat içindeki payı	
	Kültür Sektöründe İletişim ve Bilgisayar Teknolojileri	4.1 Toplam e-ticaret cirosunda kültür sektörünün payı 4.2 E-ticarete satılan başlıca kültürel ürünler	

2.Görsel-İşitsel Sektörlerle İlgili Göstergeler

Sinema alanına özel geliştirilen göstergeler ve testler de mevcuttur. Bu alandaki önemli kaynaklardan biri, daha önce de bahsedildiği gibi, Avrupa Konseyi’ne ait Bakanlar Komitesi'nin taraf devletlere görsel - işitsel sektörde toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik tavsiyesidir (Recommendation CM/Rec(2017)9 of the Committee of Ministers to member States on gender equality in the audiovisual sector). CM/Rec(2017)9 taraflara oldukça ayrıntılı bir yönerge aracılığıyla izlenmesi gereken göstergeleri de sunar. Buna göre, göstergeler aşağıdaki gibidir:

Performans göstergeleri

1. Görsel-işitsel sektörde organizasyonel yapılar:
 - a. Cinsiyete göre, karar-yapıcılar:
 - i. yönetim kurulu üyeliği
 - ii. diğer karar-alıcı pozisyonlar
 - iii. endüstrinin diğer kademeleri
 - b. Cinsiyete göre, üretim ve finans kararları:
 - i. fonlama ve görevlendirme
 - ii. üretim bütçeleri
 - iii. ödeme yapıları
 - c. Çalışma hakları ve eşit ücret
2. İçerik yaratımı:
 - a. Anahtar içerik yaratıcıları
 - b. Ek içerik yaratıcıları
 - c. Teknik ekip
 - d. İcracılar
 - e. Diğerleri
3. İçerik görünürlüğü, hazırbulunuşluğu ve icrası:
 - a. Festivaller ve ödüller
 - b. Kullanılabilecek içerik mevcudiyeti
 - c. İçeriğin ticari icrası
 - d. Görsel-işitsel içeriğin eleştirmen ve gözden geçirenleri
4. Halka açık içerik:
 - a. Baş içerik yaratıcısının cinsiyetine göre, tür (örn. Aksiyon, komedi, vb.)
 - b. Cinsiyete göre, temsil:

§ Ana karakter

§ İkincil ve destekleyici roller

5. Eğitim ve öğretim:

- a. Görsel-işitsel eğitim sunan eğitim ve akademi yapılanmalarında toplumsal cinsiyet dersleri
- b. Görsel-işitsel profesyonellerine sürekli profesyonel gelişimi içeren eğitimler

6. Medya okuryazarlığı:

Görsel-işitsel içeriğe yönelik erişim, kullanım ve anlama

7. Toplumsal cinsiyet politikası ve görsel-işitsel politika:

Görsel-işitsel sektörde ve sektör aracılığıyla TCE’ye yönelik yasalar, düzenlemeler, politikalar, programlar ve etik kodlar

Tavsiye’nin de yararlandığı Avrupa Sinema Destek Fonu (Eurimages)’nın Avrupa film endüstrisi için önerdiği daha detaylı bir gösterge listesi de mevcuttur. Buna göre, Eurimages Faz I ve Faz II göstergeleri önermiş ve Faz I göstergeleri öncelikli göstergeler olarak nitelendirilmiştir:

I. Off-screen performans göstergeleri

1. Görsel-işitsel sektörde organizasyonel yapılar

Faz I.

1.1. Cinsiyete göre, karar-alıcılar

1.1.1. Görsel-işitsel gruplar, şirketler, organizasyonlar

1.1.1.1. Sahiplik ve kontrol

1.1.1.2. Denetleyici ve yürütücü kurullar

1.1.1.3. Üst düzey pozisyonlar

1.1.2. Fonlama ve görevlendirme yapıları

1.1.2.1. Seçici kurulların başkanları

1.1.2.2. Seçici kurulların kompozisyonu

1.1.2.3. Müdürler

1.1.3. Dağıtımcılar, yayıncılar ve satış elemanları

1.1.4. Program kontrolörleri

1.1.5. Festivaller

1.1.5.1. Jürilerin başkanları

1.1.5.2. Sanatsal direktörler

1.1.5.3. Jürilerin kompozisyonu

1.2. Üretim ve finans kararları

Faz I.

1.2.1. Baş içerik yaratıcısının cinsiyetine göre, fonlama ve görevlendirme kararları

1.2.1.1. Başvurular

1.2.1.2. Fonlanan projeler

1.2.1.3. Verilen destek

1.2.2. Baş içerik yaratıcısının cinsiyetine göre, üretim finansmanı

1.2.2.1. Bütçe büyüklüğü

Faz II.

1.2.2.2. Üretim finansmanı kompozisyonu (kamu/özel)

1.2.3. Ödeme yapıları (toplumsal cinsiyet temelli bütçeleme)

2. İçerik yaratımı

Faz I

2.1. Cinsiyete göre, baş içerik yaratıcıları

2.1.1. Üretici

2.1.2. Direktör

2.1.3. Senaryo yazarı

2.1.4. Program editörü

Faz II

2.2. Cinsiyete göre, ek içerik yaratıcıları

2.2.1. Besteci

2.2.2. İcracılar

2.2.3. Bölüm Başkanı - sinematografi

2.2.4. Bölüm Başkanı - düzenleme

2.2.5. Bölüm Başkanı - üretim tasarımı

2.2.6. Bölüm Başkanı - ses

2.2.7. Bölüm Başkanı - kostüm

- 2.2.8.** Bölüm Başkanı - makyaj
- 2.2.9.** Bölüm Başkanı - görsel efektler (VFX)
- 2.2.10.** Gazeteci

3. Görünürlük, hazırbulunuşluk ve performans

Faz I

3.1. Baş içerik yaratıcısının cinsiyetine göre, ulusal ve uluslararası festivaller ve ödüller

- 3.1.1.** Ana rekabet alanındaki çalışmalar
- 3.1.2.** Diğer bölümlerdeki çalışmalar
- 3.1.3.** Tüm kategorilerde adaylıklar
- 3.1.4.** Tüm kategorilerde ödüller

Faz II

3.2. Baş içerik yaratıcısının cinsiyetine göre, kullanılabilir içerik mevcudiyeti

- 3.2.1.** Filmin sinemada yayınlanması
- 3.2.2.** Yayın planlama
- 3.2.3.** Talep edilen platformlarda öne çıkma

3.3. Baş içerik yaratıcısının cinsiyetine göre, ticari performans

- 3.3.1.** Gişe hasılatı
- 3.3.2.** Seyirci reytingleri
- 3.3.3.** İndirme/görüntülemeler

3.4. Cinsiyete göre, görsel-işitsel içerik eleştirmen ve gözden geçirenleri

4. Görsel-işitsel sektörde eğitim ve öğretim

Faz I

4.1. Cinsiyete göre, eğitim kurumlarında çalışanlar ve öğrenciler

- 4.1.1.** Adaylar (başvuranlar)
- 4.1.2.** Öğrenciler (kabul edilen)
- 4.1.3.** Mezunlar
- 4.1.4.** Profesörler
- 4.1.5.** Öğretim üyeleri

Faz II

4.2. Müfredat

- 4.2.1.** Ders içeriği

4.2.2. Toplumsal cinsiyet ve görsel-işitsel alanlarla ilgili derslerin varlığı

II. On-screen performans göstergeleri

5. İçerik

Faz I

5.1. Tür (genre)

5.1.1. Baş içerik yaratıcısının cinsiyetine göre, tür (aksiyon, komedi, vb)

Faz II

5.2. Temsil

5.2.1. Cinsiyete göre ana karakterler

5.2.2. Ana karakterlerin on-screen temsili

5.2.2.1. Yaş

5.2.2.2. Uzmanlık

5.2.2.3. Sosyoekonomik durum

... ve diğer korumalı ayrımcılık zeminleri

5.2.3. Kurgusal olmayan çalışmalarda varolma ve temsil

5.2.3.1. Baş sunucunun cinsiyeti

5.2.3.2. Davetli katkı sağlayıcıların cinsiyeti

5.2.3.2.1. Konuya göre

5.2.3.2.2. Katkının uzunluğuna göre

5.2.3.3. Uzman panellerinin cinsiyet kompozisyonu

5.3. Kurgusal çalışmalar için Bechdel-Wallace testi

Faz II

5.3.1. Filmde ismi olan iki kadın var mı?

5.3.2. Birbirleriyle konuşuyorlar mı (önemli bir diyalog)?

5.3.3. Bir erkek dışında bir konuda mı?

Bechdel-Wallace testine ek olarak Vito-Russo testi de bulunmaktadır. Vito-Russo testi, Bechdel-Wallace testine benzer şekilde, kurgusal eserlerde LGBTİQ+ bireylerin temsili değerlendirilmek için kullanılır.

Testi geçebilmek için, bir filmin;

- 1) Tanımlanabilir bir LGBTQ+ karakteri olmalı,
- 2) Bu karakterin kimliği sadece cinsel yönelimi veya cinsiyet kimliği ile tanımlanmamalı,
- 3) Karakterin olay örgüsünde anlamlı bir rolü olmalıdır (GLAAD, 2013).

3. Türkiye’de Verisi Olan Göstergeler

Tablo 23: Türkiye’de Verisi Olan Göstergeler

Konu	İlgili İnsan Hakları ve Normlar	Gösterge	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi
Kültür Harcamaları	SDG 11.4.1	Kişi başı kültürel ve doğal miras devlet harcaması (satın alma gücü paritesi cinsinden) (ABD Dolar/Kişi)	TÜİK	SDG portalı
		Kültürel alanlara göre genel devlet kültür harcaması (Milyon TL)		
		Kültürel alanlara göre mahalli idareler kültür harcaması (Milyon TL)		
		Kültürel alanlara göre merkezi devlet kültür harcaması (Milyon TL)		
Kültür Ekonomisi		Harcama türlerine göre hanehalklarının kültür harcamaları (Bin TL)		Kültür Ekonomisi ve Kültürel İstihdam İstatistikleri
		Kültürel sektörlere göre ciro (Bin TL)		
		Kültürel sektörlere göre faktör maliyetiyle katma değer (Bin TL)		
		Kültürel alanlara göre mal ihracatı (Bin TL)		
		Kültürel alanlara göre mal ithalatı (Bin TL)		

Tablo 23: Türkiye’de Verisi Olan Göstergeler (Devam)

Konu	İlgili İnsan Hakları ve Normlar	Gösterge	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi
Kültürel/ Sanatsal Hayata Katılım	Kültürel hakların gerçekleştirilmesi hakkı; Kültürel yaşama katılma hakkı; Kamuya açık kültürel mekan, ürün ve hizmetlere ulaşım/erişim hakkı; Eşitlik, Ayrımcılık-karşıtlığı İHEB 27.1-2 IRK 5.d-e-f ESKHS 15.1 ÇHS 31.1-2 GÖÇMEN 43-45 KİFAÇ 6-7 EHS 4-9	Toplam ve illere göre tiyatro salonu sayısı	TÜİK	Sinema ve Gösteri Sanatları İstatistikleri
		Toplam ve illere göre tiyatro salonu koltuk sayısı		
		Toplam ve illere göre tiyatrolarda oynanan eser sayısı (telif)		
		Toplam ve illere göre tiyatrolarda oynanan eser sayısı (Çeviri)		
		Toplam ve illere göre tiyatrolarda oynanan gösteri sayısı (telif)		
		Toplam ve illere göre tiyatrolarda oynanan gösteri sayısı (Çeviri)		
		Toplam ve illere göre tiyatro seyirci sayısı (telif)		
		Toplam ve illere göre tiyatro seyirci sayısı (Çeviri)		
		Toplam ve illere göre tiyatrolarda oynanan eser sayısı bazında seyirci oranı (Yetişkin)		
		Toplam ve illere göre tiyatrolarda oynanan eser sayısı bazında seyirci oranı (Çocuk)		
		Toplam ve illere göre tiyatrolarda oynanan gösteri sayısı bazında seyirci oranı (Yetişkin)		
		Toplam ve illere göre tiyatrolarda oynanan gösteri sayısı bazında seyirci oranı (Çocuk)		
		Toplam ve illere göre toplam seyirci nüfusun içerisinde yetişkin/çocuk dağılımı		
		Toplam ve illere göre aktif sahne ve koltuk sayısı	DT	Faaliyet Raporu

Tablo 23: Türkiye’de Verisi Olan Göstergeler (Devam)

Konu	İlgili İnsan Hakları ve Normlar	Gösterge	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi
Kültürel/ Sanatsal Hayata Katılım	Kültürel hakların gerçekleştirilmesi hakkı; Kültürel yaşama katılma hakkı; Kültürel mekan, ürün ve hizmetlere ulaşım/erişim hakkı; Eşitlik, Ayrımcılık-karşıtlığı İHEB 27.1-2 IRK 5.d-e-f ESKHS 15.1 ÇHS 31.1-2 GÖÇMEN 43-45 KİFAÇ 6-7 EHS 4-9	Sezon yılına göre opera ve bale salonu sayısı	TÜİK	Sinema ve Gösteri Sanatları İstatistikleri
		Sezon yılına göre opera ve bale salonu koltuk sayısı		
		Sezon yılına göre oynanan opera ve bale eser sayısı (Yerli eser)		
		Sezon yılına göre oynanan opera ve bale eser sayısı (Yabancı eser)		
		Sezon yılına göre oynanan opera ve bale gösteri sayısı (Yerli eser)		
		Sezon yılına göre oynanan opera ve bale gösteri sayısı (Yabancı eser)		
		Sezon yılına göre oynanan opera ve bale seyircileri sayısı (Yerli eser)		
		Sezon yılına göre oynanan opera ve bale seyircileri sayısı (Yabancı eser)		
		Toplam ve illere göre opera ve bale salonu sayısı		
		Toplam ve illere göre opera ve bale salonu koltuk sayısı		
		Toplam ve illere göre oynanan opera ve bale eser sayısı (Yerli eser)		
		Toplam ve illere göre oynanan opera ve bale eser sayısı (Yabancı eser)		
		Toplam ve illere göre oynanan opera ve bale gösteri sayısı (Yerli eser)		
		Toplam ve illere göre oynanan opera ve bale gösteri sayısı (Yabancı eser)		
		Toplam ve illere göre oynanan opera ve bale seyircileri sayısı (Yerli eser)		
		Toplam ve illere göre oynanan opera ve bale seyircileri sayısı (Yabancı eser)		

Tablo 23: Türkiye’de Verisi Olan Göstergeler (Devam)

Konu	İlgili İnsan Hakları ve Normlar	Gösterge	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi
Kültürel/ Sanatsal Hayata Katılım	Kültürel hakların gerçekleştirilmesi hakkı; Kültürel yaşama katılma hakkı; Kültürel mekan, ürün ve hizmetlere ulaşım/erişim hakkı; Eşitlik, Ayrımcılık-karşıtlığı İHEB 27.1-2 IRK 5.d-e-f ESKHS 15.1 ÇHS 31.1-2 GÖÇMEN 43-45 KİFAÇ 6-7 EHS 4-9	Toplam ve illere göre orkestra grup sayısı	TÜİK	Sinema ve Gösteri Sanatları İstatistikleri
		Toplam ve illere göre orkestra koltuk sayısı		
		Toplam ve illere göre orkestra gösteri sayısı		
		Toplam ve illere göre orkestra seyirci sayısı		
		Toplam ve illere göre sinema salonu sayısı		
		Toplam ve illere göre sinema salonu koltuk sayısı		
		Toplam ve illere göre gösterilen film sayısı (yerli)		
		Toplam ve illere göre gösterilen film sayısı (yabancı)		
		Toplam ve illere göre film seyircisi sayısı (yerli film)		
		Toplam ve illere göre film seyircisi sayısı (yabancı film)		
		Yıllara göre sinema salonu sayısı		
		Yıllara göre sinema salonu koltuk sayısı		
		Yıllara göre gösterilen film sayısı (yerli)		
		Yıllara göre gösterilen film sayısı (yabancı)		
		Yıllara göre film seyircisi sayısı (yerli film)		
		Yıllara göre film seyircisi sayısı (yabancı film)		

Tablo 23: Türkiye’de Verisi Olan Göstergeler (Devam)

Konu	İlgili İnsan Hakları ve Normlar	Gösterge	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi
Kültürel/ Sanatsal Hayata Katılım	Uygun standartlarda kültürel/sanatsal yaşama/faaliyetlere katılma hakkı; sanattan yararlanma hakkı; Eşitlik, Ayrımcılık-karşıtlığı İHEB 27.1-2 İRK 5.d-e-f ESKHS 15.1 CEDAW 13-14 GÖÇMEN 43-45 KİFAÇ 6-7 EHS 30.1-2-3	Faaliyet türüne göre referans ayında ev dışı kültürel faaliyetlere katılımında cinsiyet oranı (sinemaya gitmek; tiyatro, bale, opera vb gitmek)	TÜİK	Zaman Kullanımı Araştırması, 2006, 2014
		Faaliyet türüne, cinsiyete ve çalışma durumuna göre kişi başına ortalama faaliyet süresi		
		Faaliyet türüne, cinsiyete ve eğitim durumuna göre kişi başına ortalama faaliyet süresi		
		Sosyal yaşam, eğlence, spor, hobi, oyun ve kitle iletişim araçlarına ayrılan faaliyetlerde zamanın cinsiyete ve çalışma durumuna göre dağılımı (%)		
		Cinsiyet, yaş grubu, yoksulluk veya sosyal dışlanma riski altında olma durumuna göre hobi olarak sanatsal faaliyetler ile uğraşma sıklığı		Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2022
		Cinsiyet, yaş grubu, yoksulluk veya sosyal dışlanma riski altında olma durumuna göre son 12 ay içerisinde sosyal ve kültürel faaliyetlere katılma veya kitap okuma sıklığı		

Tablo 23: Türkiye’de Verisi Olan Göstergeler (Devam)

Konu	İlgili İnsan Hakları ve Normlar	Göstergeler	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi
Sanat Yönetimi ve Çalışma Hayatı	Kültürel istihdama katılma hakkı; Kamu hizmetlerine girme hakkı; Kamu organlarına seçilme hakkı; Eşitlik, Ayrımcılık karşıtlığı, Kadın-Erkek Eşitliği, Şeffaflık KSHS 2-3 MSHS 25.c KİFAÇ 6-7	Cinsiyete ve kadroya göre opera ve bale sanatçısı sayısı	TÜİK	Sinema ve Gösteri Sanatları İstatistikleri
		Cinsiyete ve kadroya göre orkestra sanatçısı sayısı		
		Cinsiyete ve İktisadi faaliyet koluna göre istihdam edilenler, NACE Rev.2 (15+ yaş) (Kültür, sanat, eğlence, dinlence ve spor)		Hanehalkı İşgücü İstatistikleri
		Kültürel faaliyet alanlarına ve cinsiyete göre kültürel istihdam dağılımı (%)		Kültür Ekonomisi ve Kültürel İstihdam İstatistikleri
		Kültürel sektörlere göre girişim sayısı		
		Kültürel sektörlere göre çalışan sayısı		
		Cinsiyet, yaş grubu ve eğitim durumuna göre kültürel istihdam dağılımı (%)		
		Kültürel mesleki alanlara ve cinsiyete göre kültürel istihdam (Bin kişi)		

Tablo 24: Türkiye’de Verisi Olan ve Kullanılması Önerilen Göstergeler

Konu	İlgili İnsan Hakları ve Normlar	Gösterge	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi
Hukuki çerçeve	Kültürel hakların gerçekleştirilmesi hakkı; Kültürel yaşama katılma hakkı;	Kültürel/Sanatsal alanda TCE’yi garanti eden yasal çerçevenin varlığı	Kamu kurum ve kuruluşları	Mevzuat İncelemesi
TCE politikalarına sanatın içerilmesi	Kültürel mekan, ürün ve hizmetlere ulaşım/erişim hakkı; Eşitlik, Ayrımcılık-karşıtlığı, TCE, Tanınırlık, Üretkenlik, Sanatsal ifade ve yaratıcılık özgürlüğüne saygı	Kültürel/Sanatsal ürün ve hizmetlerin yaratıcıları ve üreticileri olarak kadınları/LGBTİQ+ bireyleri tanıyan ve destekleyen politika ve önlemlerin varlığı		
		Kadınların/LGBTİQ+ bireylerin kültürel/sanatsal ürün, hizmet ve mekanlara erişimi ve kültürel/sanatsal hayata katılımını tanıyan ve teşvik eden politika ve önlemlerin varlığı		
		Toplumsal cinsiyet eşitliği politika belgelerinde sanatsal hakları içeren kamu kurum/kuruluş sayısı		
TCE birimi kurulması	İHEB 27.1-2 IRK 5.d-e-f ESKHS 15.1 ÇHS 31.1-2 GÖÇMEN 43-45	İlgili kamu kurum/kuruluşlarında TCE biriminin varlığı		Resmi Gazete Mevzuat incelemesi Web sitesi incelemesi
Kültür/Sanat politikalarına TCE içerilmesi	KİFAÇ 6-7 EHS 4-9 GC/21 16 MONTREAL 34	Kültür yönetimi politika belgelerinde toplumsal cinsiyet eşitliğini içeren kamu kurum/kuruluş sayısı		
Toplumsal cinsiyet eşitliği ana akımlaştırması		Sanatta toplumsal cinsiyet eşitliği ulusal eylem planının varlığı Toplumsal cinsiyet eşitliği eylem planı olan sanat kurumu sayısı		

Tablo 24: Türkiye’de Verisi Olan ve Kullanılması Önerilen Göstergeler (Devam)

Konu	İlgili İnsan Hakları ve Normlar	Göstergeler	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi
Sanatsal Hayata Katılım ve Görünürlük	Özyaratı çıkarlarının korunması hakkı; Eşitlik, Ayrımcılık karşıtlığı, Üretkenlik, Sanatsal ifade ve yaratıcılık özgürlüğüne saygı İHEB 27.2 ESKHS 15.3	Cinsiyete, yıllara ve türüne göre tiyatro ödülleri dağılımı (%)	Dernek, Vakıf vb kurum/ kuruluşlar	Web sitesi incelemesi
		Cinsiyete, yıllara ve türüne göre sinema ödülleri dağılımı (%)		
Sanat Yönetimi ve Çalışma Hayatı	Kültürel istihdama katılma hakkı; Kamu hizmetlerine girme hakkı; Kamu organlarına seçilme hakkı; Eşitlik, Ayrımcılık karşıtlığı, Kadın-Erkek Eşitliği, Şeffaflık KSHS 2-3 MSHS 25.c KİFAÇ 6-7	Cinsiyete göre KTB personelinin dağılımı (%)	KTB	Doküman analizi
		Cinsiyete göre DT personelinin dağılımı (%)	DT	Veri talebi
		Cinsiyete ve istihdam türüne göre DT personelinin dağılımı (%)		
		Cinsiyete ve istihdam türüne göre DOB personelinin dağılımı (%)	DOB	Veri talebi
	Karar alma mekanizmalarında temsil hakkı; Kamu hizmetlerine girme hakkı; Kamu organlarına seçilme hakkı; Eşitlik, Ayrımcılık karşıtlığı, Kadın-Erkek Eşitliği, Şeffaflık KSHS 2-3 MSHS 25.c KİFAÇ 6-7	Cinsiyete göre film oyuncularları sayısı	IMDB	Web sitesi incelemesi
		Cinsiyete göre film yönetmenleri sayısı		
		Cinsiyete göre film yapımcıları sayısı		
		Cinsiyete göre film senaristleri sayısı		

Tablo 24: Türkiye’de Verisi Olan ve Kullanılması Önerilen Göstergeler (Devam)

Konu	İlgili İnsan Hakları ve Normlar	Göstergeler	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi
Sanat Yönetimi ve Çalışma Hayatı	Karar alma mekanizmalarında temsil hakkı; Kamu hizmetlerine girme hakkı; Kamu organlarına seçilme hakkı; Eşitlik, Ayrımcılık karşıtlığı, Kadın-Erkek Eşitliği, Şeffaflık KSHS 2-3 MSHS 25.c KİFAÇ 6-7	Cinsiyete göre KTB bakanları dağılımı (%)	KTB ve web siteleri	Web sitesi inceleme
		Cinsiyete göre KTB bakan yardımcıları dağılımı (%)		
		KTB birim yöneticilerinin (başkan, genel müdür) cinsiyet dağılımı (%)		
		İlgili genel müdürlükteki üst düzey yöneticilerin cinsiyet dağılımı (%)	DT DOB	Veri talebi
		İlgili genel müdürlükteki sanatsal ve idari karar verici pozisyonların cinsiyet dağılımı (%)		
		İlgili genel müdürlükteki sanatsal kurul üyelerinin cinsiyet dağılımı (%)		
		Bağlı il müdürlüklerinde üst düzey yöneticilerin cinsiyet dağılımı (%)		
		Bağlı il müdürlüklerinde sanatsal karar verici pozisyonların cinsiyet dağılımı (%)		
		Tüm sanatçı kadrosunun cinsiyet dağılımı (%)		
		Temsilci konumlardaki sanatçıların cinsiyet dağılımı (%)	DT	Veri talebi
		İllere göre belediye kültür birimlerinin karar alma mekanizmalarının cinsiyet dağılımı (%)	Belediyeler	Veri talebi

Tablo 24: Türkiye’de Verisi Olan ve Kullanılması Önerilen Göstergeler (Devam)

Konu	İlgili İnsan Hakları ve Normlar	Göstergeler	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi
Sanat Eğitimi ve Araştırmaları	Sanat eğitimine erişim, katılım, katkı hakkı; Eşitlik, Ayrımcılık karşıtlığı, Kadın-Erkek Eşitliği, Tanınırlık, Fırsat eşitliği, İnsan onuruna saygı, Çeşitlilik İHEB 26.1-2 IRK 5.e CEDAW 10.a-c-d EHS 24.a	Üniversitelerdeki sinema ile ilgili bölüm sayısı (devlet/vakıf)	YÖK	İdari kayıt
		Üniversitelerdeki sahne sanatları ile ilgili bölüm sayısı (devlet/vakıf)		
	Sanat eğitiminde fırsat eşitliği hakkı; Eşitlik, Ayrımcılık karşıtlığı, Kadın-Erkek Eşitliği, Tanınırlık, İnsan onuruna saygı, Çeşitlilik İHEB 26.1-2 IRK 5.e CEDAW 10.a-c-d EHS 24.a	Cinsiyete ve Öğretim alanlarına göre yükseköğretimde öğrenci sayısı (Beşeri Bilimler ve Sanat)	TÜİK	Eğitim İstatistikleri
		Cinsiyete ve eğitim kademesine göre üniversitelerin sahne sanatları bölümlerinde öğrenci dağılımı (%)	YÖK Üniversiteler	İdari kayıt
		Cinsiyete ve eğitim kademesine göre üniversitelerin sinema bölümlerinde öğrenci dağılımı (%)		
		Cinsiyete ve akademik unvana göre üniversitelerin sinema bölümlerinde akademisyen dağılımı (%)		
		Cinsiyete ve akademik unvana göre üniversitelerin sahne sanatları bölümlerinde akademisyen dağılımı (%)		

Tablo 24: Türkiye’de Verisi Olan ve Kullanılması Önerilen Göstergeler (Devam)

Konu	İlgili İnsan Hakları ve Normlar	Göstergeler	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi
Sanatta Toplumsal Cinsiyet Temelli Şiddet	Sanatsal ifade özgürlüğü hakkı; Uygun standartlarda düşüncelerini sanatla araştırma, edinme, iletme, açıklama hakkı Eşitlik, Ayrımcılık karşıtlığı, Şiddetsizlik, Sanatsal ifade ve yaratıcılık özgürlüğü, Özen gösterme İHEB 5-19 AİHS 10.1-2 IRK 5.d MSHS 19.1-2-3 ÇHS 12.1 GÖÇMEN 13.1-2-3 İSTANBUL 1.1	Cinsiyete göre sanatsal özgürlüğü ihlal edilen sanatçı sayısı	SUSMA Platformu	Rapor inceleme
		Cinsiyete ve ihlal türüne göre sanatsal özgürlüğü ihlal edilen sanatçı sayısı (Öldürme Tutuklama Gözaltına alma Yargılama Kaçırma Saldırma İşkenceye maruz bırakma Sansürleme Tehdit/istismar etme Eserlerini/hizmetlerini zarara uğratma Seyahat yasağı verme Para cezasına çarptırma Tamamen yasaklama)		
		Cinsiyete ve ihlal türüne göre sanatsal ifade özgürlüğü ihlali sayısı	Sanat Özgürlüğü İzleme Platformu (SÖZ)	Rapor inceleme
		Cinsiyete ve sektöre göre sanatsal ifade özgürlüğü ihlali sayısı		

4. Türkiye’de Verisi Olmayan ve Kullanılması Önerilen Göstergeler

Tablo 25: Türkiye İçin Önerilen Yapısal Göstergeler

Konu	İlgili İnsan Hakları ve Normlar	Gösterge	Önerilen Veri Kaynağı	Önerilen Veri Toplama Yöntemi
Kültür/Sanat politikalarına TCE içerilmesi	Kültürel/Sanatsal hayata erişim, katılım, katkı hakkı; Eşitlik, Ayrımcılık-karşıtlığı, TCE, Tanınırlık, Üretkenlik İHEB 27.1-2 IRK 5.d-e-f ESKHS 15.1 ÇHS 31.1-2 GÖÇMEN 43-45 KİFAÇ 6-7 EHS 4-9 GC/21 16 MONTREAL 34 UNESCO 2030	Toplumsal cinsiyete duyarlı kültürel veri üreten kamu/sivil kurum/kuruluş sayısı	Kamu kurum ve kuruluşları Sivil toplum örgütleri	Mevzuat incelemesi Bilgi talebi Nicel araştırma
		Sanatsal özgürlüğe yönelik politika belgelerinde toplumsal cinsiyet eşitliğini içeren kamu/sivil kurum/kuruluş sayısı		
TCE duyarlı bütçeleme	Bütün hak ve özgürlüklerden eşit yararlanma hakkı; Kültürel hayata eşit ve özgür katılım hakkı; Eşitlik, Ayrımcılık karşıtlığı, TCE, Çeşitlilik İHEB 2 ESKS 3 MSHS 3 CEDAW 1-13.c KİFAÇ 6.1-7.a CM/Rec(2017)9 EU KEP 5.2 SDG 11.4.1	Toplumsal cinsiyete dayalı bütçelendirme yapan sanat kurumu sayısı	Sivil toplum örgütleri İKSV Akademi	Mevzuat incelemesi Bilgi talebi Nicel araştırma Nitel araştırma
		Sanat kurumlarında toplumsal cinsiyet eşitliğine ayrılan bütçenin toplam bütçe içindeki payı		

Tablo 26: Türkiye İçin Önerilen Yapısal Göstergeler: Kültürel/Sanatsal Hayata Katılım ve Görünürlük

Konu	İlgili İnsan Hakları ve Normlar	Gösterge	Önerilen Veri Kaynağı	Önerilen Veri Toplama Yöntemi
Seyirci profili	Kültürel hakların gerçekleştirilmesi hakkı; Kültürel yaşama katılma hakkı; Kültürel mekan, ürün ve hizmetlere ulaşım/erişim hakkı; Eşitlik, Ayrımcılık-karşıtlığı İHEB 27.1-2 IRK 5.d-e-f ESKHS 15.1 ÇHS 31.1-2 GÖÇMEN 43-45 KİFAÇ 6-7 EHS 4-9	Cinsiyete ve illere göre tiyatro seyircisi oranı (%) Cinsiyete ve oyun türüne (yerli/çeviri) göre tiyatro seyircisi oranı (%) Cinsiyete ve yaş gruplarına (yetişkin/çocuk) göre tiyatro seyircisi oranı (%) Cinsiyete, eğitim durumuna ve illere göre tiyatro seyircisi oranı (%) Cinsiyete, meslek grubuna ve illere göre tiyatro seyircisi oranı (%) Cinsiyete ve illere göre opera ve bale seyircisi oranı (%) Cinsiyete ve oyun türüne (yerli/yabancı) göre opera ve bale seyircisi oranı (%) Cinsiyete, eğitim durumuna ve illere göre opera ve bale seyircisi oranı (%) Cinsiyete, meslek grubuna ve illere göre opera ve bale seyircisi oranı (%) Cinsiyete ve illere göre orkestra seyircisi oranı (%) Cinsiyete, eğitim durumuna ve illere göre orkestra seyircisi oranı (%) Cinsiyete, meslek grubuna ve illere göre orkestra seyircisi oranı (%)	TÜİK	Sinema ve Gösteri Sanatları İstatistikleri Nicel araştırma

Tablo 26: Türkiye İçin Önerilen Yapısal Göstergeler: Kültürel/Sanatsal Hayata Katılım (Devam)

Konu	İlgili İnsan Hakları ve Normlar	Gösterge	Önerilen Veri Kaynağı	Önerilen Veri Toplama Yöntemi
Seyirci profili	Kültürel hakların gerçekleştirilmesi hakkı; Kültürel yaşama katılma hakkı; Kültürel mekan, ürün ve hizmetlere ulaşım/erişim hakkı; Eşitlik, Ayrımcılık-karşıtlığı İHEB 27.1-2 IRK 5.d-e-f ESKHS 15.1 ÇHS 31.1-2 GÖÇMEN 43-45 KİFAÇ 6-7 EHS 4-9	Cinsiyete ve illere göre sinema seyircisi oranı (%) Cinsiyete, eğitim durumuna ve illere göre sinema seyircisi oranı (%) Cinsiyete, meslek grubuna ve illere göre sinema seyircisi oranı (%)	TÜİK	Sinema ve Gösteri Sanatları İstatistikleri Nicel araştırma
Araştırma	Bütün hak ve özgürlüklerden eşit yararlanma hakkı; Kültürel hayata eşit ve özgür katılım hakkı; Eşitlik, Ayrımcılık karşıtlığı, TCE, Çeşitlilik ESKS 3	Kültürel/Sanatsal hayata katılımı cinsiyete göre ayrıştırılmış veri toplayan sanat kurum/kuruluş sayısı ²⁴	KTB Sivil toplum örgütleri	Nicel araştırma Nitel araştırma Medya incelemeleri
Araştırma desteği	MSHS 3 CEDAW 1-13.c KİFAÇ 6.1-7.a EU KEP 5.4 CM/Rec(2017)9-III	Toplumsal cinsiyet eşitliği için kültürel/sanatsal hayata katılım konulu araştırmaları destekleyen sanat kurum/kuruluş sayısı ²⁵		Web incelemeleri

²⁴ Kamu, ulusal sivil toplum örgütleri ve vakıflar

²⁵ Kamu, ulusal sivil toplum örgütleri ve vakıflar

Tablo 27: Türkiye İçin Önerilen Yapısal Göstergeler: Sanat Yönetimi ve Çalışma Koşulları

Konu	İlgili İnsan Hakları ve Normlar	Gösterge	Önerilen Veri Kaynağı	Önerilen Veri Toplama Yöntemi
Temsil ve Araştırma	Yönetime serbest ve eşit katılma özgürlüğü; Kamu organlarına seçilme hakkı; Kamu görevlerinde yer alma hakkı; Uluslararası temsil ve faaliyetlere katılım hakkı; Eşitlik, Ayrımcılık-karşıtlığı, TCE, Tanınma, Sanatsal ifade ve yaratıcılık özgürlüğüne saygı, Üretkenlik, Çeşitlilik BMA 8 KSHS 2-3 MSHS 25c CEDAW 8 AYYKEEŞ 3.2 PEKİN G.1 STOCKHOLM KPEP 6-8	Karar alma mekanizmalarında TCE için cinsiyet kotası uygulayan sanat kurum/kuruluş sayısı Yönetim pozisyonlarında TCE için cinsiyet kotası uygulayan sanat kurum/kuruluş sayısı Kadın/LGBTİQ+ yönetici sayısını arttırmak için bütçe ayıran sanat kurum/kuruluş sayısı Sanatta yönetim ve çalışma koşulları alanında toplumsal cinsiyet eşitliği konulu araştırmaları destekleyen sanat kurum/kuruluş sayısı Sanatta yönetim ve çalışma koşulları alanında cinsiyete göre ayrıştırılmış veri toplayan sanat kurum/kuruluş sayısı	KTB İKSV Sivil toplum örgütleri	Doküman analizi Web incelemeleri Nicel araştırma Nitel araştırma
Ücret-Ücret farklılığı	Çalışma hakkı; Eşit işe eşit ücret hakkı; Eşitlik, Ayrımcılık-karşıtlığı, TCE, Tanınma, Özen gösterme İHEB 23.1-2 IRK 5 EU KEP 5.1 CM/Rec(2017)9-I	Cinsiyete ve sanat türüne göre yıllık ortalama brüt ücret (Opera/Bale/Orkestra/Tiyatro/ Sinema) Cinsiyete ve Sanat türüne göre yıllık brüt kazanç (Opera/Bale/Orkestra/Tiyatro/ Sinema) Sanat türüne göre cinsiyetler arası ücret farkı (Opera/Bale/Orkestra/Tiyatro/ Sinema)	TÜİK	Kazanç Yapısı İstatistikleri

Tablo 28: Türkiye İçin Önerilen Yapısal Göstergeler: Sanat Eğitimi ve Araştırmaları

Konu	İlgili İnsan Hakları ve Normlar	Gösterge	Önerilen Veri Kaynağı	Önerilen Veri Toplama Yöntemi
TCE Eğitimi	Hakların gerçekleştirilmesi hakkı; Eğitim ve mesleki formasyon hakkı; Kültürel gelişmeyi özgürce gözetme hakkı; Kültürel gelişim ve tam ve verimli çalışma hakkı; İnsan onuruna saygı, Eşitlik, TCE, Ayrımcılık karşıtlığı, Üretkenlik İHEB 22 IRK 5 ESKHS 1.1-6.2 CEDAW 10 EU KEP 5.5 PEKİN B.4 CM/Rec(2017)9-IV	Sanat kurum/kuruluşlarında toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimi alan yönetim kurulu üye sayısı Sanat kurum/kuruluşlarında toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimi alan çalışan sayısı	Sivil toplum örgütleri	Nicel araştırma Nitel araştırma
Lise	Eğitim hakkı; Mesleki formasyon hakkı; Eşit eğitim hakkı; Eğitimde eşit fırsatların tanınması hakkı; Eşitlik, Ayrımcılık karşıtlığı, TCE, Tanınırlık, Çeşitlilik, Sanatsal ifade ve yaratıcılık özgürlüğüne saygı İHEB 26.1-2 IRK 5 CEDAW 10 ENGELLİ 24 SSTK 4 STOCKHOLM KPEP 4-15	Cinsiyete göre liselerin sinema bölümlerinde öğrenci dağılımı (%) Cinsiyete göre liselerin sahne sanatları bölümlerinde öğrenci dağılımı (%)	MEB Liseler	İdari kayıt
Burs		Cinsiyete göre üniversitelerin sahne sanatları bölümlerinde burslu öğrenci dağılımı (%) Cinsiyete göre üniversitelerin sinema bölümlerinde burslu öğrenci dağılımı (%) Cinsiyete göre liselerin sinema bölümlerinde burslu öğrenci dağılımı (%) Cinsiyete göre liselerin sahne sanatları bölümlerinde burslu öğrenci dağılımı (%)	KYK TÜBİTAK YÖK Üniversiteler MEB Liseler	İdari kayıt İdari kayıt

Tablo 29: Türkiye İçin Önerilen Yapısal Göstergeler: Sanatta Toplumsal Cinsiyet Temelli Ayrımcılık ve Şiddet

Konu	İlgili İnsan Hakları ve Normlar	Gösterge	Önerilen Veri Kaynağı	Önerilen Veri Toplama Yöntemi
Sanatsal Özgürlüğün İhlali	Sanatsal ifade özgürlüğü hakkı; Uygun standartlarda düşüncelerini sanatla araştırma, edinme, iletme, açıklama hakkı; Eşitlik, Ayrımcılık karşıtlığı, Şiddetsizlik, Sanatsal ifade ve yaratıcılık özgürlüğü, Özen gösterme İHEB 5-19 AIHS 10.1-2 IRK 5.d MSHS 19.1-2-3 ÇHS 12.1 GÖÇMEN 13.1-2-3 İSTANBUL 1.1	Cinsiyete göre Opera, Bale, Tiyatro, Orkestra, Sinema sanat türlerinde sanatsal özgürlüğü ihlal edilen sanatçı sayısı (Sebebine göre) Cinsiyete göre Opera, Bale, Tiyatro, Orkestra, Sinema sanat türlerinde sanatsal özgürlüğü ihlal edilen sanatçı sayısı (Faile göre)	SUSMA Platformu SÖZ	Medya analizi Nitel araştırma İlgili bakanlıklardan veri talebi

B. İlgili Verilerin Haritalaması

Türkiye’de sanat alanına özgü bir endeks bulunmamakla birlikte TÜİK’in özellikle Sinema ve Gösteri Sanatları İstatistikleri verisi konu ile ilgili önemli bir veri kaynağıdır. Sinema ve Gösteri Sanatları İstatistikleri’nden “sinema, gösterilen film ve seyirci sayısı”, “opera ve bale salonu, koltuk, oynanan eser ve seyirci sayısı”, “sezon yılına göre tiyatro salonu, oynanan eser ve seyirci sayısı” göstergelerinde veri üretilmektedir. Kadın-erkek eşitliği bağlamında ise sezon yıllarına göre opera, bale, orkestra, koro ve toplulukların kadro durumuna göre sanatçı sayısı cinsiyet dağılımı verilmektedir.

Öte yandan, Kültür ve Turizm Bakanlığı da özellikle KİFAÇ kapsamında genel müdürlükleri aracılığıyla bale, opera, orkestra, tiyatro, sinema, kültür endüstrileri, fikri mülkiyet konularında veri üretmektedir ve resmi yollarla iletilen veri taleplerine hızlı dönüşler sağlamaktadır.

Sanatta şiddet kapsamında sansür ve oto-sansür konusunda Türkiye’de sistematik veri üreten iki kuruluş ise Susma Platformu ve Sanat Özgürlüğünü İzleme Platformu (SÖZ)’dur. Türkiye’deki veri kaynakları aşağıdaki gibidir:

Tablo 30: Türkiye’de Sanatta Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine İlişkin Veri Kaynaklarının Listesi

Ulusal Düzeyde Veri Sağlayan Kaynaklar			
Veri Kaynağı	Konu	Erişim	Eksik Veri (Varsa)
TÜİK	Sinema ve Gösteri Sanatları İstatistikleri	https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Cinema-and-Performing-Arts-Statistics-2022-49695 Sinema istatistikleri için: https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=106&locale=tr Tiyatro istatistikleri için: https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=105&locale=tr	Cinsiyete göre kültürel hayata katılım verileri Salon doluluk oranları
	Ulusal İşgücü İstatistikleri	https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-2023-53521	Kamu kurum/kuruluşlarına göre kültürel istihdamda kadın-erkek verisi
	Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri	https://www.tuik.gov.tr/media/announcements/toplumsal_cinsiyet_istatistikleri.pdf İstatistiklerle Kadın Haber Bülteni: https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Kadin-2023-53675	Alanlara göre toplumsal cinsiyet eşitliği verisi
	Kazanç Yapısı İstatistikleri	https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Kazanc-Yapisi-Istatistikleri-2023-53700	Opera, bale, orkestra, tiyatro, sinema kırımları için cinsiyete ve sanat türüne göre yıllık ortalama brüt ücret, cinsiyete ve sanat türüne göre yıllık brüt kazanç, cinsiyete ve sanat türüne göre cinsiyetler arası ücret farkı verisi
	Kültür Ekonomisi ve Kültürel İstihdam İstatistikleri	https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Kultur-Ekonomisi-ve-Kulturel-Istihdam-Istatistikleri-2023-53653#:~:text=Kültürel%20istihdam%20%259%2C0%20arttı,yukarı%20yaş%20grubunda%20yer%20aldı.	Yaş, istihdam türü vb kırımlarda cinsiyete göre ayrıştırılmış veri

Tablo 30: Türkiye’de Sanatta Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine İlişkin Veri Kaynaklarının Listesi (Devam)

Ulusal Düzeyde Veri Sağlayan Kaynaklar			
Veri Kaynağı	Konu	Erişim	Eksik Veri (Varsa)
TÜİK	Hanehalkı İşgücü İstatistikleri	https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?P=Isgucu-Istatistikleri-2023-53521	Sahne sanatları ve sinema alanlarında cinsiyete göre ayrıştırılmış veri
	Eğitim İstatistikleri	https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Ulusal-Egitim-Istatistikleri-2023-53444	Tek başına ve kendi içinde sanat alanında cinsiyete göre ayrıştırılmış veri
	Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması	https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Gelir-Dagilimi-Istatistikleri-2023-53840	Sanatsal üretim konusunda cinsiyete göre ayrıştırılmış veri
	Zaman Kullanımı Araştırması	https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Zaman-Kullanim-Arastirmasi-2014-2015-18627	Cinsiyete göre sanatsal yaratıma ayrılan süre
Alana Özgü Kaynaklar: Ulusal Düzeyde Veri Sağlayan Kaynaklar			
Kültür ve Turizm Bakanlığı	Devlet Tiyatro, Bale, Opera, Orkestra, Sinema, Kültür Endüstrileri verileri	https://www.ktb.gov.tr/ ve veri talebi ile	Fon, festival, teşvik vb alanlarda kadın-erkek temsiliyeti verisi
Susma Platformu	Sansür ve Oto-sansür	https://susma24.com/sansur-censor/	Bazı sanat türlerine, sebebine, faile göre sansür verisi
SÖZ	Sanatsal ifade özgürlüğü	https://www.reportare.com/kategori/soz/raporlar/	Bazı sanat türlerine, sebebine, faile göre sanatsal ifade özgürlüğü ihlalleri verisi
Belediyeler	Belediye tiyatroları, orkestralar	Veri talebi ile	Karar mekanizmalarına ve yönetime katılım dağılım verisi

V. Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Haritalaması

A. Mevcut Durum

Türkiye’de hak temelli toplumsal cinsiyet eşitliği izleme ve haritalama çalışmaları çeşitli kurum ve kuruluşlar tarafından birçok alanda yapılmaktadır. Sanatta toplumsal cinsiyet eşitliği izleme ve haritalama çalışmaları ise yalnızca ulusal düzeyde değil, uluslararası arenada da yeni yeni geliştirilmeye çalışılan bir alandır. Uluslararası insan hakları belgeleri ve normlar açısından eklektik bir biçimde sanata ve toplumsal cinsiyet eşitliğine bakıldığında makul bir zemin oluşturulmuşsa da standart ve ölçütler sınırlı kaldığından özellikle gösterge ve veri aşamasında ciddi sıkıntılar mevcuttur. Daha somut bir ifade ile, sanat alanında toplumsal cinsiyet eşitliği gerek uluslararası gerekse ulusal düzeyde; insan hakları belgeleri, yasal düzenlemeler ve uygulamada hâlâ arzu edilen düzeye ulaşmamıştır ve bu alandaki eşitsizlikleri ölçmeye yönelik gösterge ve veri altyapısı ise oldukça sınırlı ve yetersizdir.

1. Mevcut Yapısal Durum

En geniş anlamıyla sanatsal hakların toplumsal cinsiyet eşitliği, üretkenlik, sanatsal ifade ve yaratıcılık özgürlüğüne saygı gibi normlar temelinde gerçekleştirilebilmesi için gerekli yapısal adımlar Türkiye’de hiçbir şekilde atılmamıştır. Doğrudan sanatta toplumsal cinsiyet eşitliği özelinde çalışmalar bir yana, ayrı ayrı kültür ve sanat politikalarına TCE içerilmesi, TCE politikalarına sanatın içerilmesi, bunlar için gerekli hukuki çerçevenin oluşturulması, sanatta TCE anaakımlaştırması gibi konularda dahi mesafe katedilmemiştir:

Tablo 31: Yapısal Göstergelere Yönelik Mevcut Durum Verisi

Konu	İlgili İnsan Hakları ve Normlar	Gösterge	Mevcut Durum	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi
Hukuki çerçeve	Kültürel hakların gerçekleştirilmesi hakkı; Kültürel yaşama katılma hakkı; Kültürel mekan, ürün ve hizmetlere ulaşım/erişim hakkı; Eşitlik, Ayrımcılık-karşıtlığı, TCE, Tanınırlık, Üretkenlik, Sanatsal ifade ve yaratıcılık özgürlüğüne saygı İHEB 27.1-2 IRK 5.d-e-f ESKHS 15.1 ÇHS 31.1-2 GÖÇMEN 43-45 KİFAÇ 6-7 EHS 4-9 GC/21 16 MONTREAL 34	Kültürel/Sanatsal alanda TCE’yi garanti eden yasal çerçevenin varlığı	YOK	Kamu kurum ve kuruluşları	Mevzuat İncelemesi
TCE politikalarına sanatın içerilmesi		Kültürel/Sanatsal ürün ve hizmetlerin yaratıcıları ve üreticileri olarak kadınları/LGBTİQ+ bireyleri tanıyan ve destekleyen politika ve önlemlerin varlığı	YOK		
		Kadınların/LGBTİQ+ bireylerin kültürel/sanatsal ürün, hizmet ve mekanlara erişimi ve kültürel/sanatsal hayata katılımını tanıyan ve teşvik eden politika ve önlemlerin varlığı	YOK		
		Toplumsal cinsiyet eşitliği politika belgelerinde sanatsal hakları içeren kamu kurum/kuruluş sayısı	YOK		
TCE birimi kurulması		İlgili kamu kurum/kuruluşlarında TCE biriminin varlığı	YOK		Resmî Gazete Mevzuat incelemesi Web sitesi incelemesi
Kültür-Sanat politikalarına TCE içerilmesi		Kültür yönetimi politika belgelerinde toplumsal cinsiyet eşitliğini içeren kamu kurum/kuruluş sayısı	YOK		
Toplumsal cinsiyet eşitliği ana akımlaştırması		Sanatta toplumsal cinsiyet eşitliği ulusal eylem planının varlığı	YOK		
		Toplumsal cinsiyet eşitliği eylem planı olan sanat kurumu sayısı	YOK		

2. Kültür Ekonomisi ve Harcamaları

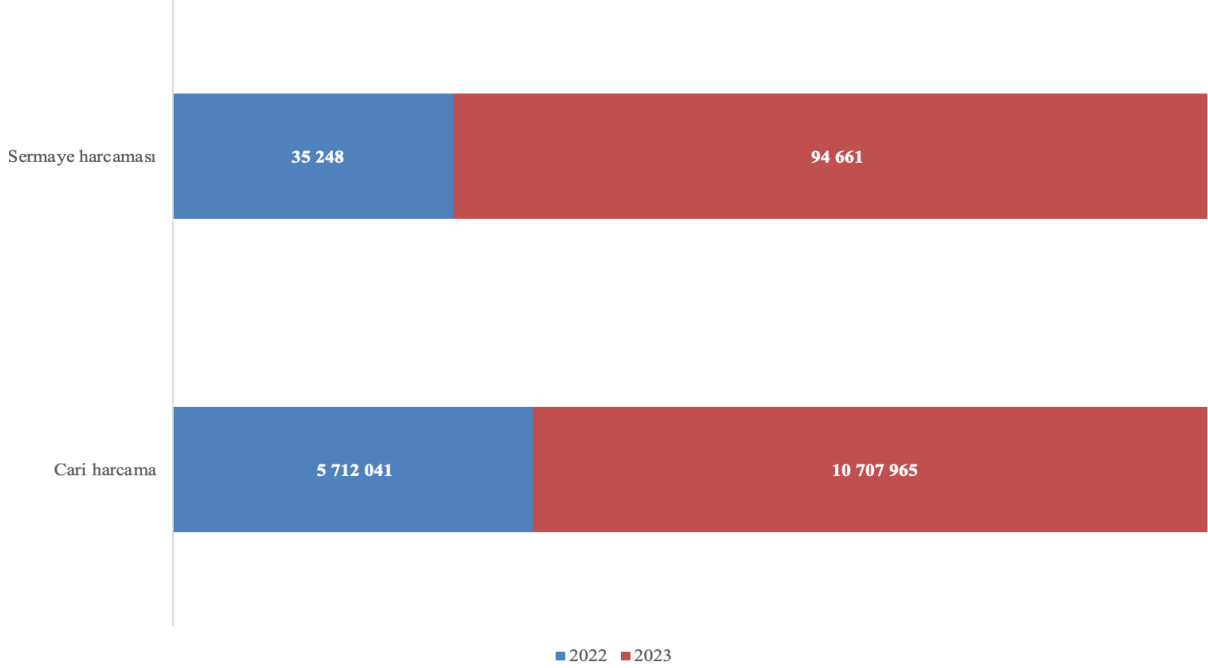
Kültürel alanlara göre devlet kültür harcamalarına bakıldığında, 2023 yılı genel devlet bütçesinden ayrılan payın %6’sının gösteri sanatları alanına, %7,6’sının kültürel eğitim alanına, %9,5’inin görsel-işitsel ve multimedya alanına harcandığı görülmektedir.

Tablo 32: Kültürel Alanlara Göre Genel Devlet Kültür Harcaması (Bin TL) (2022-2023)

	Mahalli İdareler		Merkezi Devlet		Genel Devlet	
	2022	2023	2022	2023	2022	2023
Kültürel miras	1 173 180	2 016 923	6 683 958	10 009 673	7 857 137	12 026 596
Doğal miras	4 868 043	9 999 165	1 256 484	2 393 486	6 124 527	12 392 651
Arşiv	-	-	225 393	479 613	225 393	479 613
Kütüphane	-	-	1 238 907	2 948 144	1 238 907	2 948 144
Kitap ve yazılı basın	2 180 502	4 561 710	12 047 805	14 040 097	14 228 307	18 601 807
Görsel sanatlar	44 025	120 521	775 885	1 630 860	819 910	1 751 382
Gösteri sanatları	2 408 178	4 761 498	3 339 112	6 041 128	5 747 290	10 802 626
Görsel-işitsel ve multimedya	20 704	34 644	9 267 544	16 913 807	9 288 248	16 948 451
Mimarlık	7 393 192	17 373 699	8 303 469	25 909 047	15 696 661	43 282 746
Reklam ve ilan	522 434	1 182 178	1 324 074	2 817 975	1 846 508	4 000 153
El sanatları	-	-	-	-	-	-
Kültürel eğitim	-	-	7 200 002	13 547 562	7 200 002	13 547 562
Temel alanlara ayrılmayan	8 300 665	16 981 527	11 084 881	23 831 534	19 385 546	40 813 061

2022 ve 2023 yılları arasında gösteri sanatları alanında devletin kültür harcamalarını sermaye harcaması ve cari harcama bazında karşılaştırdığımızda sermaye harcamalarında %169, cari harcamada ise %87 oranında ciddi artışlar olduğu gözlenmektedir:

Grafik 1: Gösteri sanatları alanında yıllara göre genel devlet kültür harcaması (Bin TL) (2022-2023)

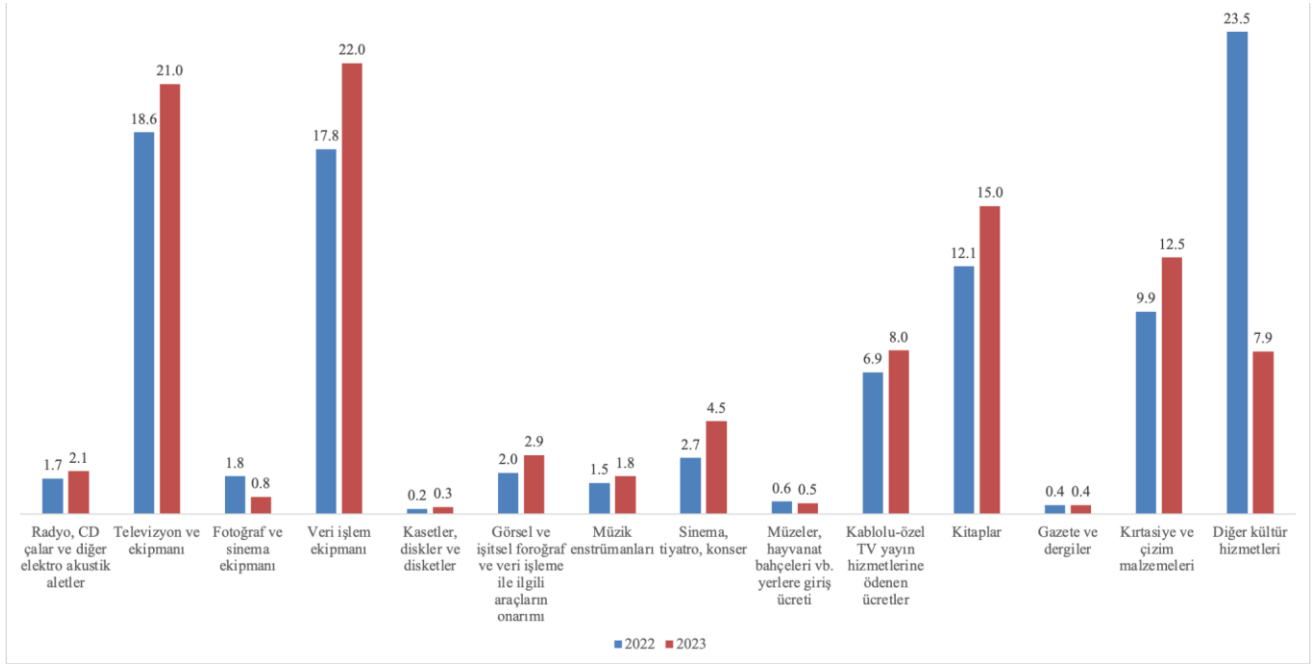

Kaynak: TÜİK, Kültür Ekonomisi ve Kültürel İstihdam İstatistikleri, 2023

Bu verilere göre, 2023'te gösteri sanatlarının desteklenmesi için ayrılan bütçe iki katına çıkmış görünmektedir. Ancak kaynakların dengeli bir şekilde dağıtılmasını sağlamak ve toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini azaltmak amacıyla bu bütçe, harcama ve her ikisine yönelik verilerin toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı hale getirilmesi şarttır. Böylelikle, harcama kalemleri ve uygulamaları, toplumsal cinsiyet etkilerini analiz edecek şekilde detaylandırılmış, kadınlar, erkekler ve toplumsal cinsiyet rolleri üzerinden belirli bir politikanın veya harcamanın etkileri görünür kılınabilecektir.

Hanehalklarının kültür harcamalarına gelindiğinde, sinema, tiyatro, konser harcamaları, 2023 yılında yaklaşık %66'lık bir artışla %4,5'e yükselmiştir.

Grafik 2: Hanehalklarının kültür harcamalarının yüzdesel dağılımı (2022-2023)

Kaynak: TÜİK, Kültür Ekonomisi ve Kültürel İstihdam İstatistikleri, 2023

Bu artışın gösteri sanatlarına artan ilgi veya ekonomik durumda iyileşme vb gibi olumlu bir gelişmeye mi yoksa fiyat artışları gibi olumsuz bir duruma mı işaret ettiğini anlayabilmek için niteliksel bir araştırmaya ihtiyaç vardır.

3. Sanatsal Hayata Katılım ve Görünürlük

TÜİK Sinema ve Gösteri Sanatları İstatistikleri 2022-2023 sezon yılı verilerine göre, Türkiye’de 6 ilde 13 opera ve bale salonu ile 8260 koltuk, 6 ilde 6 orkestra grubu ve 8092 koltuk, 78 ilde ise 808 tiyatro salonu ve 326.713 koltuk bulunmaktadır.

Harita 1: Türkiye’de sanatsal hayata katılım haritası (2024)

Link: <https://raporharita.github.io/kultursanat/tiyatrobaleopera.html>

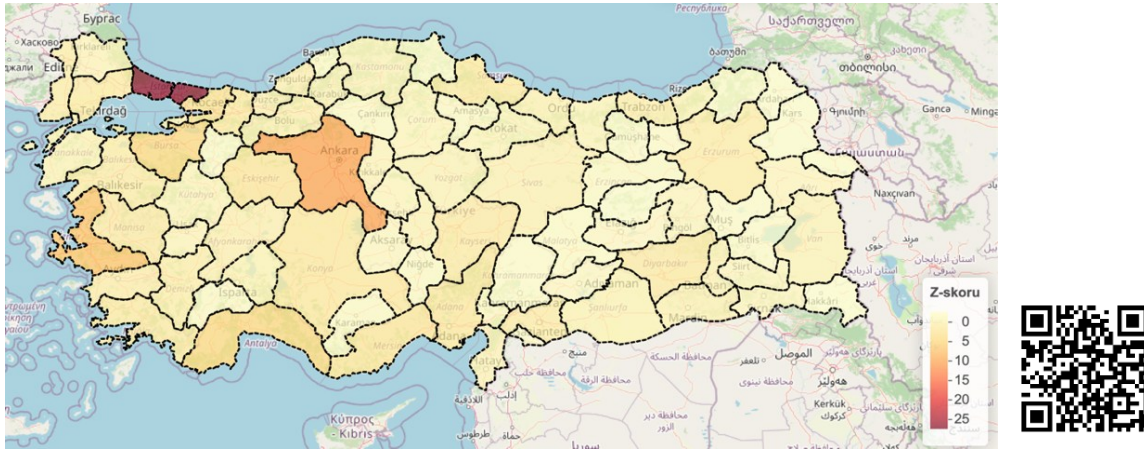
Opera ve bale salonu bulunan iller Ankara (2), Antalya (1), İstanbul (5), İzmir (2), Mersin (1), Samsun (2) iken, Orkestra grubu bulunan iller Adana (1), Ankara (1), Antalya (1), Bursa (1),

İstanbul (1), İzmir (1) olmuştur. Türkiye genelinde 100 bin nüfusa düşen tiyatro salonu sayısı ortalama 0,9 olarak bulunmuştur. TÜİK verilerine göre, Adıyaman, Bilecik ve Siirt illerinde hiç tiyatro salonu bulunmamaktadır. 100 bin nüfusa düşen en yüksek salon sayısına sahip ilk üç il ise sırasıyla Ardahan (4,3), Sinop (3,9) ve Kastamonu (3,3)’dur.

2022-2023 sezonunda, önceki sezonla karşılaştırıldığında, mevcut 6 ilde oynanan opera ve bale eser sayısında yaklaşık %33, gösteri sayısında ise %15 düşüş gerçekleştiği, buna rağmen seyirci sayısında %30 artış görülmektedir. Bu durum seyirci sayısındaki artışın salon doluluk oranındaki artıştan kaynaklandığını düşündürmektedir. Bu bağlamda, TÜİK’in salon doluluk oranlarını da paylaşması anlamlı ve isabetli olacaktır çünkü seyirci ilgisi artmış görünse de oynanan eser çeşitliliğinde ve etkinlik yoğunluğunda gerçekleşen kayıp Türkiye kültür-sanat dünyası için ciddi bir kayıptır. Bu durum opera-bale alanında bir daralmaya işaret etmektedir ve nereye evrileceği dikkatle izlenmelidir.

Diğer yandan, orkestra gösteri sayısında %6, seyirci sayısında %62 artış gerçekleşmiştir. Tiyatroda ise, oynanan eser sayısındaki %1,7’lik düşüşe rağmen seyirci sayısında %15,2’lik bir artış gözlemlenmiştir.

Sinemada durum biraz daha iyidir. 2023 yılında 81 ilde 2618 sinema salonu ve 286603 koltuk bulunmaktadır, diğer bir ifadeyle, 100bin nüfusa düşen sinema salonu sayısı ortalaması 3,1’dir. Buna göre, 100 bin nüfusa düşen en az salon sayısına sahip illerin Doğu Anadolu bölgesinde yoğunlaştığı görülmektedir: Kars (0,4), Bitlis (0,8), Muş (0,8), Hakkâri (1), Elâzığ (1). Nüfusuyla orantılı olarak en fazla salon sayısına sahip iller ise Karabük (7,1), Rize (7,1), Edirne (6,7) ve Isparta (6,4)’dır.

Harita 2: Türkiye'de sanatsal hayata katılım haritası- sinema (2024)

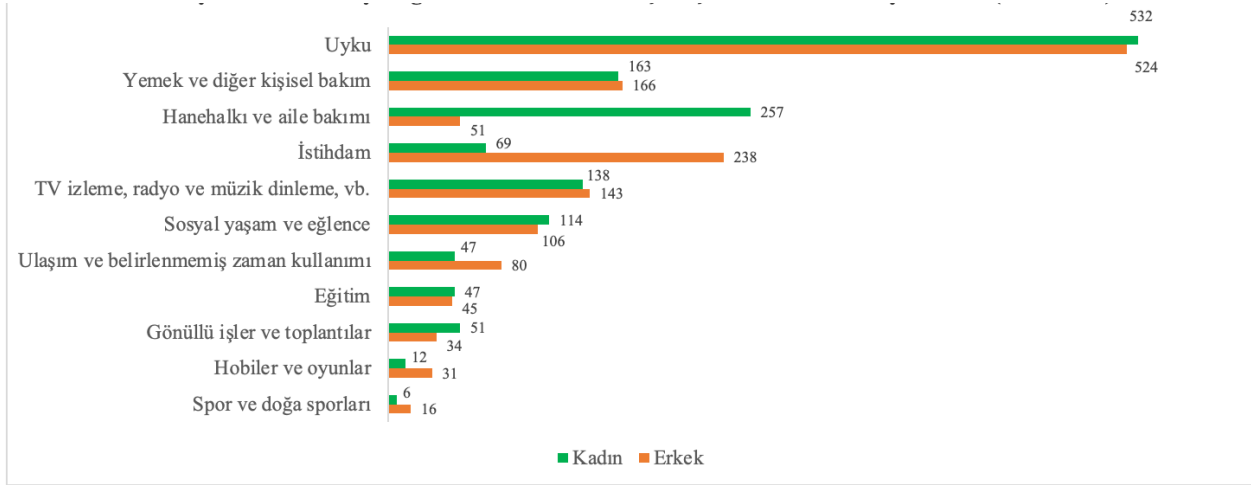
Link: <https://raporharita.github.io/kultursanat/sinema.html>

SGM verilerine göre, 2023 yılında, bir önceki yıl ile karşılaştırıldığında, sinema salon sayısında %10,6 artış gerçekleşmesine rağmen seyirci sayısında %13,2 düşüş yaşandığı gözlemlenmiştir. Bu verilerin içinde aktif olmayan salonların da olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

Türkiye’de sanatsal hayata katılım kategorisinde verisi üretilen göstergelerin büyük çoğunluğu cinsiyete göre ayrıştırılmış değildir. TÜİK Sinema ve Gösteri Sanatları İstatistikleri’nden elde edilen seyirci sayısı verilerinde cinsiyet dağılımını göremediğimiz için kadın seyirci dağılımı veya hangi kadınların sanatı alımlayabildiği konusunda soru işaretleri

bulunmaktadır. Ancak 2014-2015 Zaman Kullanımı Araştırması’ndan kadınların sanatsal hayata katılımlarının erkeklerden çok küçük bir farkla daha yüksek olduğunu anlıyoruz.

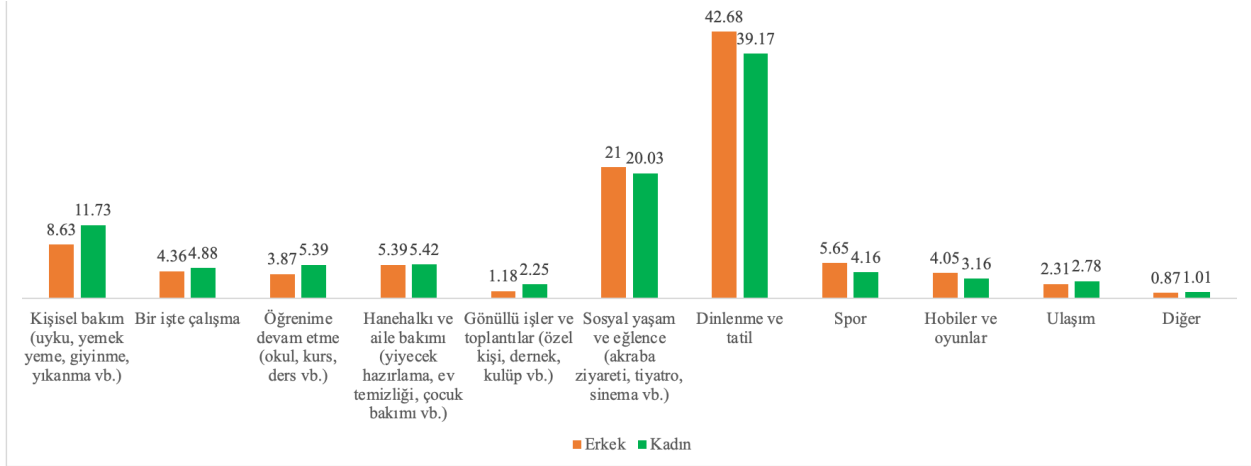
Grafik 3: Faaliyet türü ve cinsiyete göre dakika bazında kişi başına ortalama faaliyet süresi (2014-2015)

Kaynak: TÜİK, Zaman Kullanım Araştırması (2014-2015)

Bununla birlikte, erkeklerin %21'i ve kadınların %20,03'ü sosyal yaşam ve eğlenceye daha fazla zaman ayırmak istiyor. Bu kategoride de oranlar birbirine yakın:

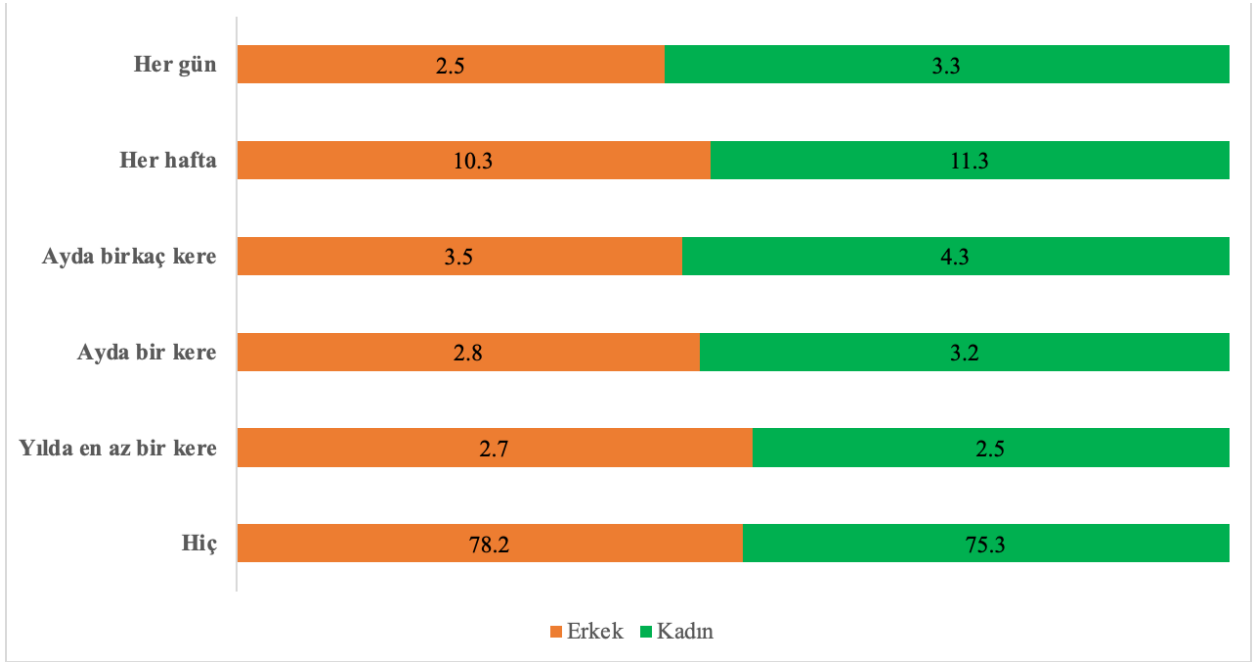
Grafik 4: Cinsiyete göre hafta içi zamanı yeterli olmayanlar ve en çok zaman geçirmek istedikleri faaliyetlerin dağılımı (2014-2015)

Kaynak: TÜİK, Zaman Kullanım Araştırması (2014-2015)

2022 Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması’na göre de kadınların sanatsal faaliyetlere katılımının erkeklerden biraz daha yüksek olduğu görülmektedir. Özellikle daha sık katılım (her gün, her hafta, ayda birkaç kere ve ayda bir kere) kategorilerinde kadınların oranları daha yüksektir. Bu, kadınların sanata olan ilgisinin ve bu alanda daha aktif olma eğiliminin bir göstergesi olabilir. Ancak, her iki cinsiyet için de hiç katılmayanların oranının yüksekliği dikkat çekicidir.

Grafik 5: Cinsiyete göre hobi olarak sanatsal faaliyetler ile uğraşma sıklığı (%) (2022)

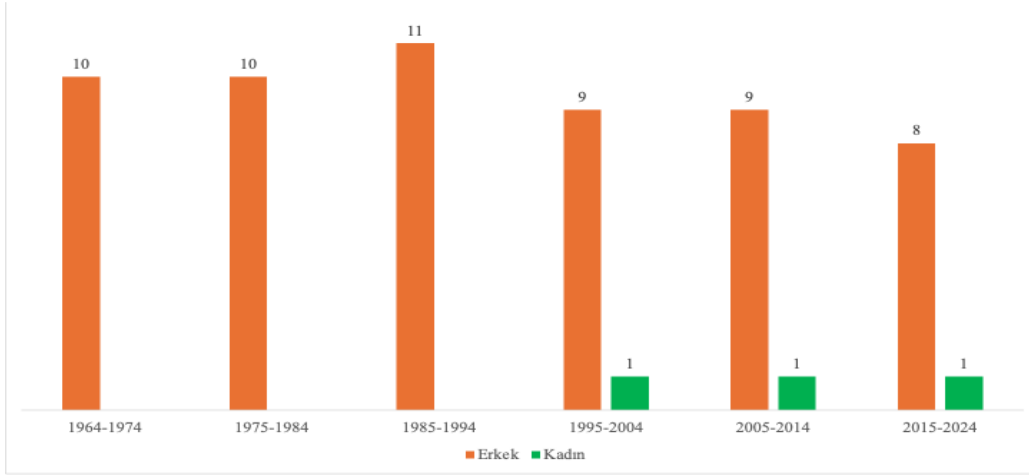
Kaynak: TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması (2022)

Öte yandan, sanatsal hayata katılım kategorisi, daha önce de belirtildiği gibi, yalnızca sanatı alımlama hakkını değil, yaratma, üretme, özyaratıların maddi ve manevi çıkarlarından yararlanma haklarını da kapsamasına rağmen pratikte durumun böyle olmadığını görmekteyiz. Farklı festivallerden toplanan verilere göre, kadınların sinema ve tiyatro gibi alanlarda hem yazar hem de yönetmen olarak temsil oranlarının ciddi şekilde sınırlı olduğu, cinsiyet uçurumu ve asimetrisinin belirgin şekillerde olduğu görünmektedir.

Antalya Altın Portakal Film Festivali

1964 yılından bu yana Antalya Büyükşehir Belediyesi tarafından organize edilen Antalya Altın Portakal Film Festivali, Türkiye’nin en köklü sinema festivallerinden biridir. Başlangıçta “Türk Filmleri Yarışması” olarak düzenlenen festival, zamanla uluslararası bir kimlik kazanmış ve Türkiye sinemasının gelişimini destekleyen önemli bir platform olmuştur. Festivalde verilen ödüller, Türkiye sineması için önemli bir prestij simgesi olmasının yanı sıra, 1960’lardan itibaren, alanın öznelerinin ulusal ve uluslararası tanınırlık kazanmalarında önemli bir rol üstlenmiştir. 1980 Askerî Darbesi sonrası sanat özgürlüğü ve yaratıcı ifade alanında sergilediği güçlü duruşla akıllarda yer edinen Festival’in 2023 yılında sansür iddiaları sonrası iptal edilmesi ve 2024’te festival kapsamında LGBTİQ+ konulu filmleri yoksayan ve görünmez kılan açıklamaları, bu duruştan geriye doğru atılan adımları imlemesi bakımından önemlidir. Tüm bunlarla birlikte, Festival’in toplumsal cinsiyet eşitliği karnesi ise bir hayli zayıftır.

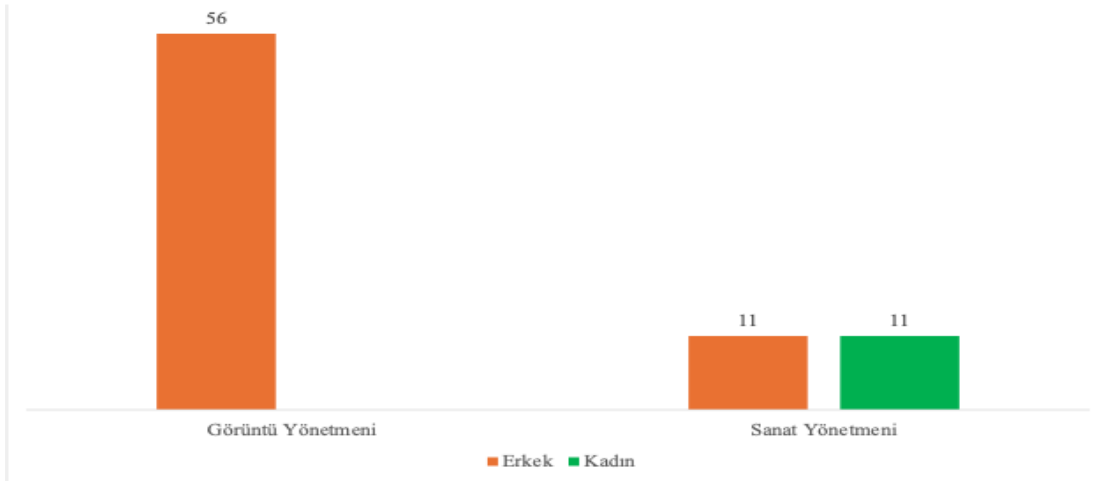
Grafik 6: Altın Portakal En İyi Yönetmen Ödülünün yıllara ve cinsiyete göre dağılımı (1964-2024)²⁶

Kaynak: Altın Portakal Film Festivali Resmî Web Sayfası

60 yıllık tarihinde sadece 3 kadın yönetmenin ödül alması cinsiyet uçurumunun ne derinlikte olduğunu açıkça göstermektedir. Ödül sahiplerini ayrıntılı bir şekilde incelediğimizde, Festival’de ödül alan ilk kadın yönetmenin 1995’te *Aşk Ölümden Soğuktur* filmiyle Canan Gerede olduğunu görüyoruz. Onu 2011’de *Geriye Kalan* filmiyle Çiğdem Vitrinel, 2020’de de *Hayaletler* filmiyle Azra Deniz Okyay takip etmiştir. Bununla birlikte, yaratıcı ve teknik rollerde de durum farklı değildir:

Grafik 7: En İyi Görüntü Yönetmeni ve En İyi Sanat Yönetmeni alanında verilen Altın Portakal Ödüllerinin cinsiyete göre dağılımı (1964-2024)²⁷

Kaynak: Altın Portakal Film Festivali Resmî Web Sayfası

Görüntü yönetmenliği alanında tek bir kadın bile yokken sanat yönetmenliği alanında durum görece dengeli görünmektedir. Fakat çeşitli alanlarda verilen ödüllerin cinsiyet

²⁶ 1969 yılında ödül verilmemiştir.

2017, 2018 yıllarında Ulusal Uzun Metraj Film Yarışması düzenlenmemiştir.

1990 yılında En İyi Yönetmen Ödülü 2 ayrı filmin yönetmenine verilmiştir.

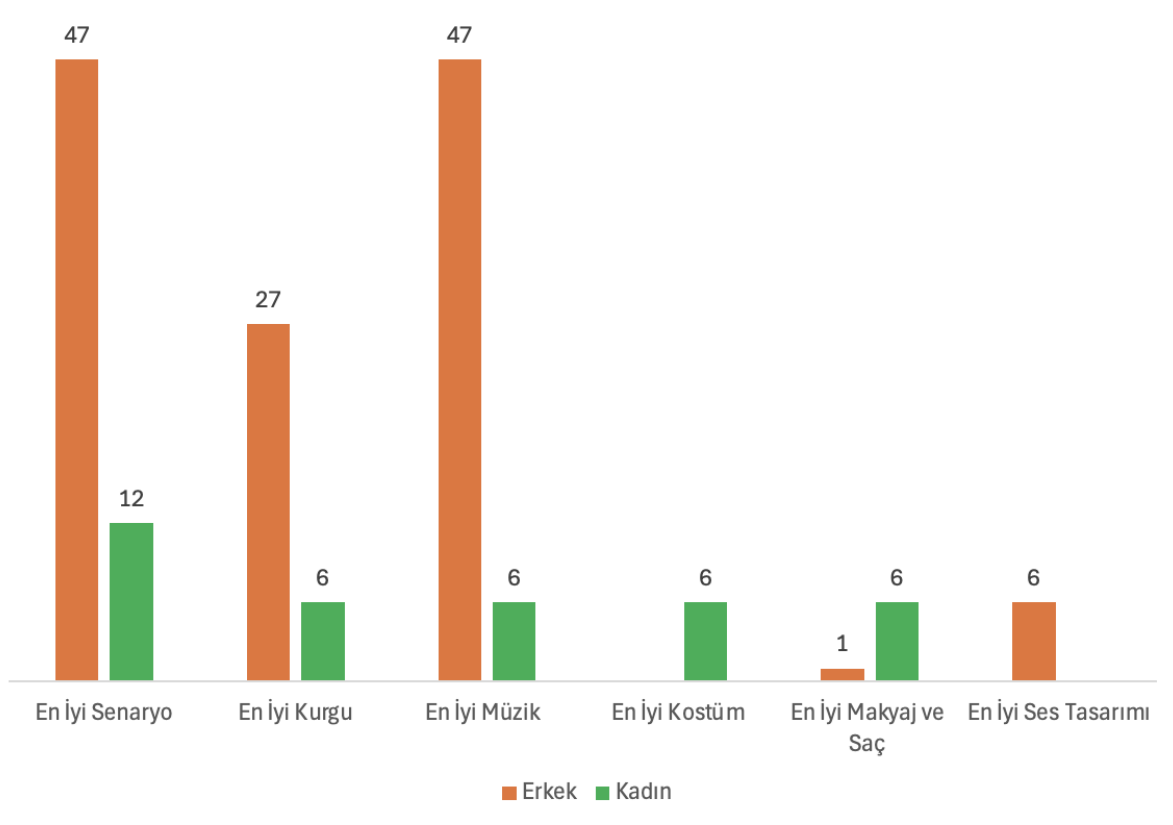
2023 yılında ise Festival iptal edilmiştir.

²⁷ 1979, 1980 yıllarında En İyi Görüntü Yönetmeni Ödülü verilmemiştir.

En İyi Sanat Yönetmeni Ödülü 1997’de verilmeye başlanmıştır.

dağılımına baktığımızda hem bir erkek egemenliği hem de bir cinsiyet asimetrisi ile karşılaşırız:

Grafik 8: Çeşitli alanlarda verilen Altın Portakal Ödüllerinin cinsiyete göre dağılımı (1964-2024)²⁸

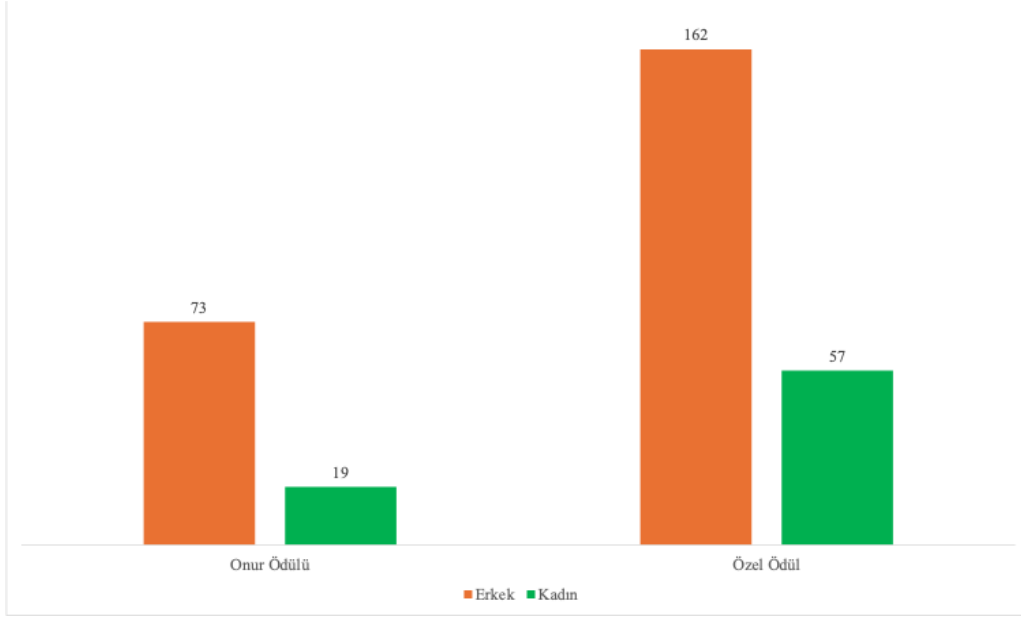

Kaynak: Altın Portakal Film Festivali Resmî Web Sayfası

Bu veriler kostüm, makyaj gibi alanların “kadın işi” olarak görüldüğüne, yaratıcı ve teknik rollerin ise erkeklere atfedildiğine işaret etmektedir. Benzer şekilde, onur ödülleri ve özel ödüllerde de kadınların temsili oldukça düşüktür:

²⁸ En İyi Kostüm, En İyi Makyaj ve Saç, En İyi Ses Tasarım ödülleri 2004-2008 yılları arasında verilmiştir. En İyi Müzik Ödülü 1964, 1967-1973 arası ve 1977’de verilmemiştir. En İyi Kurgu Ödülü 1989’da verilmeye başlanmıştır. En İyi Senaryo Ödülü 1964 ve 1988 yıllarında verilmemiştir.

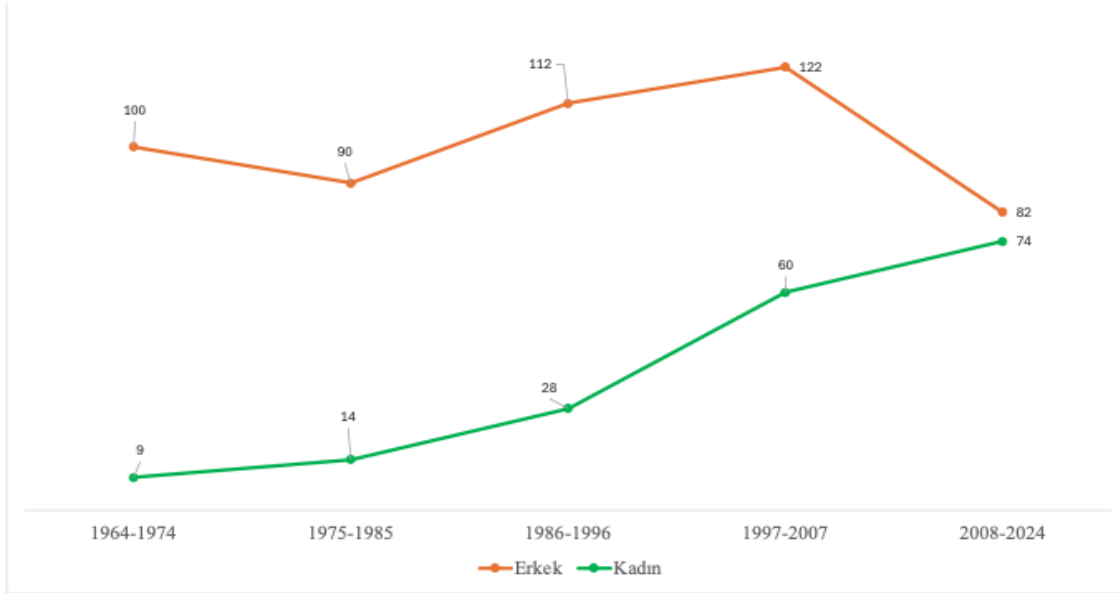
Grafik 9: Altın Portakal Ödülleri bünyesinde verilen Onur Ödülü ve Özel Ödüllerin cinsiyete göre dağılımı (1964-2024)²⁹

Kaynak: Altın Portakal Film Festivali Resmî Web Sayfası

Jüri cinsiyet dağılımı da ödül dağılımından farklı değildir ancak uçurumun son yıllarda görece kapandığı gözlemlenmektedir:

Grafik 10: Çeşitli alanlardaki Altın Portakal jüri üyelerinin yıla ve cinsiyete göre dağılımı (1964-2024)

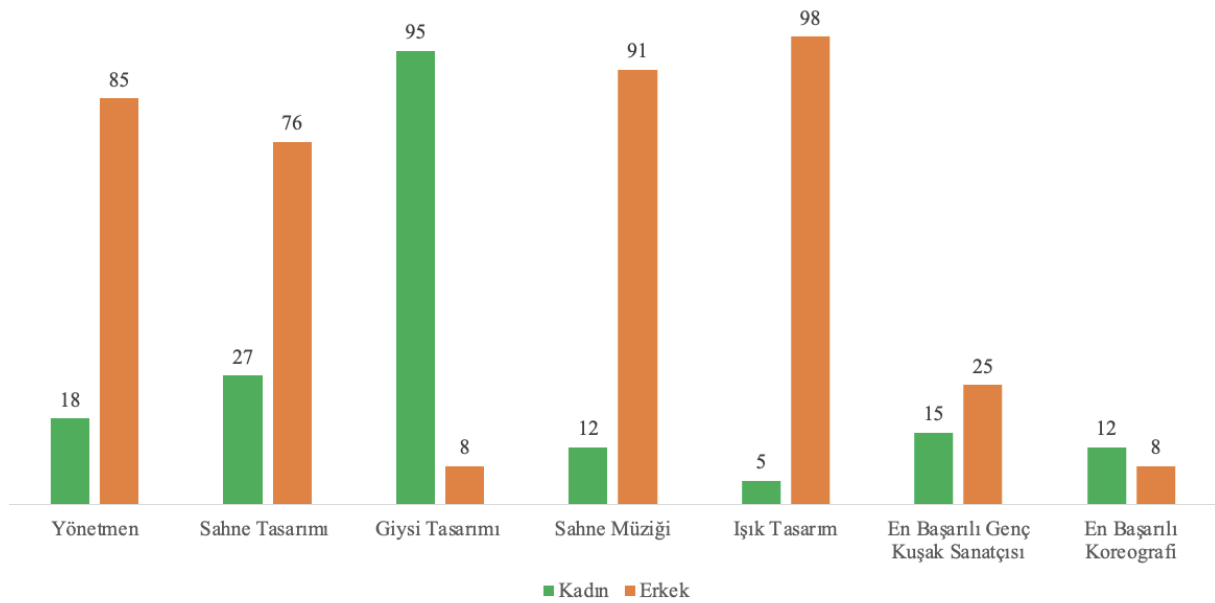
Kaynak: Altın Portakal Film Festivali Resmî Web Sayfası

²⁹ Onur Ödülü ilk kez 1983 yılında verilmiş; 1985-86, 1988, 1990-96 yılları arası, 2013 ve 2024 yıllarında verilmemiştir. 1996 yılından itibaren, aynı yıl içinde birden fazla kişiye verilmiştir. Jüri Özel Ödülü 1995'ten itibaren verilmiştir.

Yapı Kredi Afife Jale Tiyatro Ödülleri

1997 yılından beri her yıl tiyatronun farklı dallarında sanatçıları ödüllendiren Yapı Kredi Afife Jale Tiyatro Ödülleri, Türkiye'nin en prestijli tiyatro ödülleri arasında yer almaktadır. Adını, Türkiye tiyatrosunun ilk Müslüman kadın oyuncusu olan ve sahneye çıkma cesaretiyle öncü bir rol üstlenen Afife Jale'den alan bu ödüller, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık tarafından düzenlenmektedir. Yılın en başarılı prodüksiyonundan yönetmenine, kadın ve erkek oyuncusundan sahne tasarımına kadar çeşitli kategorilerde verilen ödüller, Afife Jale'nin mirasını yaşatmayı, tiyatro sanatını teşvik etmeyi, genç yetenekleri desteklemeyi ve Türkiye'de tiyatronun kalitesini yükseltmeyi amaçlamaktadır. Adı ve amacı ile namüsemma bir şekilde, Afife Jale Tiyatro Ödülleri'nde de tiyatronun yaratıcı alanlarında kadın ve erkeklerin aday gösterilme ve ödül kazanma oranları arasında ciddi bir dengesizlik mevcuttur:

Grafik 11: Afife Jale Tiyatro Ödül adaylarının cinsiyete ve ödül türüne göre dağılımı (1997-2024)³⁰

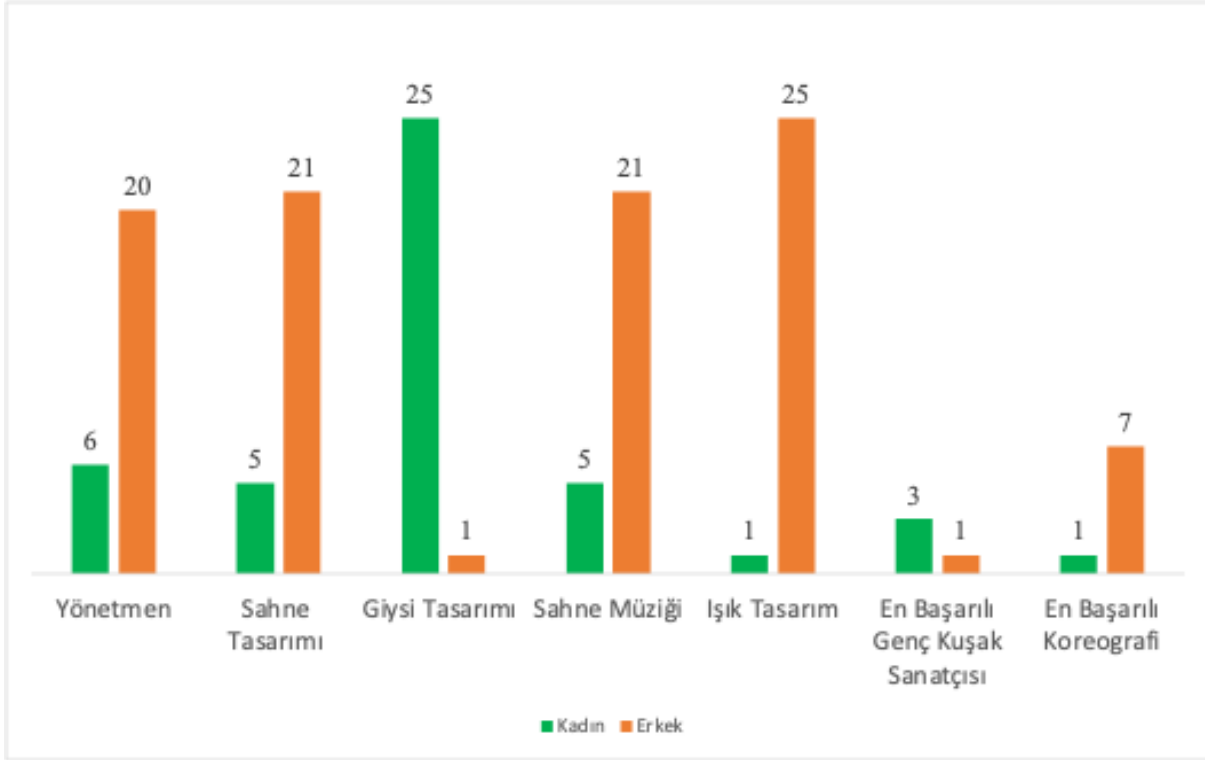

Kaynak: <https://www.afife.org/kazananlar-ve-adaylar/2023/> web sitesinden derlenmiştir.

Bu durum, sahne müziği, ışık tasarım gibi belirli alanlarda kadınların erkeklere kıyasla çok daha az temsil edildiğini ve bu alanlara erişimlerinin sınırlı olduğunu göstermektedir. Aynı durum erkekler açısından giysi tasarımı alanı için söylenebilir. Görünüşe göre, bu alanlarda bir cinsiyet asimetrisi oluşmuş durumdadır. Adaylarda durum böyleyken kazananlarda durum, farkı erkeklerden yana açmakta:

³⁰ En Başarılı Genç Kuşak Sanatçısı ödülü 2015 yılından itibaren verilmeye başlanmıştır. En Başarılı Koreografi ödülü 2019 yılından itibaren verilmeye başlanmıştır.

Grafik 12: Afife Jale Tiyatro Ödül kazananlarının cinsiyete ve ödül türüne göre dağılımı (1997-2024)³¹

Kaynak: <https://www.afife.org/kazananlar-ve-adaylar/2023/> web sitesinden derlenmiştir.

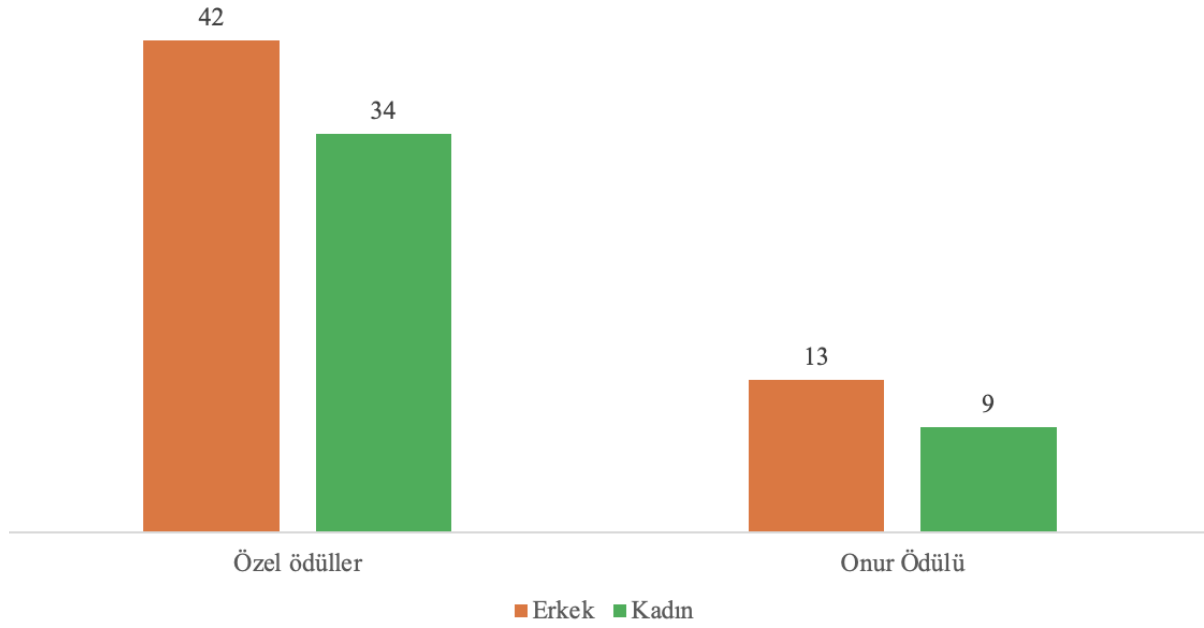
Yönetmen kategorisindeki verilere göre, kadınlar, adayların sadece %17,35'ini oluştururken, ödül kazananların %24'ünü; erkekler ise adayların %82,65'ini oluştururken, ödül kazananların %76'sını oluşturuyorlar. Bu, yönetmenliğin erkek egemen bir alan olarak algılandığını ve kadınların bu alanda "dışlanma" ya da "görünmezlik" yaşadığını düşündürmektedir. Tam tersi bir durum Giysi Tasarımı alanında seyretmektedir. 90 kadın adaya karşılık 8 erkek adayın gösterildiği kategoride yalnızca 1 erkek ödül almıştır; bu durum, giysi tasarımı gibi alanların "kadın işi" olarak algılandığına işaret etmektedir. Öte yandan, sahne tasarımı alanında 26 kadın adaya karşılık 72 erkek aday gösterilmiş olması "yaratıcı" alanların genelinde erkeklerin kadınlardan daha fazla temsil edildiğini göstermektedir. Ayrıca sahne müziği ve ışık tasarım gibi teknik alanlarda kadın temsiliyeti yok denecek kadar azdır.

Sadri Alışık Tiyatro & Sinema Oyuncu Ödülleri

Sadri Alışık Tiyatro Ödülleri seçici kurulunda 9 kadın ve 3 erkek üye bulunurken sinema ödülleri seçici kurulunda 3 kadın ve 5 erkek üye bulunmaktadır. Ödül cinsiyet dağılımında ise sinema ve tiyatro alanlarında ciddi bir farklılık bulunmaktadır. Sinema özel ödülleri ve onur ödülü kategorilerinde erkekler öndedir:

³¹ En Başarılı Genç Kuşak Sanatçısı ödülü 2015 yılından itibaren verilmeye başlanmıştır. En Başarılı Koreografi ödülü 2019 yılından itibaren verilmeye başlanmıştır.

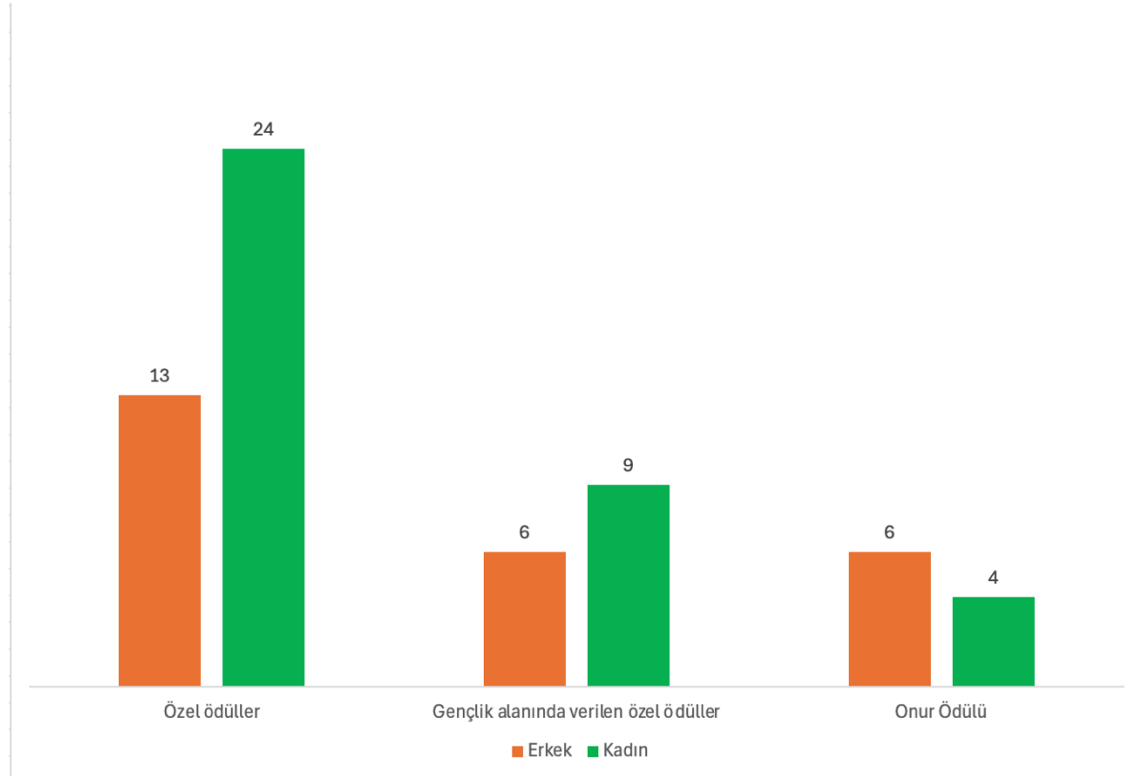
Grafik 13: Cinsiyete göre Sadri Alışık Sinema Ödülleri’nin dağılımı (2008-2024)

Kaynak: Sadri Alışık Ödülleri (<https://www.sadrialisikodulleri.com/>).

Tiyatroda ise kadın yoğunluğu dikkat çekmektedir. Bu veriler, doğrudan olmasa da jüri cinsiyet dağılımı ile ödül dağılımı arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermektedir:

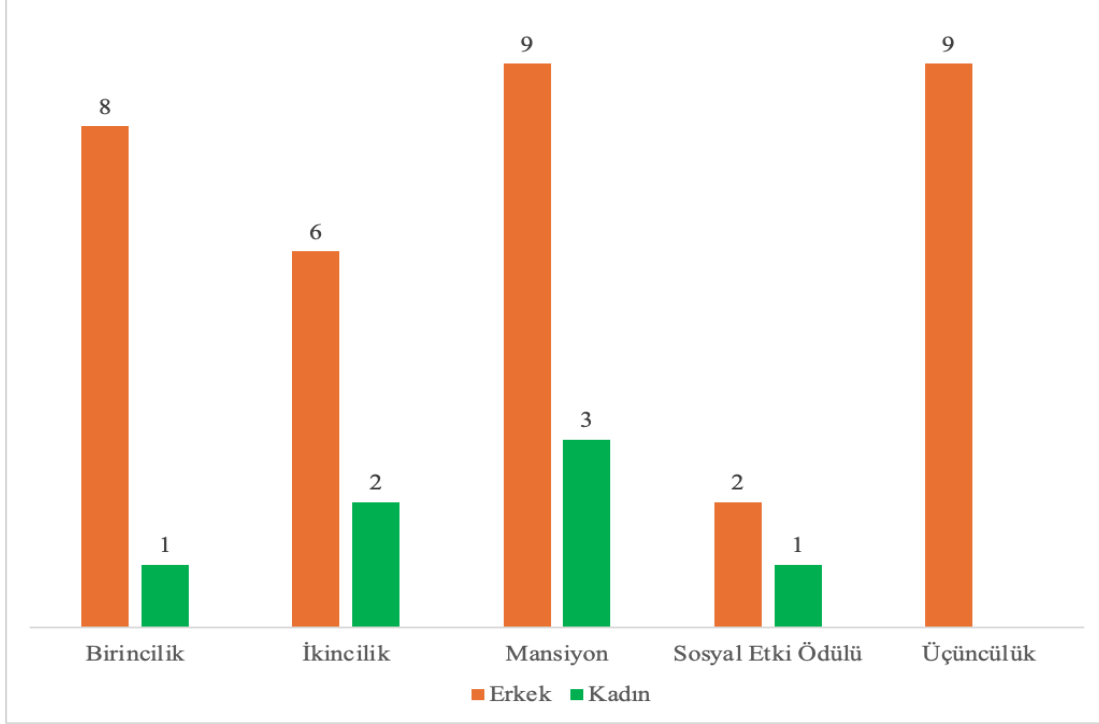
Grafik 14: Cinsiyete göre Sadri Alışık Tiyatro Ödülleri’nin dağılımı (2008-2024)

Kaynak: Sadri Alışık Ödülleri (<https://www.sadrialisikodulleri.com/>).

Son olarak, Sabancı Vakfı’nın düzenlediği “Kısa Film Uzun Etki” Kısa Film Yarışması sonuçlarına baktığımızda, birincilik, ikincilik, üçüncülük, mansiyon, sosyal etki alanlarının tümündeki erkek hakimiyeti çok çarpıcıdır:

Grafik 15: Sabancı Vakfının "Kısa Film Uzun Etki" yarışması ödüllerinin cinsiyete göre dağılımı (2016-2023)

Kaynak: <https://www.sabancivakfi.org/tr/kultur-sanat/kisa-film-yarismasi>

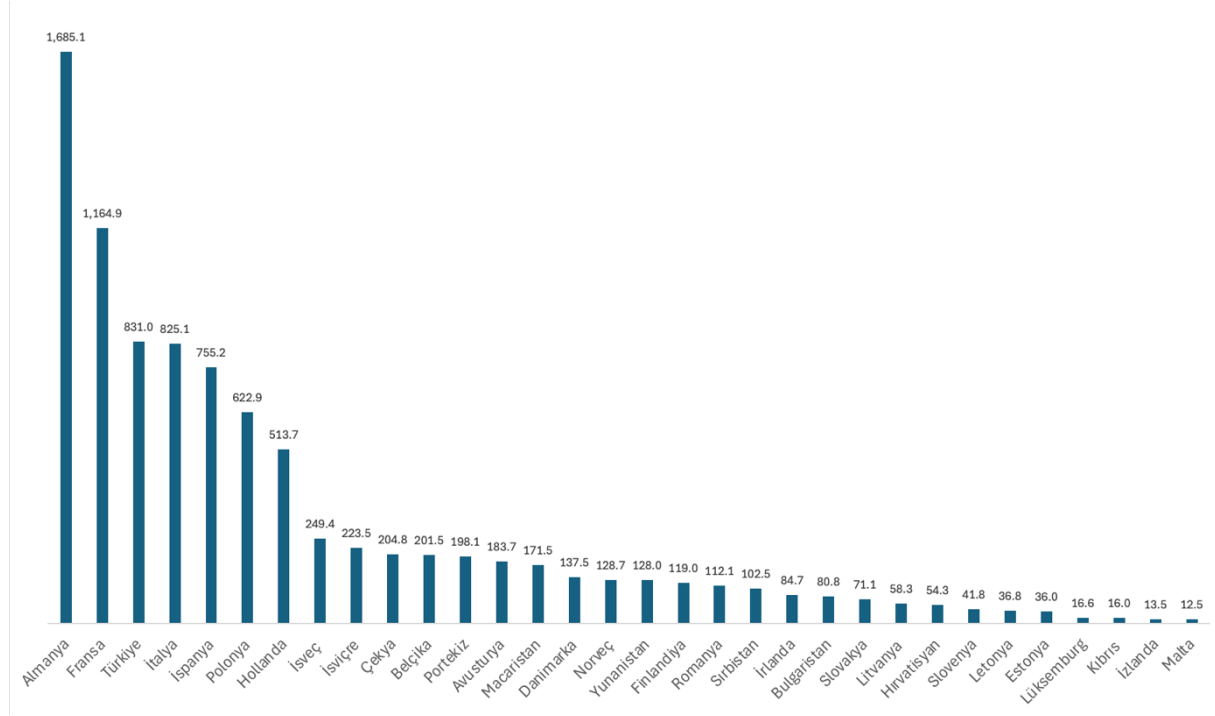
Bütün bu verilere göre, kadınlar sanatsal hayata izleyici/seyirci olarak dahi az katılabiliyorken yaratıcı ve üretici faaliyet süreçlerine tam ve eşit bir biçimde katılamamakta, görünürlük ve özyaratılarının ödüllendirilmesi aşamalarında da ya oldukça zayıf ya da toplumsal cinsiyetlendirilmiş rollerde temsil edilmektedir.

4. Sanat Yönetimi ve Çalışma Hayatı

Kadınların sanatsal hayata katılımında karşılaştıkları izleyici/yaratıcı yanılsaması yönetim ve çalışma hayatında da yaşanmaktadır. Kültürel istihdam açısından bakıldığında kısmen de olsa görünür olan kadınlar konu karar alma, liderlik ve yönetim pozisyonlarına geldiğinde sanat alanında da cam tavanlarla karşılaşmakta.

EUROSTAT’a göre Türkiye kültürel istihdam bakımından Avrupa’da üçüncü sırada görünmektedir:

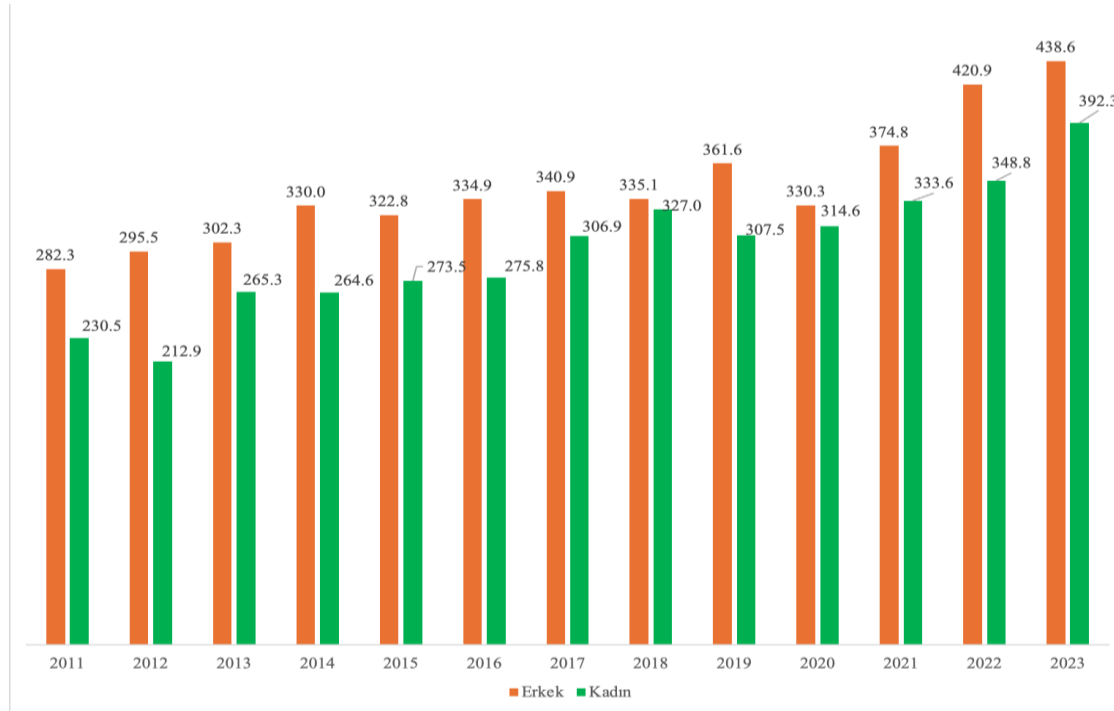
Grafik 16: Bin kişi bazında ülkelere göre ortalama kültürel istihdam (2023)

Kaynak: EUROSTAT

Kültürel istihdamın cinsiyete göre dağılımında erkekler kadınlardan daha fazla istihdam edilmektedir:

Grafik 17: Cinsiyete ve yıla göre Türkiye’de kültürel istihdam (Bin Kişi) (2011-2023)

Kaynak: EUROSTAT

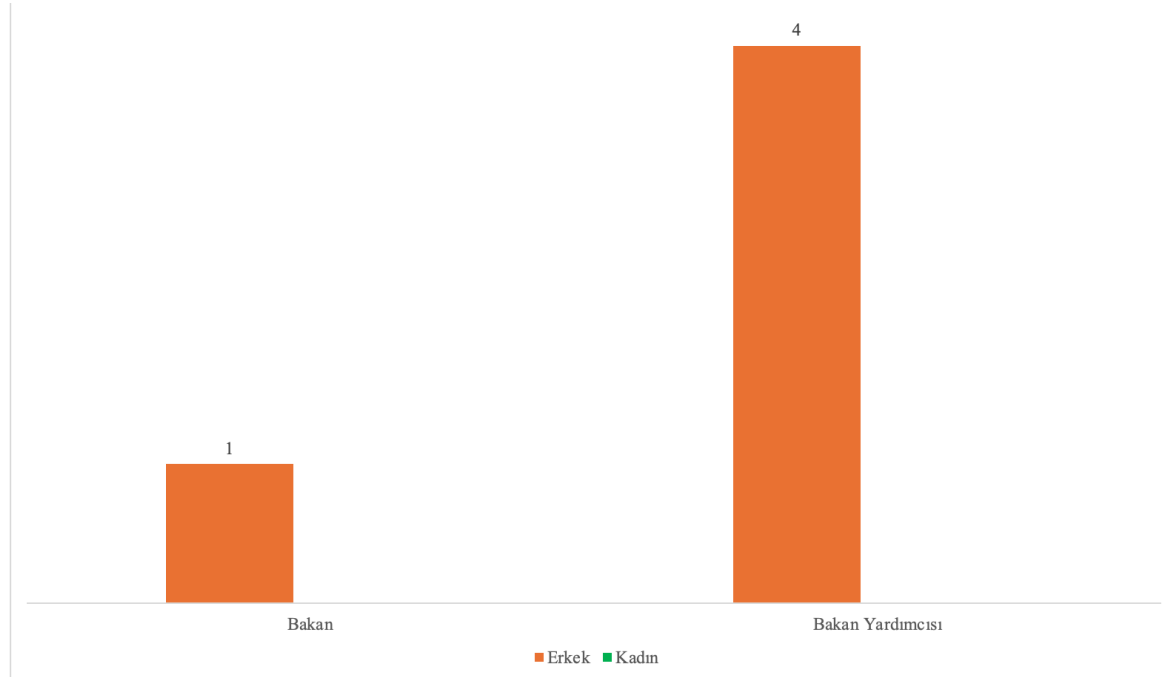
Grafik, Türkiye’de kültürel istihdamda kadınlar ve erkekler arasındaki farkın yıllar içinde azaldığını ve kapanma eğiliminde olduğunu gösteriyor. Bu durum, kültürel sektörlerde cinsiyet eşitliği açısından olumlu bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Ancak farkın hâlâ var olduğunu unutmamak gerekir.

Kamu kültür ve sanat kurumlarının yönetim kadroları ve karar alma mekanizmalarında kadınların yer alma durumuna baktığımızda tablonun pek de iç açıcı olmadığı görülmekte. Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Bakanlığa bağlı DOB ve DT başta olmak üzere çoğu genel müdürlükte erkek-hâkim bir yönetim kadrosu yer almaktadır.

KTB ile başlarsak, her ne kadar güncel T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı web sitesinde 2018 yılında kurulduğu yazıyorsa da ilk kültür bakanlığı 1971 yılında Nihat Erim Hükümeti zamanında Kültür İşleri olarak kurulmuştur (NTV, 12 Nisan 2024). Sonrasında defalarca Turizm ile birleştirilip ayrılrsa ve son 20 senedir Kültür ve Turizm Bakanlığı olarak varlığını sürdürmekte ise de 2018 yılı öncesi de vardır ve dikkate alınmalıdır. Bir ülkenin sanat ve kültüre bakışını basitçe ve kabaca hükümetler nezdinde tanınıp tanınmamasına, mütemadiyen başka bakanlıklarla birleştirilip ayrılmasına ve hangi bakanlıklarla birleştirildiğine bakarak dahi anlamak mümkün. Toplumsal cinsiyet eşitliğine bakışı ise 50 yıllık bir geçmişte 8 farklı parti hükümeti ve askeri yönetiminde 32 bakan değiştiren bir bakanlığa yalnızca 1 kadın bakan atanmış olmasından anlaşılmaktadır. Hayriye Ayşe Nermin Neftçi Türkiye’nin yalnızca ilk ve tek kadın Kültür Bakanı değil, genel olarak ilk kadın bakanıdır da aynı zamanda. Kültür Bakanı olarak 17 Kasım 1974 – 31 Mart 1975 tarihleri arasında görev yapan Neftçi, 4 aylık görev süresinden sonra yerini Adalet Partisi’nden Rıfki Danişman’a bırakmıştır.

Kültür ve Turizm Bakanlığı’nda mevcut bakan ve bakan yardımcıları da tamamen erkeklerden oluşmaktadır:

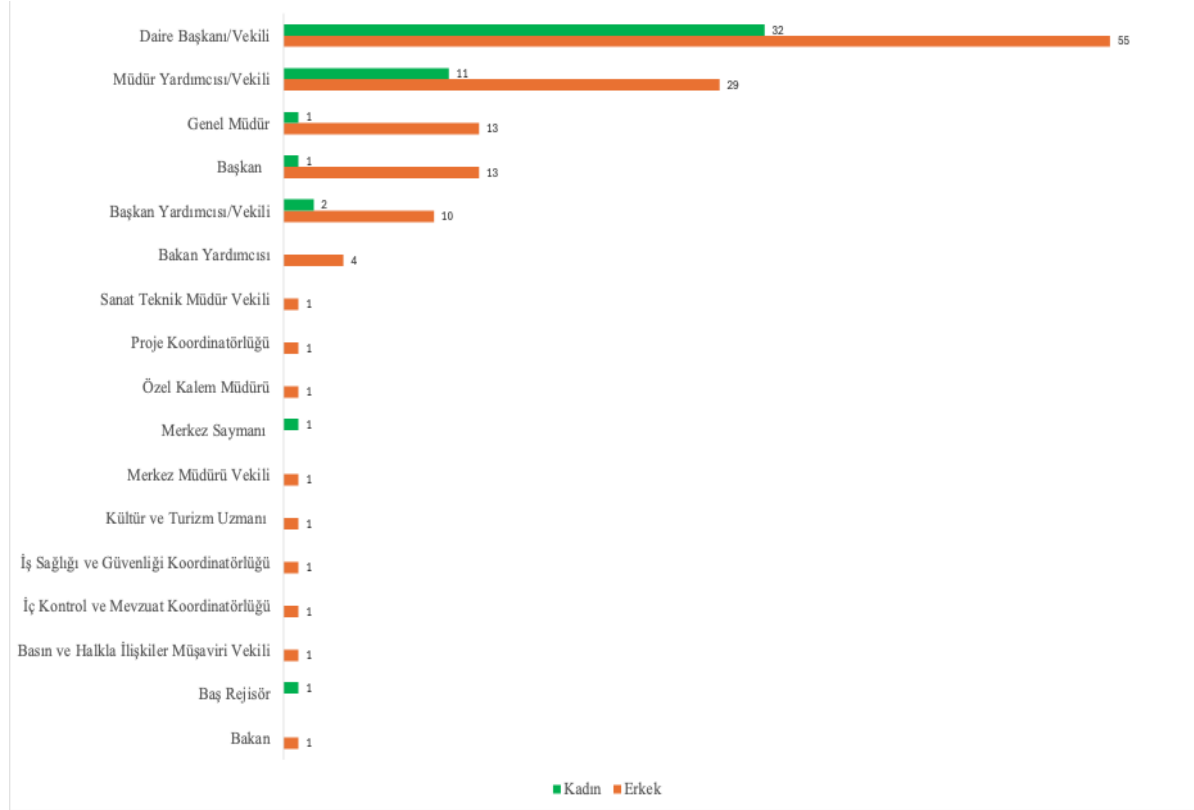
Grafik 18: Kültür ve Turizm Bakanlığı yöneticilerinin cinsiyete göre dağılımı (2024)

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı web sitesi

Bununla birlikte, KTB’nin genelinde yönetim ve karar alma kadrolarının erkeklerin hakimiyeti altında olması toplumsal cinsiyet eşitliği açısından durumun ciddiyetini açıkça ortaya koymaktadır:

Grafik 19: Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı kurumlarda çalışan yöneticilerin cinsiyete ve pozisyona göre dağılımı (2024)

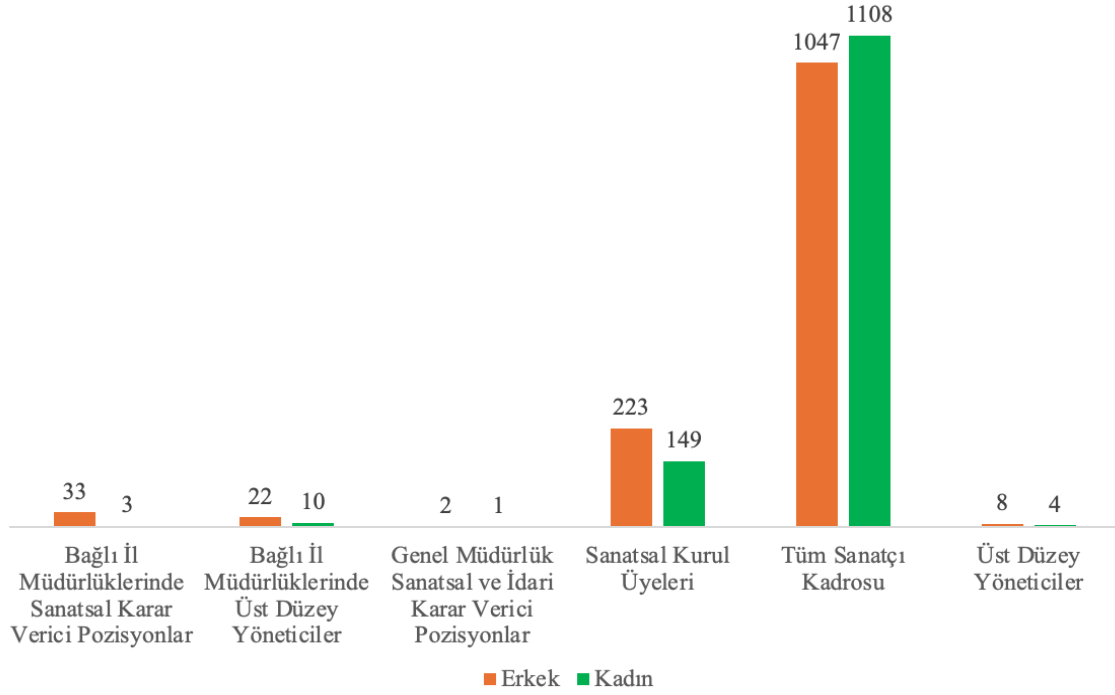

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı ve bağlı kurumların web sitelerinden derlenmiştir.

Grafikteki en çarpıcı nokta, yönetim kademelerinin neredeyse tamamında erkeklerin belirgin hâkimiyetinin, kadın temsiliyi yapısal biçimde sınırılıyor oluşudur. Üst yönetim kademelerine çıkıldıkça (Genel Müdür, Başkan, Başkan Yardımcısı/Vekili, Bakan Yardımcısı), kadın yönetici sayısının oransal olarak azaldığı görülüyor. Buna göre, KTB ve bağlı kurumlarında yönetim kademelerinde ciddi bir cinsiyet eşitsizliği olduğu açıkça görülmekte ve üst yönetim kademelerine çıkıldıkça kadın yönetici sayısının azalması, cam tavan etkisinin varlığına işaret etmekte.

Konumuz bağlamında DOB, DT, GSGM ve SGM’ye baktığımızda, durum benzer görünmektedir. DOB’den talep edilen veriye yapılan dönüşte 2014-2024 yıllarını kapsayan 10 yıllık dönemde DOB çalışanlarının cinsiyete ve pozisyona göre dağılımları aşağıdaki gibidir:

Grafik 20: DOB çalışanlarının cinsiyete göre dağılımı (2014-2024)

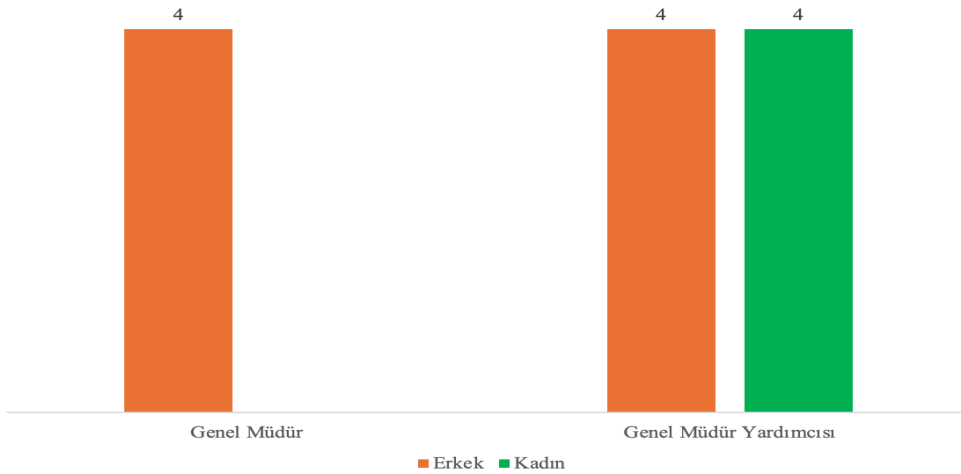

Kaynak: DOB Veri Talebi

Tüm sanatçı kadrosunda kadınların çoğunlukta olması, sanat icrası alanında kadınların güçlü bir şekilde temsil edildiğini göstermekle birlikte üst düzey yönetim ve karar verici pozisyonlarda erkeklerin çoğunlukta olması, DOB içinde cinsiyet eşitsizliğinin önemli bir göstergesi. Öte yandan, il müdürlüklerindeki pozisyonlarda kadın-erkek oranları, genel müdürlük ve üst yönetim kademelerine göre daha dengeli dağılmış görünmektedir.

Grafiği daha ayrıntılı yorumlayabilmek açısından bazı kategorileri tek tek değerlendirdiğimizde ise üst düzey yöneticilerin cinsiyet dağılımı aşağıdaki gibi belirtilmiştir:

Grafik 21: DOB üst düzey yöneticilerinin cinsiyete göre dağılımı (2014-2024)

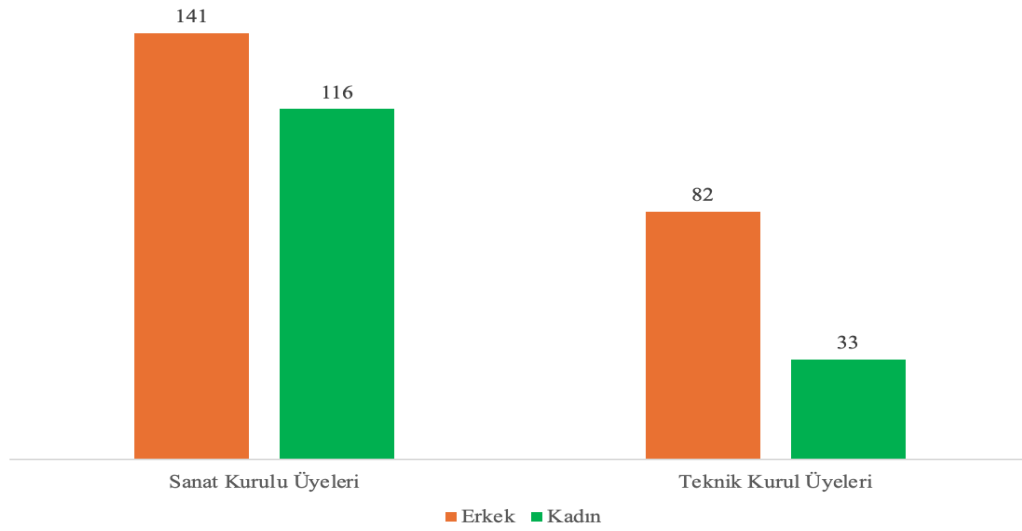

Kaynak: DOB Veri Talebi

DOB üst düzey yöneticilerinin cinsiyete göre dağılımını gösteren bu grafik, Genel Müdür Yardımcılığı seviyesinde kadın-erkek eşitliğinin sağlanmış olması açısından olumlu bir tablo çizmekle beraber en üst kademe olan Genel Müdür pozisyonunda on yıl boyunca hiç kadın yönetici olmaması ve tam erkek egemenliği olması, DOB’de cinsiyet eşitliğinin sağlanması için hâlâ kat edilmesi gereken önemli bir mesafe olduğunu gösteriyor.

Sanatsal kurul üyelerinin cinsiyet dağılımı ise şu şekildedir:

Grafik 22: DOB’deki sanatsal kurul üyelerinin cinsiyete göre dağılımı (2014-2024)

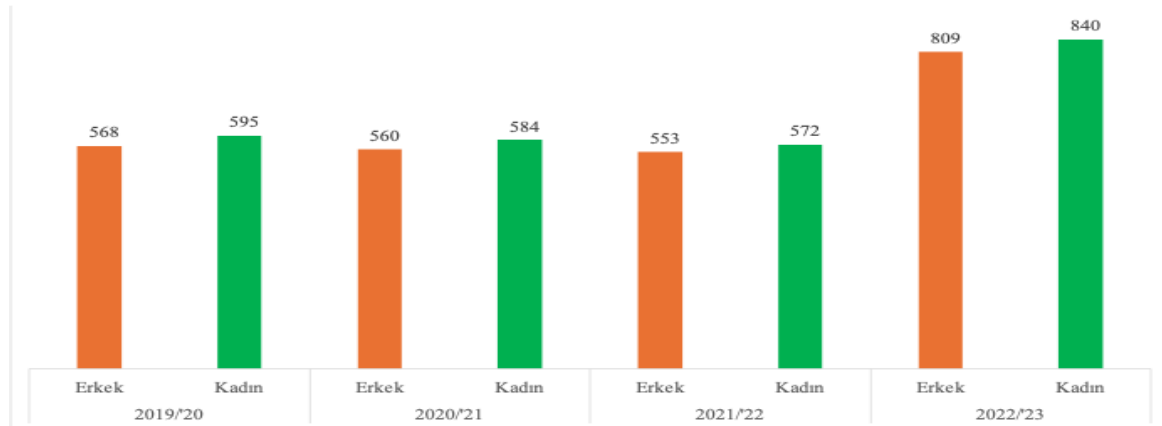

Kaynak: DOB Veri Talebi

Grafik, DOB’nin Sanat ve Teknik Kurullarında erkeklerin sayıca üstün olduğunu ve cinsiyet eşitsizliğinin varlığını gösteriyor. Teknik Kurul’da eşitsizlik daha belirgin iken Sanat Kurulu’nda kadın ve erkek üye sayıları birbirine daha yakın olsa da yine de erkeklerin çoğunlukta olduğu görülüyor.

DOB’nin tüm sanatçı kadrosu verilerini TÜİK Sinema ve Gösteri İstatistikleri verisi ile okuduğumuzda, sanatçı kadrolarının da kendi içinde hiyerarşik bir yapılanmaya sahip olduğunu ve kadınların yine sanatçı pozisyonuna sıkıştırılıp uygulatıcı uzman, uzman ve misafir sanatçı rollerinden geride tutulduğunu görüyoruz:

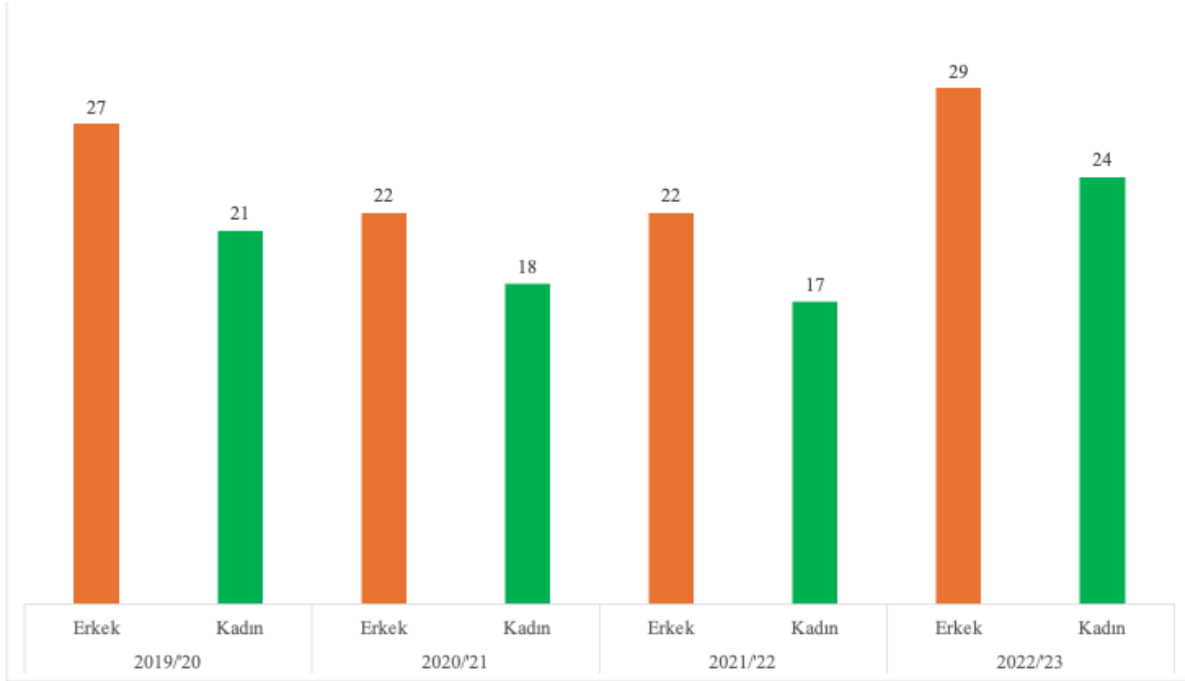
Grafik 23: Sezon ve cinsiyete göre opera ve bale sanatçıları (2019-2023)

Kaynak: TÜİK, Sinema ve Gösteri Sanatları İstatistikleri, 2023

Opera ve Bale Sanatçıları kategorisinde son 5 sezondur sayıları erkeklere kıyasla daha yüksek olan kadınlar, uygulatıcı uzman kategorisine gelindiğinde geriye düşmekte:

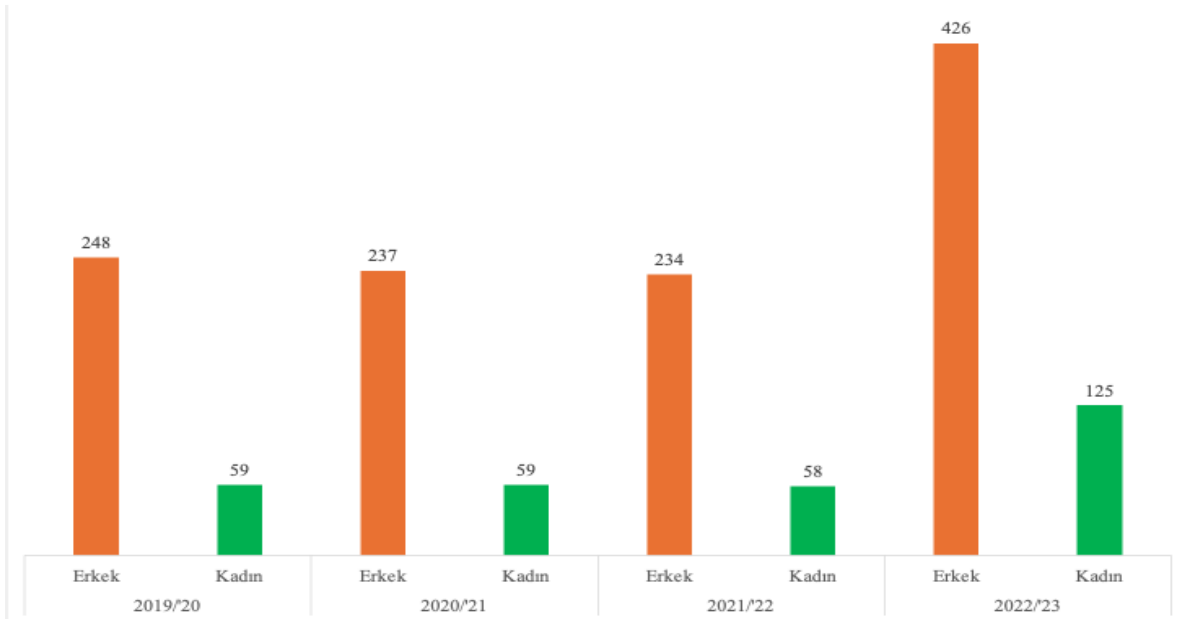
Grafik 24: Sezon ve cinsiyete göre opera ve bale uygulatıcı uzmanları (2019-2023)

Kaynak: TÜİK, Sinema ve Gösteri Sanatları İstatistikleri, 2023

Opera ve bale uygulayıcı uzmanları arasında erkeklerin sayıca üstün olduğu ve yıllara göre dalgalanmalar yaşansa da cinsiyet eşitsizliğinin devam ettiği açıktır. Aynı durum, uzmanlar kategorisi için daha da endişe verici bir haldedir:

Grafik 25: Sezon ve cinsiyete göre opera ve bale uzmanları (2019-2023)

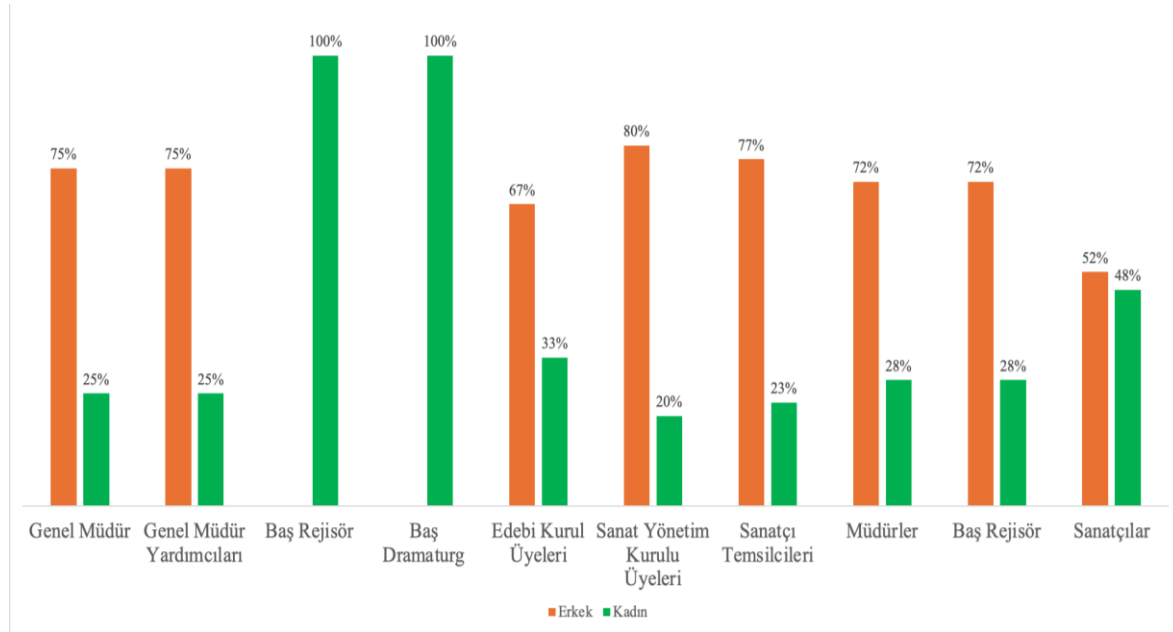

Kaynak: TÜİK, Sinema ve Gösteri Sanatları İstatistikleri, 2023

Grafikteki veriler, opera ve bale uzmanları arasında ciddi bir cinsiyet eşitsizliği olduğunu ve erkeklerin ciddi bir çoğunluğa sahip olduğunu açıkça ortaya koyuyor. 2022/23 sezonunda erkek uzman sayısındaki ani ve büyük artış, cinsiyet eşitliği açısından endişe verici bir gelişmedir. Kadın uzman sayısındaki artış olumlu olsa da erkeklerle aradaki büyük farkı kapatmak için yeterli değildir.

DT’ye gelince, veri talebine iletilen veriler aşağıdaki grafiğe dönüştürülmüştür:

Grafik 26: Devlet Tiyatroları çalışanlarının kadro tipi ve cinsiyete göre dağılımı (Kuruluş-2023)

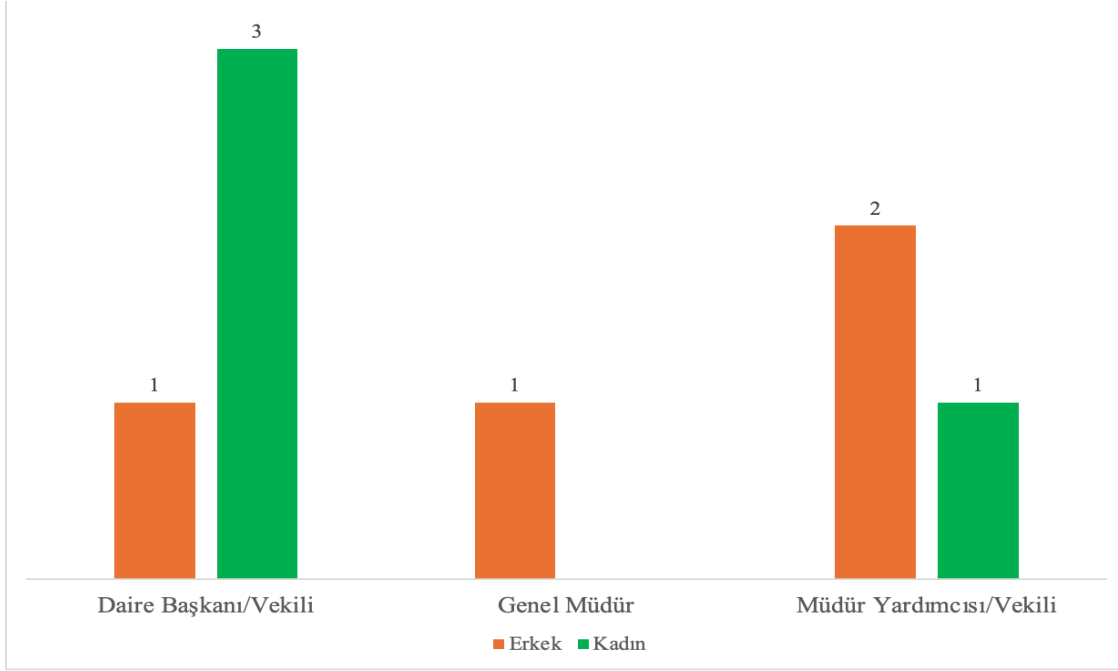

Kaynak: DT Veri Talebi

İletilen verilere göre, kuruluştan 2023 yılına dek, Genel Müdür, Genel Müdür Yardımcıları, Sanat Yönetim Kurulu Üyeleri, Sanatçı Temsilcileri ve Müdürler gibi yönetim kadrolarında erkeklerin çoğunlukta olması, Devlet Tiyatroları'nda üst yönetimde erkek egemen bir yapı olduğunu gösteriyor. Baş Rejisör, Baş Dramaturg ve Edebi Kurul Üyeleri gibi sanatsal ve edebi yönü güçlü kadrolarda kadınların çoğunlukta veya tek yetkili olması, kadınların bu alanlarda daha fazla varlık gösterdiğine işaret ediyor. Sanatçılar kadrosunda kadın ve erkek oranlarının birbirine yakın olması olumlu bir durum olmakla birlikte grafiğin geneline bakıldığında, Devlet Tiyatroları'nda hem cinsiyet eşitsizliği hem de cinsiyet asimetrisi olduğu görülüyor. Yönetim kadrolarında erkek egemenliği sürerken sanatsal kadrolarda kadınlar daha fazla yer alıyor.

GSGM’de yöneticilerin cinsiyet dağılımı aşağıdaki gibidir:

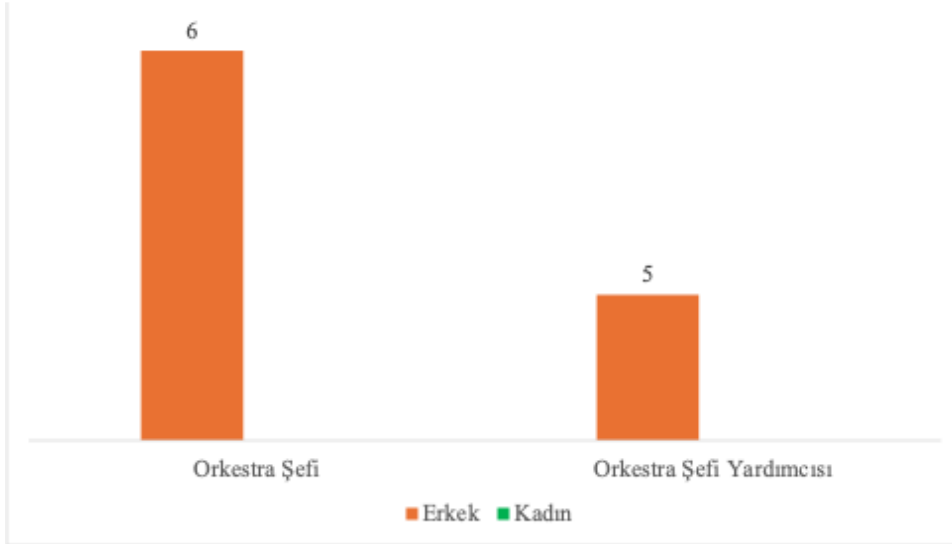
Grafik 27: Kültür ve Turizm Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü yöneticilerinin cinsiyete göre dağılımı (2024)

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı ve GSGM web sitelerinden derlenmiştir.

Görece dengeli bir dağılım izleyen GSGM’ye bağlı orkestralarda ise şeflerin ve şef yardımcılarının cinsiyete göre dağılımı endişe vericidir:

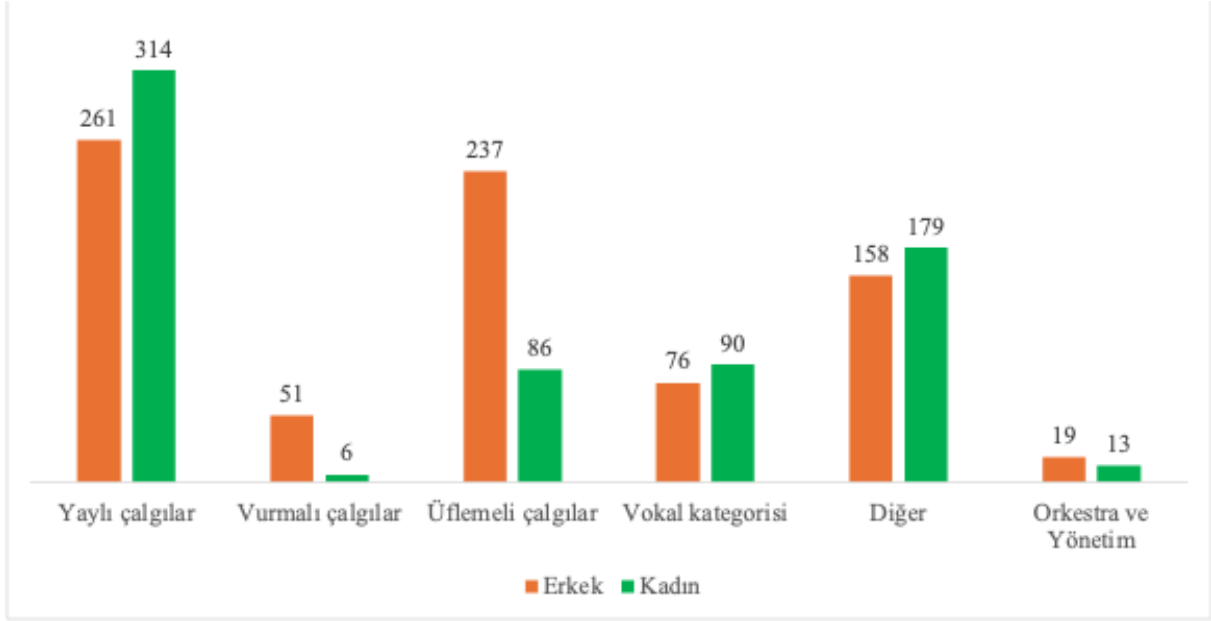
Grafik 28: Orkestra şefi ve orkestra şefi yardımcılarının cinsiyete göre dağılımı (2021-2023)

Kaynak: TÜİK, Sinema ve Gösteri Sanatları İstatistikleri, 2023

Kadro durumu ve cinsiyete göre orkestra sanatçıları dağılımı ise müzik aletlerinin cinsiyetlendirildiğine işaret etmektedir:

Grafik 29: Kadro durumu ve cinsiyete göre orkestra sanatçıları (2019-2022)

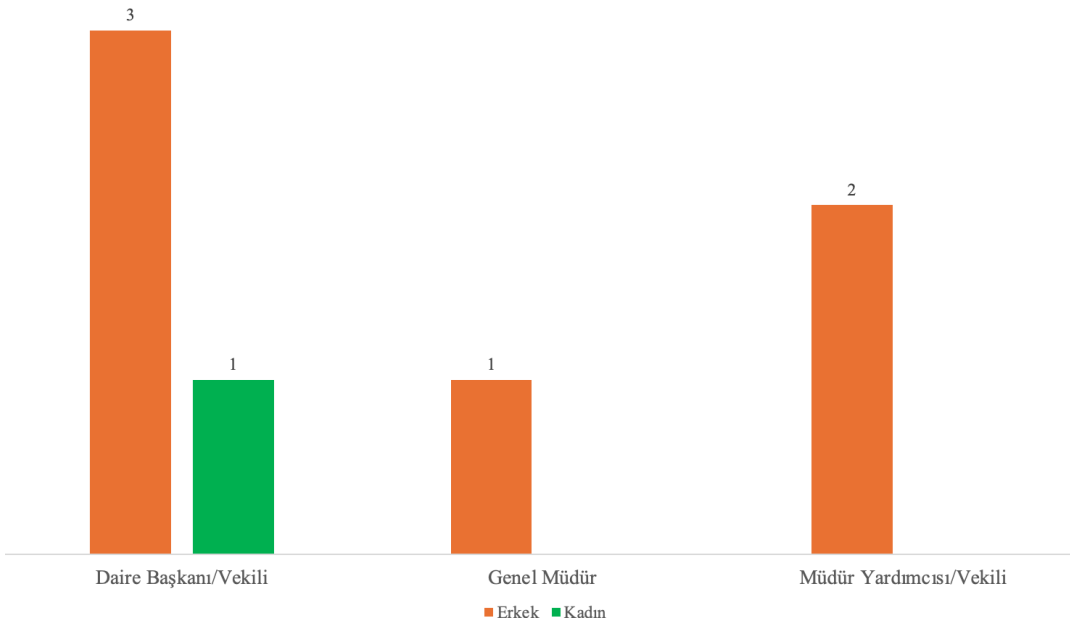

Kaynak: TÜİK, Sinema ve Gösteri Sanatları İstatistikleri, 2022

Buna göre, yaylı çalgılarda kadınlar, vurmalı ve üflemeli çalgılarda erkekler çoğunluktadır.

SGM’de ise durum hem web sitesinde bilgi bulabilme hem resmi yollarla iletilen veri taleplerine dönüş yapmama açısından düşünüldüğünde can sıkıcıdır. KTB web sitesinden derlenebilen verilere göre yönetici cinsiyet dağılımı da iç açıcı değildir:

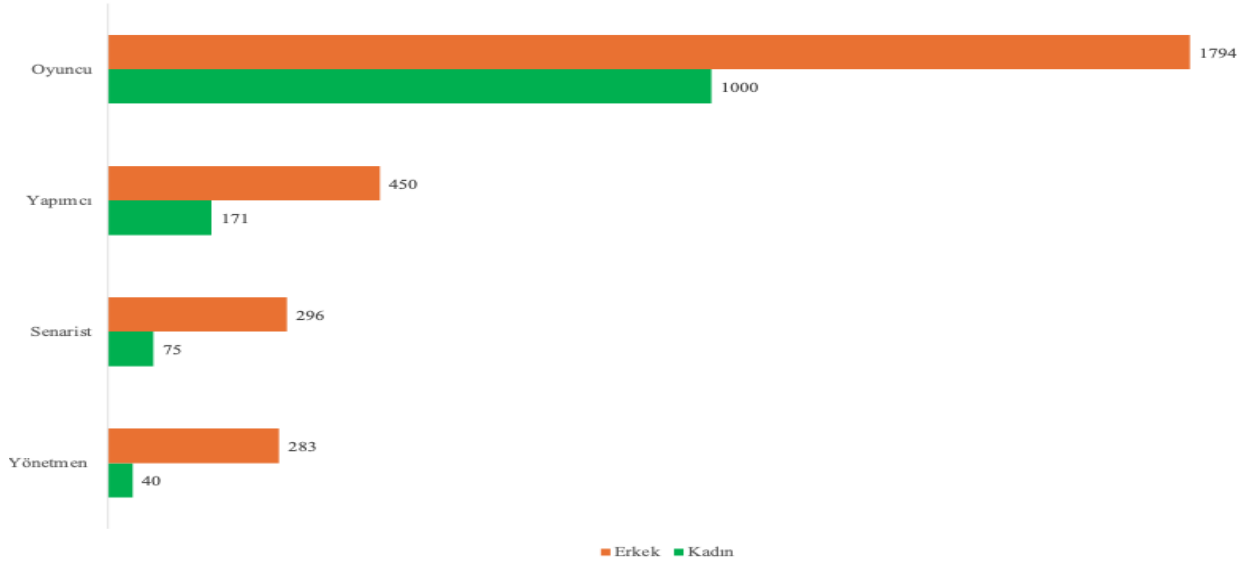
Grafik 30: Kültür ve Turizm Bakanlığı Sinema Genel Müdürlüğü yöneticilerinin cinsiyete göre dağılımı (2024)

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı

Yönetici kademesindeki erkek yoğunluğu çok çarpıcıdır. Buna ek olarak, IMDB’den elde edilen verilere göre de yönetmen, senarist, yapımcı, oyuncu kategorilerinde ciddi bir niceliksel erkek üstünlüğü söz konusudur:

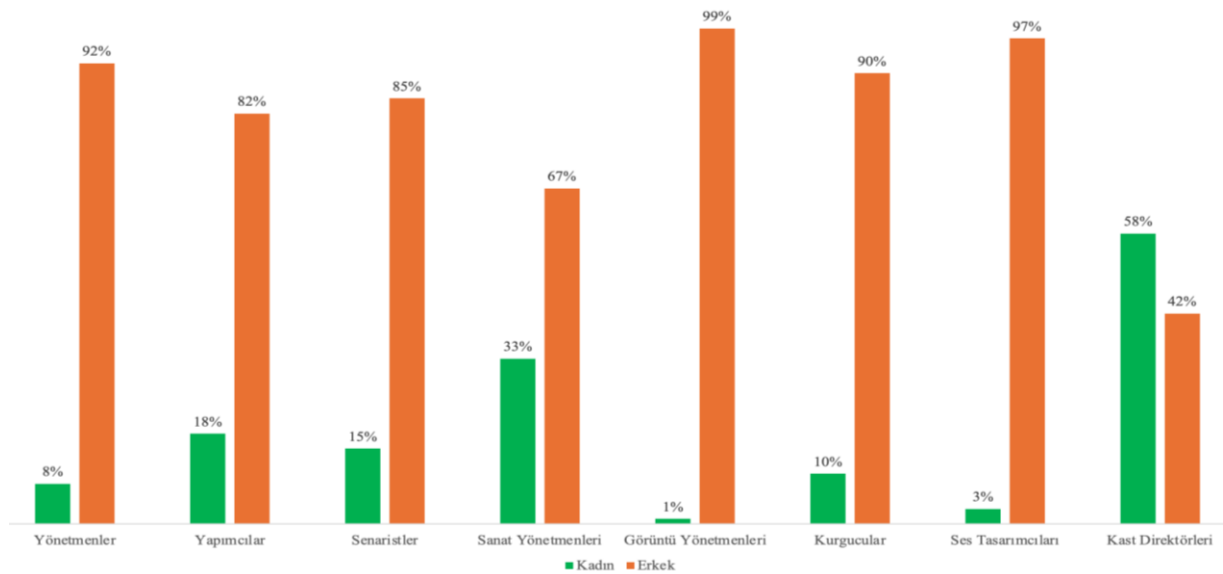
Grafik 31: Cinsiyete göre Türkiye yapımı filmlerin yönetmen, senarist, yapımcı ve oyuncu dağılımı (2024)

Kaynak: IMDB’den derlenmiştir.

Kadir Has Üniversitesi Türkiye Ekranlarında ve Kamera Arkasında Kadın: Temsilin ve İş Gücünün Güncel Görüntüsü Raporu (2017-2021) da bu verileri desteklemektedir:

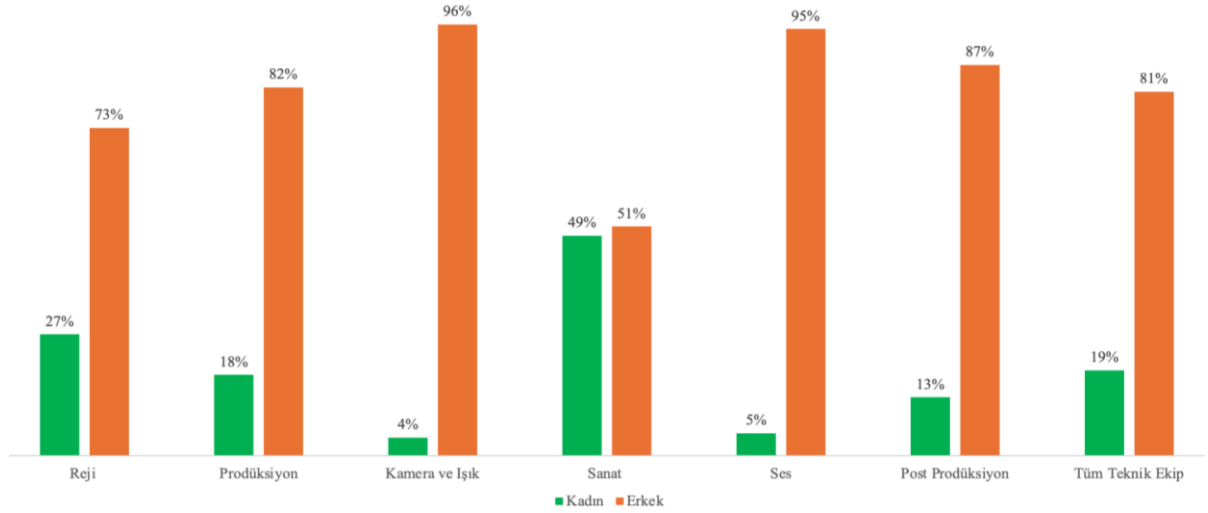
Grafik 32: Dizi ve filmlerde yönetici/yaratıcı pozisyonundaki çalışanların cinsiyete göre dağılımı

Kaynak: Kadir Has Üniversitesi Türkiye Ekranlarında ve Kamera Arkasında Kadın: Temsilin ve İş Gücünün Güncel Görüntüsü Raporu (2017-2021)

2017-2021 yılları arasını kapsayan rapora göre, kadınlar yalnızca kast direktörleri kategorisinde erkeklerden daha fazla temsil edilmekte ve özellikle görüntü yönetmenliği kategorisinde %1 ile neredeyse hiç temsil edilmemektedir. Bu resim, film ekiplerinde de değişmemektedir:

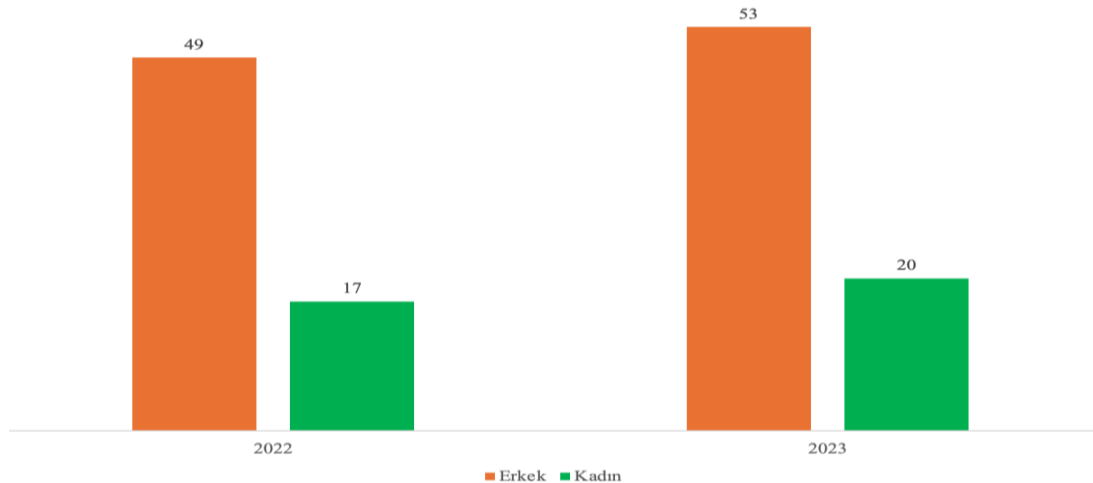
Grafik 33: Film ekiplerinin cinsiyete göre dağılımı

Kaynak: Kadir Has Üniversitesi Türkiye Ekranlarında ve Kamera Arkasında Kadın: Temsilin ve İş Gücünün Güncel Görüntüsü Raporu (2017-2021)

Öte yandan, kültürel istihdamda yaratıcı pozisyonlarda cinsiyetler arası fark da derinliğini korumakta:

Grafik 34: Yaratıcı sanatçılar ve sahne sanatçılarının cinsiyete ve yıla göre bin kişi bazında dağılımı (2022-2023)

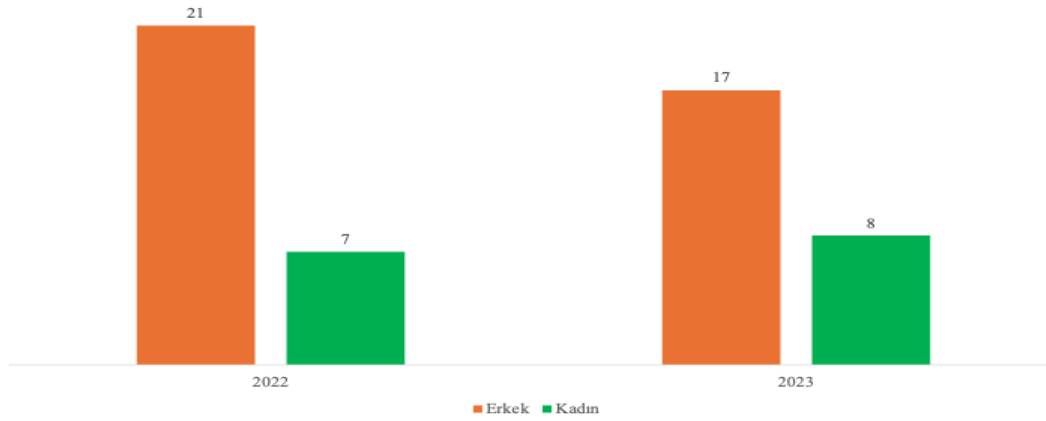
Kaynak: TÜİK, Kültür Ekonomisi ve Kültürel İstihdam İstatistikleri, 2023

Yaratıcı sanatlar ve sahne sanatları alanında erkek egemen bir yapı söz konusu. Erkek sanatçıların sayısı, kadın sanatçılardan her iki yılda da çok daha fazla. Kadın sanatçı

sayısındaki artış oranı (%17,65), erkek sanatçı sayısındaki artış oranından (%8.16) daha yüksek. Bu durum, sektördeki cinsiyet dengesizliğinin azalma eğiliminde olabileceğine dair olumlu bir sinyal olarak yorumlanabileceksede kadın sanatçı sayısındaki hızlı artışa rağmen, aradaki farkın kapanmadığı, hatta az da olsa arttığı gözlemlenmekte. Bu da yaratıcı sanatlar ve sahne sanatları alanında cinsiyet eşitsizliğinin sürdüğünü göstermektedir.

Benzer bir durum, sinema alanı için de söz konusu. Her iki yılda da bu sektördeki istihdamda erkeklerin sayısı kadınlardan önemli ölçüde daha fazla:

Grafik 35: Sinema filmi, video ve televizyon programları yapımcılığı alanında yıllara ve cinsiyete göre kültürel istihdam (2022-2023) (bin kişi)

Kaynak: TÜİK, Kültür Ekonomisi ve Kültürel İstihdam İstatistikleri, 2023

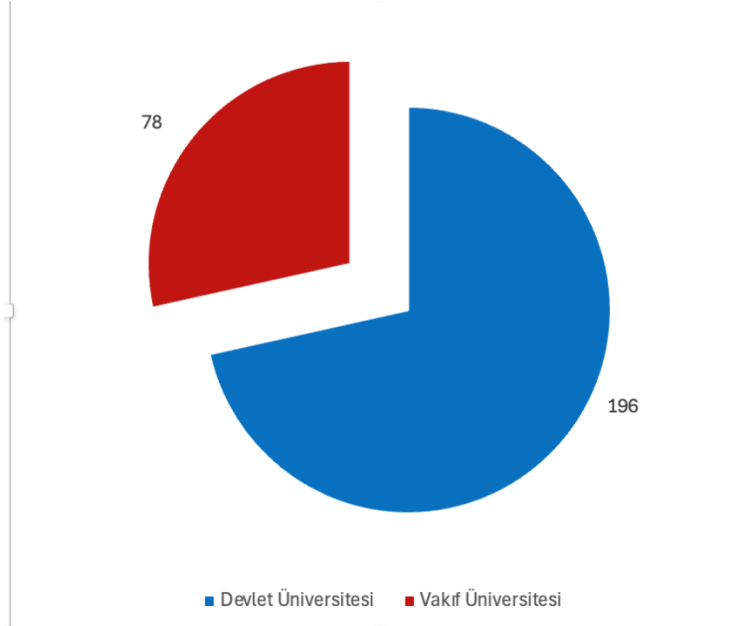
Bu grafik, sinema filmi, video ve televizyon programları yapımcılığı alanında cinsiyetler arası istihdam eşitsizliğini gözler önüne sererken, bu eşitsizliğin azalma eğiliminde olduğuna dair ipuçları da vermekte. Kadın istihdamındaki artış ve erkek istihdamındaki azalış, sektördeki cinsiyet dengesinin zamanla daha eşit bir hale gelebileceğine dair umut verici bir işaret olsa da bu değişimin nedenlerini daha detaylı incelemek gerekir.

Bütün veriler birlikte değerlendirildiğinde, sanatta yönetim ve istihdam alanında kadınların en alt kademelerde yoğunlaştığı, buna karşılık karar alma mekanizmaları, yönetim ve liderlik kadrolarında belirgin bir şekilde eksik temsil edildikleri görülmektedir. Bu bağlamda toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin derinleştiği açıkça ifade edilmelidir.

5. Sanat Eğitimi ve Araştırmaları

Sahne sanatları ve sinema alanında eğitim veren bölümlerin üniversitelerin türüne göre dağılımı aşağıdaki gibidir. Buna göre 104 üniversitede 274 bölüm bulunmaktadır. Bu bölümler ağırlıklı olarak devlet üniversitelerinde olup yarısından azı vakıf üniversitelerindedir:

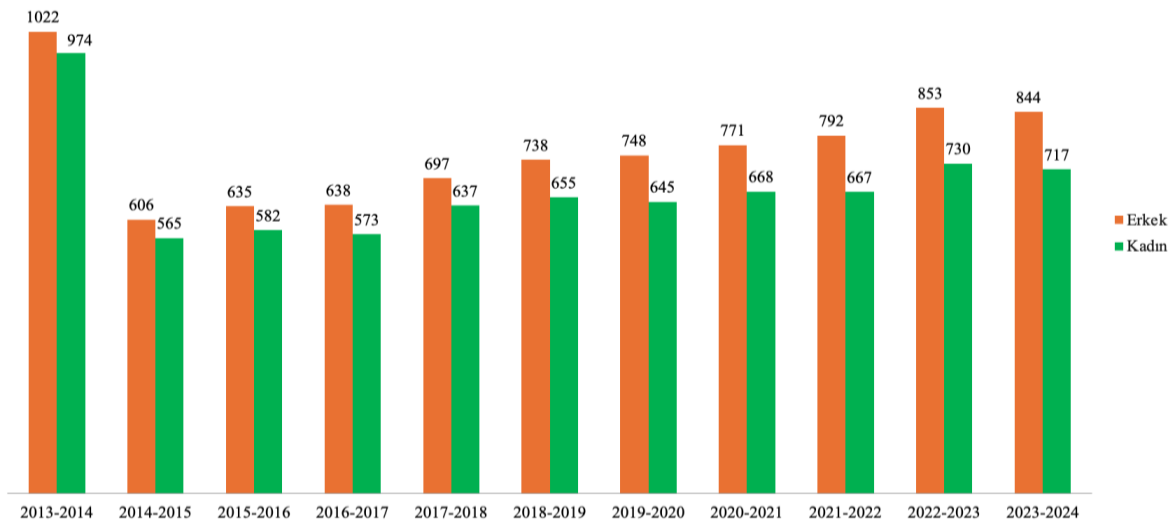
Grafik 36: Sahne sanatları ve/veya sinema bölümlerinin olduğu üniversitelerin türüne göre dağılımı (2025)

Kaynak: Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi (istatistik.yok.gov.tr)

Sanat eğitimi kategorisinde de katılım ve yönetimdeki durumla benzer bir tablo mevcuttur. Konservatuvarlarda çalışan fakülte üyelerinin cinsiyet dağılımında, erkekler her öğretim yılında sayısal üstünlüğü ellerinde bulundurmakta:

Grafik 37: Türkiye'deki konservatuvarlarda çalışan fakülte üyelerinin cinsiyet ve yıla göre dağılımı (2013-2024)

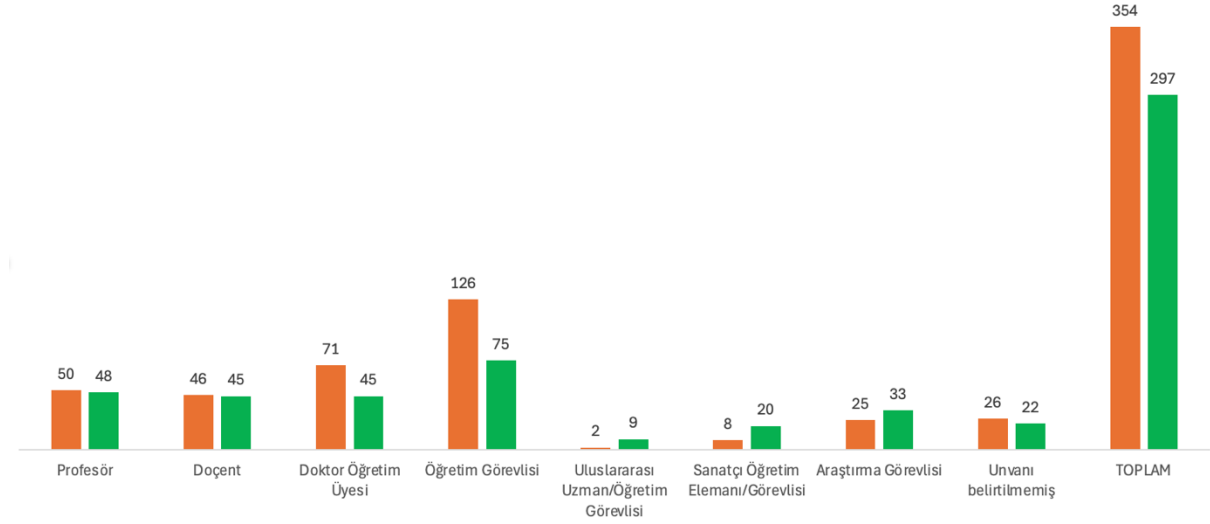

Kaynak: Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi (istatistik.yok.gov.tr)

Bununla birlikte, sahne sanatları alanında ulaşılabilen verilere göre, Türkiye'deki sahne sanatları alanında akademisyen kadrolarında genel olarak bir erkek egemenliği olduğunu,

özellikle akademik kariyerin orta kademelerinde bu eşitsizliğin daha belirginleştiğini söylemek mümkün:

Grafik 38: Üniversitelerin Sahne Sanatları ile ilgili bölümlerindeki akademisyenlerin unvana ve cinsiyete göre dağılımı (2025)³²

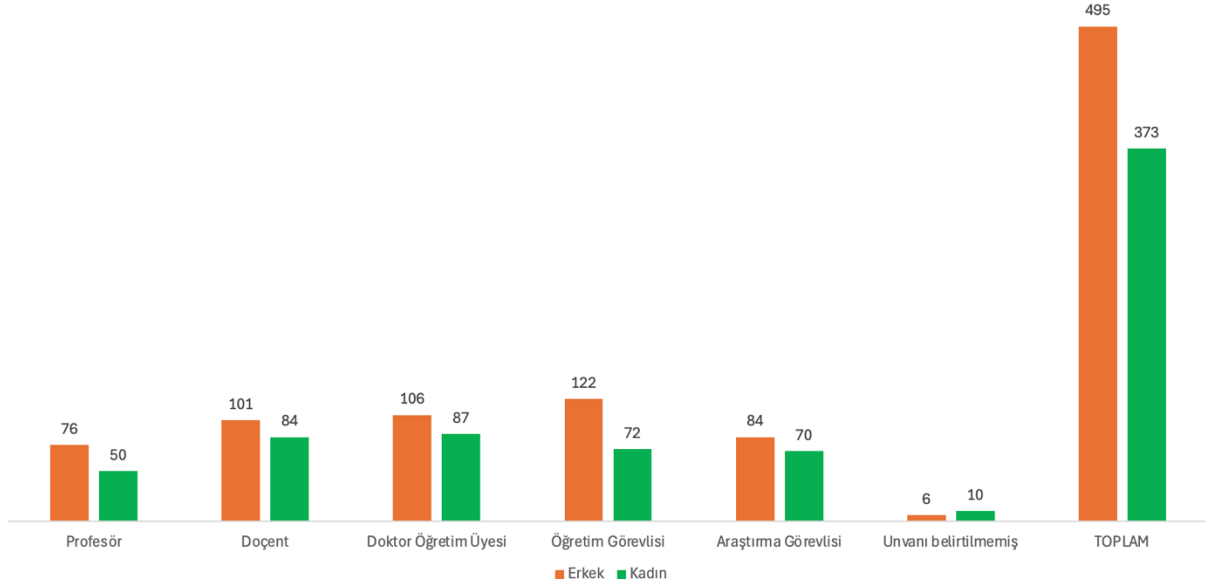
Kaynak: İlgili üniversitelerin web siteleri

Üst kademelerdeki nispeten denge umut verici olsa da orta kadrolardaki eşitsizliğin giderilmesi ve tüm akademik kademelerde cinsiyet eşitliğinin sağlanması için daha fazla çaba gösterilmesi gerekmektedir. Ayrıca, ulaşılamayan bölümlerin verilerinin de incelenmesi, genel tablonun daha net anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Sinema bölümlerinde ise bu durumun tamamen erkekler lehine dönüştüğü görünmektedir. Buna göre, kademe kademe hafif farklar oluşmakla birlikte toplamda fark anlamlı bir şekilde açılıyor:

³² 274 bölümün 114’ü Sahne Sanatları ve ilgili bölümlerinden oluşmakta olup 114 bölümün 61’inin kadrosuna ulaşılabilmektedir. Dolayısıyla, bu grafik 61 bölüm kadrosuna göre oluşturulmuştur. Veri Nisan 2025 tarihinde derlenmiştir.

Grafik 39: Üniversitelerin Sinema ile ilgili bölümlerindeki akademisyenlerin unvana ve cinsiyete göre dağılımı (2025)³³

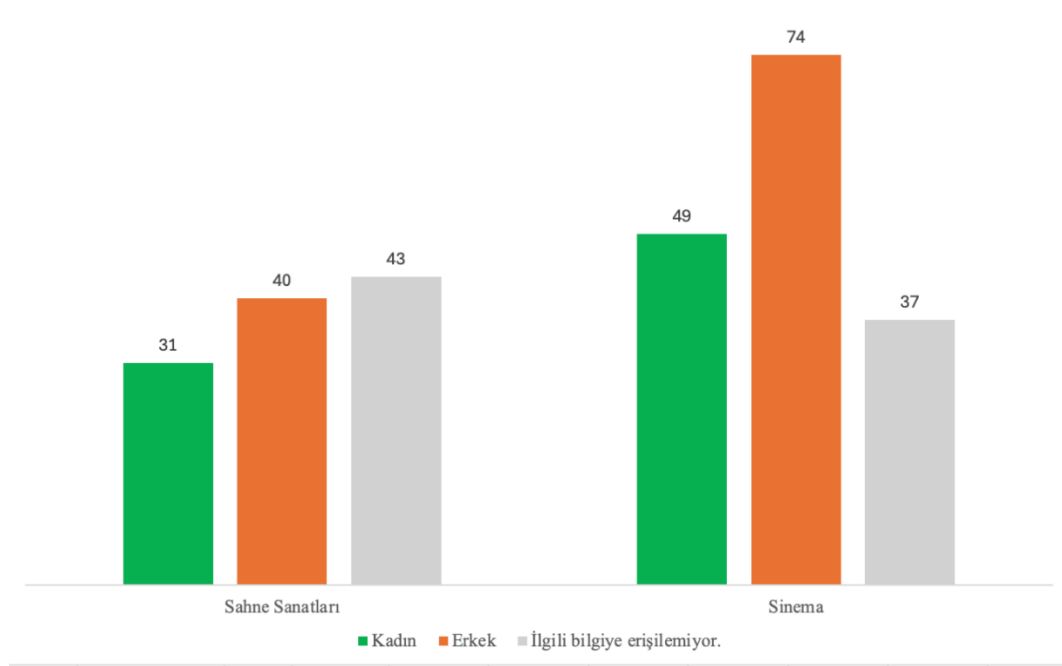

Kaynak: İlgili üniversitelerin web siteleri

Üniversitelerin web sitelerinin standart şekilde düzenlenmemeleri ve şeffaflık ilkesi çerçevesinde standart verileri içermemeleri veri toplama sürecini oldukça zorlaştırmıştır ve 274 bölümün 194’ünün bölüm başkanı verisine ulaşılabilmiştir. Buna göre, her iki alanda da bölüm başkanlığı pozisyonlarında erkekler kadınlara göre biraz daha fazla sayıda olsa da, sinema alanında daha belirgin bir erkek egemenliği söz konusudur. Ancak her iki alanda da yüksek oranda ulaşılamayan bölüm başkanı bilgisi, bu çıkarımların kesinliğini azaltmaktadır. Daha kapsamlı ve doğru bir değerlendirme için ulaşılamayan bu verilerin de elde edilmesi ve analiz edilmesi gerekmektedir.

³³ 274 bölümün 160’ı Sinema ve ilgili bölümlerinden oluşmakta olup 160 bölümün 110’unun kadrosuna ulaşılabilmiştir. Dolayısıyla, bu grafik 110 bölüm kadrosuna göre oluşturulmuştur. Veri Nisan 2025 tarihinde derlenmiştir.

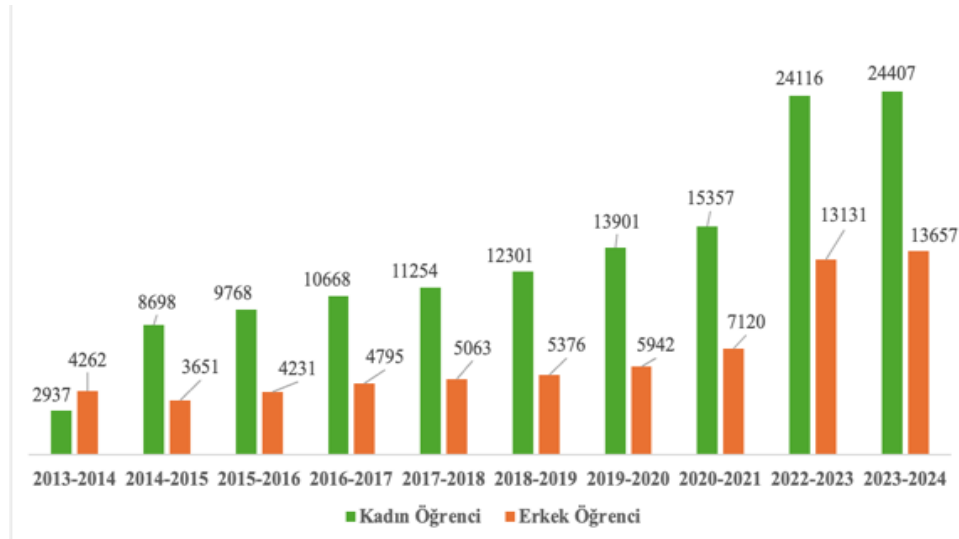
Grafik 40: Üniversitelerin Sahne Sanatları ve Sinema ile ilgili bölümlerindeki bölüm başkanlarının cinsiyete göre dağılımı (2025)

Kaynak: İlgili üniversitelerin web siteleri

Sanat öğrencileri cinsiyet dağılımında da diğer alanlarla benzerlikler mevcuttur; lisans kademesinde daha yüksek olan kadın öğrenci sayısı, lisansüstüne gelince tam tersi yöne evrilmektedir:

Grafik 41: Yıllara ve cinsiyete göre sanat ile ilgili lisans programlarındaki öğrenci sayısı (2013-2024)

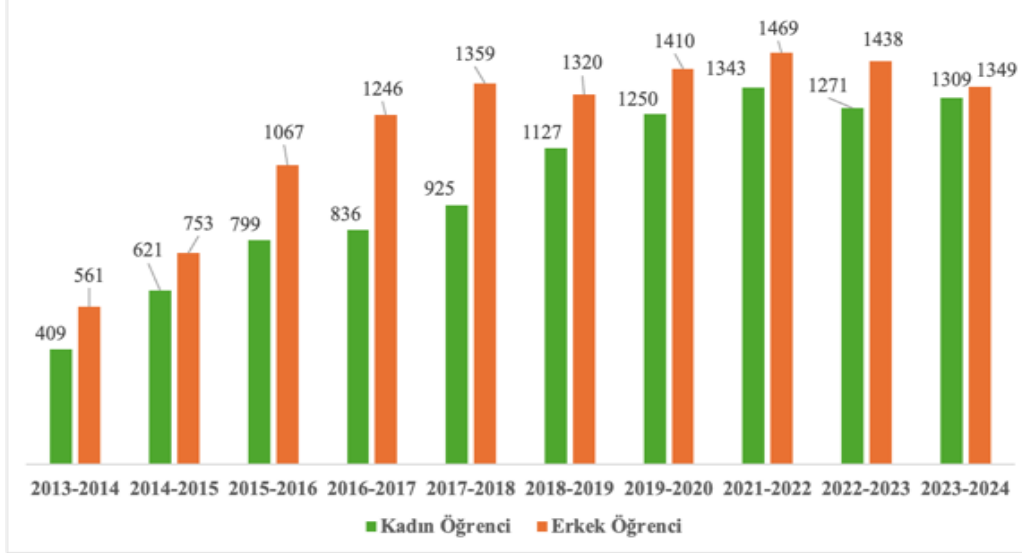

Kaynak: Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi (istatistik.yok.gov.tr)

Buna göre, 2013-2014 hariç olmak üzere, her eğitim-öğretim döneminde lisans seviyesindeki kadın-erkek sanat öğrencileri arasında ciddi niceliksel farklar bulunmaktadır. Özellikle 2022-2023 döneminde her iki cinsiyet grubunda da büyük artış gözlemlenmekte.

Ancak lisansüstü seviyeye gelindiğinde, erkeklerin sayısal üstünlüğü ele geçirdiği görülüyor. 2023-2024 döneminde bu farkın gittikçe azaldığı gözlemlenmekteyse de bu verinin dikkatle izlenmeye devam edilmesi gerekmektedir:

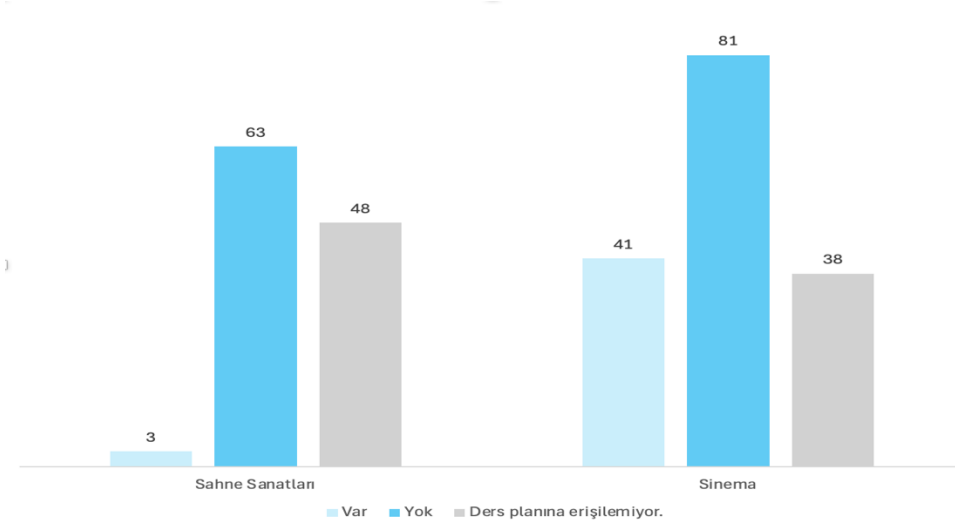
Grafik 42: Yıllara ve cinsiyete göre sanat ile ilgili lisansüstü programlarındaki öğrenci sayısı (2013-2024)

Kaynak: Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi (istatistik.yok.gov.tr)

Ders planlarında ise durum hiç de iç açıcı değil. 274 bölümün ulaşılabilen 188 ders planından bu bölümlerin sadece 44’ünde TCE ile ilgili ders olduğu, 144’ünde ise olmadığı tespit edilmiştir. Burada da 86 ders planına erişilemediği belirtilmelidir. Ayrıca, ders programları sınıf ve dönem bazlı değişkenlikleri göz önünde bulundurularak incelenmeye dahil edilmemiştir:

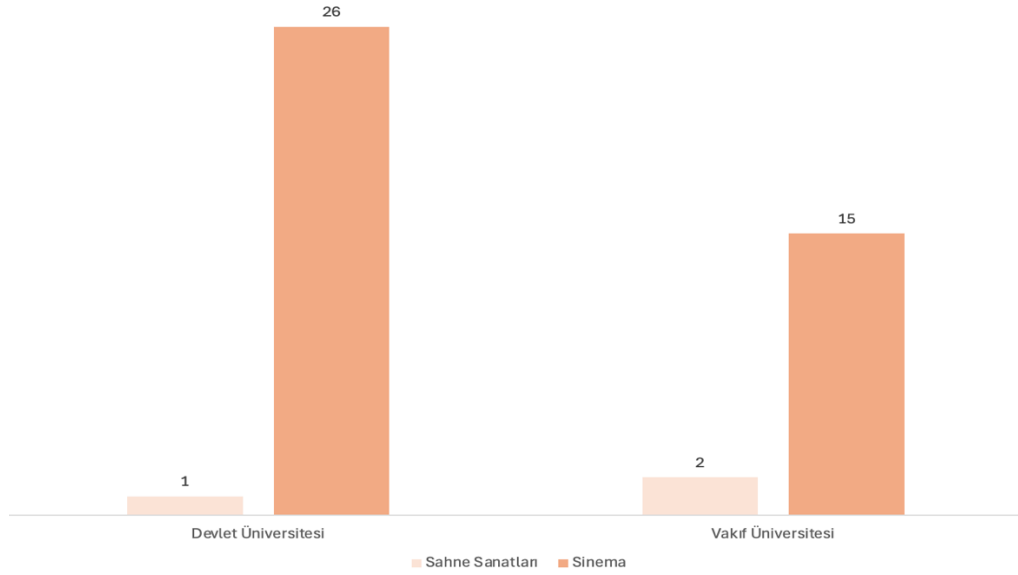
Grafik 43: Üniversitelerin sahne sanatları ve sinema bölümlerinde toplumsal cinsiyet ve/veya kadın konulu derslerin varlığı (Nisan 2025)

Kaynak: İlgili üniversitelerin web siteleri

Bu 44 bölümden yalnızca 3’ünün Sahne Sanatları ile ilgili bölümler olması bu alanın toplumsal cinsiyet veya kadın konularına bakışı açısından çarpıcı bir bulgudur. Öte yandan, bu bölümlerin çoğunluğu devlet üniversitelerindedir:

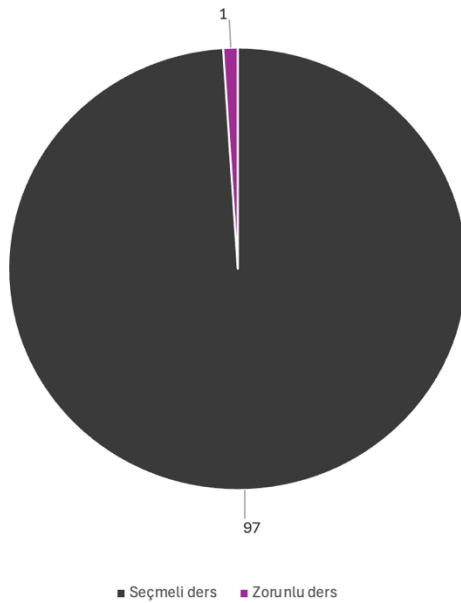
Grafik 44: Toplumsal cinsiyet ve/veya kadın konulu derslere sahip bölümlerin bulundukları üniversite türüne göre dağılımı (Nisan 2025)

Kaynak: İlgili üniversitelerin web siteleri

İlgili 44 bölümde toplumsal cinsiyet ve/veya kadın konulu 98 ders tespit edilmiştir. 98 dersin 17’si sahne sanatları, 81’i de sinema ile ilgili bölümlerdedir. Bu derslerin ise yalnızca 1’i zorunlu ders olup geri kalanı seçmeli ders statüsündedir:

Grafik 45: Toplumsal cinsiyet ve/veya kadın konulu derslerin ders türüne göre dağılımı (Nisan 2025)

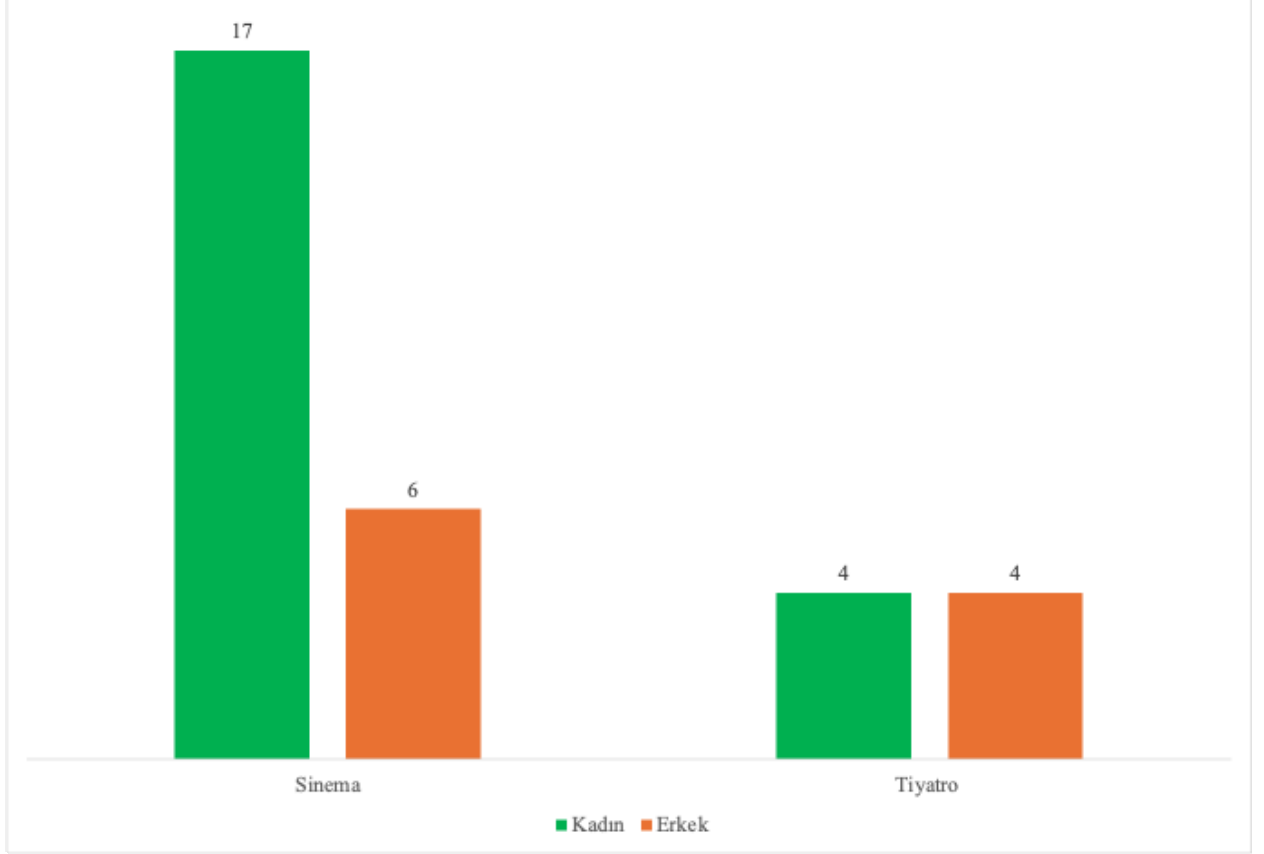

Kaynak: İlgili üniversitelerin web siteleri

6. Sanatta Toplumsal Cinsiyet Temelli Ayrımcılık ve Şiddet

SÖZ Platformu’na göre sanatsal ifade özgürlüğü ihlalleri sinema sektöründe tiyatroya göre daha yoğunluklu olarak gerçekleşmektedir ve sinemada özgürlüğü ihlal edilenlerin büyük çoğunluğu kadın sanatçılardır:

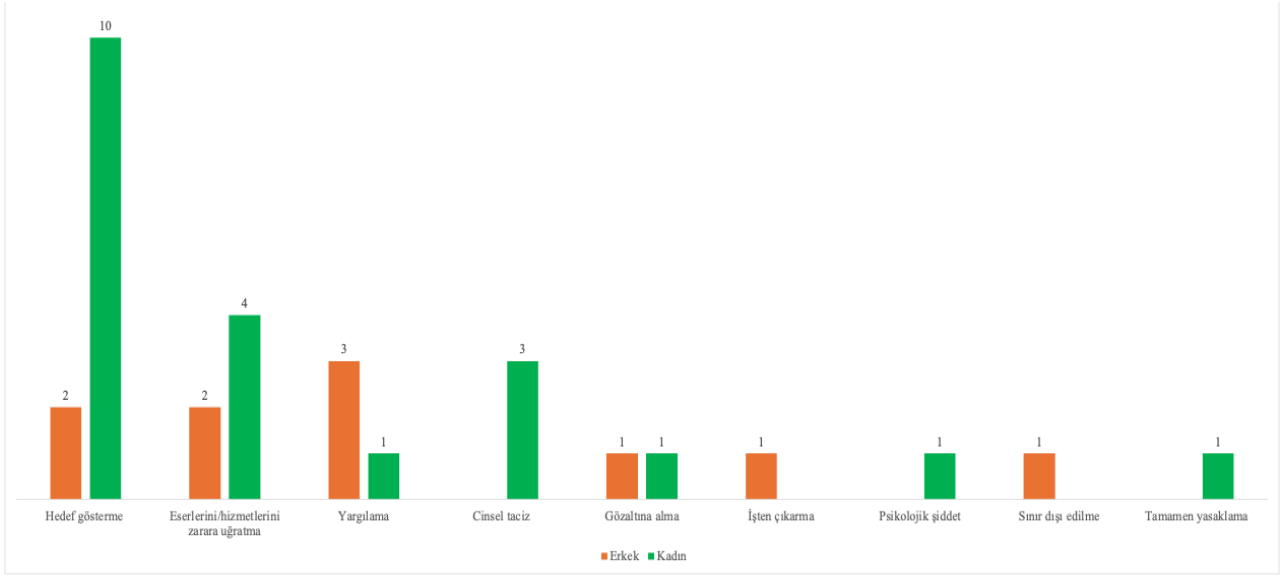
Grafik 46: Sektörlere göre sanatsal ifade özgürlüğü ihlal sayısı (Ocak 2023- Mayıs 2024)

Kaynak: SÖZ Platformu’nun izleme raporlarından derlenmiştir.

İhlal türlerinden en yaygını hedef gösterme olmakla birlikte, bunu eserleri/hizmetleri zarara uğratma ve cinsel taciz takip etmektedir:

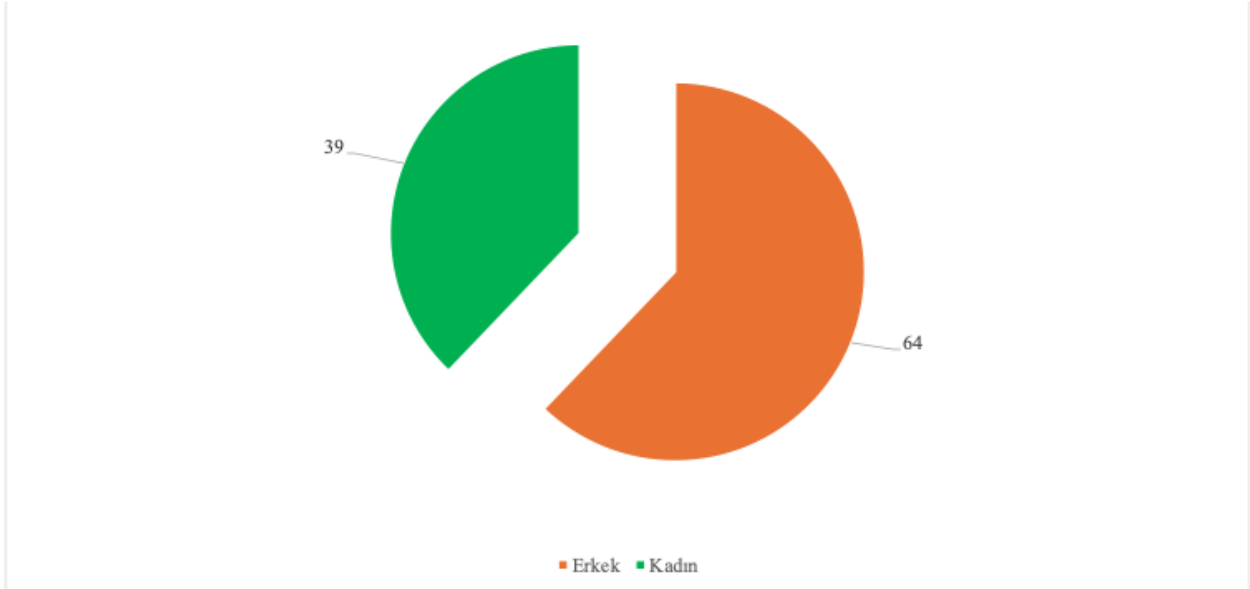
Grafik 47: Cinsiyete ve ihlal türüne göre sanatsal ifade özgürlüğü ihlal sayısı (Ocak 2023-Mayıs 2024)

Kaynak: SÖZ Platformu’nun izleme raporlarından derlenmiştir.

Susma Platformu’nun verilerine göre ise, son 5 senede sanatsal özgürlüğü ihlal edilen sanatçılar erkek ağırlıklıdır:

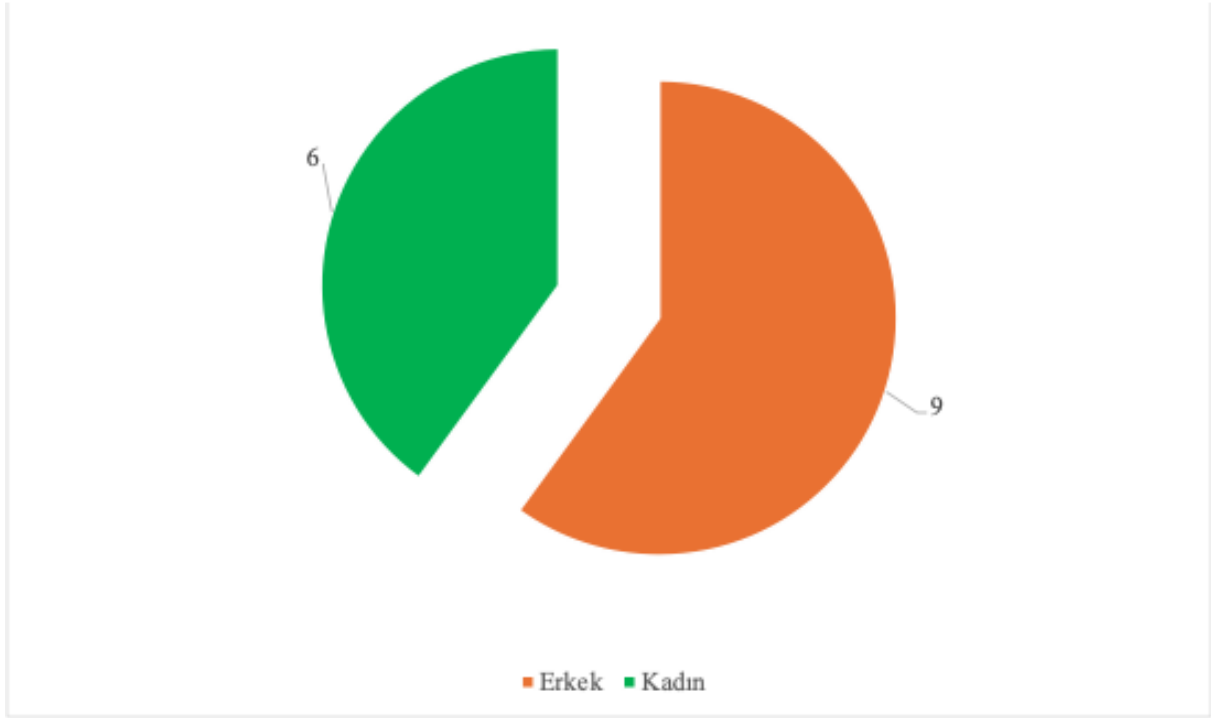
Grafik 48: Cinsiyete göre sanatsal özgürlüğü ihlal edilen sanatçılar (Aralık 2017-Ocak 2023)

Kaynak: Susma Platformu’nun izleme raporlarından derlenmiştir.

Ancak 2022-2023 yıllarında şiddete uğrayan cinsiyetler arası farkın kapandığı gözlemlenmekte:

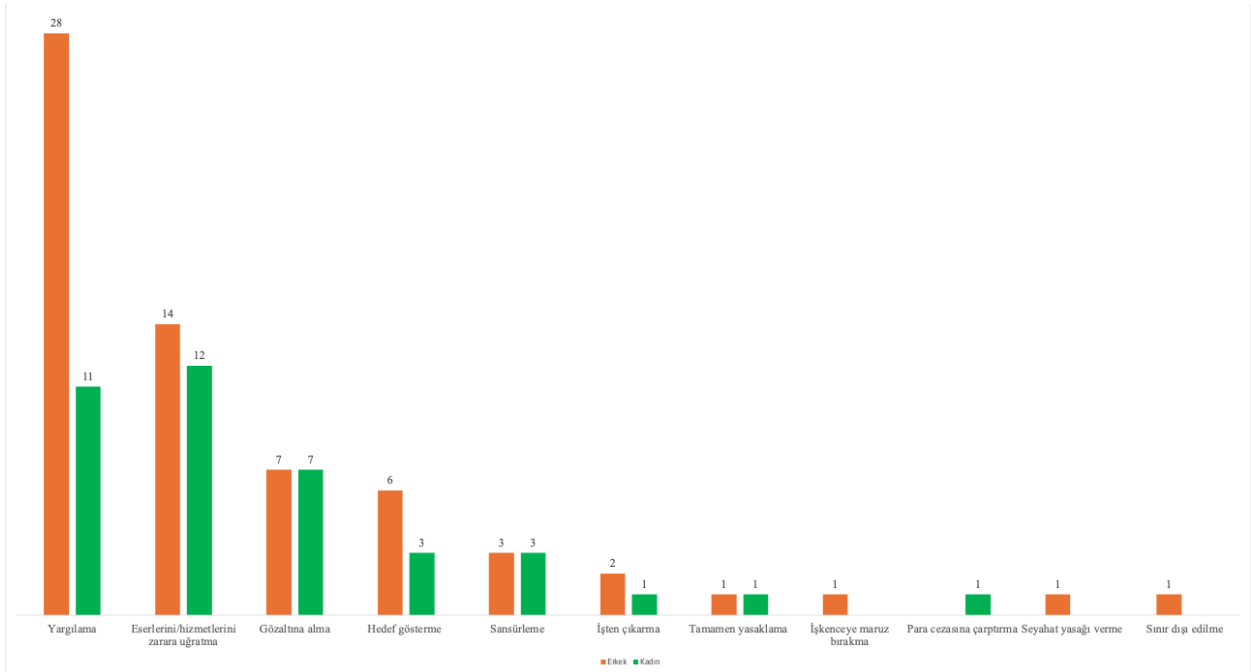
Grafik 49: Cinsiyete göre sanatsal özgürlüğü ihlal edilen sanatçılar (2022-2023)

Kaynak: SUSMA Platformunun “Türkiye’de Sansür ve Otosansür raporlarından derlenmiştir.

Bu ihlaller en çok yargılama şeklinde gerçekleşmiştir, yargılamayı eserlerini/hizmetlerini zarara uğratma, gözüaltına alma ve hedef gösterme takip etmektedir:

Grafik 50: Cinsiyete ve ihlal türüne göre sanatsal özgürlüğü ihlal edilen sanatçılar (Aralık 2017-Ocak 2023)

Kaynak: SUSMA Platformunun “Türkiye’de Sansür ve Otosansür raporlarından derlenmiştir.

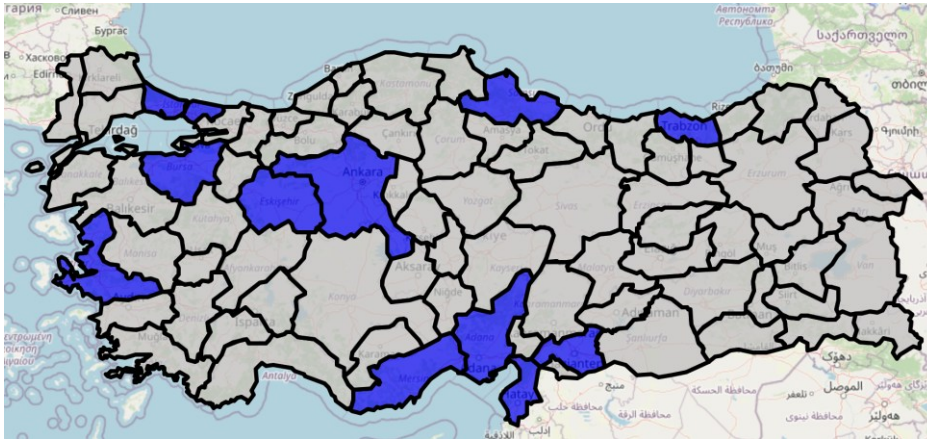
B. Proje İllerinde Mevcut Durum

Adana, Ankara, Bursa, Eskişehir, Gaziantep, Hatay, İstanbul, İzmir, Mersin, Samsun ve Trabzon’dan oluşan 11 proje ilinde kamusal sahne yapılanmaları aşağıdaki gibidir:

Tablo 33: İllerdeki Kamu Sahne Sanatları Yapılanmaları

İllerdeki Kamu Sahne Sanatları Yapılanmaları					
	DOB	DT	DSO	BŞT	BSO
Adana		√	√		
Ankara	√	√	√	√	
Bursa		√	√	√	
Eskişehir				√	√
Gaziantep		√		√	
Hatay				√	
İstanbul	√	√	√	√	
İzmir	√	√	√	√	
Mersin	√	√		√	
Samsun	√	√			
Trabzon		√		√	

Buna göre, Ankara, İstanbul ve İzmir yapısal anlamda hizmet altyapısına büyük oranda sahip iller olarak karşımızda durmaktadır. Hatay ise yalnızca belediye şehir tiyatrosunu bünyesinde barındıran bir şehir olarak en zayıf konumdadır. Devlet tiyatrosu ve belediye şehir tiyatrosu iller arasında en yaygın yapılanmaya sahip iken belediye senfoni orkestrası yalnızca Eskişehir’de mevcuttur.

Harita 3: Proje İllerinde Mevcut Durum Haritası

Link: <https://raporharita.github.io/kultursanat/projeilleri.html>

11 ilin opera-bale, tiyatro, orkestra ve sinema altyapı verileri haritada görüldüğü gibidir. Sinema altyapısı ve üretim ile performans göstergeleri açısından ise durum oldukça karmaşık görünmektedir; 2022 yılına kadar sinema verilerini web anket üzerinden toplayan

ve karşılaştırmalı kontrol ve analizlerle sunan TÜİK, Hesaplama Kuralları kısmında şu ifadelere yer vermiştir: “2023 yılından itibaren Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı Sinema Genel Müdürlüğüne ait idari kayıtlar temel alınarak yayımlanmaya başlanmıştır. Sinema Genel Müdürlüğü tanımları dikkate alınarak salon ve koltuk sayıları, yıl içinde en az 1 seans bilgi gönderen şubeler baz alınarak elde edilmiştir” (TÜİK, 2024). Buradan hareketle, 2022 ile 2023 referans yıllarına baktığımızda, örnek olarak, Hatay’da sinema verilerinin, gösterilen film sayısı hariç, tamamında ciddi bir artış görüyoruz.

Tablo 34: Hatay’daki Sinema ve Gösteri Sanatları İstatistikleri

Yıl	Sinema salonu sayısı	Koltuk sayısı	Gösterilen film sayısı			Seyirci sayısı		
			Toplam	Yerli film	Yabancı film	Toplam	Yerli film	Yabancı film
2022	12	1 080	194	113	81	63 105	35 926	27 179
2023	35	3 198	125	57	68	189 212	115 997	73 215

Kaynak: TÜİK Sinema ve Gösteri Sanatları İstatistikleri

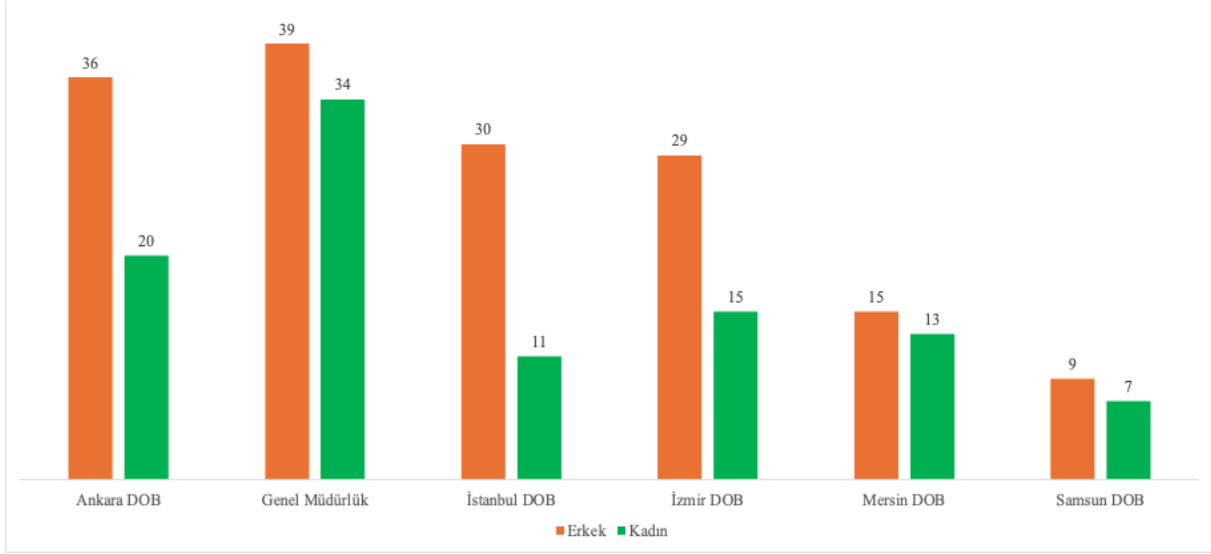
Depremden önce 12 olan salon sayısının depremden sonra 35 olması son derece anormal bir durumdur. 30 Aralık 2022 ile 28 Aralık 2023 arası süreci kapsayan 2023 referans yılının henüz ikinci ayında yaşadığı depremlerle ciddi bir yıkıma uğrayan ve 2025 Ocak ayı itibariyle halen sinemaya erişimde büyük problemlerin yaşandığı şehirde, 2023 yılına dair verilerin bu denli artış göstermesi mümkün görünmemekle birlikte verinin toplanma yöntemi, kalitesi ve güvenilirliğine yönelik ciddi sorular uyandırmaktadır. Hesaplama Kuralları dışında kalan metaveri bilgilerinde TÜİK, sinema istatistiklerine yönelik temel veri kaynaklarının niteliği, derleme uygulamaları ve Kurumsal Kalite Raporu’nda “2023 yılından itibaren Sinema Genel Müdürlüğüne ait idari kayıtlar temel alınarak yayımlanmaya başlanmıştır” cümlesinin ötesinde bir açıklamaya yer vermemiştir.

Bununla birlikte, 1 Ocak 2025 tarihinde, Biletix, Biletinial, Biletzero, Beyaz Perde web sitelerinde yapılan taramaya göre, Hatay’da aktif hizmet veren sahneler İskenderun Belediyesi Kültür Sarayı, İskenderun Kapalı Spor Salonu, Sınav Koleji Aziz Sancar Kültür Merkezi olarak; aktif hizmet veren sinemalar Hatay Şark Sineması (2 salon), İskenderun Primemall Prestige (8 salon), Tulpar Reyhanlı Sineması (1 salon) olarak tespit edilmiştir. Bu veriler ikisi metodolojik olmak üzere üç önemli noktaya dikkat çekmektedir; 1) Verilerde yansıtılan sayılar aktif olmayan salonları da içerdiğinden bir yanılsamaya sebep olmakta, 2) SGM idari kayıtlarının veriye dönüştürülme sürecine dair şeffaf bir bilgi paylaşımı yapılmamakta, 3) 15 ilçelik bir şehrin tiyatro için yalnızca 2, sinema için ise yalnızca 3 ilçesinde aktif sahne bulunması ciddi erişilebilirlik problemlerine sebep olmakla birlikte insanların sanatsal haklarını gerçekleştirmelerine de engel teşkil etmektedir.

Sinema verilerindeki tüm bu bahsi geçen karışıklık ve belirsizliklerden ötürü, illerde yıllara göre karşılaştırmalı sinema istatistikleri verisi sunulmamıştır.

Yönetim kategorisine geldiğimizde, Devlet Opera ve Balesi il müdürlüğü bulunan proje illerinde DOB çalışanlarının cinsiyete göre dağılımında bir erkek yoğunluğu göze çarpmaktadır:

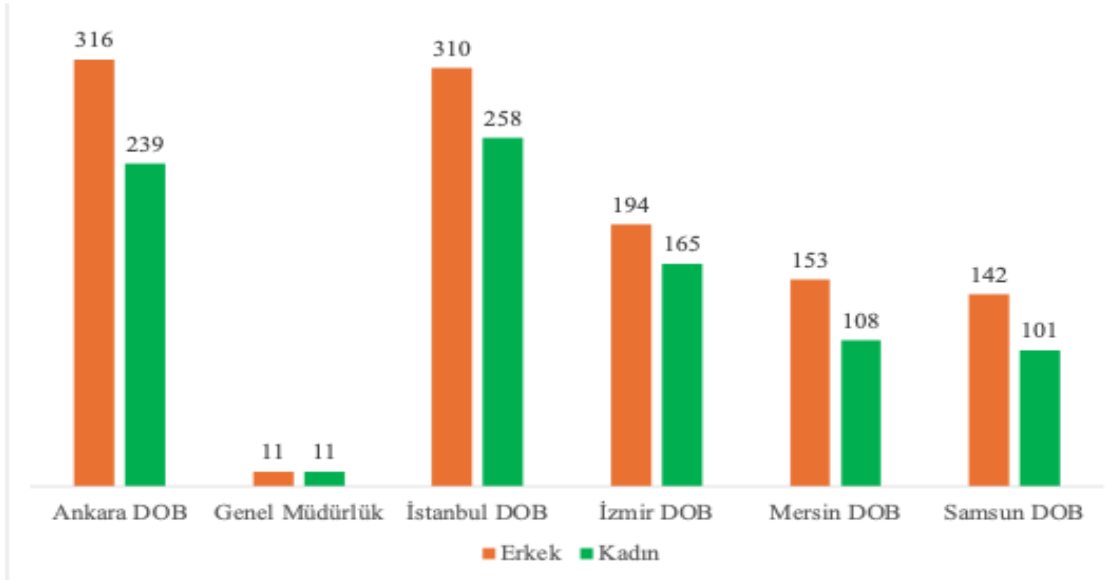
Grafik 51: DOB’de 657 sayılı yasaya bağlı çalışan memurların cinsiyet ve birime göre dağılımı (2024)

Kaynak: DOBGM 2024-2028 Strateji Planı

1309 Sayılı Kanun, Devlet Sanatçıları ve Sanat Kurumları Personelini kapsamaktadır, DOB’de 1309 sayılı yasaya tabi memurların, yani sanatçı ve sanatı destekleyen personelin dağılımına baktığımızda, erkeklerin çoğunlukta olduğunu görüyoruz. Bu durum, sanat alanında, özellikle de opera ve bale gibi geleneksel sanat dallarında erkek egemen bir yapının varlığını düşündürmektedir:

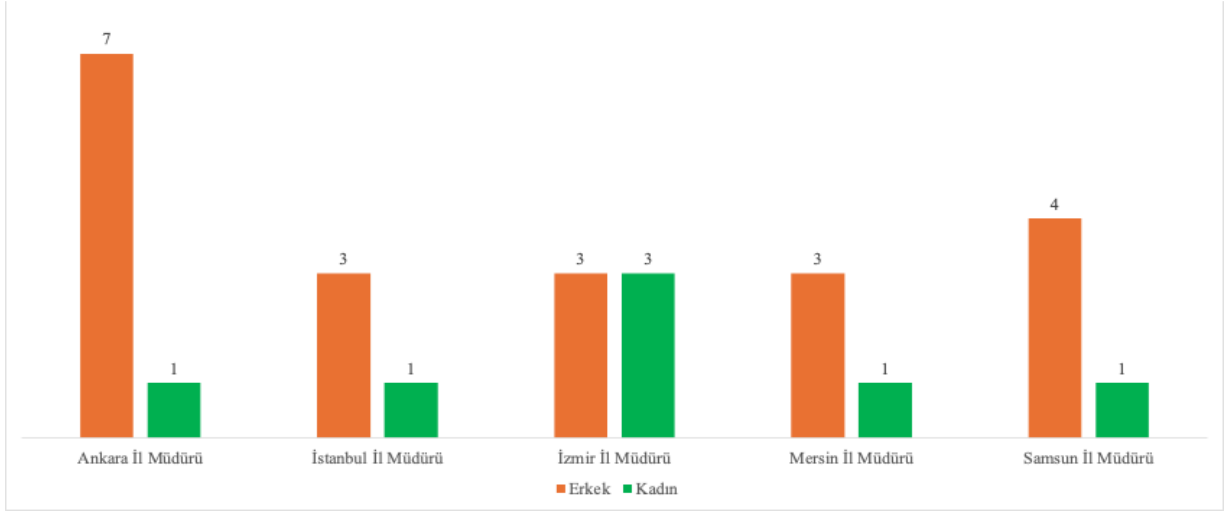
Grafik 52: DOB’de 1309 sayılı yasaya bağlı memurların cinsiyet ve birime göre dağılımı (2024)

Kaynak: DOBGM 2024-2028 Strateji Planı

Karar alma, yönetim ve liderlik pozisyonları için benzer bir durum geçerlidir; İzmir dışındaki illerde son 10 yılda kadın il müdürü ataması çok sınırlı sayıdadır. Ankara bu uçurumun en çok derinleştiği il olarak görünmekte ve Ankara’yı da Samsun takip etmektedir:

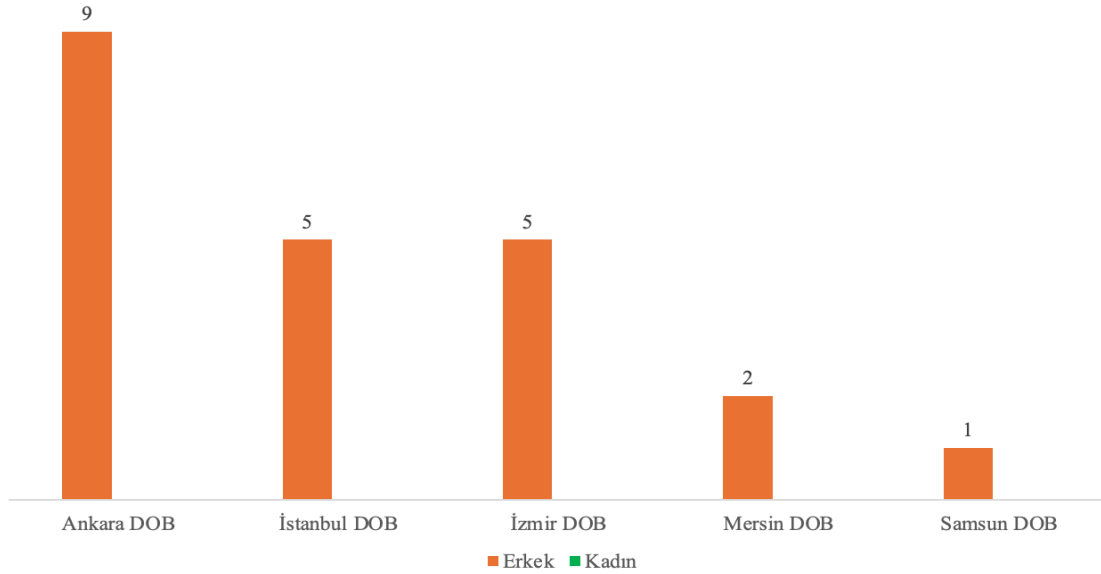
Grafik 53: DOB'ye bağlı il müdürlüklerindeki üst düzey yöneticilerin cinsiyete göre dağılımı (2024)

Kaynak: DOB Veri Talebi

En vahim tablo ise DOB’de kadrolu orkestra şefleri kategorisinde ortaya çıkmaktadır, buna göre son 10 yılda hiçbir il müdürlüğünde kadın orkestra şefi atanmamıştır ve bu kadroda tam bir erkek egemenliği hüküm sürmektedir:

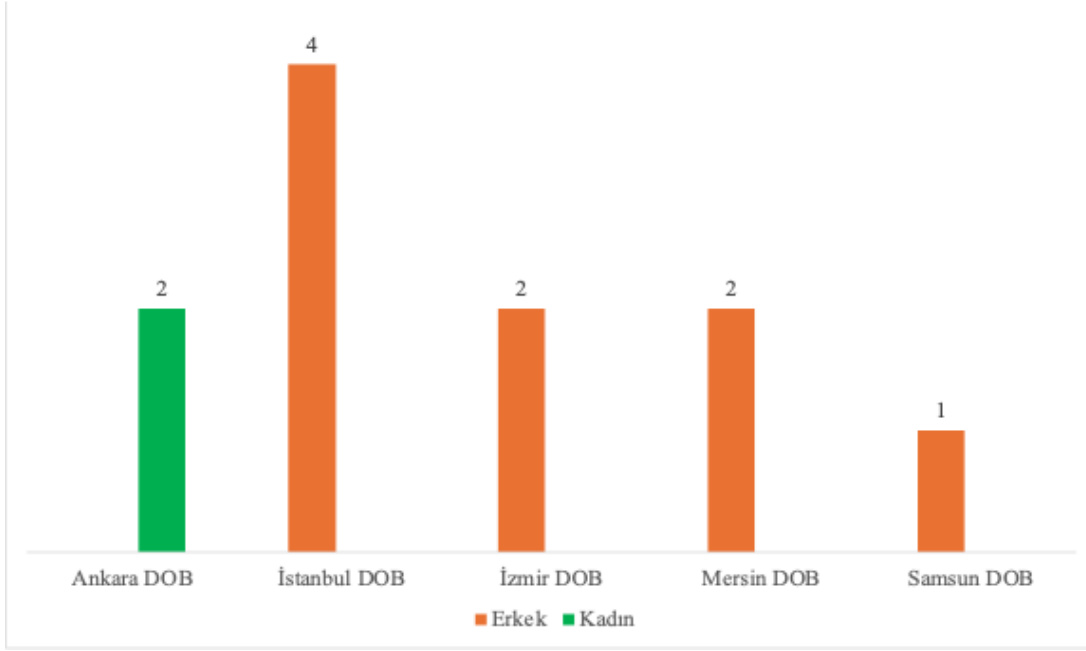
Grafik 54: DOB'deki kadrolu orkestra şeflerinin cinsiyete göre dağılımı (2014-2024)

Kaynak: DOB Veri Talebi

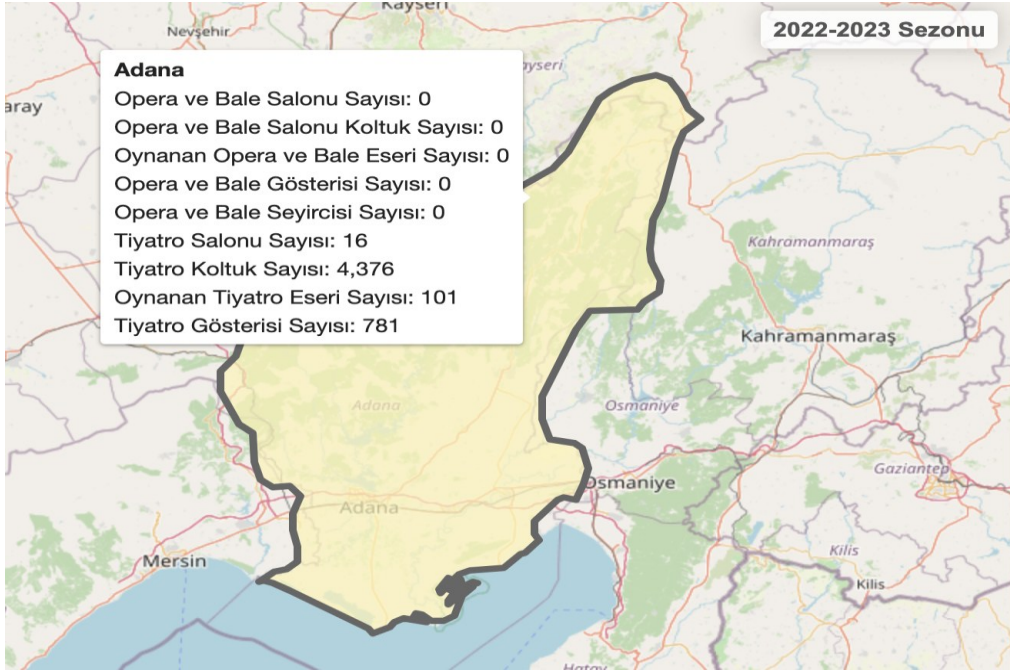
Kadrolu rejisörlerde de benzer bir durum söz konusudur, Ankara dışındaki illerde kadın resisjörlerle kadro verilmemiştir:

Grafik 55: DOB'deki kadrolu rejisörlerin cinsiyete göre dağılımı (2014-2024)

Kaynak: DOB Veri Talebi

1. Adana

Harita 4: Adana'daki güncel durum (2022-2023 sezonu)

Sahne sanatları açısından zengin bir geçmişe sahip olan Adana’da 1880 yılında ilk tiyatro, 1958 yılında da Adana Belediyesi Şehir Tiyatrosu kurulmuştur (Seyhan Belediyesi, t.y.). Ara ara kapansa da Şehir tiyatrosu günümüzde çalışmalarına devam etmektedir. Şehir tiyatrosuna ek olarak, Devlet Tiyatrosu ve Çukurova Senfoni Orkestrası’nı da bünyesinde barındıran şehir, 1969 yılından günümüze dek süregelen Altın Koza Kültür ve Sanat Festivali kapsamında Adana Altın Koza Film Festivali’ne de ev sahipliği yapmaktadır.

Tablo 35: Adana’daki İl Kamu Sahne Sanatları Yapılanması

	DOB	DT	DSO	BŞT	BSO
Adana		√	√	√	

1981’den bu yana Adana Devlet Tiyatrosu’nun oyunlarını sergilediği Hacı Ömer Sabancı Kültür Merkezi binası, 6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen ve Adana’yı da doğrudan etkileyen depremlerin ardından yapılan incelemeler sonrasında yüksek riskli olarak değerlendirilmiş ve yıkılarak yeniden inşa edilmesine karar verilmiştir. Bu nedenle Tiyatro, 2024-2025 tiyatro sezonu itibarıyla (8 Ekim 2024) Karataş yolu üzerindeki Ramazanoğlu Kültür Merkezine taşınarak sanatsal etkinliklerini burada sürdürmektedir (DTGM, t.y.). Bununla birlikte, TÜİK Sinema ve Gösteri İstatistikleri verilerinde, Adana’da 2021-2022 ile 2022-2023 sezonlarına bakıldığında, tiyatro salonu ve koltuk sayısında düşüş olsa da oynanan eser, gösteri ve seyirci sayılarında artış olduğu belirtilmektedir:

Tablo 36: Sezona göre Adana Tiyatro Verileri

Sezon	Tiyatro salonu sayısı	Koltuk sayısı	Oynanan eser sayısı	Gösteri sayısı	Seyirci sayısı		
					Yetişkin	Çocuk	TOPLAM
2021-2022	17	5 193	96	555	43 840	38 330	82 170
2022-2023	16	4 376	101	781	72 759	46 604	119 363

Kaynak: TÜİK Sinema ve Gösteri Sanatları İstatistikleri

Orkestrada ise, fiziksel kapasite ve performans göstergeleri sabitken seyirci sayısında yaşanan %81’lik artış dikkat çekicidir:

Tablo 37: Sezona göre Adana Orkestra Verileri

Sezon	Grup sayısı	Koltuk sayısı	Gösteri sayısı	Seyirci sayısı
2021/'22	1	525	26	9 142
2022/'23	1	525	26	16 563

Kaynak: TÜİK Sinema ve Gösteri Sanatları İstatistikleri

Fiziksel kapasite ve performans verilerinden sanatsal hayata katılımın yaratım ve özyaratıların maddi-manevi çıkarlarından yararlanım hakkı bağlamında görünürlük verilerine gelindiğinde, Adana Altın Koza Film Festivali ve Sabancı Uluslararası Adana Tiyatro Festivali verilerinin incelenmesi konu bağlamında uygun görülmüştür.

Adana Altın Koza Film Festivali

Türkiye'nin köklü ve prestijli film festivallerinden biri olan Adana Altın Koza Film Festivali ilk olarak 1969 yılında düzenlenmiştir ve Adana Büyükşehir Belediyesi tarafından organize edilen Festival kapsamında Altın Koza ödülleri takdim edilmektedir. Festivalin Yürütme Kurulu’nda; aynı zamanda Adana Büyükşehir Belediye Başkanı da olan Festival Onursal Başkanı (1), Festival Yürütme Kurulu Başkanı (1), içinde Adana Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanı ve Adana Büyükşehir Belediyesi Altın Koza A.Ş. Genel Müdürü’nün de bulunduğu Festival Yürütme Kurulu Üyeleri (5)’nden oluşan 7 kişilik bir ekip bulunmaktadır ve bu 7 kişilik ekibin tamamı erkeklerden oluşmaktadır. Festival ekibi ise 38’i erkek ve 29’u kadın olmak üzere 67 kişiden oluşmaktadır. Cinsiyete göre en güncel (2024) jüri dağılımına toplam üzerinden baktığımızda, neredeyse dengeli bir dağılımdan söz etmek mümkün (19 K - 18 E) ancak daha ayrıntılı bir inceleme yapıldığında, ön jürilerdeki kadın temsil oranı ile jürilerdeki kadın temsil oranı arasındaki dramatik düşüşü göz ardı etmemek gerek:

Tablo 38: Cinsiyete ve Yarışma Türüne Göre Adana Altın Koza Film Festivali Jüri Dağılımı (2024)

	Kadın	Erkek
Ulusal Uzun Metraj Film Yarışması		
Film Yön Jüri	1	2
SİYAD Jüri	2	1
Ön Jüri	2	1
Jüri	4	3
Uluslararası Kısa Film Yarışması		
Ön Jüri	2	1
Jüri	2	1
Ulusal Öğrenci Filmleri Yarışması		
Ön Jüri	2	1
Jüri	1	2
Ulusal Belgesel Yarışması		
Ön Jüri	1	2
Jüri	1	2
Adana Kısa Film Yarışması		
Jüri	1	2
Toplam	19	18

Kaynak: Adana Altın Koza Film Festivali resmi internet sayfasından derlenmiştir.

Buna göre, ön jürideki kadın temsil oranı %62,5 iken jüride %42,9’a düşmekte. Diğer bir deyişle, kadınlar, ön jürilerde erkeklerden açıkça daha fazla temsil edilirken jürilerde erkeklerin ağırlığı artmakta. Bu durum, kadınların eleme sürecinde daha fazla yer almasına karşın ödülü belirleyen jüri olduğundan ana karar mekanizmalarında daha az yer bulabildiğini gösteriyor. Bu da nihai karar alma mekanizmalarına katılımı hâlâ bir dengesizlik olduğunu ortaya koyuyor.

Festivalin genel ödül dağılımına bakıldığında, ödül alan 8 kadına karşılık 18 erkek ile açık bir erkek ağırlığı göze çarpmaktadır:

Tablo 39: Cinsiyete Göre Adana Altın Koza Ödülleri Dağılımı (2024)

	Kadın	Erkek
Ulusal Uzun Metraj Film Yarışması		
En İyi Film Yönetmeni	0	1
Jüri Özel Ödülü	0	1
En İyi Yönetmen	0	1
En İyi Senaryo	1	2
En İyi Görüntü Yönetmeni	0	1
En İyi Sanat Yönetmeni	0	1
En İyi Kurgu	0	1
Yılmaz Güney Film Ödülü	0	1
SIYAD En İyi Film Ödülü	0	1
FİLM-YÖN En İyi Yönetmen Ödülü	0	1
Adana İzleyici Ödülü	0	1
Uluslararası Kısa Film Yarışması		
En İyi Film Yönetmeni	0	1
Jüri Özel Ödülü	1	0
Mansiyon Ödülü	1	0
Ulusal Öğrenci Filmleri Yarışması		
En İyi Belgesel	2	0
En İyi Canlandırma Film	0	1
En İyi Deneysel Film	1	0
En İyi Kurmaca Film	0	1
Jüri Özel Ödülü	0	1
En İyi Film Yönetmeni	1	0
Ulusal Belgesel Yarışması		
En İyi Belgesel	0	1
Jüri Özel Ödülü	1	0
Adana Kısa Film Yarışması		
En İyi Film Yönetmeni	0	1

Kaynak: Adana Altın Koza Film Festivali resmi internet sayfasından derlenmiştir.

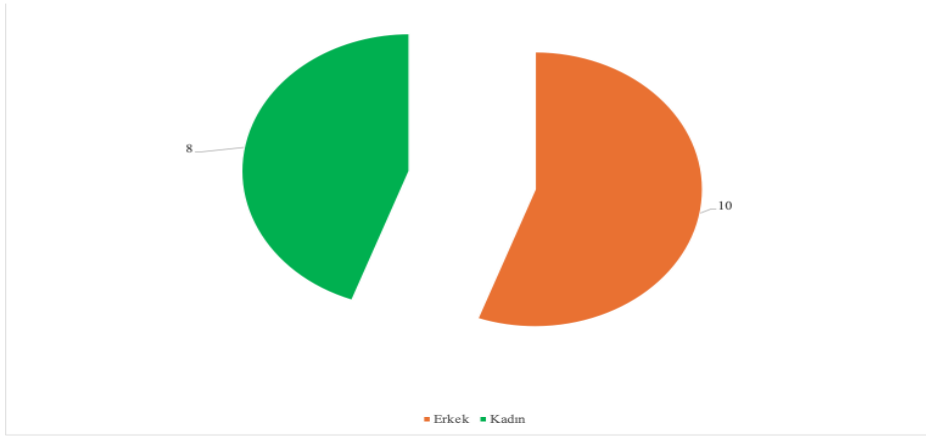
Özellikle ana akım sinemayı temsil eden uzun metraj kategorisindeki %100’e yakın erkek temsiliyeti ve sonuç olarak ortaya çıkan derin cinsiyet eşitsizliği oldukça düşündürücüdür.

Bu durum, festivalin ödüllendirme kriterleri, seçici kurulun bakış açısı veya sektördeki genel cinsiyet dengesizliğinin bir yansıması olabilir ve fakat bu durum sonuçların da bu eşitsizliğin nedenlerinin de sorgulanmasını gerektirmektedir.

Sabancı Uluslararası Adana Tiyatro Festivali

1998 yılından bu yana her yıl düzenlenen ve Türkiye'nin en uzun soluklu tiyatro festivallerinden biri olan Sabancı Uluslararası Adana Tiyatro Festivali, Sabancı Vakfı ile Kültür ve Turizm Bakanlığı Devlet Tiyatroları iş birliğiyle gerçekleştirilmekte ve yerli-yabancı birçok tiyatro grubunu Adana'da bir araya getirmektedir. Festival kapsamında, 2005 yılından bu yana tiyatro sanatına önemli katkıda bulunan sanatçılara "Sakıp Sabancı Yaşam Boyu Başarı Ödülü" takdim edilmektedir. 2023 yılında düzenlenmesi planlanan 24. Devlet Tiyatroları-Sabancı Uluslararası Adana Tiyatro Festivali, 6 Şubat depremleri nedeniyle ileri bir tarihe ertelendiğinden ödül dağılımı 2005-2022 yılları verilerine göre sunulmuştur:

Grafik 56: Yıla ve cinsiyete göre Sabancı Uluslararası Adana Tiyatro Festivalinde verilen yaşam boyu başarı ödüllerinin dağılımı (2005-2022)

Kaynak: <https://www.sabancivakfi.org/tr/kultur-sanat/sabanci-uluslararasi-adana-tiyatro-festivali>.

Grafiğe göre, erkeklerin ödül alma oranı daha yüksek olsa da (sırasıyla: %55,5- %45,5) ödüllerin cinsiyetler arasında nispeten dengeli bir şekilde dağıtıldığını söyleyebiliriz. Diğer bir deyişle, Festival, tiyatro sanatına katkıda bulunan hem kadın hem de erkek sanatçıları takdir etme konusunda dengeli bir yaklaşım sergilemektedir.

Yönetim kategorisinde Adana Devlet Tiyatrosu, Adana Büyükşehir Belediyesi Şehir Tiyatrosu ve Çukurova Devlet Senfoni Orkestrası özelinde yapılan taramalarda ulaşılabilen veriler sınırlı olduğundan bütün resmi göstermemekle birlikte karar alma, yönetim ve liderlik pozisyonlarının erkek-yoğun olduğu söylenebilir. Adana Devlet Tiyatrosu Müdürü şu an halen Efe Ünsal olarak görünmektedir. Ancak devlet tiyatroları web sitelerinde oyunlar ve tarihçe/hakkında gibi sekmeler dışında bilgi paylaşılmadığı için bu veri ancak haber taramalarından elde edilebilmiş, herhangi başka bir veriye de ulaşamamıştır.

Adana Büyükşehir Belediyesi Şehir Tiyatrosu'na yönelik bilgi ise kendi web sitelerinden ve yalnızca 1958-1965 yılları için elde edilebilmiştir. Tarihçe sekmesinde ayrıntılı bir şekilde ele alınan 7 sezonluk dönemde oyuncu kadroları dışında, tiyatro müdürü, yönetmen, konuk yönetmen, seçilen oyun yazarı kategorilerinin hiçbirinde tek bir kadına bile yer verilmemesi oldukça dikkat çekicidir:

Tablo 40: Sezon yılına göre Adana Büyükşehir Belediyesi Şehir Tiyatrosunda Oynanan Oyunlar

Sezon yılı	Tiyatro Müdürü	Yönetmen	Konuk Yönetmen	Seçilen Oyun Yazarı
1958-59	Vedii Cezayirli	-	Sait Alpago	Cevat Fehmi Başkut
		Vedii Cezayirli	-	Frederick Knott
		Zeki Dinçoy		Orhan Asena
		Baykal Saran		W. Shakespeare
1959-60	-	Ahmet Evintan	-	Çetin Altan
		Zeki Dinçoy		Franz Molnar
		Baykal Saran		A. Nuri Sekizinci
		Vedii Cezayirli		Turgut Özakman
		Haşim Hekimoğlu		A. Kutsi Tecer
				Joseph Kesselring
1960-61	-		-	Melih Vassaf
				Marc-Gilbert Sauvajon
				Franz von Schönthan
				Alphons Daudet
				-
				Turgut Özakman
				Albert Husson
1961-62	-	Vedii Cezayirli	-	Noel Coward
				Ladislau Fodor
				Ugo Betti
				Refik Halit Karay
				Cevat Fehmi Başkut
				Refik Erduran
1962-63	Gülbüz Bora		Gülbüz Bora	Georges Feydeau
				Müşahipzade Celâl
				Jean Anouilh
1963-64	-	Osman Daloğlu	-	Refik Erduran
		Nejat Uygur		Robert Thomas
		Güneri Kocatepe		Diego Fabbri
		Gündüz Aykut		Fernando Arrabal
		Ziya Akelli		Cahit Atay
				Cevat Fehmi Başkut
1964-65	-	Oğuz Bora	-	John B. Priestley
		Gülbüz Bora		Turgut Özakman
				François Campaux
				-
				Neil Simon
				Claude Magnier
				W. Shakespeare
1965-66	-		-	Cahit Atay
				Mc Dogal-Ted Allen
				A. Nuri Sekizinci
1966-67	-		Fikret Tartan	Müşahipzade Celal
				Recep Bilginer
1967-68	-			Ziya Paşa

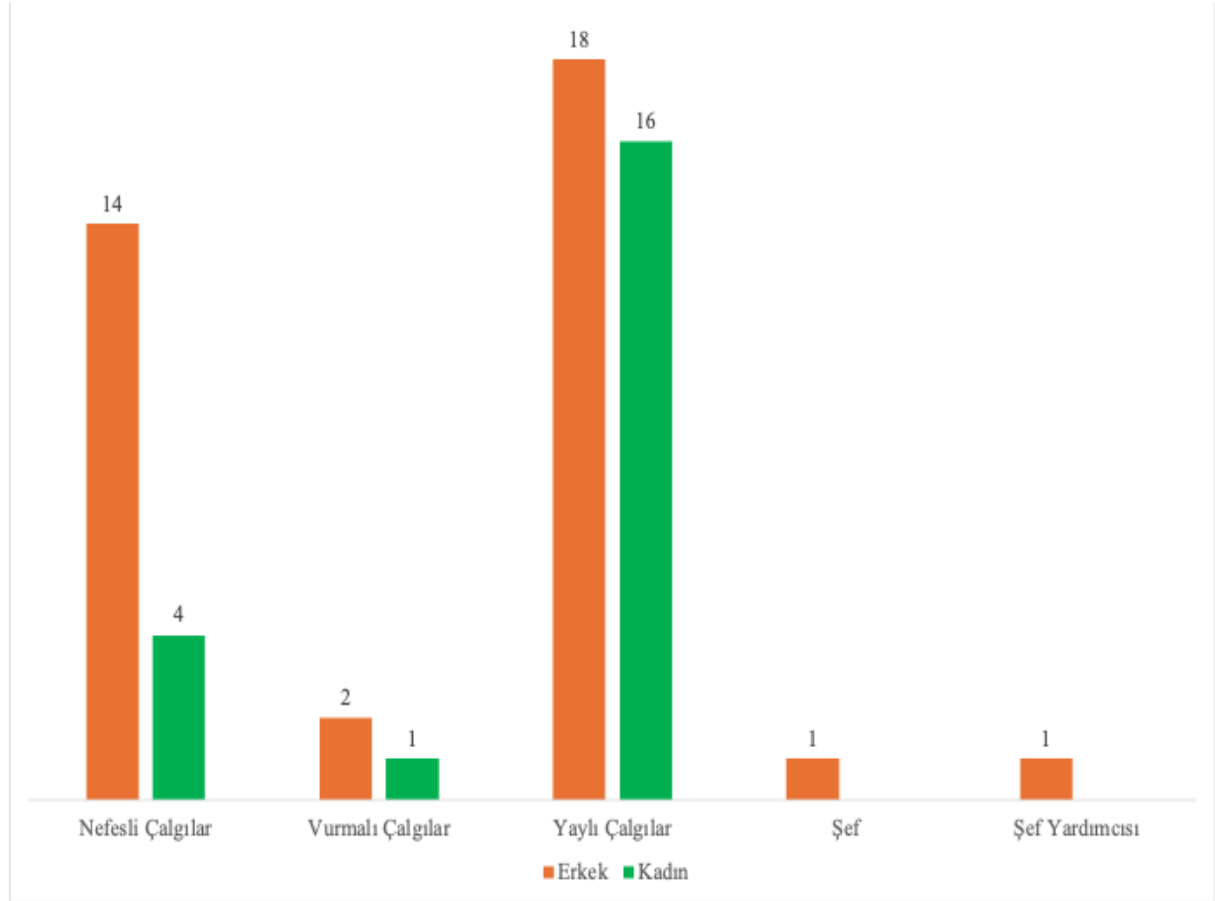
Kaynak: Bu veri <https://sehirtiyatrosu.adana.bel.tr/tarihce> sayfasından derlenmiştir.

Bu dönemin çarpıcı bir diğer özelliği, yetişkin tiyatrosunda rastlayamadığımız kadın karar vericilere Çocuk Tiyatrosu’nda rastlamamız. 1958-59 sezonunda Nebile Cezayirli sorumluluğunda oluşturulan Çocuk Tiyatrosu o sezon yine Nebile Cezayirli’nin yönettiği 2 oyunu sahnelemiş, bu oyunlar erkek yazarlardan seçilmiştir (M. Zeki Taşkın, Ekmel Hürol). 1961-62 sezonunda ikinci kez oyun çıkaran Tiyatro, bu kez Osman Daloğlu yönetiminde Sevim San’ın yazdığı “Ağlayan Çocuk, Gülen Kız” adlı çocuk oyununu sunmuştur.

Tarihçe burada sona erdirildiği için günümüz verilerine ulaşamamıştır.

Çukurova Devlet Senfoni Orkestrası’na gelince, 2024 yılı verilerine göre, Şef ve Şef Yardımcısı kadroları erkeklerden oluşan Orkestra’da sanatçıların çalgı türü ve cinsiyete göre dağılımına baktığımızda, nefesli, vurmali, yaylı olmak üzere tüm çalgı türlerinde erkek çoğunluğu söz konusudur ve nefesli çalgılarda bu çoğunluk bir hakimiyete dönüşmüştür:

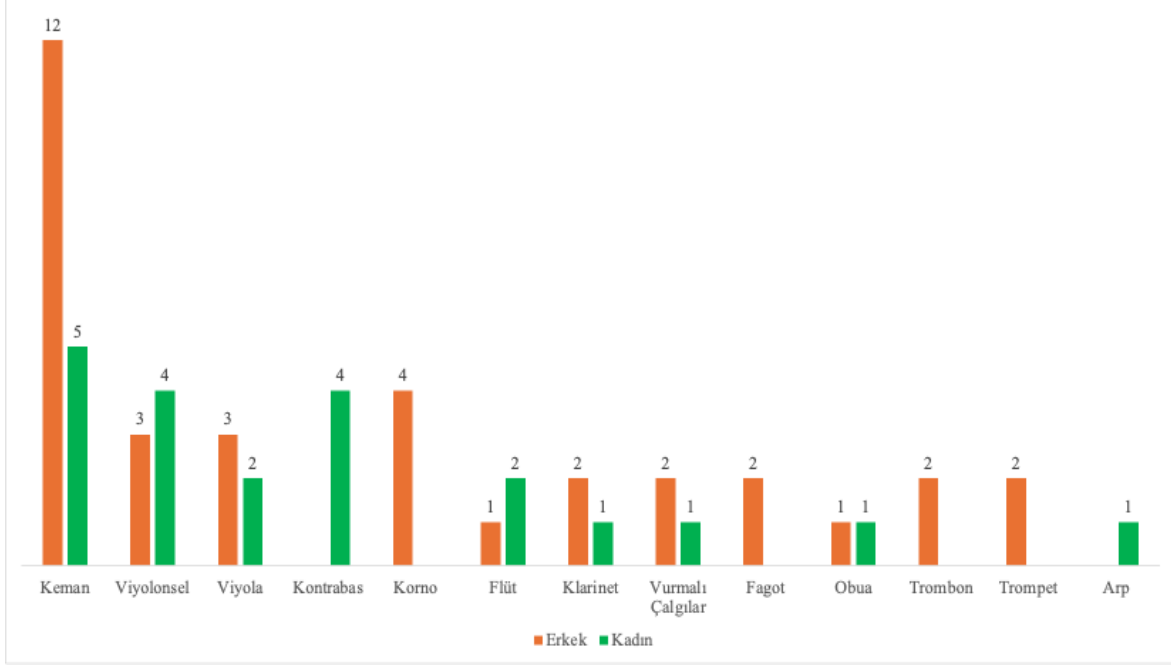
Grafik 57: Çukurova Devlet Senfoni Orkestrası sanatçıların çalgı türü ve cinsiyete göre dağılımı (2025- Ocak)

Kaynak: <https://cdso.ktb.gov.tr/> web sitesinden derlenmiştir.

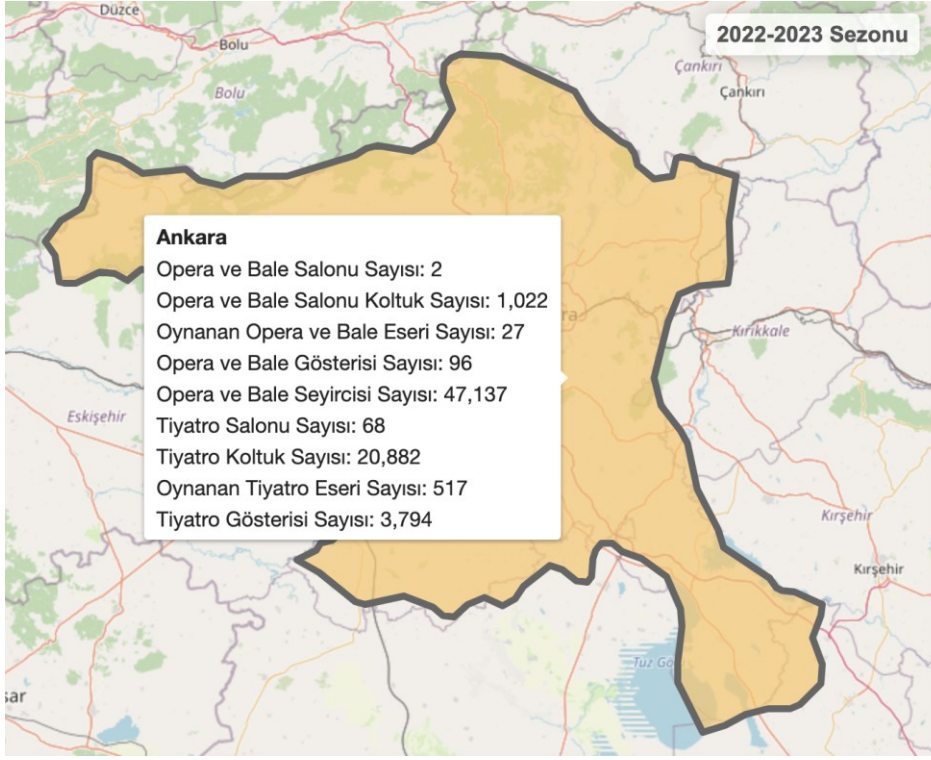
Tek tek enstrümanların sanatçı cinsiyetine göre dağılımına bakıldığında ise, bu orkestra içinde keman, kontrabas, korno, fagot, trombon, trompet ve arp gibi müzik aletlerinin cinsiyetlendirilme potansiyeli yüksek görünmektedir:

Grafik 58: Çukurova Devlet Senfoni Orkestrası sanatçılarının çalgı aleti ve cinsiyete göre dağılımı (2025-Ocak)

Kaynak: <https://cdso.ktb.gov.tr/> web sitesinden derlenmiştir.

2. Ankara

Harita 5: Ankara'daki güncel durum (2022-2023 sezonu)

Sahne sanatlarında Türkiye'nin merkezi olma konumunu İstanbul ve İzmir ile paylaşan Ankara bu anlamda güçlü bir yapılanmaya sahiptir:

Tablo 41: Ankara'daki İl Kamu Sahne Sanatları Yapılanması

	DOB	DT	DSO	BŞT	BSO
Ankara	√	√	√	√	

Bu yapılanmanın hizmet altyapısına yansımalarına baktığımızda, TÜİK Sinema ve Gösteri İstatistikleri'ne göre, Ankara'nın 2022-2023 sezonunda hem üretim hem de seyirci sayısında yaşanan artıştan kaynaklı önceki sezona kıyasla daha olumlu bir sezon geçirdiği görülmektedir:

Tablo 42: Sezona göre Ankara Tiyatro Verileri

Sezon	Tiyatro salonu sayısı	Koltuk sayısı	Oynanan eser sayısı	Gösteri sayısı	Seyirci sayısı		
					Yetişkin	Çocuk	TOPLAM
2021-2022	64	20 992	392	3 098	433 794	178 164	611 958
2022-2023	68	20 882	517	3 794	462 311	218 567	680 878

Kaynak: TÜİK Sinema ve Gösteri Sanatları İstatistikleri

Fiziksel kapasite, üretim ve performans göstergelerinde düşüş yaşanmış olsa da seyirci sayısındaki artış opera ve bale dalında da gözlemlenmiştir:

Tablo 43: Sezona göre Ankara Opera ve Bale Verileri

Sezon	Opera ve bale salonu sayısı	Koltuk sayısı	Oynanan eser sayısı	Gösteri sayısı	Seyirci sayısı
2021/'22	3	1 687	37	103	44 559
2022/'23	2	1 022	27	96	47 137

Kaynak: TÜİK Sinema ve Gösteri Sanatları İstatistikleri

Bu durum, Türkiye’de mevcut durum bölümünde de belirtildiği gibi, Ankara’da 1 salon kapatacak kadar altyapı kapasitesinin düşmesi, oynanan eser çeşitliliği ve gösteri yoğunluğunun azalması bakımlarından opera ve bale alanı adına oldukça kaygı vericidir ve kesinlikle izlenmelidir. Orkestrada ise, fiziksel kapasiteden bağımsız olarak, gösteri sayısı ve seyirci sayısında ciddi bir artış söz konusu:

Tablo 44: Sezona göre Ankara Orkestra Verileri

Sezon	Grup sayısı	Koltuk sayısı	Gösteri sayısı	Seyirci sayısı
2021/'22	1	2 000	34	29 500
2022/'23	1	2 000	52	46 697

Kaynak: TÜİK Sinema ve Gösteri Sanatları İstatistikleri

Hizmet kapasitesi verilerinden sanatsal hayata katılımın yaratım ve özyaratıların maddi manevi çıkarlarından yararlanım hakkı bağlamında görünürlük verilerine geldiğimizde, Uluslararası Ankara Tiyatro Festivali ve Ankara Uluslararası Film Festivali cinsiyete göre ödül dağılımı verileri derlenmiş ve bu kapsamda incelenmiştir.

Uluslararası Ankara Tiyatro Festivali

Toplumsal Araştırmalar Kültür ve Sanat İçin Vakıf (TAKSAV) tarafından 1996 yılından beri düzenlenen Uluslararası Ankara Tiyatro Festivali kapsamında Onur ve Emek ödülleri takdim edilmektedir. 1996’dan şimdiye kadar onur ödülleri 22 erkek ve 5 kadın almıştır fakat bu eşitsizlikten daha endişe verici olanı 2006’dan bu yana bu ödülün sadece ve sadece erkeklere verilerek kadınların son 17 senedir bu alanın dışında tutuluyor olmalarıdır. 2011’den itibaren her sene düzenli bir şekilde takdim edilen emek ödülleri ise 8 erkek ve 4 kadın almıştır ve fakat bu da daha iyi bir tablo değildir:

Tablo 45: Cinsiyete ve yıla göre Ankara Tiyatro Festivali Onur ve Emek Ödülü Dağılımı (1996-2024)

Yıl	Onur Ödülü	Emek Ödülü
1996	Kadın	-
1997	Kadın	-
1998	Erkek	
1999	Erkek	-
2000	Kadın	-
2001	Erkek	-
2002	Erkek	-
2003	Erkek	-
2004	Kadın	Kadın
2005	Kadın	-
2006	Erkek	-
2007	Erkek	Kadın
2008	Erkek	Erkek
2009	Erkek	Erkek
2010	Erkek	-
2011	Erkek	Erkek
2012	Erkek	Erkek
2013	Erkek	Kadın
2014	Erkek	Kadın
2015	Erkek	Erkek
2016	Erkek	Erkek
2017	Erkek	Kadın
2018	Erkek	Erkek
2019	Erkek	Erkek
2022	Erkek	Kadın
2023	Erkek	Erkek
2024	Erkek	Erkek

Kaynak: Ankara Tiyatro Festivali resmi internet sayfasından derlenmiştir.

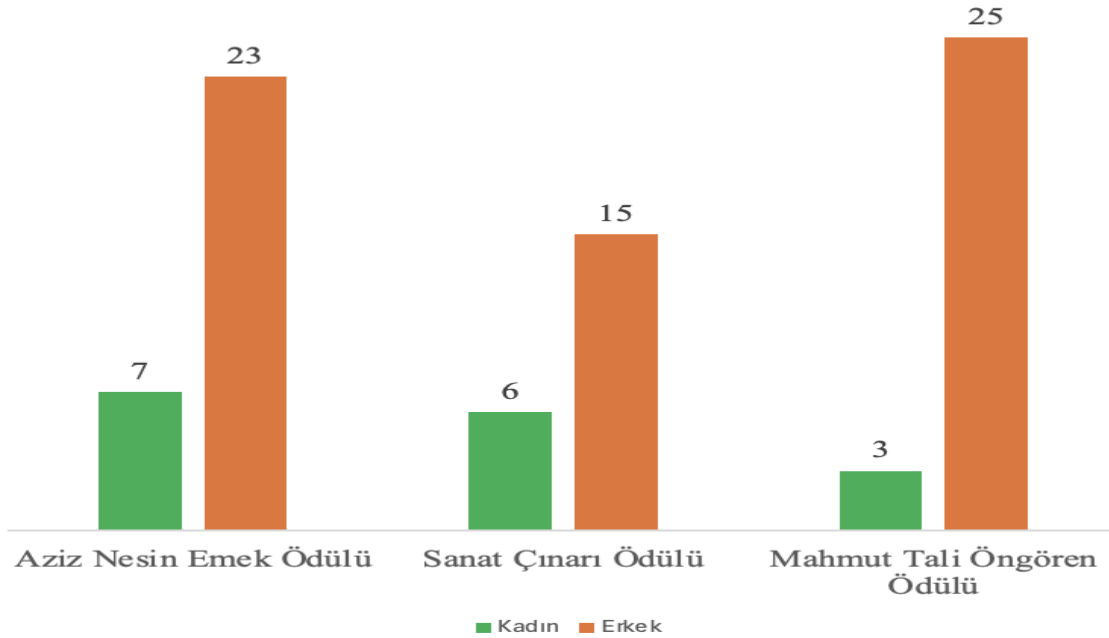
Bu kapsamdaki Sevda Şener Tiyatro Yazarlığı Ödülleri ise sadece 2014, 2015 ve 2024 yıllarında takdim edilmiş ve yalnızca ismi ile bile namüsemma bir şekilde üç ödül de erkeklere verilmiştir.

Ankara Uluslararası Film Festivali, Türkiye'nin en köklü film festivallerinden biri olarak 1988 yılında "Ankara Film Şenliği" adıyla "Başkent'in ilk film şenliği" niteliğiyle Mahmut Tali Öngören ve Aziz Nesin'in önderliğinde Bilim ve Sanat, Bilar A.Ş. ve Mülkiyeliler Birliği'nin ortaklığında hayata geçirilmiştir (Ankara Film Festivali, t.y.) ve Festival kapsamında çeşitli ödüller dağıtılmıştır. Öte taraftan, Festivalin web sitesinde jüri arşivlerinde sistematik bir veriye erişilemediği için burada yalnızca 2024 jüri verilerine yer verilmiştir.

2024 Ankara Uluslararası Film Festivali'nin Onursal Başkanı Prof. Dr. Oğuz Onaran, Festival Başkanı ise festivalden bir gün önce kaybettiğimiz İnci Demirkol'dur. Festivalde dört farklı koordinatörlük bulunmakta olup bu koordinatörlüklerin 3'ünü kadın, 1'ini erkek koordinatörler yönetmiştir. Festivalin Ulusal Uzun Film Yarışması jürisi 3 erkek ve 2 kadından oluşturulmuştur. Burada görece dengeli bir dağılım söz konusudur.

1988-2024³⁴ özel ödüller kategorisinde ise ciddi bir erkek hakimiyeti göze çarpmaktadır:

Grafik 59: Ankara Film Festivalinde verilen özel ödüllerin cinsiyete göre dağılımı (1988-2024)

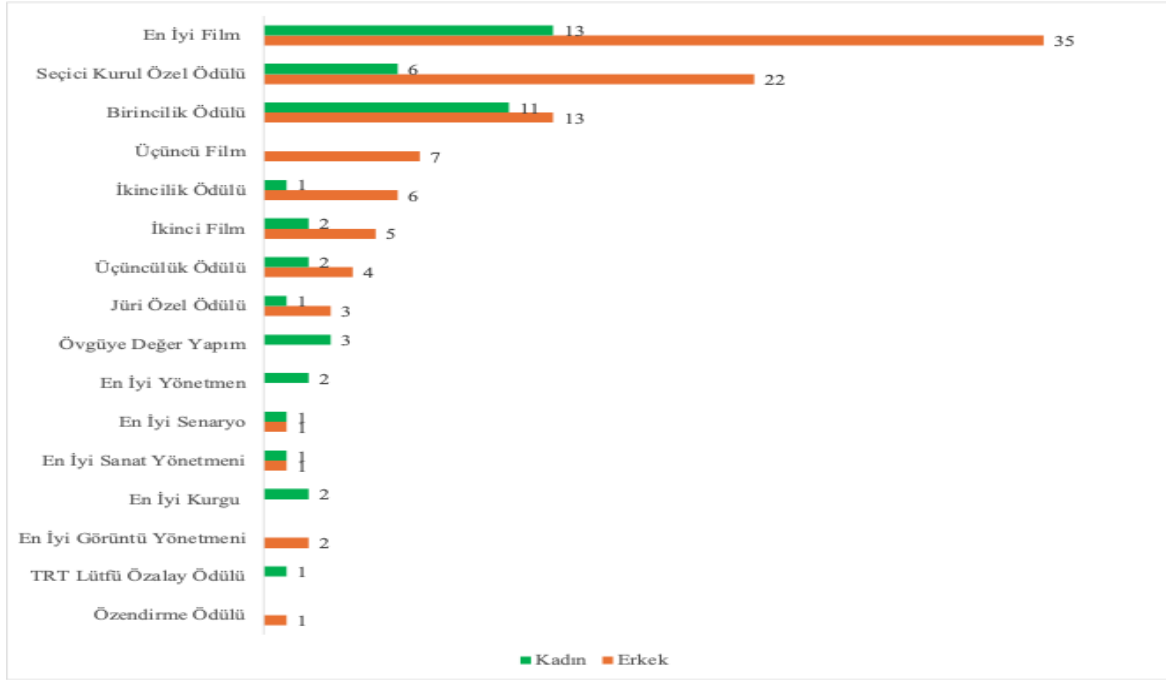

Kaynak: <https://filmfestankara.org.tr/anasayfa#>

Aynı durum Kısa Film alanında verilen ödüllerde de geçerliliğini koruyor:

³⁴Ankara Film Festivali ödül verisi, 1988-2024 yılları arasında her kategoride ödüller düzensiz verildiği için kümülatif bir şekilde sunulmuştur, diğer bir deyişle, her ödül her sene verilmemiştir, bazen de isim değiştirmiştir.

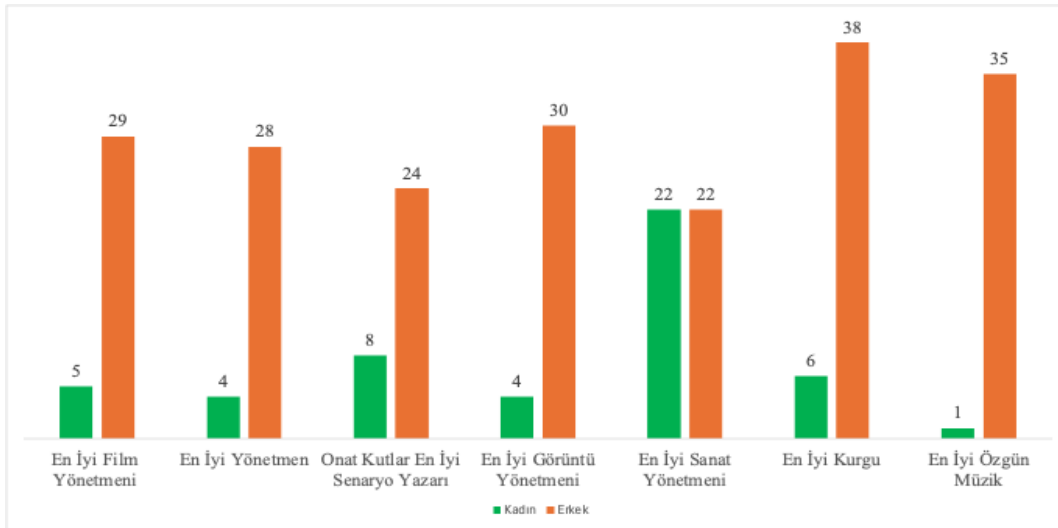
Grafik 60: Ankara Film Festivali Kısa Film alanında verilen ödüllerin ödül türüne ve cinsiyete göre dağılımı (1988-2023)

Kaynak: <https://filmfestankara.org.tr/anasayfa#> sayfasından derlenmiştir.

Buna göre, En İyi Film, Seçici Kurul Özel Ödülü, İkincilik ve Üçüncülük ödüllerinde açık ara erkek yoğun bir dağılım gözlemlenmektedir. Ulusal Uzun Film alanında verilen ödüller de bu dağılımdan münezzehtir görünmemekte:

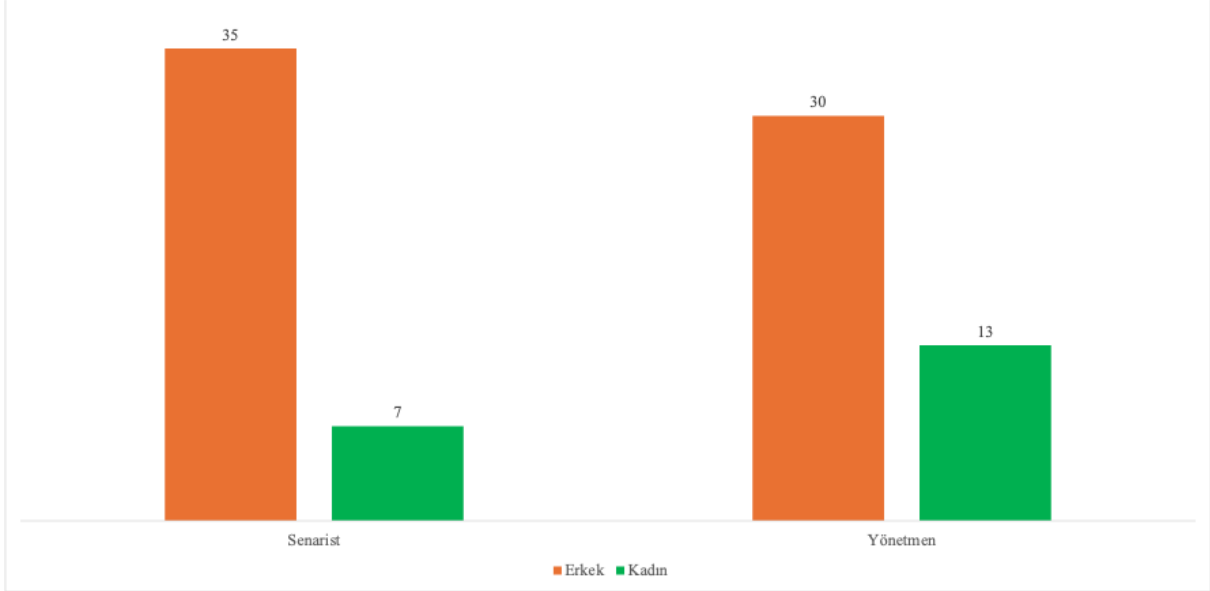
Grafik 61: Ankara Film Festivalinde Ulusal Uzun Film alanında verilen ödüllerin ödül türüne ve cinsiyete göre dağılımı (1988-2023)

Kaynak: <https://filmfestankara.org.tr/anasayfa#>

Yönetim kategorisinde Ankara Devlet Tiyatrosu ve Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası verilerine ulaşılabilmektedir. Bu verilere göre, ADT’de güncel olarak sahnelenen tiyatro oyunlarının cinsiyete göre senarist ve yönetmen dağılımında yine derin bir uçurumla eşitsizlik söz konusudur:

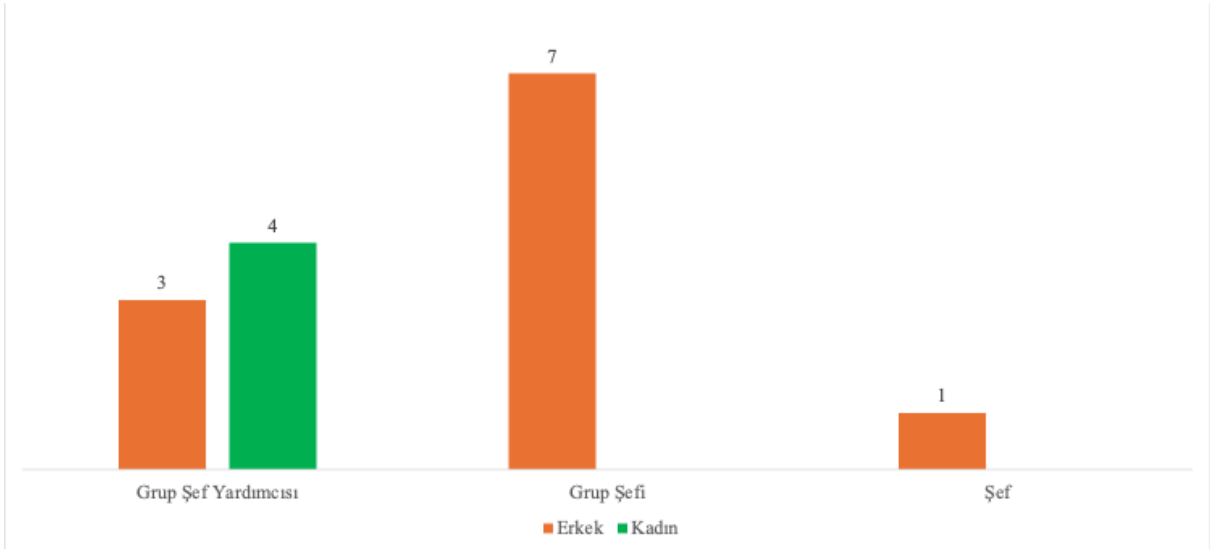
Grafik 62: Ankara Devlet Tiyatrosunda sahnelenen tiyatro oyunlarının senarist ve yönetmenlerinin cinsiyete göre dağılımı (2024- Kasım)

Kaynak: Ankara Devlet Tiyatrosu

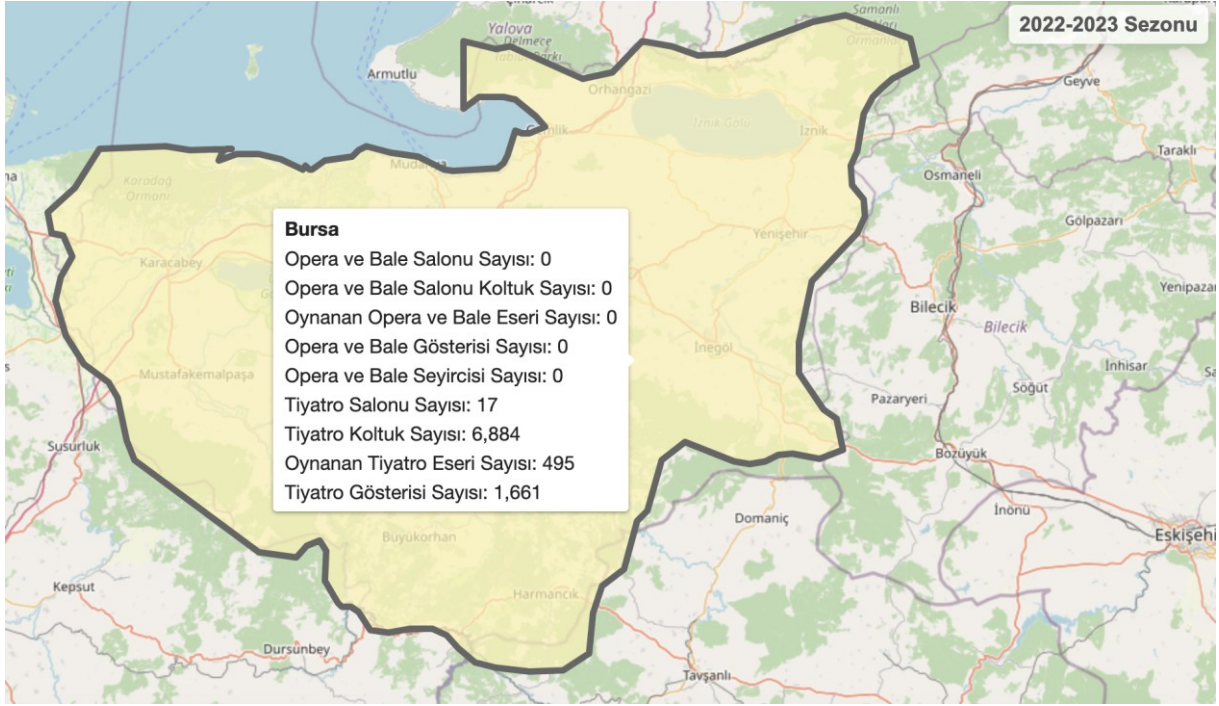
Benzer bir durum CSO şef ve şef yardımcıları kadrolarında gözlemlenmektedir:

Grafik 63: Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası şef ve şef yardımcılarının cinsiyete göre dağılımı (2024)

Kaynak: <https://cso.ktb.gov.tr/>

3. Bursa

Harita 6: Bursa'daki güncel durum (2022-2023 sezonu)

Bursa’da devlet tiyatrosu, devlet senfoni orkestrası ve belediye şehir tiyatrosu aktif durumdadır:

Tablo 46: Bursa’daki İl Kamu Sahne Sanatları Yapılanması

	DOB	DT	DSO	BŞT	BSO
Bursa		√	√	√	

Bu yapılanmanın hizmet altyapısına yansımalarına baktığımızda, TÜİK Sinema ve Gösteri İstatistikleri’ne göre, Bursa’nın 2022-2023 sezonunda altyapı da dahil olmak üzere, üretim ve seyirci sayısında da yaşanan büyük artıştan kaynaklı önceki sezona kıyasla çok daha olumlu bir sezon geçirdiği görülmektedir:

Tablo 47: Sezona göre Bursa Tiyatro Verileri

Sezon	Tiyatro salonu sayısı	Koltuk sayısı	Oynanan eser sayısı	Gösteri sayısı	Seyirci sayısı		
					Yetişkin	Çocuk	TOPLAM
2021-2022	14	5 126	119	552	96 210	36 276	132 486
2022-2023	17	6 884	495	1 661	189 817	208 149	397 966

Kaynak: TÜİK Sinema ve Gösteri Sanatları İstatistikleri

Orkestrada ise, gösteri sayısında çok hafif bir artış yaşanırken seyirci sayısında iki katı bir artış söz konusu:

Tablo 48: Sezona göre Bursa Orkestra Verileri

Sezon	Grup sayısı	Koltuk sayısı	Gösteri sayısı	Seyirci sayısı
2021/'22	1	1 600	27	8 421
2022/'23	1	1 600	32	19 961

Kaynak: TÜİK Sinema ve Gösteri Sanatları İstatistikleri

Sanatsal hayata katılımın yaratım ve özyaratıların maddi manevi çıkarlarından yararlanım hakkı bağlamında görünürlük verilerinde ise 2006-2009 yılları arasında düzenlenen Bursa İpekyolu Film Festivali ödülleri cinsiyet dağılımı üzerinden incelenmiştir. Buna göre 4 senede 9 ödül takdim edilirken, bunların yalnızca 2’si kadınlara sunulmuştur:

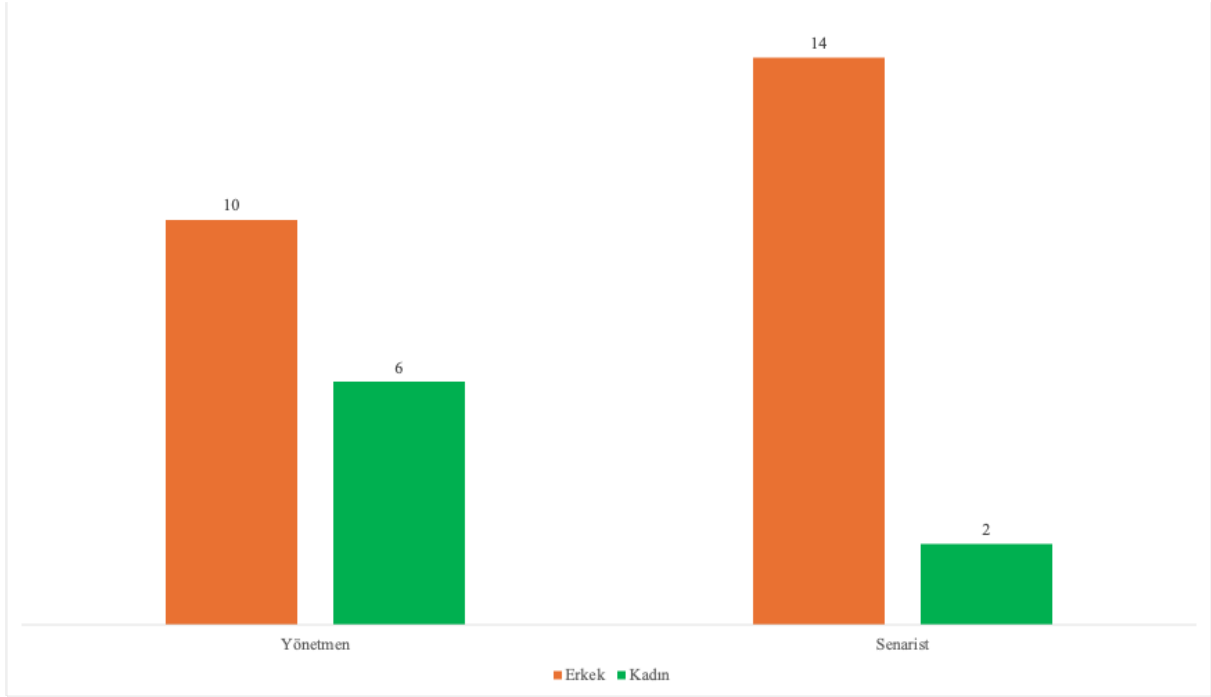
Tablo 49: Cinsiyete, Ödül Türü ve Yıla Göre Bursa İpekyolu Film Festivali Ödül Dağılımı (2006-2009)

Yıl	Ödül Türü	Cinsiyet
2006	Muhsin Ertuğrul Umut Ödülü	Erkek
2007	Yaşam Boyu Onur Ödülü	Kadın
	Onur Ödülü	Erkek
2008	Onur Ödülü	Kadın
		Erkek
2009	Onur Ödülü	Erkek
		Erkek
	Emek Ödülü	Erkek
		Erkek

Kaynak: https://tr.wikipedia.org/wiki/Bursa_%C4%B0pekyolu_Film_Festivali

Yönetim kadrolarında da durum pek iç açıcı değil. Bursa Devlet Tiyatrosu’nda güncel olarak sahnelenen oyunların senarist ve yönetmenlerinde erkek yoğun bir dağılım söz konusudur:

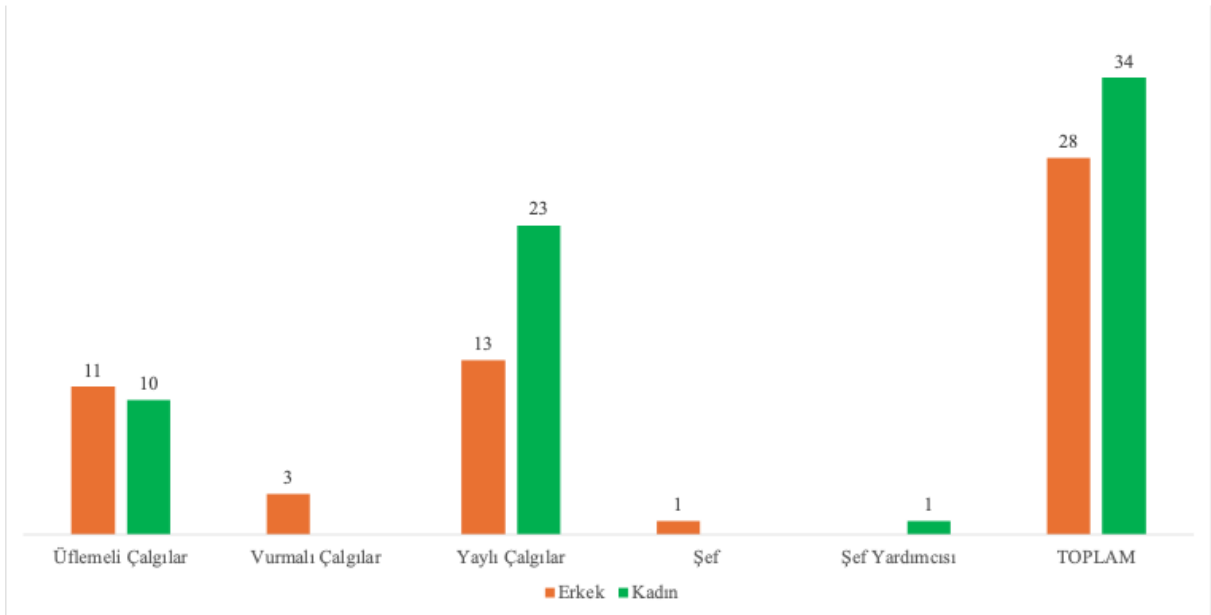
Grafik 65: Bursa Devlet Tiyatrosunda sahnelenen tiyatro oyunlarının senarist ve yönetmenlerinin cinsiyete göre dağılımı (2024- Kasım)

Kaynak: Bursa Devlet Tiyatrosu

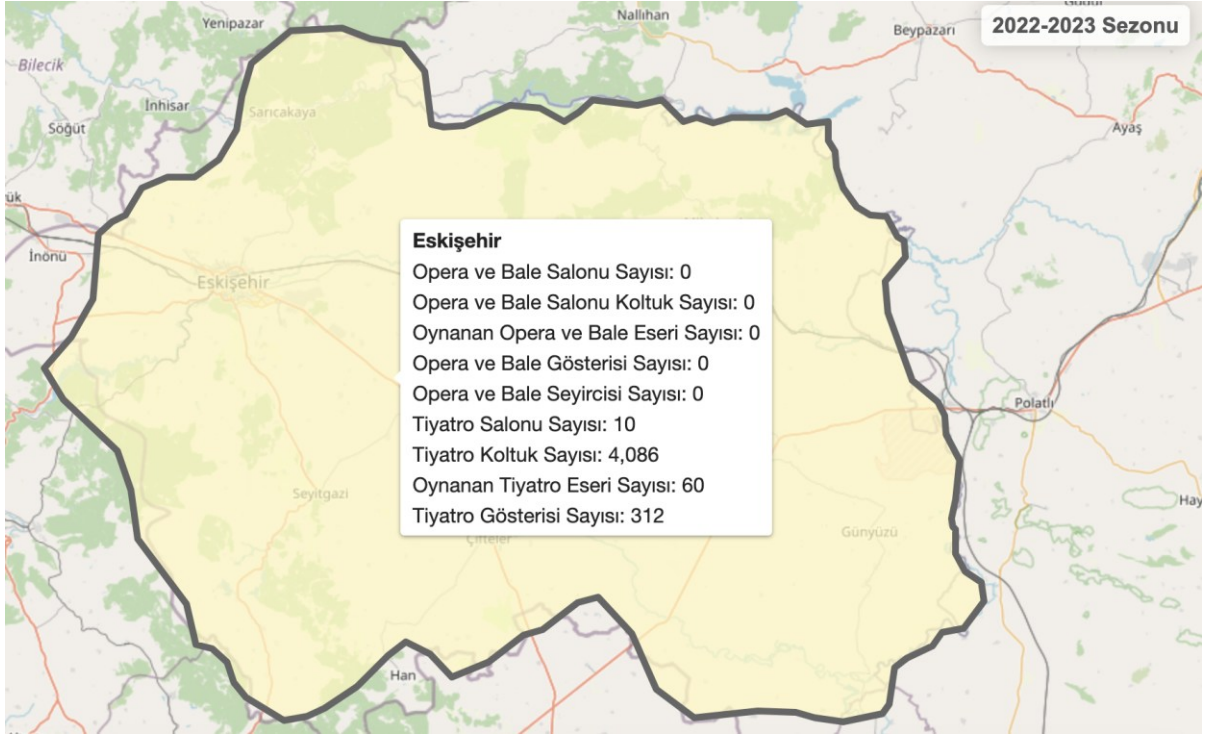
Bursa Bölge Devlet Senfoni Orkestrası’nda şef pozisyonu bir erkeğe aitken şef yardımcılığını bir kadın üstlenmektedir. Adana, Ankara ve Bursa orkestralarının çalgı türlerine göre cinsiyet dağılımına birlikte bakıldığında, özellikle vurmali çalgılar kategorisinin erkeklerden yana cinsiyetlendirildiğini söylemek mümkündür:

Grafik 66: Bursa Bölge Devlet Senfoni Orkestrası sanatçılarının çalgı türü ve cinsiyete göre dağılımı (2024)

Kaynak: Bursa Bölge Devlet Senfoni Orkestrası

4. Eskişehir

Harita 7: Eskişehir'deki güncel durum (2022-2023 sezonu)

Eskişehir proje illeri içerisinde belediye senfoni orkestrası bulunan tek ildir. 2001 yılında Prof. Dr. Yılmaz Büyükerşen’in yönlendirmesiyle 24 kişilik bir kadro ile kurulan orkestra, Ocak 2025 itibariyle Ender Sakpınar’ın müzik direktörlüğü ve sanat yönetmenliğinde, 59 kişilik bir kadro ile çalışmalarına devam etmektedir (Eskişehir Büyükşehir Belediyesi Senfoni Orkestrası, 2014). Bunun yanında, belediye şehir tiyatrosu da bulunmaktadır:

Tablo 50: Eskişehir’deki İl Kamu Sahne Sanatları Yapılanması

	DOB	DT	DSO	BŞT	BSO
Eskişehir				√	√

Bu yapılanmanın hizmet altyapısına yansımalarına geldiğimizde, TÜİK Sinema ve Gösteri İstatistikleri’ne göre, Eskişehir’in 2022-2023 sezonunda fiziksel kapasite de dahil olmak üzere üretim ve performans göstergelerinde önceki sezona kıyasla kayıp gözlemlenmektedir:

Tablo 51: Sezona göre Eskişehir Tiyatro Verileri

Sezon	Tiyatro salonu sayısı	Koltuk sayısı	Oynanan eser sayısı	Gösteri sayısı	Seyirci sayısı		
					Yetişkin	Çocuk	TOPLAM
2021-2022	11	4 727	90	361	59 599	33 806	93 405
2022-2023	10	4 086	60	312	64 186	31 799	95 985

Kaynak: TÜİK Sinema ve Gösteri Sanatları İstatistikleri

2022-2023 sezonunda daha az eser sahnелense ve salon kapasitesinde düşüş yaşansa da toplam seyirci sayısındaki artış özellikle yetişkin oyunlarının etkisiyle dikkat çekmektedir.

Yönetim, karar alma, liderlik kadrolarında cinsiyete göre dağılım ile yaratıcı rollerde kadın temsiliyetini anlayabilmek için belediye şehir tiyatrosu ve belediye senfoni orkestrası verileri incelenmiştir. Eskişehir Belediyesi Şehir Tiyatroları web sitesinde ilan edilen yönetim kadrosuna göre 5 kadın - 5 erkek olacak şekilde eşit bir dağılım görünse de yaratıcı kadroların erkek yoğun olduğu tespit edilmekte:

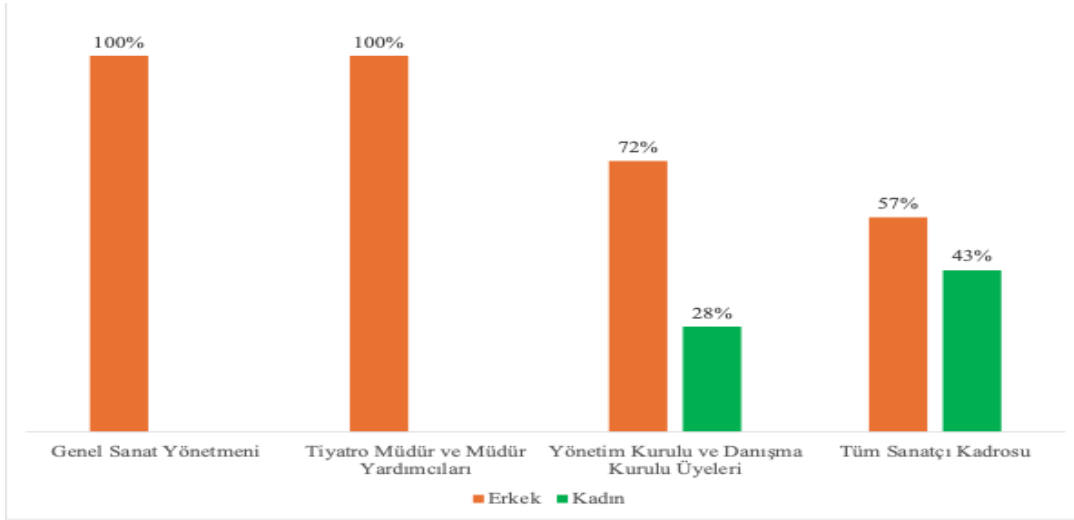
Tablo 52: Eskişehir Belediyesi Şehir Tiyatroları Yönetim Kadrosu

Pozisyon	Cinsiyet	
	K	E
Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanı	√	
Genel Sanat Yönetmeni		√
Genel Sanat Yönetmeni Yrd. (1.)		√
Genel Sanat Yönetmeni Yrd. (2.)		√
Sanatçı Temsilcisi		√
Sahne Direktörü		√
Dramaturg (1.)	√	
Dramaturg (2.)	√	
Personel Sorumlusu	√	
Basın, Yayın ve Halkla İlişkiler Temsilcisi	√	

Kaynak: <https://tiyatro.eskisehir.bel.tr/yonetim.php> web sitesinden düzenlenmiştir.

2014-2024 yılları arasında Eskişehir Belediyesi Şehir Tiyatrosu çalışanlarının kadro ve cinsiyete göre dağılımında ise durum oldukça zayıf ve dengesiz seyretmektedir:

Grafik 67: Eskişehir Şehir Tiyatrosu çalışanlarının kadro ve cinsiyete göre dağılımı (2014-2024)

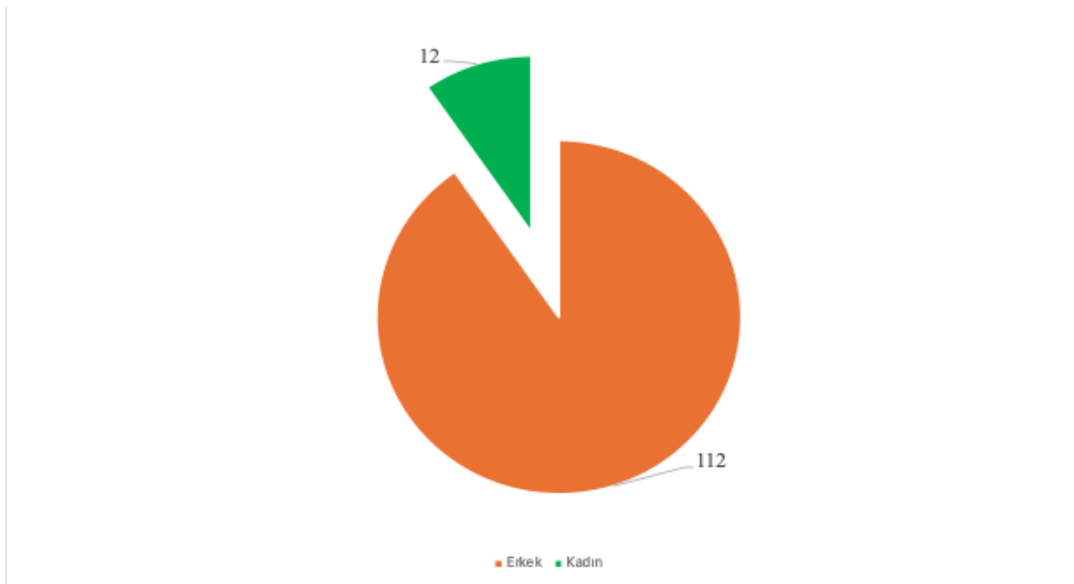

Kaynak: Eskişehir Büyükşehir Belediyesi (Veri talebi)

Özellikle Genel Sanat Yönetmeni ve Tiyatro Müdürü pozisyonlarında kadınların hiç yer almaması üst düzey yönetime katılım açısından dikkat çekici bir eksiklik. Sanatçı kadrosunda kadınların temsil oranı daha yüksek (%43) olsa da yine de niceliksel olarak bir erkek üstünlüğü mevcuttur.

Öte yandan, arşiv taraması sonucu derlenen verilere göre, 2000-2024 yılları arasında oynanan tiyatro oyunlarının cinsiyete göre yönetmen dağılımına bakıldığında, erkek yönetmenlerin toplamın yaklaşık %90’ından fazlasını oluşturduğu, kadın yönetmenlerin ise yalnızca %10 civarında temsil edildiği görülüyor:

Grafik 68: Cinsiyete göre Eskişehir Şehir Tiyatrolarında oynanan tiyatro oyunlarının yönetmenlerinin dağılımı (2000-2024)

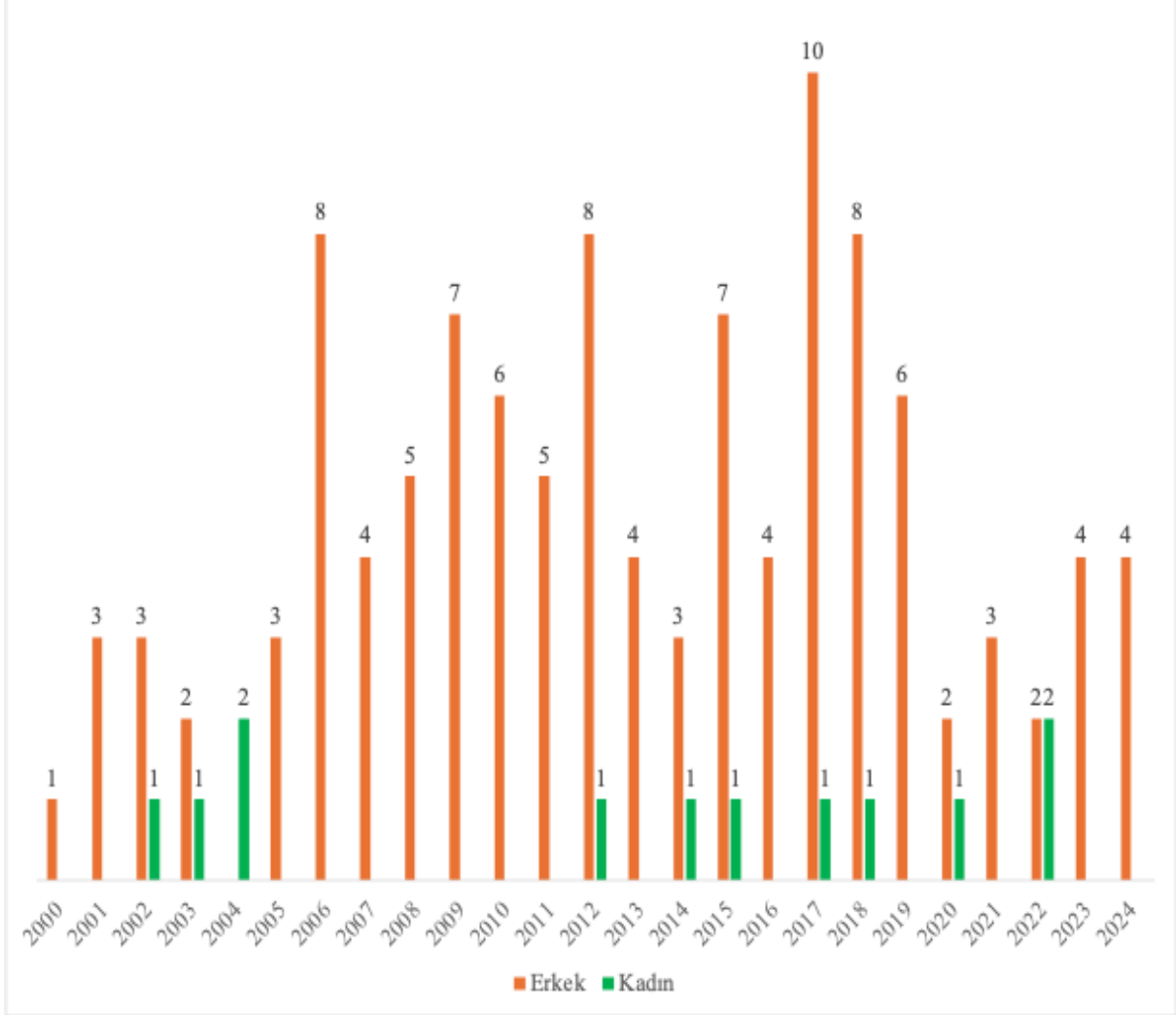

Kaynak: <https://tiyatro.eskisehir.bel.tr/arsivoyunlar.php>

Aynı veriye yatay olarak da bakarsak, dengesizlik ve eşitsizliği daha iyi görmemiz mümkün. Buna göre, yıllar içinde erkek yönetmen sayısında dalgalanmalar görünse de kadın

yönetmen sayısının ikiye geçtiği bir sezon olmamış, 2017’de fark keskin bir şekilde artarken son 2 yılda yine kadın yönetmenlere yer verilmediği görülmüştür:

Grafik 69: Yıllara ve cinsiyete göre Eskişehir Şehir Tiyatrolarında oynanan tiyatro oyunlarının yönetmenlerinin dağılımı (2000-2024)

Kaynak: <https://tiyatro.eskisehir.bel.tr/arsivoyunlar.php>

Belediye Senfoni Orkestrası’nda temsili veya sembolik bir denge dahi yoktur. Orkestra web sitesinden derlenen verilere göre, Senfoni Orkestrası Yönetim Kurulu 1 kadın 6 erkekten oluşmaktadır:

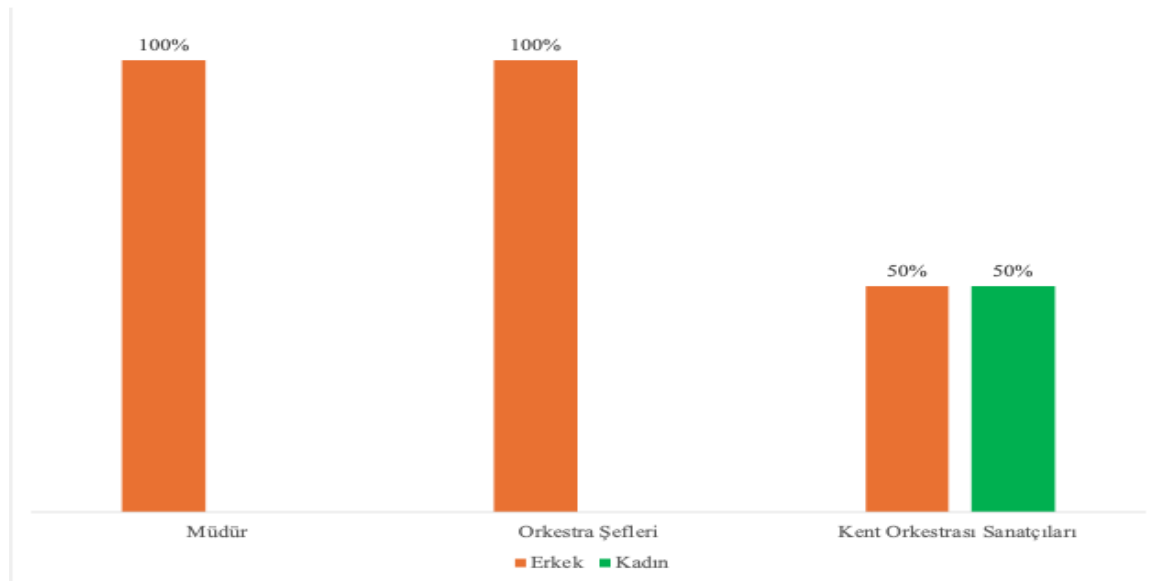
Tablo 53: Eskişehir Büyükşehir Belediyesi Senfoni Orkestrası Yönetim Kurulu

Pozisyon	Cinsiyet	
	K	E
Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanı	√	
Müzik Direktörü		√
Yönetim Kurulu Üyesi (1.)		√
Yönetim Kurulu Üyesi (2.)		√
Yönetim Kurulu Üyesi (3.)		√
Yönetim Kurulu Üyesi (4.)		√
Sanatçı Temsilcisi		√

Kaynak: <https://senfoni.eskisehir.bel.tr/yonetim.php> sayfasından düzenlenmiştir.

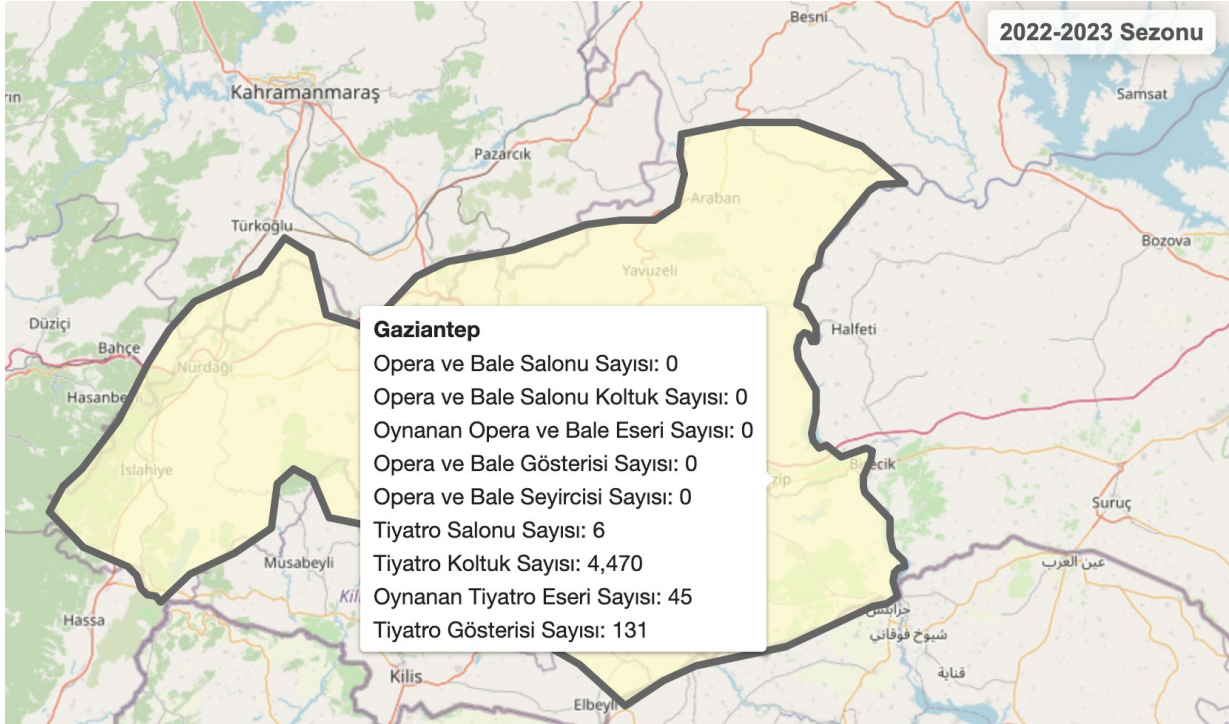
Bununla birlikte, çalışan kadrosunda kadınlar daha çok idari ve organizasyonel pozisyonlarda yer alırken erkek çalışanların teknik rollere hakimiyeti göze çarpmaktadır. Orkestra Koordinatörü (1), Nota Tertip Düzenleyicisi (1), Sahne Işık Düzenleyicisi (2), Sahne Ses Düzenleyicisi (2), Sahne Düzenleyicisi (3) rolleri tamamen erkekler tarafından icra edilirken kadınların Grafik Tasarım (2), Basın ve Sosyal Medya Sorumlusu (1), Halkla İlişkiler Sorumlusu (1), Gerçekleştirme Görevlisi (1), Sahne Amiri (1) rolleri kadınlara ayrılmıştır (Eskişehir Büyükşehir Belediyesi Senfoni Orkestrası, t.y.). Önemli ama daha az teknik rollerde kadın çalışanların varlığı dikkat çekici olmakla birlikte daha teknik roller (ışık ve ses düzenleme) veya nota düzenleme gibi alanlarda kadın temsiline olmaması bir asimetri göstergesidir. Belediye’nin sağladığı 10 yıllık oransal verilere göre ise de kadınlar yalnızca sanatçı kadrosunda eşit temsil edilmiş görünüyor:

Grafik 70: Eskişehir Senfoni Orkestrası çalışanlarının pozisyon ve cinsiyete göre dağılımı (2014-2024)

Kaynak: Veri talebi

5. Gaziantep

Harita 8: Gaziantep'teki güncel durum (2022-2023 sezonu)

Gaziantep kamu sahne sanatları yapılanmasının görece zayıf olduğu illerden biridir, bünyesinde devlet tiyatrosu ve belediye şehir tiyatrosunu barındırmaktadır:

Tablo 54: Gaziantep'teki İl Kamu Sahne Sanatları Yapılanması

	DOB	DT	DSO	BŞT	BSO
Gaziantep		√		√	

Gaziantep'in de 6 Şubat 2023 depremlerinden etkilenen illerin başında geldiği bilgisiyle, bu yapılanmanın hizmet altyapısına yansımalarını incelediğimizde, TÜİK Sinema ve Gösteri İstatistikleri'ne göre, Gaziantep'in 2022-2023 sezonunda salon ve koltuk sayısında belirgin bir değişiklik olmamasına rağmen, oynanan eser sayısı ve yetişkin seyirci sayısında bir azalma görülüyor:

Tablo 55: Sezona göre Gaziantep Tiyatro Verileri

Sezon	Tiyatro salonu sayısı	Koltuk sayısı	Oynanan eser sayısı	Gösteri sayısı	Seyirci sayısı		
					Yetişkin	Çocuk	TOPLAM
2021-2022	6	4 576	69	105	47 340	4 950	52 290
2022-2023	6	4 470	45	131	35 689	7 650	43 339

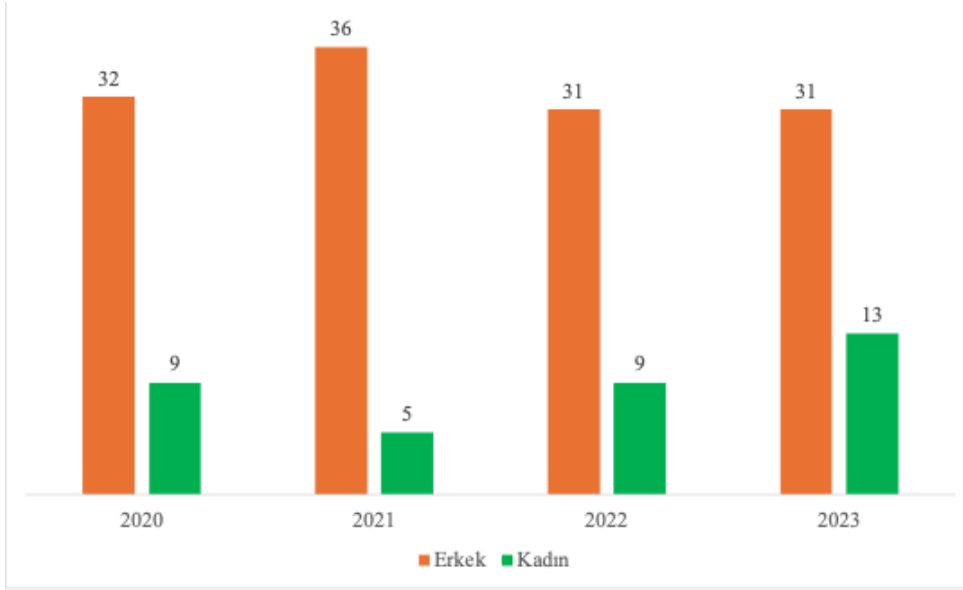
Kaynak: TÜİK Sinema ve Gösteri Sanatları İstatistikleri

Bununla birlikte, 2003 yılında Nazım Hikmet'in "Kuvayi Milliye" oyunuyla sahne açan Gaziantep Devlet Tiyatrosu'nda Ocak 2025 itibariyle iki oyun oynanmaktadır. Bu oyunların yazarları erkek iken yönetmenlerin biri kadındır (Gaziantep Devlet Tiyatrosu, t.y.) ve zaman

ile mekândan bağımsız olarak kadınların yazar ve yönetmen olarak halen az seçildiğini ve/veya tercih edildiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

2016 yılından bu yana Big Bang ve Berisi adıyla Gaziantep’te kültür ve sanat alanına gönüllülük esasına dayanarak yön vermeye çalışan oluşum 2020-2023 arası Antep Kısa Film Festivali’ni düzenlemiş ve 2023 yılında dernekleşerek Beri Kültür ve Sanat Derneği adını almıştır. Buna göre Festival’de gösterime giren filmlerin cinsiyete ve yıllara göre yönetmen dağılımına baktığımızda, yine eşitsiz bir dağılımla karşılaşırız:

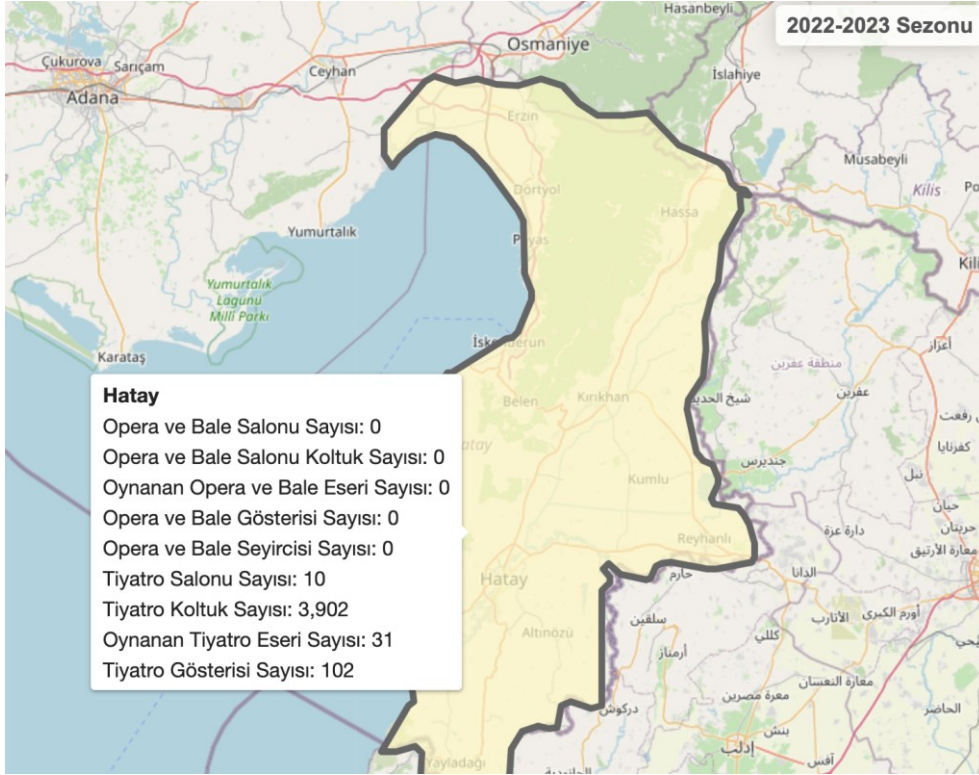
Grafik 71: Cinsiyet ve yıllara göre Antep Kısa Film Festivalinde gösterime giren filmlerin yönetmen dağılımı (2020-2023)

Kaynak: <https://www.bigbangveberisi.com/>

Yıllar içinde cinsiyetler arası uçurum azalır gibi olsa da halen derindir. Bunun yanı sıra, web sitesinde arşivlenen verilere göre, jüri dağılımı 2022’de 2 kadın 1 erkekten oluşurken 2023 yılında 3-3 olacak şekilde bir denge sağlanmış görünmektedir.

6. Hatay

Harita 9: Hatay’daki güncel durum (2022-2023 sezonu)

Hatay, MÖ 4. yüzyılın sonlarında I. Séleukos Nikátör tarafından kurulduğundan Türkiye’ye katıldığı 1939’a kadar, Hellenistik, Roma ve Bizans dönemlerini, Osmanlı İmparatorluğu’nun ve Fransız mandasının yönetimini yaşamıştır (De Giorgi ve Eger, 2021). Bu ardışık etkiler, merkezi antik Antakya (Antioch) olan şehrin farklı etnik kökenlerden oluşan, çok dilli ve çok kültürlü kimliğini şekillendirerek ona bir ‘kültür mozaiği’ olarak tanınma özelliği kazandırmıştır. Bu zengin kültürel miras, özellikle ünlü mozaik sanatında ve şehrin katmanlı tarihini yansıtan sanatsal mirasında görülmektedir. Yunan, Roma ve Bizans geleneklerine dayanan seramik, heykel, freskler ve duvar resimleri gibi diğer sanatsal formlar da bu kültürel mirası zenginleştirmektedir.

Türkiye’ye katıldıktan sonra, bu geleneklerini koruyarak Arapça, Türkçe, Fransızca gibi çeşitli dillerde güzel sanatlar ve sahne sanatları için de önemli bir merkez haline gelmeye başlayan Hatay, 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş merkezli depremler ile başta doğal ve kültürel mirası olmak üzere, kültürel ve sanatsal hayatı açısından da tarihinin en zorlu dönemlerinden biri ile karşı karşıyadır. Gündelik hayat pratiğine benzer şekilde, insani kriz durumlarında da sıklıkla karşılaşıldığı üzere, kültür ve sanat alanı temel ihtiyaçlar hiyerarşisinde ilk elden geriye atılan alanlardan biridir. Kendiliğini kültürel mirası ve sanatseverliği ile kurmuş bu antik şehirde, en ihtiyaç duyulan zamanda sanatın yokluğu ise temel yoksulluk ve yoksunluk sebeplerinden birini oluşturmaktadır. Depremlerden en yoğun etkilenen illerin başında gelen şehir, Hatay Büyükşehir Belediyesi’nin kamusal sahne sanatları yapılanmalarına yönelik sağladığı verilere göre, yalnızca Hatay Büyükşehir Belediyesi Şehir Tiyatrosu’na ev sahipliği yapmaktadır:

Tablo 56: Hatay’daki İl Kamu Sahne Sanatları Yapılanmaları

	DOB	DT	DSO	BŞT	BSO
Hatay				√	

TÜİK Sinema ve Gösteri İstatistikleri verilerine göre, Hatay’da 2021-2022 ile 2022-2023 sezonlarına bakıldığında, tiyatro salonu, koltuk, oynanan eser, gösteri ve seyirci sayılarında dramatik bir düşüş söz konusudur:

Tablo 57: Sezona göre Hatay Tiyatro Verileri

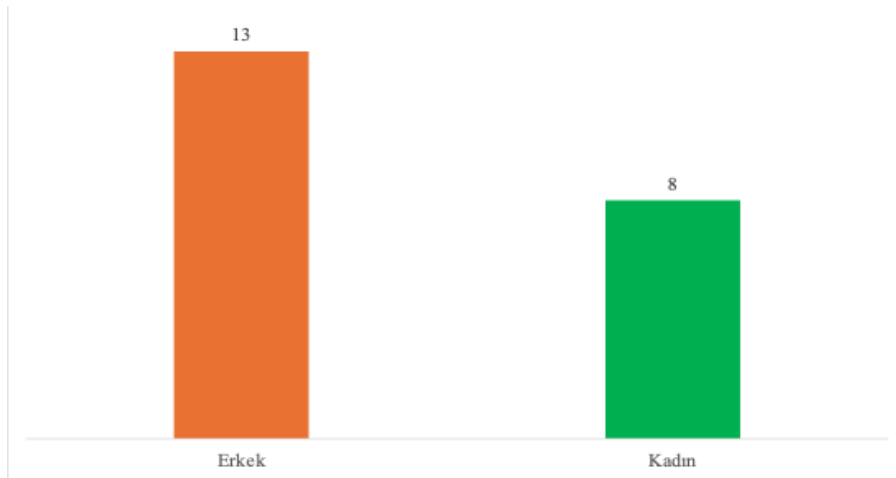
Sezon	Tiyatro salonu sayısı	Koltuk sayısı	Oynanan eser sayısı	Gösteri sayısı	Seyirci sayısı		
					Yetişkin	Çocuk	TOPLAM
2021-2022	18	11 192	107	172	46 568	11 150	57 718
2022-2023	10	3 902	31	102	13 639	15 655	29 294

Kaynak: TÜİK Sinema ve Gösteri Sanatları İstatistikleri

Salon sayısında %45’lik bir kaybın yaşandığı şehirde, güncel yetişkin seyirci sayısı %85, toplam seyirci sayısı ise yaklaşık yarı yarıya azalmıştır. Hatay Büyükşehir Belediyesi’nin 27 Aralık 2024 tarihli haber ve istatistiki veri paylaşımına göre, il genelinde çocukların moral ve motivasyonunu artırmak, fiziksel ve kültürel gelişimlerine destek olmak, tiyatroyla tanışmalarını ve tiyatroyu sevmelerini sağlamak amacıyla HBB Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Şehir Tiyatrosu oyuncularından “İki Bavul Dolusu” adlı okul öncesi oyunu 15 ilçede 66 seans ile 9 ayda 10 bin 648 çocuk ile buluşturulmuştur (Şehir Tiyatrosu, 2024). Bu veri, çocuk seyirci sayısındaki hafif artışı açıklayabilecek nitelikte olup tiyatrodaki odağın yetişkinlerden çocuklara kaydırıldığını ve oynanan eser çeşitliliğinin oldukça zayıfladığını göstermektedir.

Buraya kadar cinsiyete göre ayrıştırılmış veri bulunmamaktadır. Ancak, sanatsal hayata katılımın yaratım ve özvaratıların maddi manevi çıkarlarından yararlanım hakkı bağlamında görünürlük bölümüne geldiğimizde, Hatay’da ele alınacak en önemli etkinlik 2013’ten bu yana düzenlenen Antakya Uluslararası Film Festivali’dir. 2024’te 12.’si düzenlenen Festival’de erkek yoğun bir jürinin görev yaptığı görülmüştür.

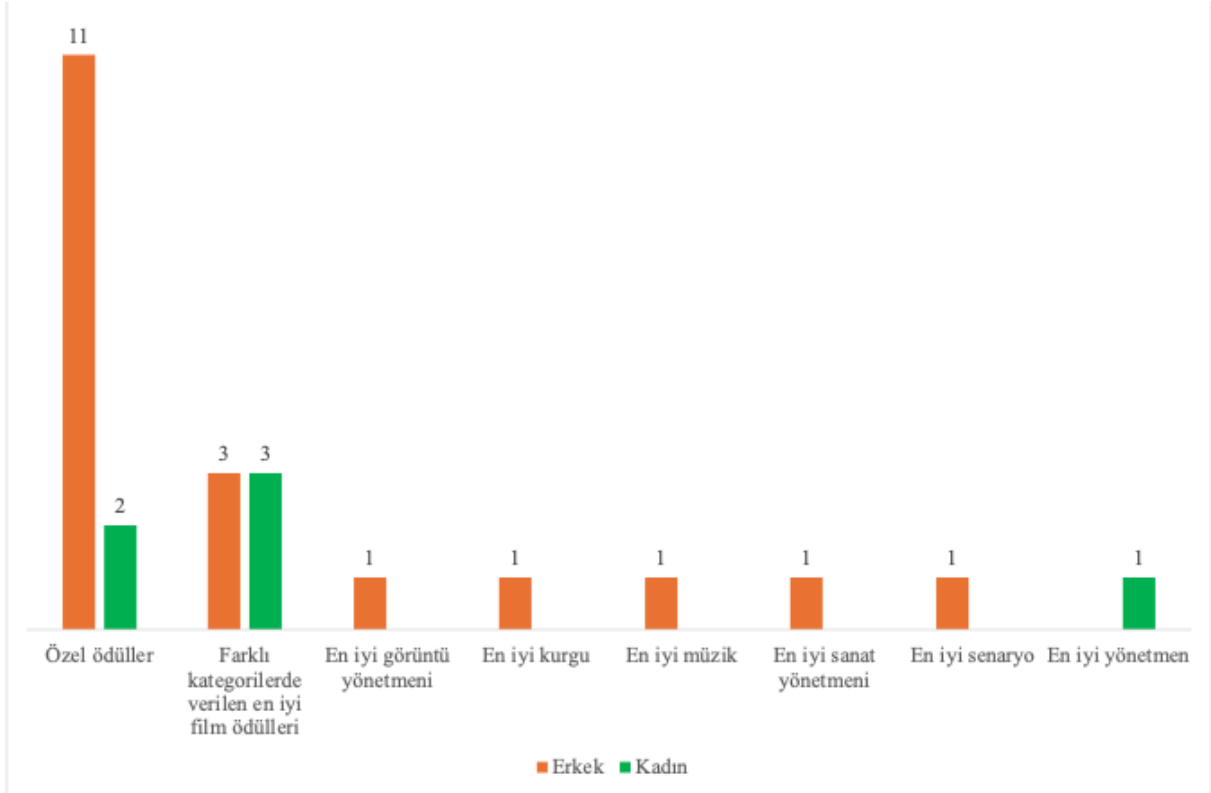
Grafik 72: Antakya Film Festivali jürisinin cinsiyete göre dağılımı (2024)

Kaynak: <https://www.antakyaff.org> sayfasından derlenmiştir.

Doğrudan sebebi olduğu iddia edilmese de, jüri dağılımı ile paralel olarak, erkek yoğun bir ödül dağılımı gerçekleşmiştir:

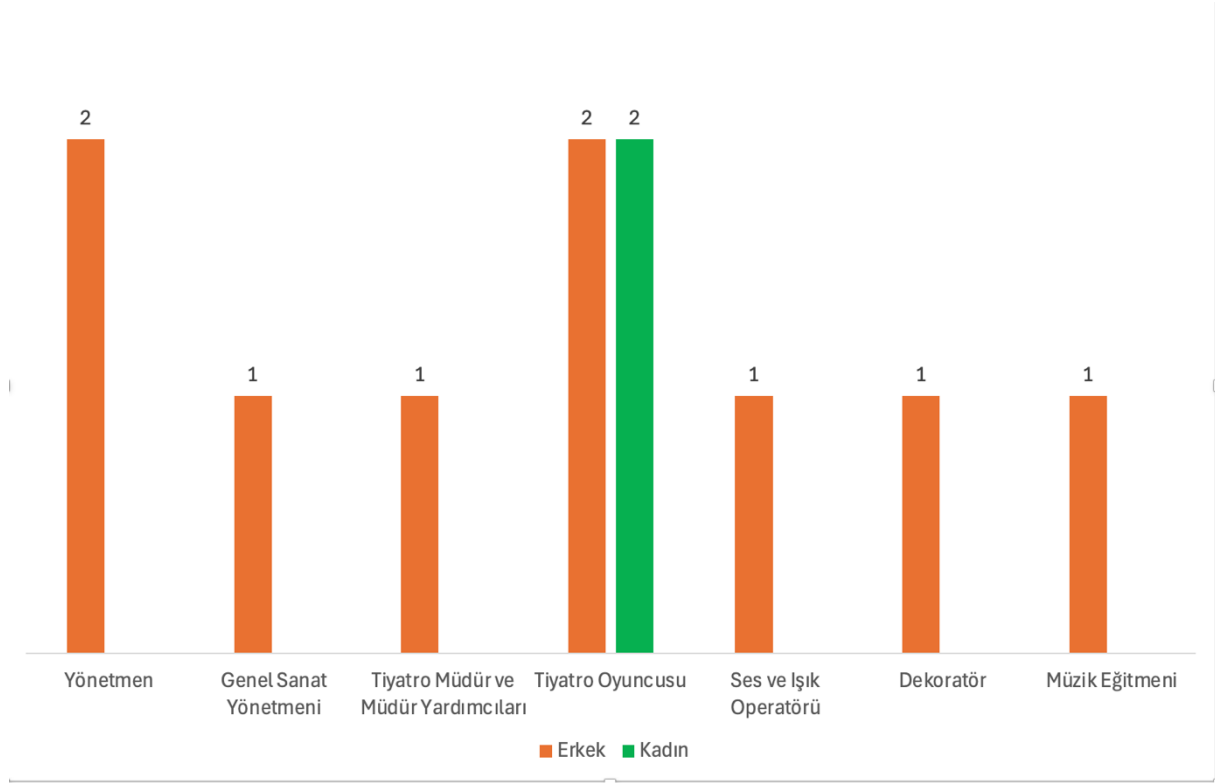
Grafik 73: Antakya Film Festivali ödüllerinin ödül türü ve cinsiyete göre dağılımı (2024)

Kaynak: <https://www.antakyaff.org> sayfasından derlenmiştir.

Yönetim kategorisinde ise, durum daha da vahim bir hal almaktadır. HBB’den talep edilen verilere göre, Belediye Şehir Tiyatrosu’nda üst düzey ve ikincil düzey yöneticiler, tüm sanatçı kadrosunda tiyatro oyuncularını hariç tutulmak üzere yönetmenden eğitime tüm teknik kadrolar son 10 yıldır erkeklere tahsis edilmiş görünmektedir:

Grafik 74: Hatay Büyükşehir Şehir Tiyatrosu çalışanlarının kadro ve cinsiyete göre dağılımı (2014-2024)

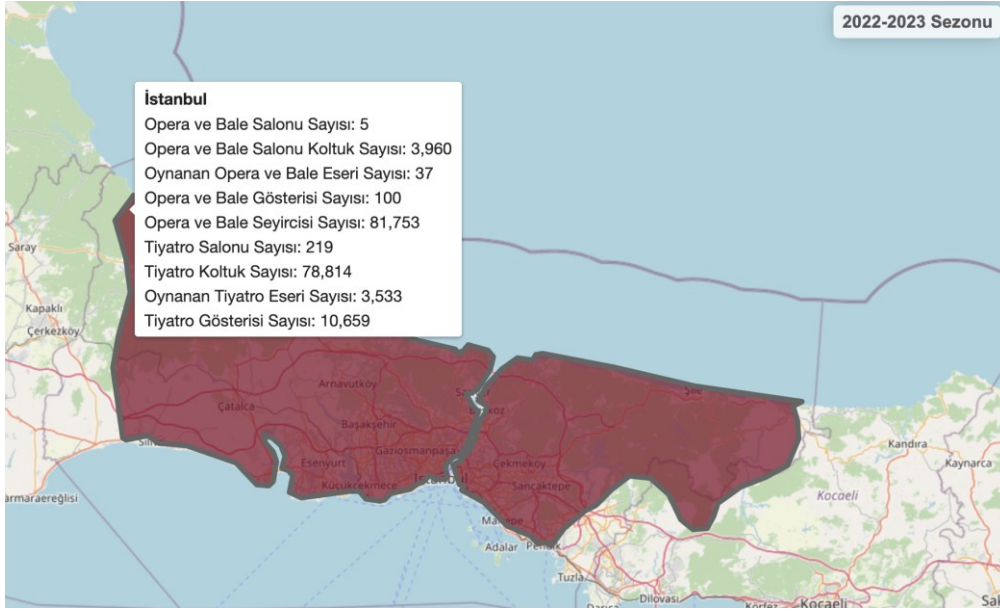

Kaynak: Hatay Büyükşehir Belediyesi Kültür Sanat ve Tiyatrolar Şube Müdürlüğü (veri talebi)

Her ne kadar kamuyu temsil etmese de burada orkestra özelinde mutlaka yer verilmesi gereken bir oluşum da Hatay Akademi Senfoni Orkestrası’dır. Hatay Senfoni Orkestrası Kültür-Sanat Derneği (HSO) bünyesinde faaliyetini sürdüren Orkestra 2019 yılında kurulmuştur ve Hatay’ın senfonik formda kurulan ilk ve tek orkestrasıdır (Hatay Akademi Orkestrası, 2023). Orkestra, sanat eğitimi kategorisinde de çocuklara eğitim atölyeleri düzenleme ve çocuk korusu oluşturma hedefleriyle hareket etmekte, bu doğrultuda ulusal ve uluslararası iş birlikleri gerçekleştirmektedir. İzleme faaliyetleri olmamakla birlikte, depremden bu yana sokağa açılan Orkestra, konteynerkentlerde verdiği konserlerle Hatay’ın kültür ve sanat ihtiyaçlarının hatırı sayılır bir kısmını tek başına karşılamaya çalışmakta ve sokağa, sokak aracılığıyla da halka ulaşabilen bir senfoni orkestrası olma özelliğiyle nevi şahsına münhasır bir kimlik kazanmaktadır.

İzleme bakımından diğer şehirlerden daha hassas durumda olan Hatay ili için toplumsal cinsiyet eşitliğine ek olarak, sanatsal hayata katılımı erişilebilirlik ve uygunluk standartları özelinde de göstergelere yer verilmelidir. Sanat alanında hizmetin niceliğinin dahi çok düşük olduğu koşullarda niteliğini izlemek pek de mümkün görünmemekle birlikte, her ikisi de en az barınma, beslenme, giyinme vb temel ihtiyaçlar kadar özenle ve eşit bir düzlemde ele alınmalıdır.

7. İstanbul

Harita 10: İstanbul'daki güncel durum (2022-2023 sezonu)

İstanbul da Ankara gibi kamu yapılanması güçlü illerin başında gelmektedir:

Tablo 58: İstanbul'daki İl Kamu Sahne Sanatları Yapılanmaları

	DOB	DT	DSO	BŞT	BSO
İstanbul	√	√	√	√	

Ancak nüfusuna oranla baktığımızda, 2023 yılında 100 bin nüfusa 1,4 tiyatro salonu ve 4,3 sinema salonu düştüğünü görüyoruz. Bununla birlikte, TÜİK verileri de 2022-2023 sezonunda, bir önceki sezona göre, İstanbul'da tiyatro salonu sayısında küçük bir artış, koltuk sayısında hafif bir düşüş, oynanan eser sayısında belirgin bir düşüş (%12) ve gösteri sayısında küçük bir düşüş olmasına rağmen hem yetişkin hem de çocuk seyirci sayısında ve dolayısıyla toplam seyirci sayısında önemli bir artış (%19) olduğunu gösteriyor:

Tablo 59: Sezona göre İstanbul Tiyatro Verileri

Sezon	Tiyatro salonu sayısı	Koltuk sayısı	Oynanan eser sayısı	Gösteri sayısı	Seyirci sayısı		
					Yetişkin	Çocuk	TOPLAM
2021-2022	218	79 806	4 026	10 754	1 267 444	675 230	1 942 674
2022-2023	219	78 814	3 533	10 659	1 522 427	797 776	2 320 203

Kaynak: TÜİK Sinema ve Gösteri Sanatları İstatistikleri

Benzer bir durum, opera ve bale için de geçerli; oynanan eser ve gösteri sayılarında düşüş olmasına rağmen seyirci sayılarındaki artışın neden kaynaklandığı, üzerinde durulması gereken bir nokta:

Tablo 60: Sezona göre İstanbul Opera ve Bale Verileri

Sezon	Opera ve bale salonu sayısı	Koltuk sayısı	Oynanan eser sayısı	Gösteri sayısı	Seyirci sayısı
2021/'22	5	3 960	66	161	63 908
2022/'23	5	3 960	37	100	81 753

Kaynak: TÜİK Sinema ve Gösteri Sanatları İstatistikleri

Opera ve baledeki seyirci sayısı artışının büyük bir kısmı yabancı eser göstergesinden gelmekte, bu veriye göre yerli eser seyircisi yaklaşık %19'luk bir düşüş gösterirken yabancı eser seyircisinde yaklaşık %63'lük bir artış gözlemlenmekte. Fakat oynanan yabancı eser sayısı 26'dan 16'ya, yabancı eser gösteri sayısı da 86'dan 53'e düşmüş durumda. Bu veriler, daha önce de bahsedildiği gibi, seyirci sayısındaki artışın salonların doluluk oranındaki yükselişten kaynaklanmış olabileceğini düşündürmektedir fakat doluluk oranlarına dair veri paylaşılmadığı için bu durum yalnızca bir varsayım olarak kalmaktadır. Öte yandan, yabancı eser sayısı ve gösteri sıklığında gözlemlenen ciddi düşüşe rağmen seyirci sayısının artması, izleyici ilgisinin arttığını ortaya koysa da eser çeşitliliği ve etkinlik yoğunluğundaki yaklaşık %50 oranındaki azalma İstanbul'un kültür-sanat ekosistemi açısından kaygı vericidir. Bu gelişme, opera ve bale alanında yapısal bir daralmanın sinyali olabilir ve bu eğilimin kalıcı hale gelip gelmeyeceği dikkatle izlenmelidir. Orkestrada ise, gösteri sayısında hafif bir düşüş yaşanırken seyirci sayısında hafif bir artış söz konusu:

Tablo 61: Sezona göre İstanbul Orkestra Verileri

Sezon	Grup sayısı	Koltuk sayısı	Gösteri sayısı	Seyirci sayısı
2021/'22	1	2 040	34	16 423
2022/'23	1	2 040	28	24 098

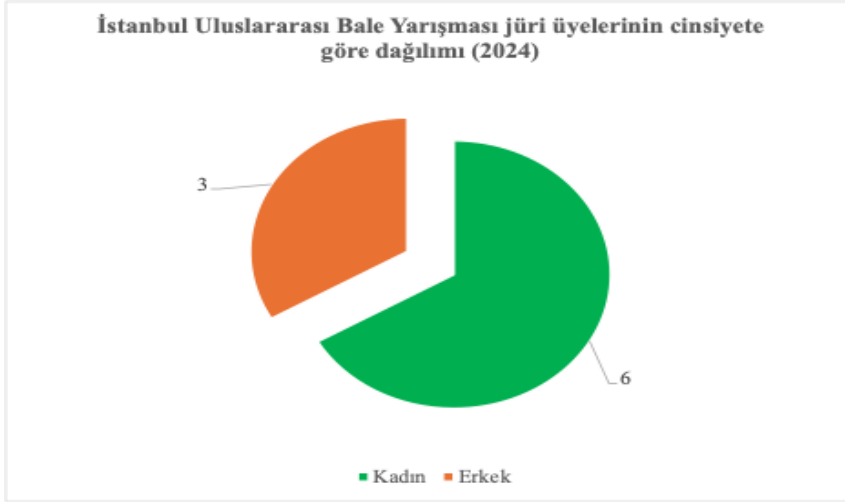
Kaynak: TÜİK Sinema ve Gösteri Sanatları İstatistikleri

Bu kapasitenin İstanbul'da üretim ve performansla dönüştüğü birçok organizasyon bulunmaktadır. Bunlar içerisinde sistemik bir biçimde bilgileri arşivleyen az sayıda etkinlik sayfasına ulaşılabildiğinden burada yalnızca İstanbul Uluslararası Bale Yarışması, İstanbul Tiyatro Festivali ve İstanbul Film Festivali incelenebilmiştir.

İstanbul Uluslararası Bale Yarışması

2008 yılından beri 2 senede bir kez olacak şekilde düzenlenmektedir. Yarışma'ya 2014'ten itibaren bir festival de eşlik etmektedir. Her ne kadar literatürde balenin feminen bir sanat dalı olarak cinsiyetlendirildiği ifade edilmekteyse de yönetim kademelerine aynı şekilde yansımada daha önceki bölümlerde belirtilmişti. Bunun bir örneği de bu yarışmada karşımıza çıkıyor. 6. İstanbul Uluslararası Bale Yarışması (2024) jüri üyelerinin toplamının cinsiyete göre dağılımına baktığımızda kadınların sayısının erkeklerin sayısının iki katı olduğunu görüyoruz:

Grafik 75: İstanbul Uluslararası Bale Yarışması jüri üyelerinin cinsiyete göre dağılımı (2024)

Kaynak: Bale Yarışması Kitapçığından düzenlenmiştir:

https://www.operabale.gov.tr/PublishingImages/Lists/Festivallerdosyaları2024/6_BALE_YARISMASI_KITABI.pdf

Ancak aynı veriye yatay olarak baktığımızda, Jüri Başkanı ve Jüri Başkan Yardımcısı pozisyonlarında erkeklerin bulunduğunu görüyoruz:

Tablo 62: 6. İstanbul Uluslararası Bale Yarışması (2024) Pozisyon ve Cinsiyete Göre Jüri Dağılımı

Pozisyon	Cinsiyet	
	K	E
Jüri Başkanı		√
Jüri Başkan Yardımcısı		√
Jüri Üyesi (1.)	√	
Jüri Üyesi (2.)		√
Jüri Üyesi (3.)	√	
Jüri Üyesi (4.)	√	
Jüri Üyesi (5.)	√	
Jüri Üyesi (6.)	√	
Jüri Üyesi (7.)	√	

Kaynak: Bale Yarışması Kitapçığından düzenlenmiştir:

https://www.operabale.gov.tr/PublishingImages/Lists/Festivallerdosyaları2024/6_BALE_YARISMASI_KITABI.pdf

Benzer şekilde, Organizasyon Komitesi’nin toplam üye sayısına bakıldığında 4-4 eşitlik görülürken, içeriden bakıldığında sanatsal liderlik rollerinde erkek-yoğun bir dağılım ile karşılaşılmakta:

Tablo 63: 6. İstanbul Uluslararası Bale Yarışması (2024) Pozisyon ve Cinsiyete Göre Organizasyon Komitesi Dağılımı

Pozisyon	Cinsiyet	
	K	E
Yarışma Sanat Yönetmeni		√
Yarışma Sanat Yönetmeni Yardımcısı	√	
Yarışma Koordinatörü		√
Sahne Müdürü		√
Yarışma Sanat Teknik Koordinatörü		√
Basın ve Halkla İlişkiler Koordinatörü	√	
Uluslararası İlişkiler ve Sanatçı Organizasyonu	√	
AB Koordinasyonu ve Telif Hakları Koodinatörlüğü	√	

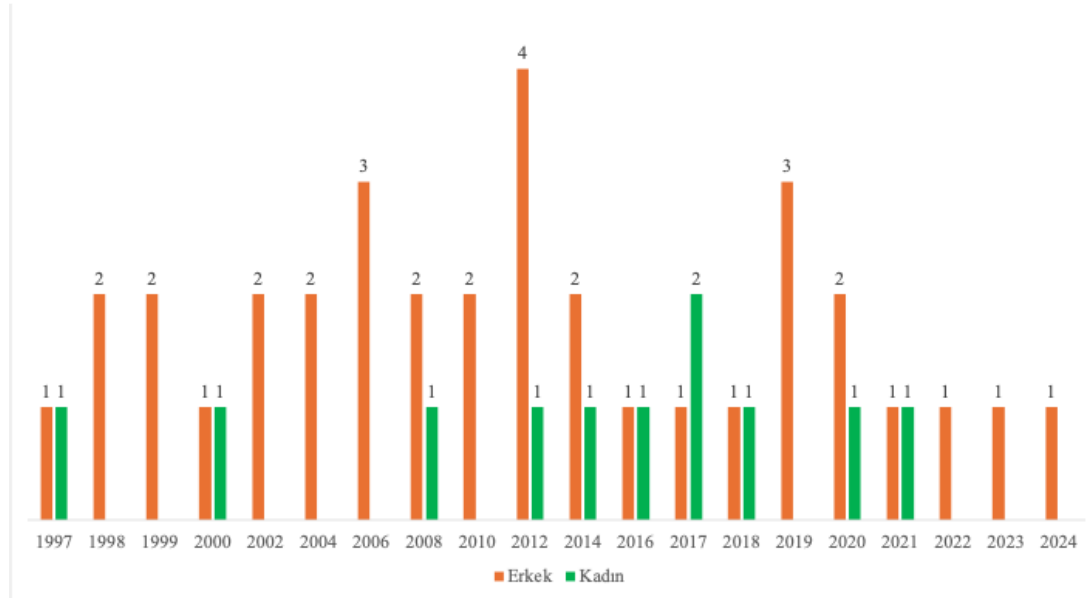
Kaynak: Bale Yarışması Kitapçığından düzenlenmiştir:

https://www.operabale.gov.tr/PublishingImages/Lists/Festivallerdosyaları2024/6_BALE_YARISMASI_KITABI.pdf

İstanbul Tiyatro Festivali

İlk kez 1989’da İKSV tarafından gerçekleştirilen Festival, 1997 yılından beridir Onur Ödülleri takdim etmektedir. 2024’te 28.’si düzenlenen Festival’in yıllara ve cinsiyete göre Onur Ödülü dağılımı aşağıdaki gibidir:

Grafik 76: İstanbul Tiyatro Festivalinde verilen Onur Ödüllerinin yıllara ve cinsiyete göre dağılımı (1997-2024)

Kaynak: İstanbul Tiyatro Festivali Resmi Sitesinden derlenmiştir.

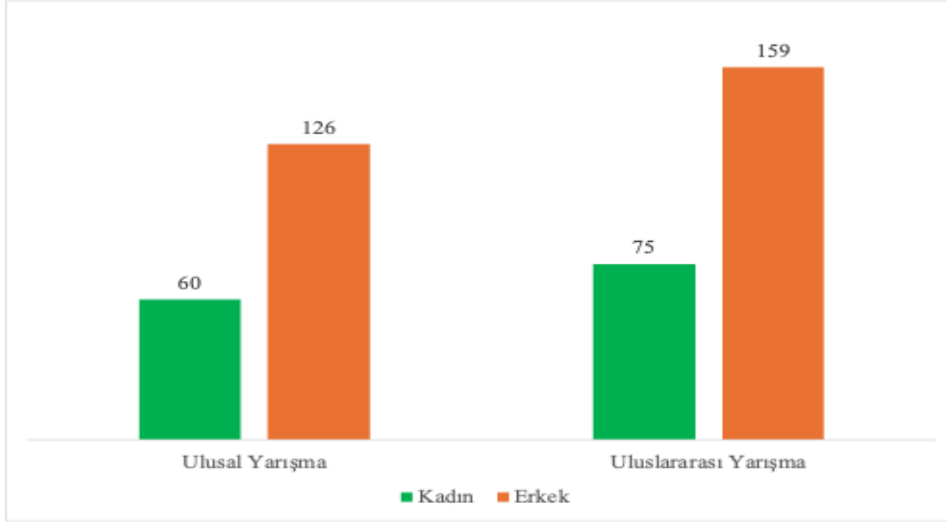
Bu grafik, onur ödülleriinde erkeklerin kadınlara kıyasla daha fazla ödüllendirildiğini açıkça gösteriyor. Kadınlara verilen ödül sayısında yıllara göre dalgalanmalar mevcut olsa da 1997-

2024 yılları arasında 11 kadına karşılık 35 erkek sanatçı onur ödülüne layık görülmüştür. Bu da ciddi bir uçuruma işaret etmektedir.

İstanbul Film Festivali

En büyük organizasyonlardan biri de yine İKSV tarafından ilk olarak 1982’de düzenlenen İstanbul Film Festivali’dir. Festivalin hem ulusal hem uluslararası yarışma kategorisinde jüri dağılımı derin bir farkla erkek yoğunudur:

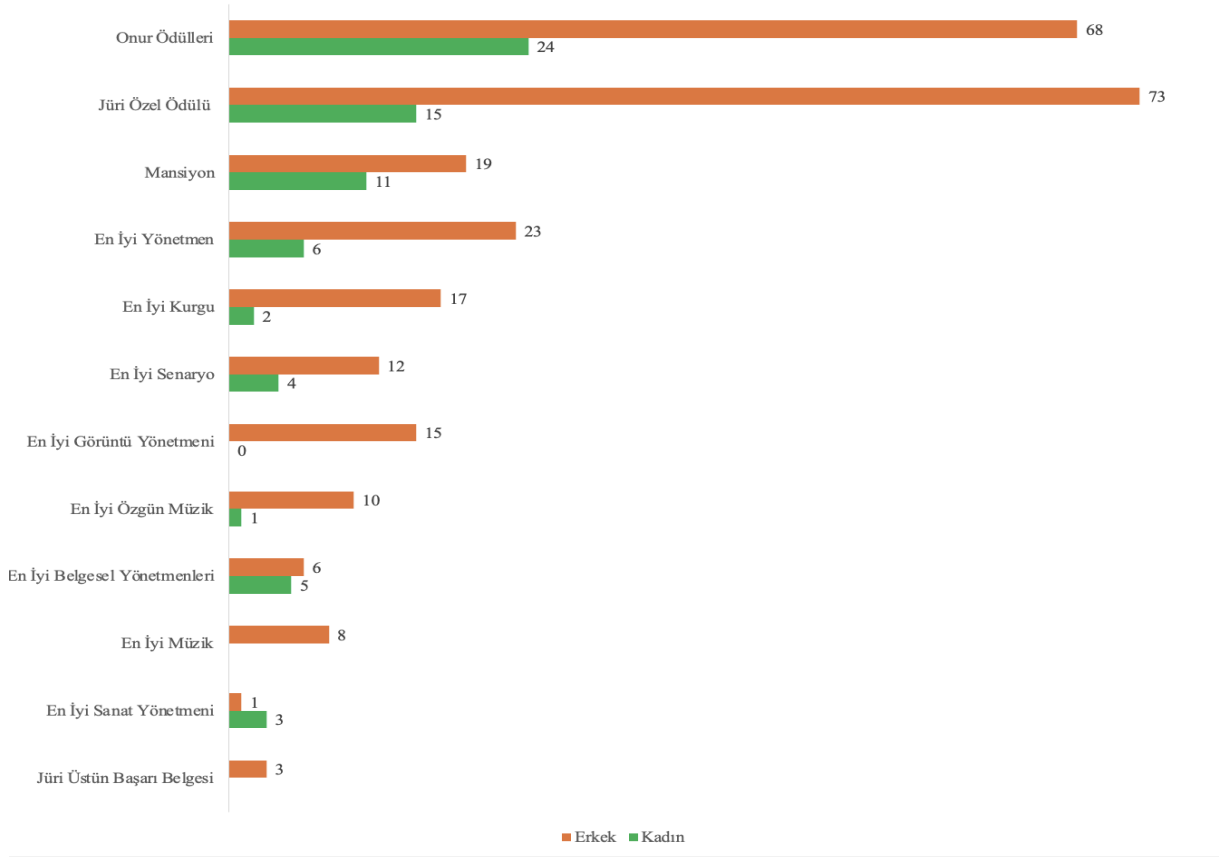
Grafik 77: İstanbul Film Festivali jüri üyelerinin yarışma türü ve cinsiyete göre dağılımı (1985-2024)

Kaynak: <https://film.iksv.org/> sayfasından derlenmiştir.

Ödül dağılımı da doğrudan olmasa da paralel bir şekilde, En İyi Sanat Yönetmeni kategorisi hariç her kategoride büyük farkla erkeklerden yana görünmekte:

Grafik 78: İstanbul Film Festivali ödüllerinin cinsiyete ve ödül türüne göre dağılımı (1985-2024)

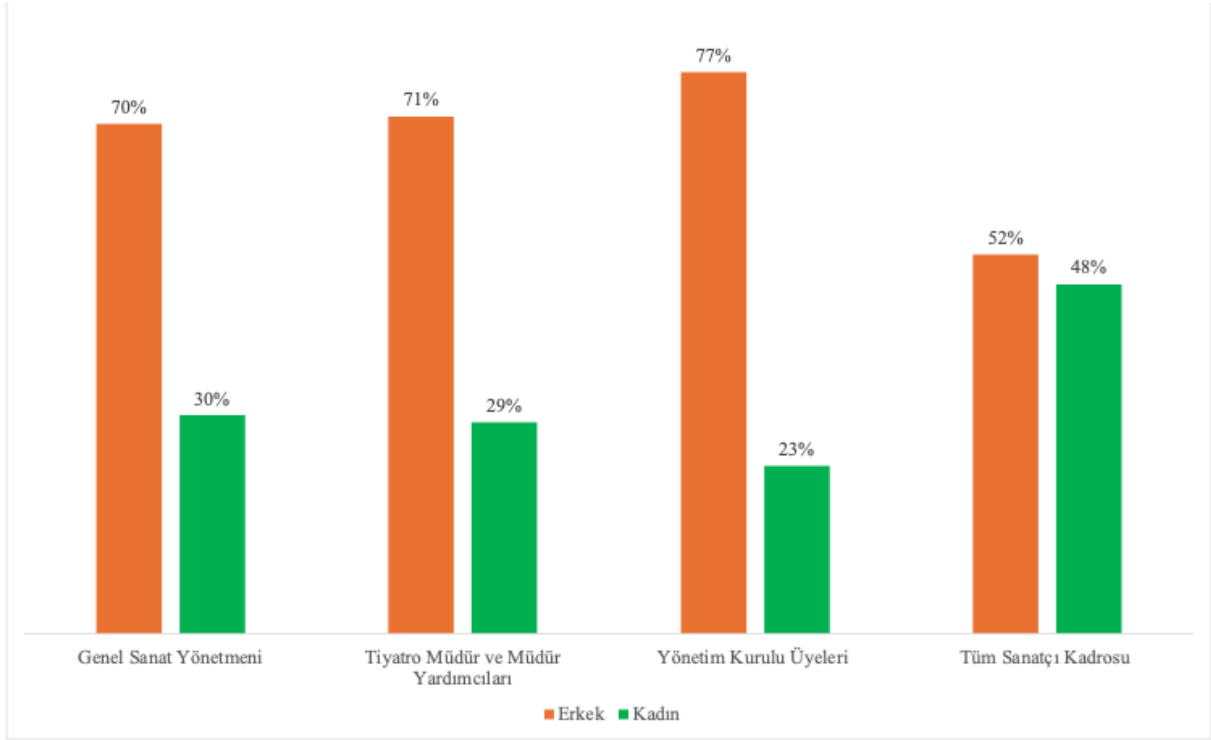

Kaynak: İstanbul Film Festivali websitesi

Daha önce kapasitesi değerlendirilirken de belirtildiği gibi, sanat alanındaki sivil toplum örgütleri arasında öncü bir konumda bulunan İKSV, Türkiye’nin kültür ve sanat alanına yön verme potansiyeline sahiptir. Bu doğrultuda, İstanbul Tiyatro Festivali ve İstanbul Film Festivali’ndeki ödül ve jüri dağılımlarının, İKSV’nin rapor ve çalışmalarındaki toplumsal cinsiyet eşitliği ve kapsayıcılık ilkeleri çerçevesinde ele alınması, yalnızca İstanbul için değil, tüm Türkiye kültür-sanat dünyası için de örnek teşkil edecektir. Nitekim Cannes, Berlinale gibi uluslararası iyi örnekler de son yıllarda jüri kompozisyonları ve aday listelerinde toplumsal cinsiyet dengesi gözetmeye başlayarak bu yönde ilerlemektedir ve İKSV’nin konumu bu bağlamda daha da önem kazanmaktadır.

Bununla birlikte, yönetim kadroları ve yaratıcı rollerde kadın temsiline baktığımızda, İstanbul’da da diğer illere benzer bir tablo ile karşılaşmaktadır. İstanbul Büyükşehir Belediyesi’nin ilettiği verilere göre, İBB Şehir Tiyatroları çalışanlarının 2014-2024 yılları arası kadro ve cinsiyete göre dağılımında yine bir erkek hakimiyeti söz konusu:

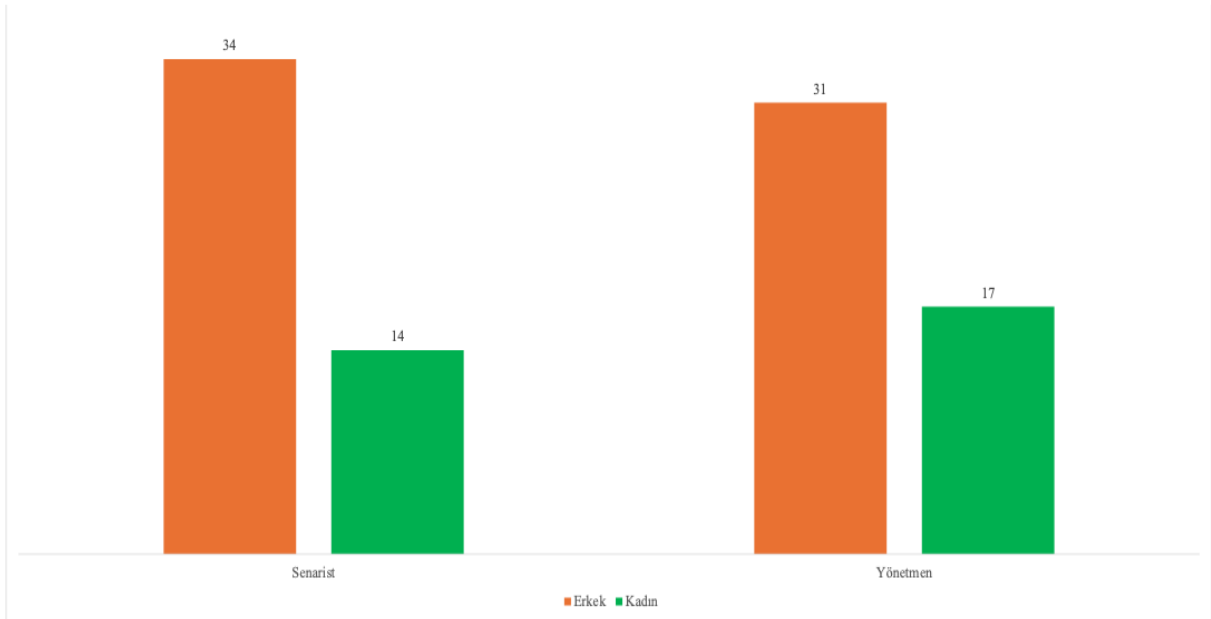
Grafik 79: İBB Şehir Tiyatroları çalışanlarının kadro ve cinsiyete göre dağılımı (2014-2024)

Kaynak: İstanbul Büyükşehir Belediyesi (Veri Talebi)

Tüm sanatçı kadrosundaki görece dengeli durum da önceki verilerle uyumludur ve bir kez daha kadınların üst düzey yönetim kademelerine erişimde engellerle karşılaştığını göstermektedir. Öte yandan, İstanbul Devlet Tiyatrosu’nda güncel olarak sahnelenen oyunların cinsiyete göre senarist ve yönetmen dağılımları da öncekilerinden farksız:

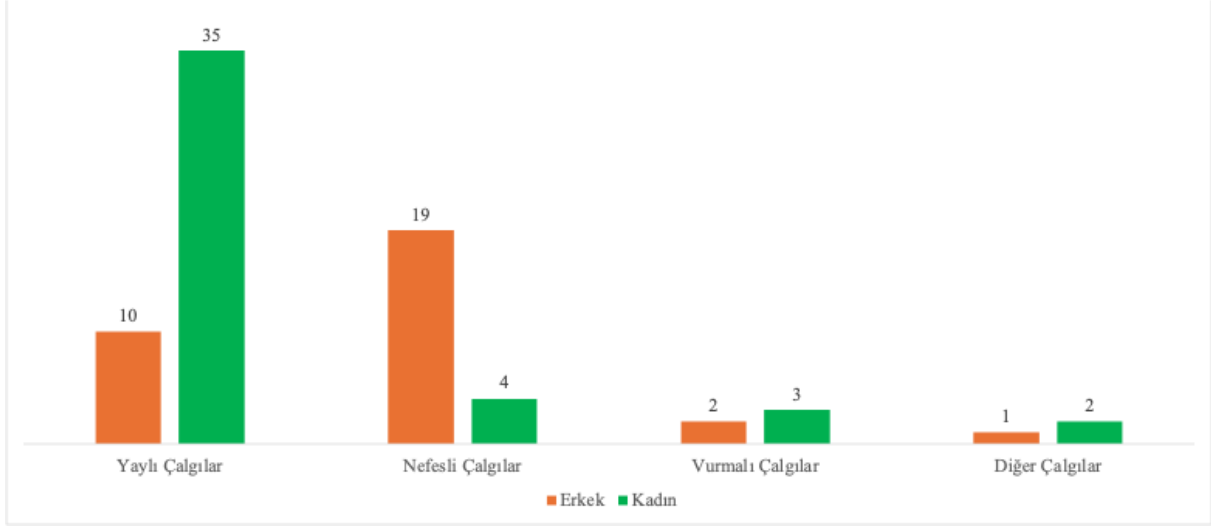
Grafik 80: İstanbul Devlet Tiyatrosunda sahnelenen tiyatro oyunlarının senarist ve yönetmenlerinin cinsiyete göre dağılımı (2024- Kasım)

Kaynak: İstanbul Devlet Tiyatrosu

İstanbul Devlet Senfoni Orkestrası sanatçı kadrosu 44 kadın ve 32 erkek sanatçıdan oluşmaktadır. Kadın sanatçıların yoğunluklu olarak yaylı çalgılarda, erkek sanatçıların ise nefesli çalgılarda kümелendiği görülmektedir:

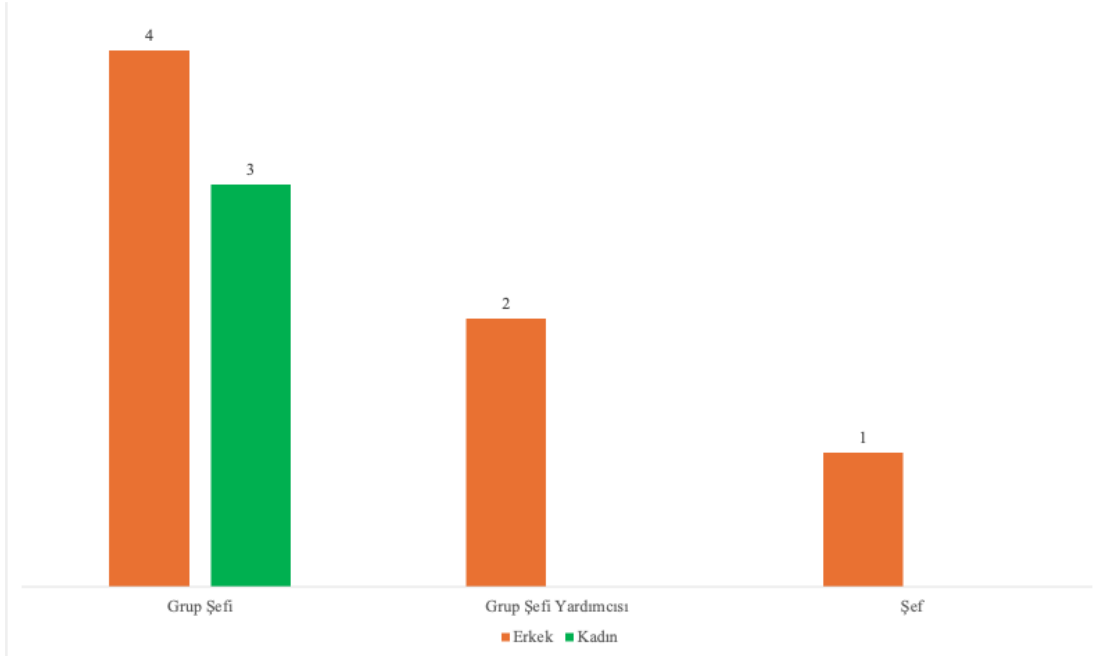
Grafik 81: Çalgı türü ve cinsiyete göre İstanbul DSO sanatçılarının dağılımı (2024)

Kaynak: İstanbul Devlet Senfoni Orkestrası

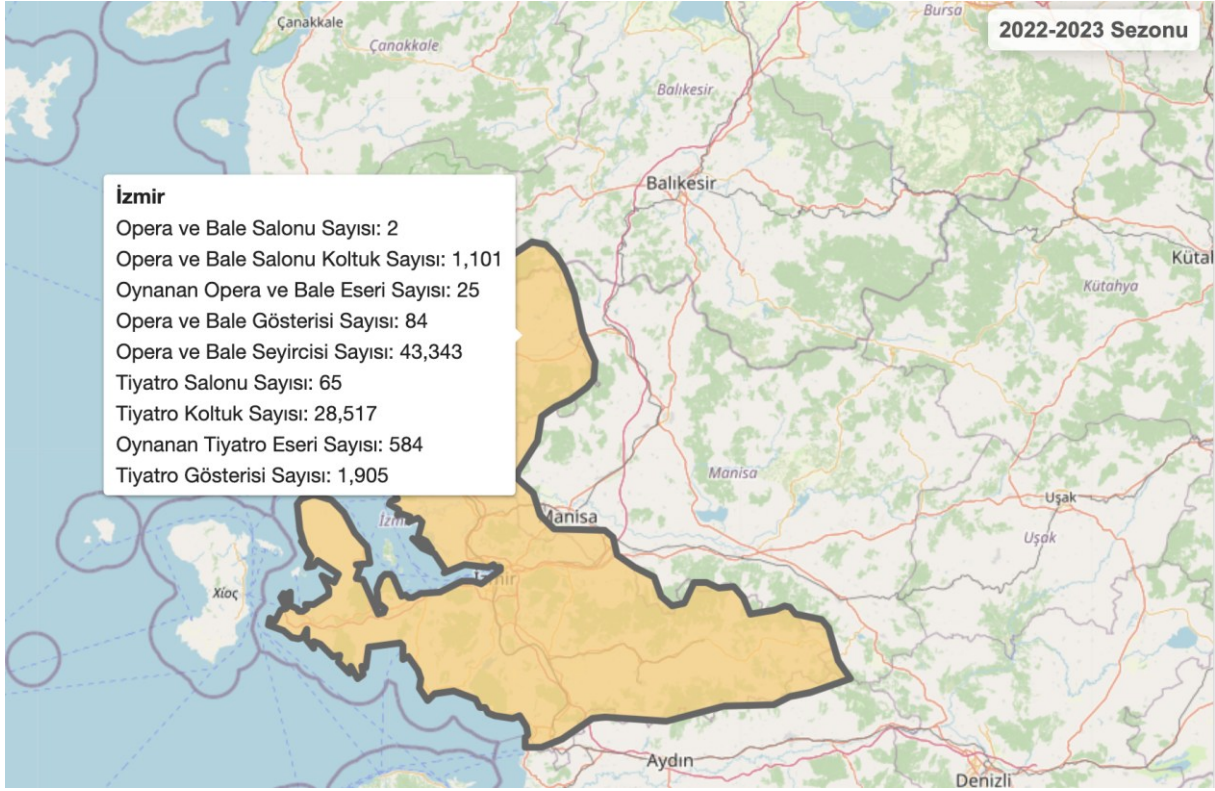
Kadrodaki kadın çokluğuna rağmen, Orkestra şef, şef yardımcısı, grup şefi pozisyonları erkeklerin hakimiyeti altındadır:

Grafik 82: Çalgı türü ve cinsiyet göre İstanbul DSO şef ve şef yardımcılarının dağılımı (2024)

Kaynak: İstanbul Devlet Senfoni Orkestrası

8. İzmir

Harita 11: İzmir’deki güncel durum (2022-2023 sezonu)

Tablo 64: İzmir’deki İl Kamu Sahne Sanatları Yapılanmaları

	DOB	DT	DSO	BŞT	BSO
İzmir	√	√	√	√	

Nüfusuna oranla baktığımızda, 2023 yılında 100 bin nüfusa 1,5 tiyatro salonu ve 3,2 sinema salonu düştüğünü görüyoruz. Ayrıca, TÜİK verilerine göre de 2022-2023 sezonunu, bir önceki sezona kıyasla daha olumlu geçiren iller arasında İzmir de bulunmaktadır. Buna göre, İzmir’de salon ve koltuk sayılarında hafif bir düşüş yaşansa da geri kalan göstergelerde belirgin artışlar gözlemlenmiştir:

Tablo 65: Sezona göre İzmir Tiyatro Verileri

Sezon	Tiyatro salonu sayısı	Koltuk sayısı	Oynanan eser sayısı	Gösteri sayısı	Seyirci sayısı		
					Yetişkin	Çocuk	TOPLAM
2021-2022	66	30 995	508	1 627	258 795	74 270	333 065
2022-2023	65	28 517	584	1 905	338 120	120 086	458 206

Kaynak: TÜİK Sinema ve Gösteri Sanatları İstatistikleri

Öte yandan, İstanbul ile benzer şekilde, İzmir’de oynanan eser ve gösteri sayılarında düşüş olmasına rağmen seyirci sayılarında ciddi bir artış kaydedilmiştir ve dikkatle izleme önerisi burası için de geçerliliğini korumaktadır:

Tablo 66: Sezona göre İzmir Opera ve Bale Verileri

Sezon	Opera ve bale salonu sayısı	Koltuk sayısı	Oynanan eser sayısı	Gösteri sayısı	Seyirci sayısı
2021/'22	2	1 101	37	91	28 849
2022/'23	2	1 101	25	84	43 343

Kaynak: TÜİK Sinema ve Gösteri Sanatları İstatistikleri

Orkestrada ise, gösteri sayısı neredeyse aynı iken seyirci sayısında bir artış söz konusu:

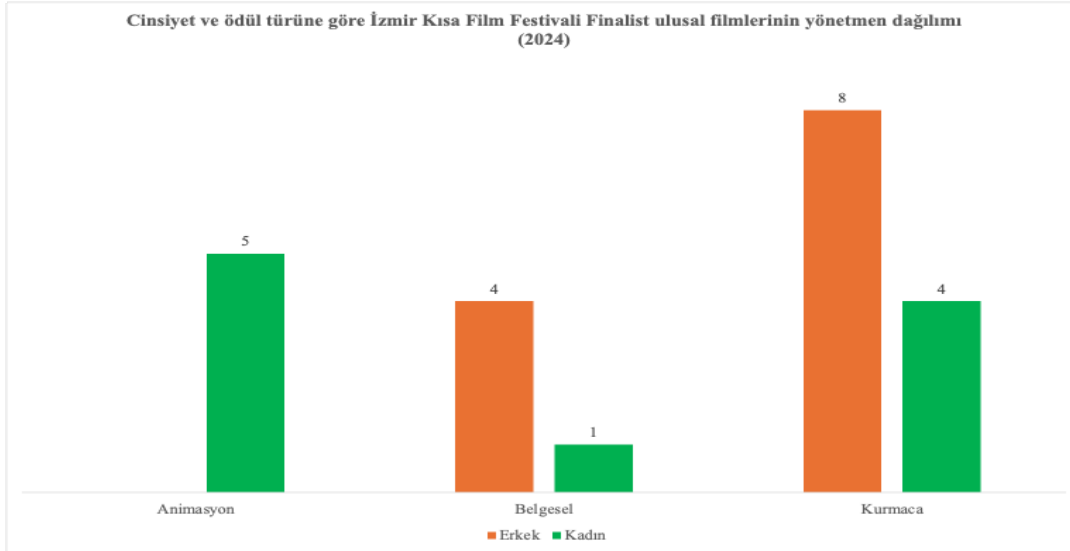
Tablo 67: Sezona göre İzmir Orkestra Verileri

Sezon	Grup sayısı	Koltuk sayısı	Gösteri sayısı	Seyirci sayısı
2021/'22	1	1 130	30	11 011
2022/'23	1	1 130	29	18 325

Kaynak: TÜİK Sinema ve Gösteri Sanatları İstatistikleri

Bu kapasitenin İzmir’de üretim ve performansa dönüştüğü organizasyonların başında Uluslararası İzmir Kısa Film Festivali gelmektedir. İlk kez 2000 yılında düzenlenen Festival aynı zamanda İzmir’in tek sinema festivalidir. 2024 yılı finalist filmlerinin animasyon, belgesel, kurmaca (ulusal) türlerinde cinsiyete göre yönetmen dağılımına baktığımızda, her türde bir dengesizlik ve eşitsizlik görüyoruz:

Grafik 83: Cinsiyet ve ödül türüne göre İzmir Kısa Film Festivali finalistlerinin yönetmen dağılımı

Kaynak: 25.Uluslararası İzmir Kısa Film Festivali resmi internet sayfasından derlenmiştir.

Benzer bir dengesizlik jüri dağılımında da mevcuttur:

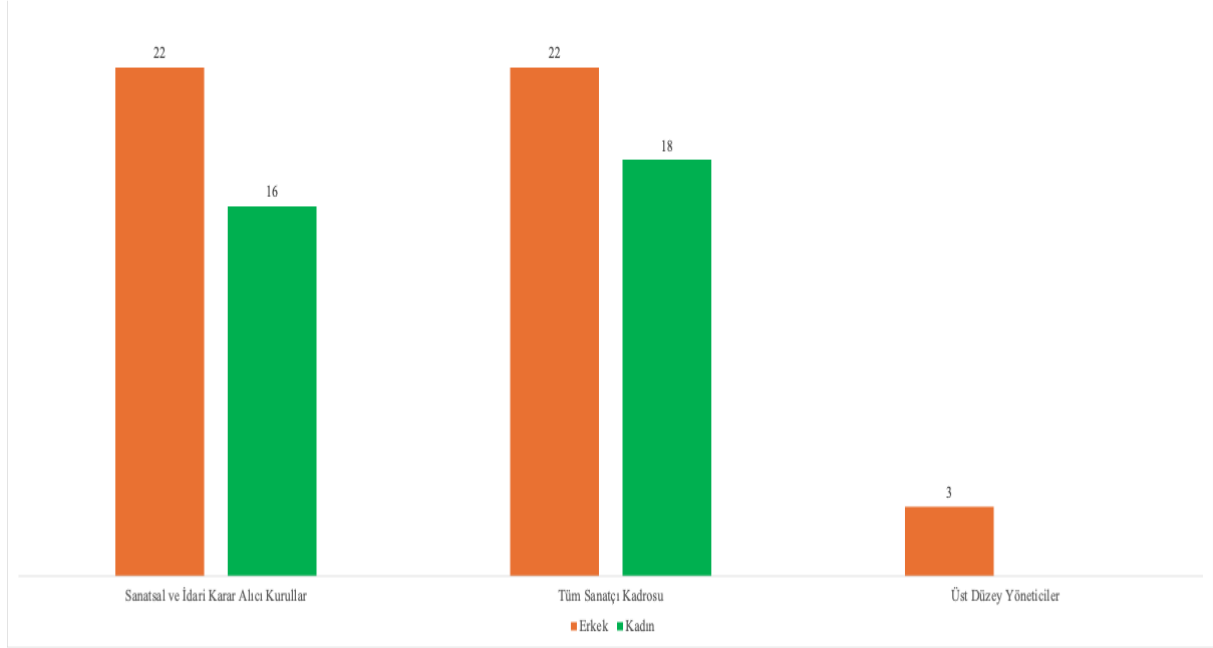
Tablo 68: 25. Uluslararası İzmir Kısa Film Festivali Cinsiyete Göre Jüri Dağılımı

Kategori	Jüri Dağılımı	
	K	E
Ulusal Kurmaca	2	1
Uluslararası Kurmaca	3	1
Ulusal Belgesel/Animasyon	1	3

Kaynak: <https://www.izmirkisafilm.org/>

Kadınlar, İzmir’de de yönetim, liderlik ve yaratıcı rollerde yetersiz temsil edilmektedir. 2014-2024 aralığında İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sanat Dairesi Başkanlığı Şehir Tiyatroları Şube Müdürlüğü çalışanlarının cinsiyete ve statüye göre dağılımında erkekler, tüm sanatçı kadrosunun %55’ini oluştururken, kadınlar %45’ini oluşturmaktadır. Görece dengeli dağılan tüm sanatçı kadrosundan sanatsal ve idari kurullardaki temsile geçtiğimizde oran kadınlarda %42’ye düşmektedir. Üst düzey yönetici kadrosunda ise hiç kadın yer almamaktadır:

Grafik 84: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sanat Dairesi Başkanlığı Şehir Tiyatroları Şube Müdürlüğü çalışanlarının cinsiyete ve pozisyon göre dağılımı (2014-2024)

Kaynak: İzmir Büyükşehir Belediyesi

Bu grafiğin pozisyonlara göre ayrıntılandırılmış biçimi de aşağıdaki gibidir:

Tablo 69: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sanat Dairesi Başkanlığı Şehir Tiyatroları Şube Müdürlüğü Çalışanlarının Cinsiyete ve Pozisyon Göre Dağılımı (2014-2024)

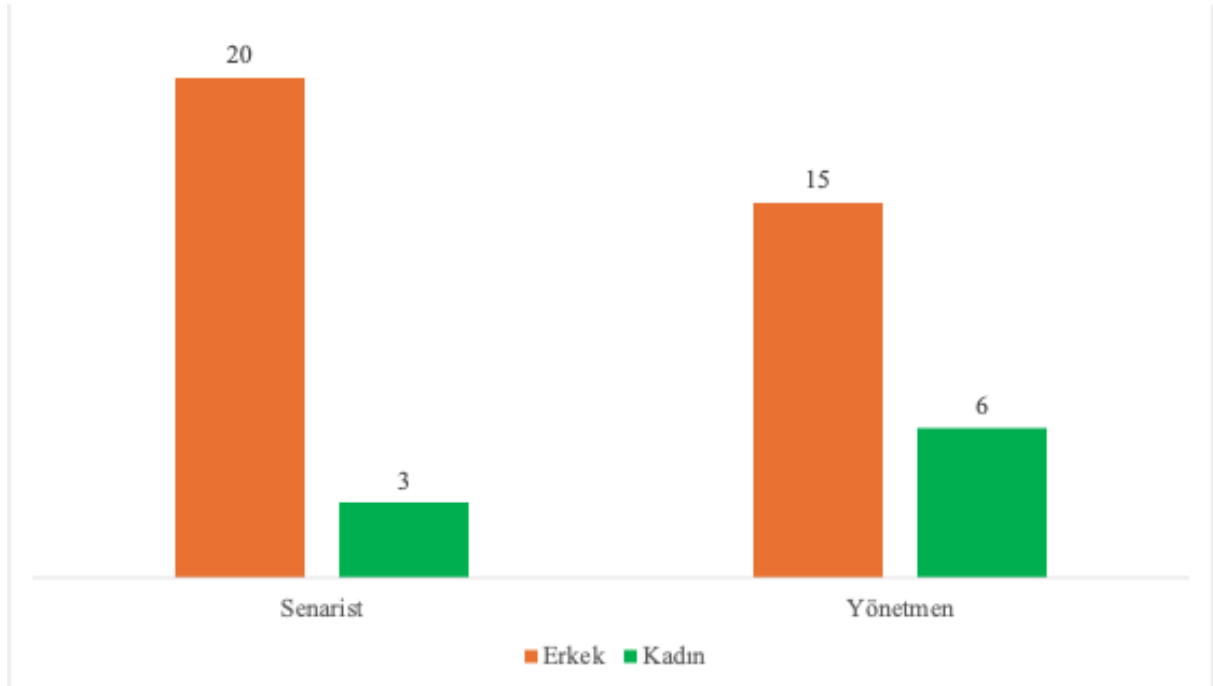
İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sanat Dairesi Başkanlığı Şehir Tiyatroları Şube Müdürlüğü Çalışanlarının Cinsiyete ve Pozisyonlara Göre Dağılımı (2014-2024)	Tür	Erkek	Kadın
Üst Düzey Yöneticiler	Genel Sanat Yönetmeni	2	0
	Tiyatro Müdürü	1	0
	Tiyatro Müdür Yardımcısı	0	0
	Yönetim Kurulu Üyeleri	9	8
	Danışma Kurulu Üyeleri	12	8
Sanatsal ve İdari Karar Alıcı Kurullar	Rejisör (Yönetmen - Yönetmen Yard.)	1	0
	Oyuncular	20	16
	Sahne Tasarımcısı	1	1
	Giysi Tasarımcısı	0	1
	Işık Tasarımcısı	1	0

Kaynak: İzmir Büyükşehir Belediyesi (veri talebi)

Veride dikkat çeken unsurların başında yönetim ve rejî alanında kadın temsiline yoksunluk ile teknik ve yaratıcı pozisyonlardaki dengesizlik geliyor. Buna göre, kadınların bu tür karar alıcı pozisyonlarda temsil edilmemesi ciddi bir eşitsizliği işaret ederken, giysi tasarımında 1 kadının, ışık tasarımında ise 1 erkeğin yer alması, literatüre de uygun olarak, teknik pozisyonların toplumsal cinsiyet rollerine göre şekillenmiş olabileceğini düşündürüyor. Bununla birlikte, yönetim kurulu üyeleri arasında kadın-erkek sayılarının birbirine yakın olması olumlu bir durumdur.

İzmir Devlet Tiyatrosu’nda güncel olarak sahnelenen oyunların cinsiyete göre senarist ve yönetmen dağılımında ise yine erkek ağırlıklı bir temsil söz konusudur:

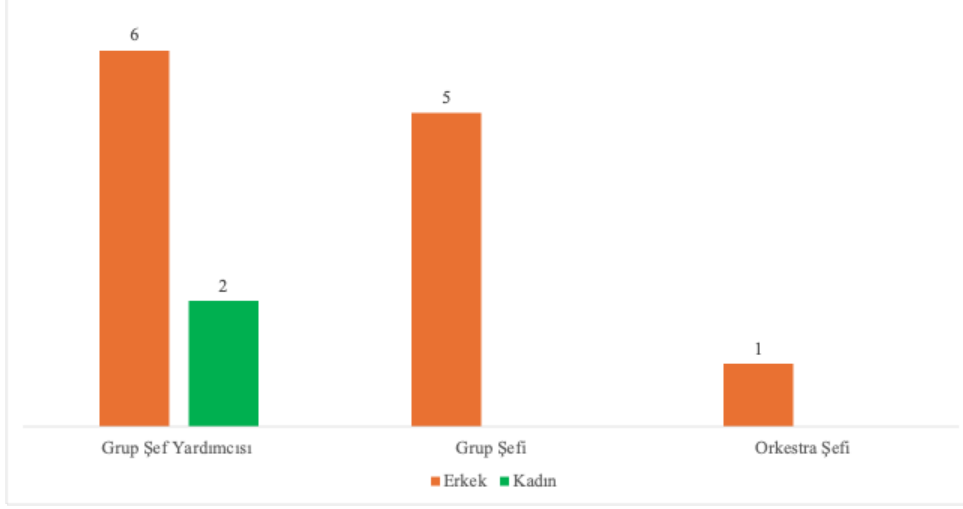
Grafik 85: İzmir Devlet Tiyatrosunda sahnelenen tiyatro oyunlarının senarist ve yönetmenlerinin cinsiyete göre dağılımı (2024- Kasım)

Kaynak: İzmir Devlet Tiyatrosu

İzmir Devlet Senfoni Orkestrası şef, grup şefi, grup şef yardımcısı kadroları da örüntüyü bozmamakta:

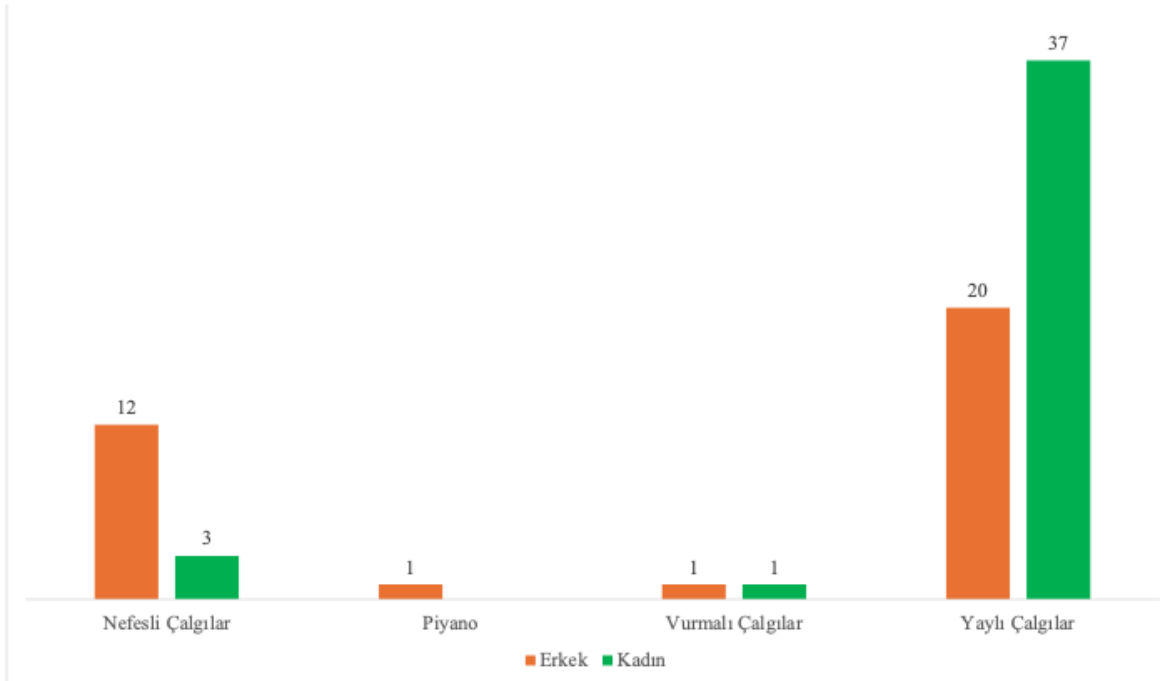
Grafik 86: İzmir Devlet Senfoni Orkestrası şef ve şef yardımcılarının cinsiyete göre dağılımı (2024)

Kaynak: İzmir Devlet Senfoni Orkestrası

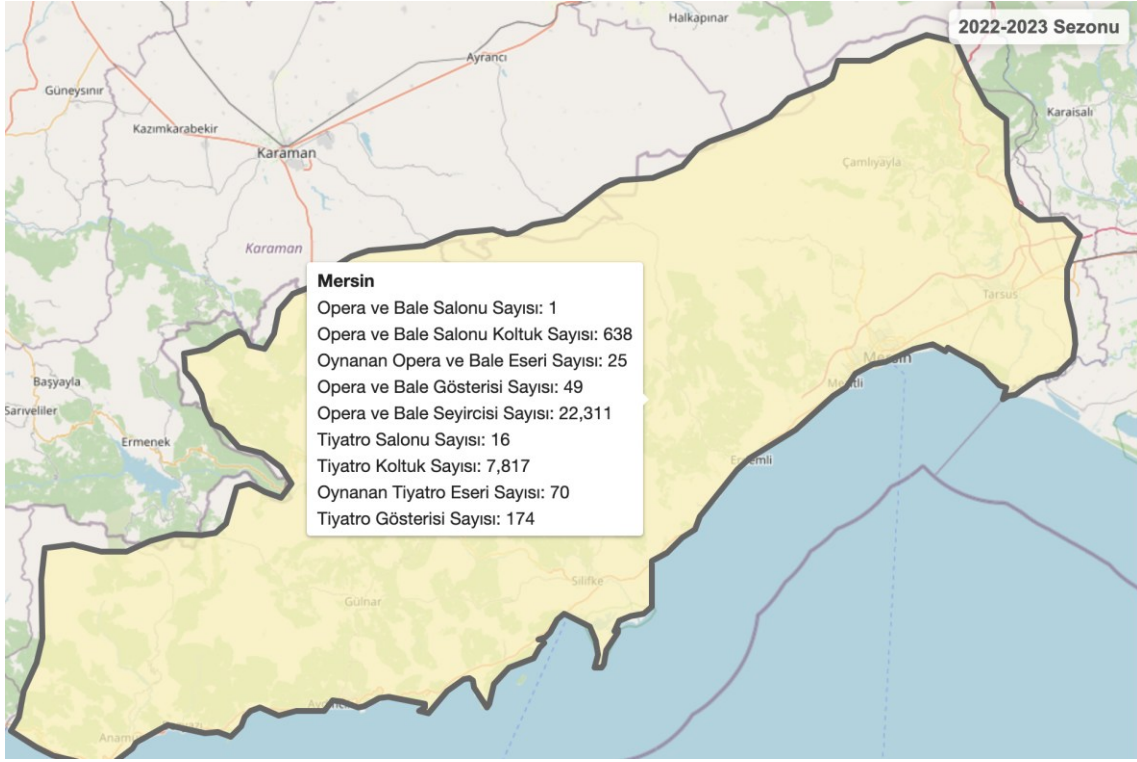
Orkestra sanatçı kadrosu 41 kadın, 34 erkekten oluşurken kadın sanatçılar yine yaylı çalgılarda, erkek sanatçılar da nefesli çalgılarda çoğunluktadır.

Grafik 87: İzmir Devlet Senfoni Orkestrası sanatçılarının çalgı türü ve cinsiyete göre dağılımı (2024)

Kaynak: İzmir Devlet Senfoni Orkestrası

9. Mersin

Harita 12: Mersin’deki güncel durum (2022-2023 sezonu)

Mersin opera-bale ve tiyatro bakımından zengin, senfoni orkestrası açısından zayıf illerden biridir. Bünyesinde devlet opera ve balesi, devlet tiyatrosu ve belediye şehir tiyatrosunu barındırır:

Tablo 70: Mersin’deki İl Kamu Sahne Sanatları Yapılanmaları

	DOB	DT	DSO	BŞT	BSO
Mersin	√	√		√	

Nüfusuna oranla, 2023 yılında 100 bin nüfusa 0,8 tiyatro salonu ve 2,4 sinema salonu düşmektedir. Ek olarak, 2022-2023 sezonunda fiziksel kapasitesinde küçük bir artış yaşamasına ve çocuk seyirci sayısını neredeyse 2 katına çıkarmasına rağmen yetişkin seyirci sayısında neredeyse yarı yarıya kayıp yaşadığı için toplam seyirci sayısında hafif bir düşüş gerçekleşmiştir:

Tablo 71: Sezona göre Mersin Tiyatro Verileri

Sezon	Tiyatro salonu sayısı	Koltuk sayısı	Oynanan eser sayısı	Gösteri sayısı	Seyirci sayısı		
					Yetişkin	Çocuk	TOPLAM
2021-2022	15	7 679	62	231	50 491	19 612	70 103
2022-2023	16	7 817	70	174	28 820	36 275	65 095

Kaynak: TÜİK Sinema ve Gösteri Sanatları İstatistikleri

Öte yandan, diğer iller ile benzer şekilde, oynanan eser ve gösteri sayılarında düşüş olmasına rağmen Mersin’de de seyirci sayılarında hafif de olsa bir artış kaydedilmiş, fiziksel kapasitede herhangi bir değişiklik yaşanmamıştır ve bu durum izlenmelidir:

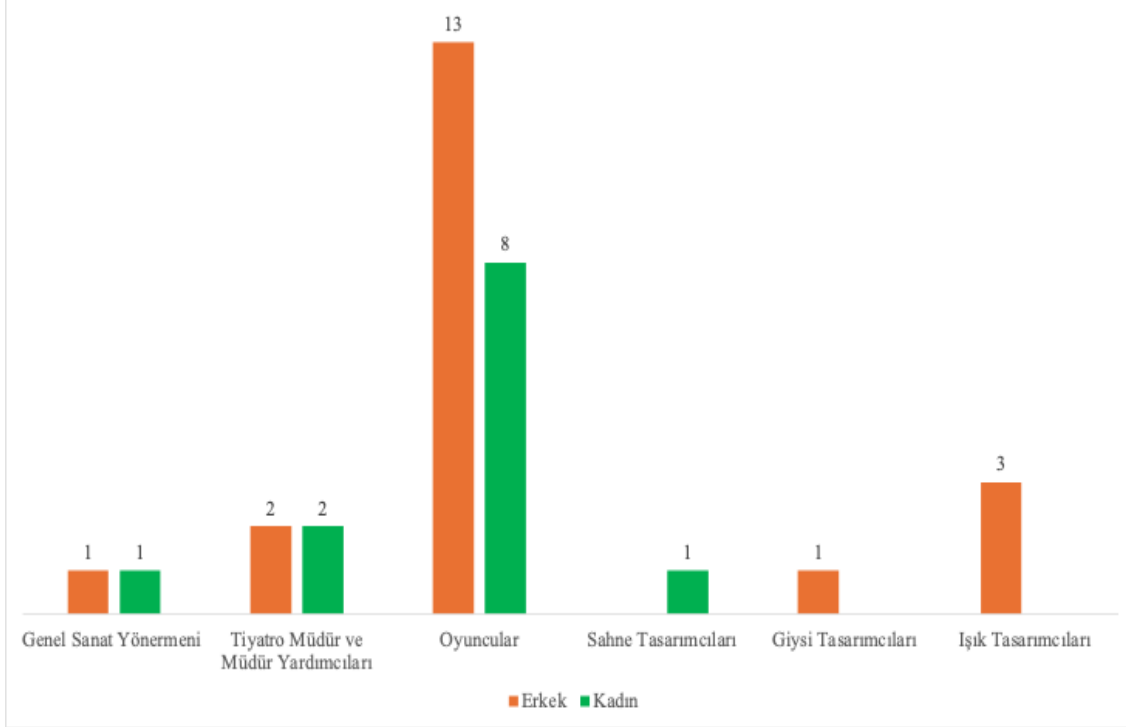
Tablo 72: Sezona göre Mersin Opera ve Bale Verileri

Sezon	Opera ve bale salonu sayısı	Koltuk sayısı	Oynanan eser sayısı	Gösteri sayısı	Seyirci sayısı
2021/'22	1	638	31	66	20 794
2022/'23	1	638	25	49	22 311

Kaynak: TÜİK Sinema ve Gösteri Sanatları İstatistikleri

Mersin Büyükşehir Belediyesi’nin talebe yönelik ilettiği verilere göre, Mersin Şehir Tiyatrosu çalışanlarının 2014-2024 aralığında cinsiyete ve pozisyona göre dağılımı, şimdiye dek incelediğimiz genel ve il özelı verilerden farklı olarak, özellikle üst düzey ve ikincil düzey yönetici pozisyonlarında dengeli ve ışık tasarımı haricinde, sahne tasarım ile giysi tasarım gibi teknik rollerde asimetri barındırmaması yönünden eşitlikçi görünmektedir:

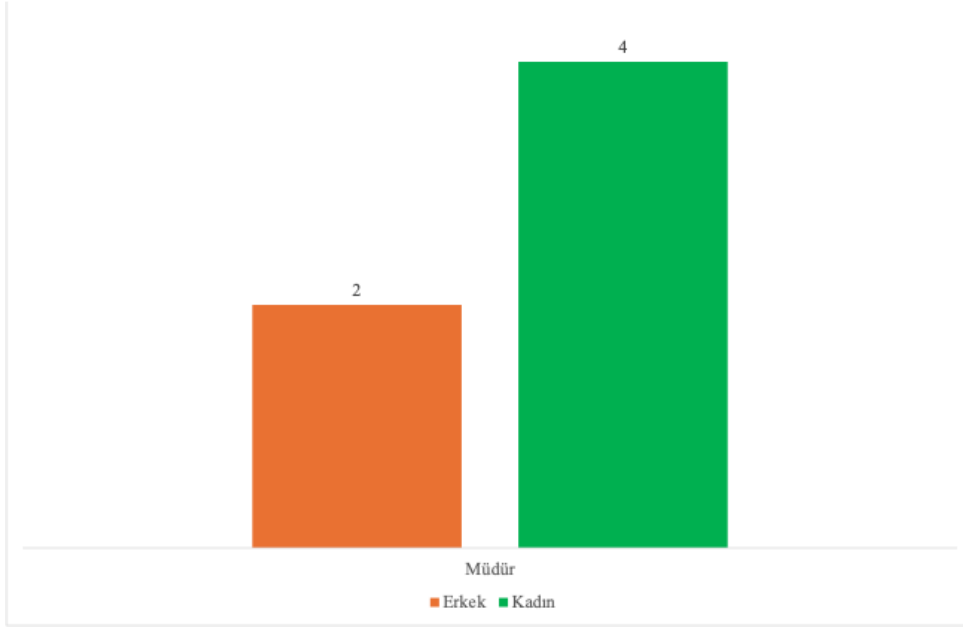
Grafik 88: Mersin Şehir Tiyatrosu çalışanlarının cinsiyete ve pozisyona göre dağılımı (2014-2024)

Kaynak: Mersin Büyükşehir Belediyesi (Veri Talebi)

Benzer şekilde, 2014-2024 arasında Kent Orkestrası müdürlerinin çoğunluğunu kadınlar oluşturmaktadır:

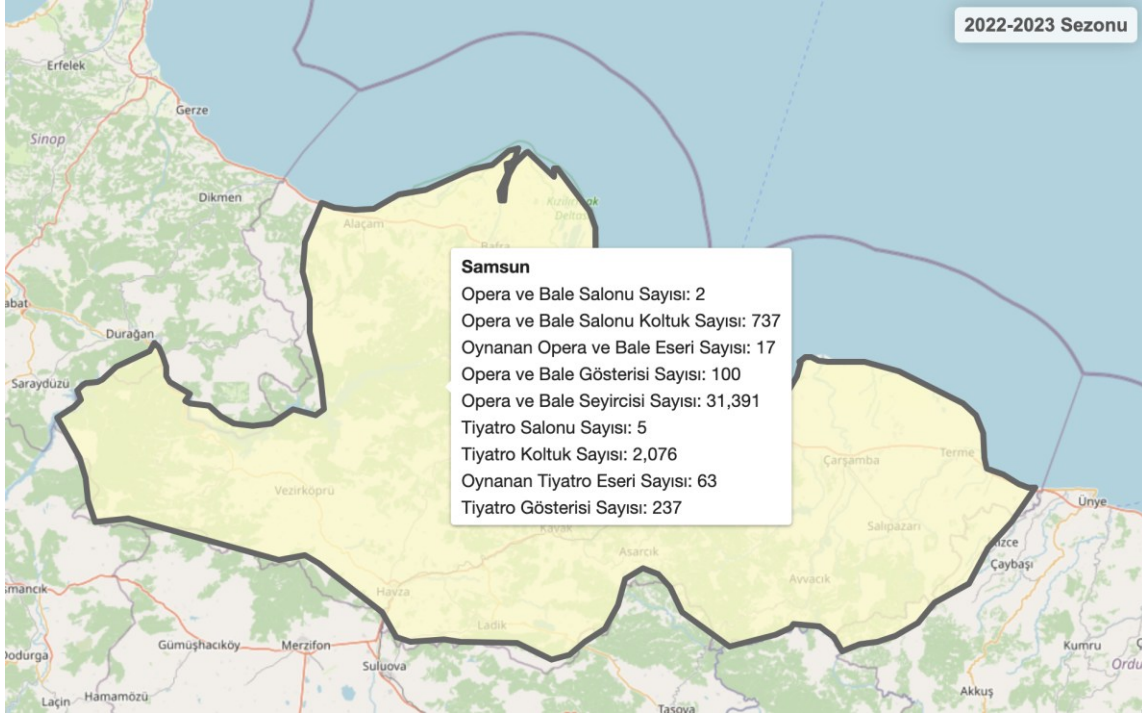
Grafik 89: Mersin'deki Kent Orkestrası müdürlerinin cinsiyete göre dağılımı (2014-2024)

Kaynak: Mersin Büyükşehir Belediyesi (Veri Talebi)

Tüm bu veriler ışığında, Mersin ili proje illeri arasında nadir iyi örneklerden biri sayılabilir.

10. Samsun

Harita 13: Samsun’daki güncel durum (2022-2023 sezonu)

Samsun’da yalnızca devlet opera ve balesi ile devlet tiyatrosu bulunmaktadır:

Tablo 73: Samsun’daki İl Kamu Sahne Sanatları Yapılanmaları

	DOB	DT	DSO	BŞT	BSO
Samsun	√	√			

Samsun Devlet Tiyatrosu sahnesi 2009 yılında açılmıştır ve 100bin nüfusa 0,4 tiyatro salonu düşmektedir. TÜİK’e göre, 2022-2023 sezonunu önceki sezona kıyasla fiziksel kapasitesini olduğu haliyle koruyup üretim ve performans göstergelerinin tümünde verimi artırmıştır:

Tablo 74: Sezona göre Samsun Tiyatro Verileri

Sezon	Tiyatro salonu sayısı	Koltuk sayısı	Oynanan eser sayısı	Gösteri sayısı	Seyirci sayısı		
					Yetişkin	Çocuk	TOPLAM
2021-2022	5	2 076	61	106	33 296	9 084	42 380
2022-2023	5	2 076	63	237	45 742	11 209	56 951

Kaynak: TÜİK Sinema ve Gösteri Sanatları İstatistikleri

Opera ve bale verilerinde ise, opera ve bale salonu bulunan diğer illerle benzer şekilde, oynanan eser sayısında yarı yarıya düşüş yaşamışsa da seyirci sayısını büyük ölçüde artırmış görülmektedir. Gösteri sayısındaki artış yalnızca Samsun’da yaşanmıştır ve fakat oynanan eser sayısı ile okunduğunda, aynı eserlerin daha fazla oynanması çeşitlilik açısından bir tehdittir ve benzer şekilde alanda bir daralmaya işaret etmektedir. Bu durum, aynı şekilde, izlenmelidir:

Tablo 75: Sezona göre Samsun Opera ve Bale Verileri

Sezon	Opera ve bale salonu sayısı	Koltuk sayısı	Oynanan eser sayısı	Gösteri sayısı	Seyirci sayısı
2021/'22	2	737	34	95	21 642
2022/'23	2	737	17	100	31 391

Kaynak: TÜİK Sinema ve Gösteri Sanatları İstatistikleri

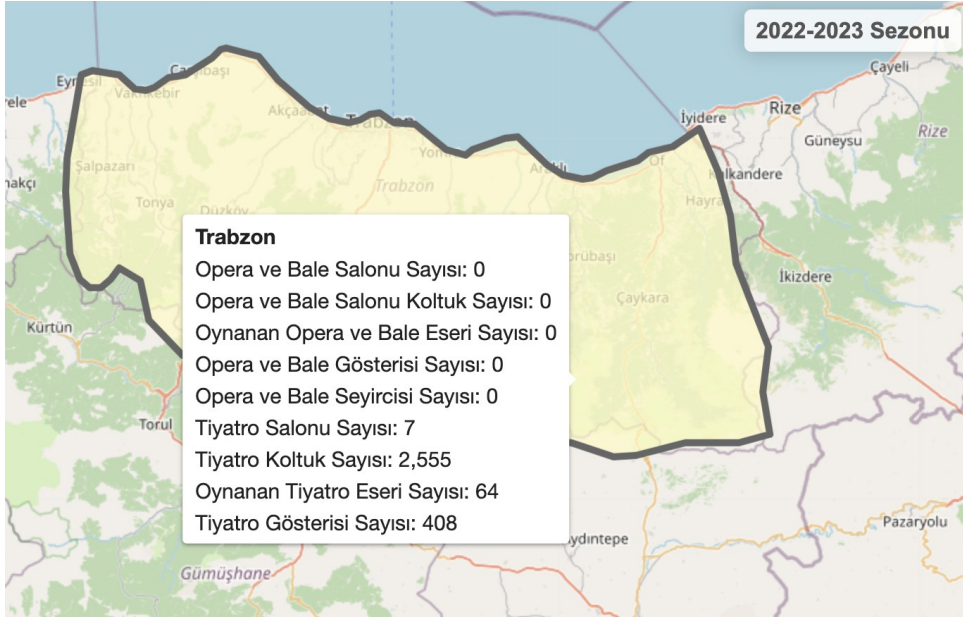
Samsun Devlet Tiyatrosu’nda Ocak 2025 güncel tarihiyle bir oyun sahnelenmektedir ve bu oyunun yazanı da yöneteni de erkektir (Samsun Devlet Tiyatrosu, t.y.).

Samsun Büyükşehir Belediyesi veri talebine dönüş yapmamıştır ve web sitesine de araştırma süresi boyunca giriş yapılamamıştır. Ancak internet taramaları sonucunda, Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Belediye Konservatuvarı Tiyatro Bölümü’nün 2014 yılında başlattığı ve 2025 yılı itibariyle uluslararasılaşan Samsun Uluslararası Tiyatro Günleri’ni düzenlediği (Tiyatrogazetesi, 16 Mart 2025)³⁵ bilgisine ulaşılmıştır. Buna ek olarak, Ondokuz Mayıs Üniversitesi de Ulusal Tiyatro Festivali düzenlemektedir. Ancak il özelinde daha fazla kamu odaklı veriye ulaşılamamıştır.

Tüm bunlarla birlikte, sahne sanatları hizmet kapasitesinin sınırlılığına rağmen seyirci sayılarındaki artış Samsun halkının sahne sanatlarına olan ilgisinin yoğun olduğunu göstermektedir. Ancak, güncel olarak oynanan tiyatro sayısının azlığı, belediyenin veri talebine dönüş yapmaması, il özelinde daha kapsamlı veriye ulaşılamaması gibi noktalar kamusal düzeyde sahne sanatlarına yeterince önem verilmediğini ve alana ayrılan kaynakların kısıtlı olduğunu düşündürmektedir.

³⁵ <https://www.tiyatrogazetesi.net/7-samsun-uluslararasi-tiyatro-gunleri/#:~:text=Samsun%20B%C3%BCy%C3%BCk%C5%9Fehir%20Belediyesi%20K%C3%BClt%C3%BCr%20ve,Uluslararası%C4%B1%20Tiyatro%20G%C3%BCnleri%20olarak%20d%C3%BCzenliyor.>

11. Trabzon

Harita 14: Trabzon’daki güncel durum (2022-2023 sezonu)

Trabzon kamu sahne sanatları yapılanması kapsamında bünyesinde yalnızca devlet tiyatrosu ve belediye şehir tiyatrosunu barındıran şehirlerden biridir:

Tablo 76: Trabzon’daki İl Kamu Sahne Sanatları Yapılanmaları

	DOB	DT	DSO	BŞT	BSO
Trabzon		√		√	

Diğer dallara kıyasla, tiyatro bakımından zengin sayılan Trabzon’da 100 bin nüfusa 0,8 tiyatro salonu düşmektedir. TÜİK’e göre, Trabzon 2022-2023 sezonunda 2 salon ve 1000 civarı koltuk kaybı yaşasa da gösteri sayısını yaklaşık iki katına çıkararak toplam seyirci sayısını 10 bin kişi kadar artırmıştır:

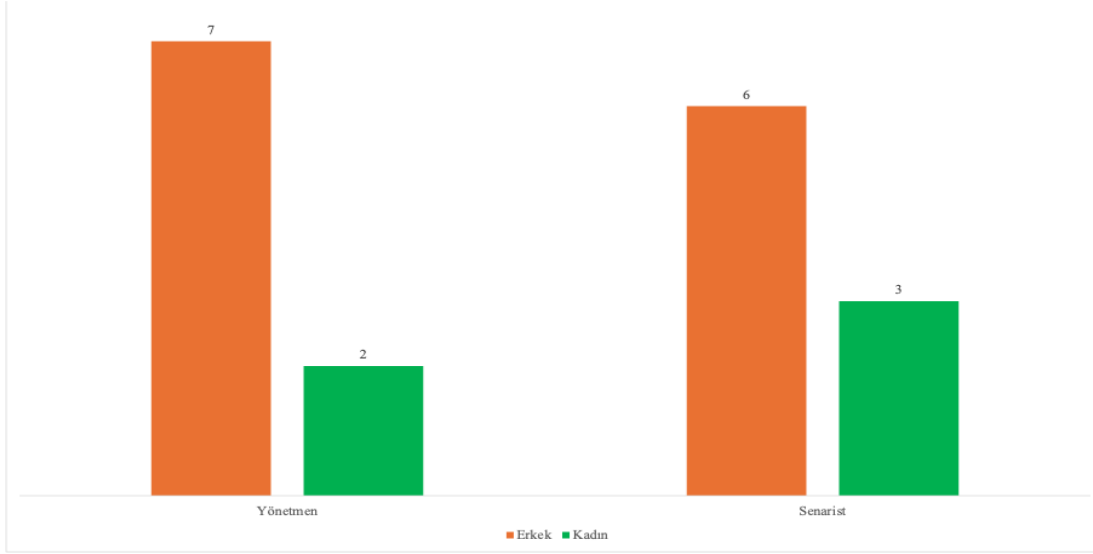
Tablo 77: Sezona göre Trabzon Tiyatro Verileri

Sezon	Tiyatro salonu sayısı	Koltuk sayısı	Oynanan eser sayısı	Gösteri sayısı	Seyirci sayısı		
					Yetişkin	Çocuk	TOPLAM
2021-2022	9	3 564	69	245	38 315	29 285	67 600
2022-2023	7	2 555	64	408	45 704	32 161	77 864

Kaynak: TÜİK Sinema ve Gösteri Sanatları İstatistikleri

Trabzon Devlet Tiyatrosu’nda sahnelenen oyunların cinsiyete göre senarist ve yönetmen dağılımı da diğer illerle benzeşmektedir:

Grafik 90: Trabzon Devlet Tiyatrosu'nda sahnelenen tiyatro oyunlarının senarist ve yönetmenlerinin cinsiyete göre dağılımı (2024)

Kaynak: Trabzon Devlet Tiyatrosu

Sinema açısından 100 bin nüfusa 3,5 salon düşen Trabzon’da 2017 yılında Trabzon Uluslararası Film Festivali düzenlenmiş ve festival kapsamında Uzun Metraj, Kısa Metraj ve Belgesel kategorilerinde çeşitli ödüller takdim edilmiştir. Festival jürisi 11 üyeden oluşmuştur ve üyelerin tamamı erkektir. Kadınlara yalnızca 2 kategoride ödül düşmüştür, onlar da İstanbul Trabzon Federasyonu Özel Ödülü ve Emek Ödülü’dür:

Tablo 78: Trabzon Uluslararası Film Festivali Ödüllerinin Cinsiyete Göre Dağılımı (2017)

Erkeklerle Verilen Ödüller	Kadınlara Verilen Ödüller
En İyi Yönetmen	İstanbul Trabzon Federasyonu Özel Ödülü
En İyi Senaryo	Emek Ödülü
En İyi Görüntü Yönetmeni	
En İyi Sanat Yönetmeni	
En İyi Kurgu	
Umut Veren Yönetmen	
Umut Veren Oyuncu	
Dostluk Ödülü	
Jüri Özel Ödülü	
En İyi Belgesel Film	
Emek Ödülü	

Kaynak: https://www.kameraarkasi.org/festivaller/trabzon_01.html web sitesinden derlenmiştir.

Bu, kadınlar açısından oldukça vahim bir tablodur.

Öte yandan, 2009 yılında kurulan Trabzon Şehir Tiyatrosu Derneği toplumsal sorunlara sanat yoluyla çözüm bulma gayesiyle 26’sı kadın, 19’u erkek oyuncudan oluşan bir sanatçı kadrosunu bir araya getirmiştir. Dernek başkanı erkektir. Derneğin 2008 yılında gerçekleştirdiği “Kadınlık Sanatı” isimli bir projesi kapsamında 11 köy ziyaret edilmiş, kadınların yaşadığı sorunlarla ilgili bir oyun sergilenmiştir. Oyun sonrası söyleşiler, avukat ve sosyal hizmet uzmanları eşliğinde sunum ve atölye çalışmaları düzenlenmiştir. Projenin 1389’u kadın olmak üzere 2095 seyirciye ulaştığı ve kadın seyircilerin daha önce hiç tiyatro oyunu izlememiş kadınlardan oluştuğu belirtilmiştir (Trabzon Şehir Tiyatrosu, 2013). Niteliksel çıktıları bakımından da amacına ulaşan Proje, 2009 yılında Direklerarası-Lions Trabzon ili Özel Ödülü’ne layık görülmüştür (Direklerarası Seyircileri, 2009).

C. Sonuca Doğru...

Elde edilebilen veriler ışığında, Türkiye’de sanatta toplumsal cinsiyet eşitliği konusundaki mücadeleye yönelik belirtilmesi gereken en önemli bulgu, ikisi de ikincilleştirilmiş olan “sanat” ve “toplumsal cinsiyet eşitliği” konularının kesişiminde ortaya son derece zayıf bir tablonun çıktığıdır. LGBTQ+’lara yönelik veri neredeyse yok denecek kadar az iken kadınlara ve eşitliğe yönelik veriler de oldukça sınırlıdır. Olan verilere erişim ise çok güçtür; kurumsal olsun olmasın, web sitelerinin veri duyarlılığı ve şeffaflık konularındaki eksikliği; sistematik ve düzenli veri arşivleme pratiklerine uzaklığı eldeki veriyi kullanmayı zorlaştırmakta, yer yer de imkânsız kılmaktadır. Bu kapsamda, sanatta toplumsal cinsiyet eşitliği de kadın-erkek eşitliği de pratikte istenen veya olması gereken seviyeden bir hayli uzaktır. Sanat alanında katılım ve görünürlük, yönetim ve çalışma hayatı, eğitim ve araştırmalar ile şiddet ve ayrımcılık kategorilerinde yapılan detaylı incelemede, görünürlüğün en fazla şiddet alanında olması ise manidardır. Öte yandan, katılım, yönetim ve eğitim kategorilerinde ortaya çıkan keskin ikilikler sanat alanının diğer alanlardaki TCE mücadelesiyle ortaklığını da ortaya koymaktadır. Sorunları ortak olan alanların, sorumluları da çözümleri de ortaktır savından yola çıkarak yinelemekte fayda var ki zaman zaman ve yer yer kadın örgütlerinde de karşılaşılan sanatı geride bırakma durumu, bir bütün olarak eşitlik mücadelesini de olumsuz etkilemektedir. Ataerki ile mücadelede, temel haklar ile ihtiyaçlar arasındaki hiyerarşiye bir an önce hem teorik olarak hem de pratik olarak son vermek, hakları- uluslararası zeminde tanımlandığı gibi- bölünemez, devredilemez, birbirine bağlı ve birbiriyle ilişkili olacak biçimde ele almak gerekmektedir.

Ek olarak, ilgili insan hakları belgelerine dayandırılarak hazırlanmış hem hak temelli izleme hem de politika üretimi için derinlikli bir zemin sunan aşağıdaki temel noktalar da niteliksel araştırmalarla çalışılması önerilen konulardır. Bu niteliksel araştırma konularının çalışılması, yalnızca sanatta toplumsal cinsiyet eşitliğinin mevcut durumunu anlamayı değil, aynı zamanda bu alanda yapısal değişimi mümkün kılacak bilgi altyapısını oluşturmayı sağlayacaktır. Daha eşit bir kültürel alan inşa edebilmek için teorik, pratik ve politik düzlemlerde yanıtlar üretmek bir zorunluluktur.

1. Önerilen Niteliksel Araştırmalar

Tablo 79: Türkiye İçin Önerilen Niteliksel Araştırmalar: Kültürel/Sanatsal Hayata Katılım ve Görünürlük

Konu	İlgili İnsan Hakları ve Normlar	Araştırma	Önerilen Veri Kaynağı
Sanatsal katılım ve üretim süreçlerinde karşılaşılan deneyimler	Bütün hak ve özgürlüklerden eşit yararlanma hakkı; Kültürel hayata eşit ve özgür katılım hakkı; Eşitlik, Ayrımcılık karşıtlığı, TCE, Çeşitlilik İHEB 2 ESKS 3 MSHS 3 CEDAW 1-13.c KİFAÇ 6.1-7.a EU KEP 5.4 CM/Rec(2017)9-III	Kadın/LGBTİQ+ sanatçıların projelerini gerçekleştirmede karşılaştıkları a) finansal b) teknik c) kurumsal d) politik e) kültürel bariyerler	Üniversiteler Sivil toplum örgütleri Uluslararası kurum ve kuruluşlar Bağımsız araştırmacılar
		Kadın/LGBTİQ+ sanatçıların a) proje finansmanı ve sponsorluk erişiminde b) hibe, burs ve destek programlarına erişimde karşılaştıkları zorluklar	
		Kadınların/LGBTİQ+ bireylerin ödül ve adaylık süreçlerindeki a) deneyimleri b) bu süreçlerin TCE’ye uygunluğu	
	Sanatsal ifade özgürlüğü hakkı; Uygun standartlarda düşüncelerini sanatla araştırma, edinme, iletme, açıklama hakkı Eşitlik; Ayrımcılık karşıtlığı; Şiddetsizlik; Sanatsal ifade ve yaratıcılık özgürlüğü; Özen gösterme İHEB 5-19 AİHS 10.1-2 IRK 5.d MSHS 19.1-2-3 ÇHS 12.1 GÖÇMEN 13.1-2-3 İSTANBUL 1.1	Kadınların/LGBTİQ+ bireylerin sanat projelerinde ayrımcı tutumlara maruz bırakılma durumları	
		Kadın/LGBTİQ+ sanatçıların medya ve eleştirmenler tarafından a) görünür kılınma b) değerlendirilme biçimleri	
		Kadınların/LGBTİQ+ bireylerin sanat alanındaki yetkinlikleriyle ilgili toplumsal algılar ve önyargılar	
		Eserlerde kadınların/LGBTİQ+ bireylerin a) temsil edilme biçimleri b) bu temsillerin TCE ile uyumu	

Tablo 80: Türkiye İçin Önerilen Niteliksel Araştırmalar: Sanat Yönetimi ve Çalışma Koşulları

Konu	İlgili İnsan Hakları ve Normlar	Araştırma	Önerilen Veri Kaynağı
Karar alma mekanizmalarına katılım	Yönetime serbest ve eşit katılma özgürlüğü; Kamu organlarına seçilme hakkı; Kamu görevlerinde yer alma hakkı; Uluslararası temsil ve faaliyetlere katılım hakkı; Eşitlik, Ayrımcılık-karşıtlığı, TCE, Tanınma, Sanatsal ifade ve yaratıcılık özgürlüğüne saygı, Üretkenlik, Çeşitlilik BMA 8 KSHS 2-3 MSHS 25c CEDAW 8 AYYKEEŞ 3.2 PEKİN G.1 STOCKHOLM KPEP 6-8	Kadınların/LGBTİQ+ bireylerin sanatsal karar alma süreçlerinde karşılaştıkları a) yapısal b) kültürel engeller	Üniversiteler Sivil toplum örgütleri Uluslararası kurum ve kuruluşlar Bağımsız araştırmacılar
		Kadınların/LGBTİQ+ bireylerin liderlik pozisyonlarına gelme süreçlerinde destek mekanizmalarının a) varlığı b) etkinliği	
		Sanat kurumlarının toplumsal cinsiyet eşitliğini gözetken karar alma süreçlerinin değerlendirilmesi	

Tablo 81: Türkiye İçin Önerilen Niteliksel Araştırmalar: Sanat Eğitimi ve Araştırmaları

Konu	İlgili İnsan Hakları ve Normlar	Araştırma	Önerilen Veri Kaynağı
Eğitimde sanat ve TCE farkındalığı	Hakların gerçekleştirilmesi hakkı; Eğitim ve mesleki formasyon hakkı; Kültürel gelişmeyi özgürce gözetme hakkı; Kültürel gelişim ve tam ve verimli çalışma hakkı; İnsan onuruna saygı, Eşitlik, TCE, Ayrımcılık karşıtlığı, Üretkenlik İHEB 22 IRK 5 ESKHS 1.1-6.2 CEDAW 10 EU KEP 5.5 PEKİN B.4 CM/Rec(2017)9-IV	Sanat eğitimi programlarında TCE temalarının a) varlığı b) sunuluş biçimi c) alımlanma durumu	Üniversiteler Sivil toplum örgütleri Uluslararası kurum ve kuruluşlar Bağımsız araştırmacılar
		TCKÇ programlarında sanat temalarının a) varlığı b) sunuluş biçimi c) alımlanma durumu	
	Eğitim hakkı; Mesleki formasyon hakkı; Eşit eğitim hakkı; Eğitimde eşit fırsatların tanınması hakkı; Eşitlik, Ayrımcılık karşıtlığı, TCE, Tanınırlık, Çeşitlilik, Özgür ifadeye saygı İHEB 26.1-2 IRK 5 CEDAW 10 ENGELLİ 24 SSTK 4 STOCKHOLM KPEP 4-15	Sanat eğitiminde kadınların teknik ve yaratıcı rollere teşvik edilme durumu	
		Sanat eğitiminde kadın ve erkek öğrencilerin eğitim süreçlerindeki TCE algıları	

Tablo 82: Türkiye İçin Önerilen Niteliksel Araştırmalar: Sanatta Toplumsal Cinsiyet Temelli Ayrımcılık ve Şiddet

Konu	İlgili İnsan Hakları ve Normlar	Araştırma	Önerilen Veri Kaynağı
Ayrımcılık ve şiddetle mücadele deneyimleri	Sanatsal ifade özgürlüğü hakkı; Uygun standartlarda düşüncelerini sanatla araştırma, edinme, iletme, açıklama hakkı Eşitlik; Ayrımcılık karşıtlığı; Şiddetsizlik; Sanatsal ifade ve yaratıcılık özgürlüğü; Özen gösterme İHEB 5-19 AİHS 10.1-2 IRK 5.d MSHS 19.1-2-3 ÇHS 12.1 GÖÇMEN 13.1-2-3 İSTANBUL 1.1	Kadınların/LGBTİQ+ bireylerin sanat alanındaki toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılıkla mücadele yöntemleri Kadınların/LGBTİQ+ sanatçıların karşılaştıkları şiddet durumlarıyla ilgili a) şikayet b) çözüm süreçleri Sanat kurumlarının ayrımcılık ve şiddet vakalarına yönelik politika ve uygulamaları Kadınların/LGBTİQ+ bireylerin sanatsal süreçlere katılamamalarının a) yoksulluk b) iyi oluş hallerine etkileri	Üniversiteler Sivil toplum örgütleri Uluslararası kurum ve kuruluşlar Bağımsız araştırmacılar

Son olarak, bu rapor, sanatta toplumsal cinsiyet eşitliği mücadelesinin yalnızca görünürlük değil, aynı zamanda yapısal dönüşüm meselesi olduğunu açıkça ortaya koymuştur. Kadınların ve LGBTİQ+ bireylerin sanatsal üretim, ifade, eğitim, yönetim ve karar alma süreçlerinde karşılaştıkları çok katmanlı eşitsizlikler, yalnızca bireysel değil sistemik engellerle örülüdür. Elde edilebilen sınırlı veri, kurumsal şeffaflık eksikliği ve eşitliği öncelemeden mevzuat çerçevesi, bu alanın halen politik olarak ikincilleştirildiğine işaret etmektedir. Buna karşın, hak temelli bir izleme yaklaşımı, toplumsal cinsiyet eşitliğini kültür ve sanat politikalarının merkezine yerleştirme ihtiyacını daha da acil kılmaktadır. Bu çerçevede önerilen göstergeler, niteliksel araştırma alanları ve normatif değerlendirmeler, yalnızca mevcut durumun analizine değil, aynı zamanda daha eşitlikçi bir gelecek tahayyülüne yöneliktir. Sanat kendi olabilme gücünü içinde taşır. Bu gücün herkes için erişilebilir, adil ve özgür olabilmesi, eşitlikten ödün vermeyen bir kültürel yeniden yapılanmayı zorunlu kılmaktadır.

VI. Kavramlar ve Terimler

Sanatta toplumsal cinsiyet eşitliği: Kadınların ve LGBTİQ+ bireylerin sanatsal üretim, katılım, temsil, karar alma ve eğitim süreçlerinde erkeklerle eşit hak, fırsat ve koşullara sahip olmalarını ifade eder. Sanatta toplumsal cinsiyet eşitliği, kadınların ve LGBTİQ+ bireylerin yalnızca görünür kılınmasını değil, yaratıcı özne olarak özgürce var olabilmelerini, güç ilişkilerinin eleştirisini ve dönüştürülmesini de kapsar.

Sanatsal ifade ve yaratıcılık özgürlüğü: Bireylerin sanatsal yollarla duygu, düşünce, kimlik ve deneyimlerini özgürce üretme, sunma ve paylaşma hakkıdır. Bu özgürlük, kadınların ve LGBTİQ+ bireylerin deneyimlerinin, bedenlerinin ve yaşamlarının sanat yoluyla sansürsüz, baskısız ve dışlayıcı normlardan bağımsız biçimde temsil edilmesini içerir. Ataerkil ve heteronormatif yapılarla karşı direnişin ve öz ifadenin bir biçimi olan sanatsal özgürlük, aynı zamanda yaratıcı çeşitliliğin toplumsal cinsiyet rolleriyle sınırlandırılmasına karşı çıkar.

Sanat yoksulluğu: Kısaca, sanatın kendi kendini gerçekleştirememesi olarak tanımlanabilir. Sanatı gelişip serpilebileceği ortamdan uzak tutan tüm etkenleri – sansür, ideolojik araçsallaştırma, metalaştırma ve benzeri müdahaleleri – ifade eder. Sanat yoksunluğunu da beraberinde getirir. **Sanat yoksunluğu:** Sosyal veya bireysel engeller nedeniyle, insanların kendi kendini gerçekleştirmiş bir sanata erişememesi, hayatlarında yer açamaması durumudur (Dayan, 2022).

Sanatsal hayata katılım ve görünürlük: Bireylerin sanat üretimi ve alımlamasına etkin biçimde dahil olabilmesi; bu katılımın sosyal ve kültürel alanlarda tanınması ve değer bulmasıdır. Bu iki süreç, kadınların ve LGBTİQ+ bireylerin tarihsel olarak dışlandığı alanlara erişimini ve temsilini içerir. Katılım ve görünürlük yalnızca sayı ile değil, öznenin sanat alanında aktif biçimde kendi sesini, kimliğini ve deneyimini yansıtabildiği koşullarla ölçülmelidir.

Sanat yönetimi: Rapor bağlamında, sanatsal üretim süreçlerinin planlanması, yürütülmesi, finanse edilmesi ve yönlendirilmesi faaliyetlerini kapsar. Kadınların ve LGBTİQ+ bireylerin karar alma mekanizmalarında eşit temsiline, liderlik rollerinde yer almasına ve sanat kurumlarında eşit söz hakkına sahip olmasına dayanır. Geleneksel hiyerarşik, eril yönetim modellerinin eleştirisini içerir ve katılımcı, kapsayıcı, yatay örgütlenme biçimlerini savunur.

Sanat eğitimi: Bireylerin sanatsal becerilerini ve yaratıcı ifade kapasitelerini geliştirmeyi amaçlayan öğretim süreçleridir. Yalnızca teknik bilgi aktarımı değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitliği bilincinin ve özgür yaratıcılığın gelişimini desteklemelidir. Kadınların ve LGBTİQ+ bireylerin sanatsal öznelliklerini bastıran müfredatlara, cinsiyetçi meslek yönlendirmelerine ve erkek egemen sanat tarihi anlatılarına karşı eleştirel bir eğitim yaklaşımını savunur.

Sanatta toplumsal cinsiyete dayalı şiddet ve ayrımcılık: Kadınların ve LGBTİQ+ bireylerin sanatsal alanlarda cinsiyet, cinsel yönelim veya cinsiyet kimliği temelinde maruz bırakıldıkları dışlama, aşağılanma, sansür, taciz, şiddet ve fırsat eşitsizliği biçimleridir.

VII. Kaynakça

Uluslararası Sözleşmeler

Arap Devletleri Ligi & Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Ofisi, Arab Charter on Human Rights. United Nations Digital Library System, 2004. <https://digitallibrary.un.org/record/551368?ln=en&v=pdf>.

Avrupa Belediyeler ve Bölgeler Konseyi, *Avrupa Yerel Yaşamda Kadın-Erkek Eşitliği Şartı*, 2006, https://ccre-cemr.org/wp-content/uploads/2024/03/charte_egalite_tr.pdf.

Avrupa Birliği, Lizbon Antlaşması (Treaty of Lisbon). Avrupa Birliği, 2007. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A12007L%2FTXT>.

Avrupa Konseyi, European Convention for the Protection of the Audiovisual Heritage (Avrupa Görsel-İşitsel Mirasın Korunması Sözleşmesi). Council of Europe, 2001. <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list>.

Avrupa Konseyi, European Convention on Cinematographic Co-Production (Sinematografik Ortak Yapım Üzerine Avrupa Sözleşmesi). Council of Europe, 1992. <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list>.

Avrupa Konseyi, European Convention on Human Rights (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi). Council of Europe, 1950. https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf.

Avrupa Konseyi, European Convention on Offences relating to Cultural Property (Avrupa Kültür Varlıklarına Yönelik Suçlar Anlaşması). Council of Europe, 1985. <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list>.

Avrupa Konseyi, European Cultural Convention (Avrupa Kültür Antlaşması). Council of Europe, 1954. <https://rm.coe.int/168007bc58>.

Avrupa Konseyi, European Social Charter (Avrupa Sosyal Şartı). Council of Europe, 1961. <https://rm.coe.int/168007cf93>.

Avrupa Konseyi, İstanbul Sözleşmesi- Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi, 2011, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1169>.

Avrupa Konseyi, Toplum İçin Kültürel Mirasın Değeri Çerçeve Sözleşmesi (Faro Sözleşmesi). Avrupa Konseyi, 2005. <https://rm.coe.int/1680083746>

Avrupa Konseyi, Revised European Social Charter (Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı). Council of Europe, 1996. <https://rm.coe.int/168007cf93>.

Avrupa Konseyi, Statute of the Council of Europe (Londra Antlaşması). Council of Europe, 1949. <https://rm.coe.int/1680306052>.

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO), Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage (Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme). UNESCO, 1972. <https://whc.unesco.org/en/conventiontext/>.

Birleşmiş Milletler, *Birleşmiş Milletler Antlaşması*, 1945, <https://dspace.ceid.org.tr/handle/1/696>.

Birleşmiş Milletler, Convention on the Political Rights of Women (Kadınların Siyasal Haklarına İlişkin Sözleşme). United Nations Treaty Series, 1952. <https://treaties.un.org/pages/showdetails.aspx?objid=0800000280149b36>.

Birleşmiş Milletler, Convention on the Rights of the Child (Çocuk Haklarına Dair Sözleşme). United Nations, 1989. <https://www.unicef.org/child-rights-convention>.

Birleşmiş Milletler, *Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi*, 1966, <https://dspace.ceid.org.tr/handle/1/624>.

Birleşmiş Milletler, *Engelli Hakları Sözleşmesi*, 2009, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/633>.

Birleşmiş Milletler, International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme). United Nations, 1965. <https://treaties.un.org/pages/showdetails.aspx?objid=0800000280033b92>.

Birleşmiş Milletler, International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families (Tüm Göçmen İşçiler ve Ailelerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme). United Nations, 1990. https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-13&chapter=4.

Birleşmiş Milletler, International Covenant on Civil and Political Rights (Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme). United Nations, 1966. https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-4&chapter=4.

Birleşmiş Milletler, *İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi*, 1948, <https://dspace.ceid.org.tr/handle/1/612>.

Birleşmiş Milletler, *Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Uluslararası Sözleşmesi- CEDAW*, 1979, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/619>.

Birleşmiş Milletler, Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change (Kyoto Protokolü). United Nations, 1997. https://unfccc.int/kyoto_protocol.

Birleşmiş Milletler, Paris Agreement (Paris Sözleşmesi). United Nations Framework Convention on Climate Change, 2015. <https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement/the-paris-agreement>.

Birleşmiş Milletler, UN Framework Convention on Climate Change (Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi). United Nations, 1992. <https://unfccc.int/documents>.

Organization of African Unity, African Charter on Human’s and People’s Right, 1981, https://au.int/sites/default/files/treaties/36390-treaty-0011_-_african_charter_on_human_and_peoples_rights_e.pdf.

Organization of American States, American Convention on Human Rights: Pact of San Jose, Costa Rica, http://www.oas.org/dil/treaties_B-32_American_Convention_on_Human_Rights.pdf.

UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi*, 17 Ekim 2003, <https://www.unesco.org.tr/Pages/181/177/>.

UNESCO, Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi (The 2005 Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions), 2005, <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/diversity-cultural-expressions>.

Cinsel Yönelim, Cinsiyet Kimliği, Cinsiyet İfadesi ve Cinsiyet Özellikleri ile İlişkili olarak Uluslararası İnsan Hakları Hukukunun Uygulanmasına Dair Yogyakarta İlkeleri [The Yogyakarta Principles on the Application of International Human Rights Law in Relation to Sexual Orientation, Gender Identity, Gender Expression and Sex Characteristics], 2006, <https://yogyakartaprinciples.org/>.

Diğer Uluslararası Belgeler

Avrupa Komisyonu, *Avrupa Konseyi Statüsü*, 1950, <https://dspace.ceid.org.tr/handle/1/675>.

Avrupa Komisyonu, *İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşme*, 1954, <https://dspace.ceid.org.tr/handle/1/666>.

Avrupa Konseyi, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ne ek 7 numaralı protokol*, 14 Mart 1985, <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/tr/content/57-avrupa-insan-haklar-sozlesmesine-ek-7-numaral-protokol/>.

Avrupa Konseyi, *Avrupa Konseyi Kurucu Antlaşma*, 1950, <https://dspace.ceid.org.tr/handle/1/2340>.

Avrupa Konseyi, *Avrupa Konseyi Toplum İçin Kültürel Mirasın Değeri Çerçeve Sözleşmesi*, 27 Ekim 2005, <https://idealonline.com.tr/IdealOnline/pdfViewer/index.xhtml?uld=86077&ioM=Paper&preview=true&isViewer=true#pagemode=bookmarks>.

Avrupa Konseyi, *Bakanlar Komitesinin Üye Devletlere gönderdiği, cinsel yönelim veya toplumsal cinsiyet kimliğine dayalı ayrımcılıkla mücadeleyle ilişkin tedbirlerle ilgili Tavsiye Kararı*, 31 Mart 2010, CM/Rec(2010)5, <https://www.coe.int/en/web/sogi/rec-2010-5>.

Avrupa Konseyi, *Council conclusions on the Work Plan for Culture 2019-2022*, 21 Aralık 2018, 2018/C 460/10,

http://publications.europa.eu/resource/cellar/57e53ca9-04ea-11e9-adde-01aa75ed71a1.0006.03/DOC_1.

Avrupa Konseyi, *Cultural rights in the case-law of the European Court of Human Rights*, 2011, https://www.culturalpolicies.net/wp-content/uploads/2019/10/ECHR_Research_report_cultural_rights_ENG.pdf.

Avrupa Konseyi, *Recommendation CM/Rec(2017)9 of the Committee of Ministers to member States on gender equality in the audiovisual sector*, 27 Eylül 2017, [https://search.coe.int/cm/#\[%22CoEIdentifier%22:\[%2209000016807509e6%22\],%22sort%22:\[%22CoEValidationDate%20Descending%22\]\]](https://search.coe.int/cm/#[%22CoEIdentifier%22:[%2209000016807509e6%22],%22sort%22:[%22CoEValidationDate%20Descending%22]]).

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi, “Resolution 10/23. Independent expert in the field of cultural rights” içinde *Human Rights Council Tenth Session*, 2009, https://ap.ohchr.org/documents/E/HRC/resolutions/A_HRC_RES_10_23.pdf.

Birleşmiş Milletler, “Her Türlü Irk Ayrımcılığının Tasfiye Edilmesine Dair Uluslararası Sözleşme” içinde 2106 a (XX) Sayılı Genel Kurul kararı, 21 Aralık 1965, https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020093651bm_09.pdf.

Birleşmiş Milletler, *Kadınların Siyasal Hakları Sözleşmesi*, 1952, <https://dspace.ceid.org.tr/handle/1/628>.

Birleşmiş Milletler, *Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme*, 1966, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/626>.

Birleşmiş Milletler, *The Charter of the United Nations*. United Nations, 1945, <https://www.un.org/en/about-us/un-charter>.

Birleşmiş Milletler, *Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme*, 1990, <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/tr/content/131-tum-gocmen-iscilerin-ve-aile-fertlerinin-haklarnn-korunmasna-dair-uluslararası-sozlesme/>.

UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, *UNESCO Kültürel Çeşitlilik Evrensel Bildirgesi*, 2 Kasım 2001, <https://www.unesco.org.tr/pages/180/17>.

UNESCO, *Constitution*, 1945, <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/constitution>.

UNESCO, *Declaration of Principles of International Cultural Co-operation*, 1966, <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/declaration-principles-international-cultural-co-operation>.

UNESCO, *Fribourg Declaration*, 7 Mayıs 2007, <https://www.unifr.ch/ethique/en/research/publications/fribourg-declaration.html>.

UNESCO, *Kültürel İfadelerin Çeşitliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi*, 26 Ekim 2005, <https://www.unesco.org.tr/Pages/179/177/>.

UNESCO, *Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi*, 26 Ekim 2005, <https://www.unesco.org.tr/Pages/179/177/>.

UNESCO, Sanatçının Statüsüne İlişkin Tavsiye Kararı, 1980, <https://www.unesco.org.tr/Pages/160/176>

UNESCO, Thematic Indicators for Culture in the 2030 Agenda, 2019, <https://whc.unesco.org/en/culture2030indicators/>.

UNESCO, *UNESCO Culture for Development Indicators*, 2014, <https://www.unesco.org/creativity/en/activities/cdis>.

UNICEF, *Uluslararası Çocuk Hakları Sözleşmesi*, 2004, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/621>.

Kanunlar

Resmî Gazete, (1949). *Devlet Tiyatroları Personeli Hakkında Kanun*, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.5441.pdf>.

Resmî Gazete, (1951). *Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu*, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.3.5846.pdf>.

Resmî Gazete, (1957). *Riyaseticumhur Senfoni Orkestrası Kuruluşu Hakkında Kanun*, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.6940.pdf>.

Resmî Gazete, (1970). *Devlet Opera ve Balesi Personeli Hakkında Kanun*, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1309.pdf>.

Resmî Gazete, (1973). *Milli Eğitim Temel Kanunu (5101)*, <https://dspace.ceid.org.tr/handle/1/134>.

Resmî Gazete, (1981). *Yükseköğretim Kanunu (2547)*, <https://dspace.ceid.org.tr/handle/1/257>.

Resmî Gazete, (1982). *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*, <https://dspace.ceid.org.tr/handle/1/126>.

Resmî Gazete, (2003), *İş Kanunu (4857)*, <https://dspace.ceid.org.tr/handle/1/56>.

Resmî Gazete, (2004). 5224 sayılı Sinema Filmlerinin Değerlendirilmesi ve Sınıflandırılması ile Desteklenmesi Hakkında Kanun, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/01/20190130-7.htm>.

Resmî Gazete, (2004). *Türk Ceza Kanunu*, <https://dspace.ceid.org.tr/handle/1/1543>.

Eylem Planları, Stratejik Planlar ve Diğer Planlar

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, (2024). Ailenin Korunması ve Güçlendirilmesi Vizyon Belgesi ve Eylem Planı (2024-2028). <https://dspace.ceid.org.tr/handle/1/2451>.

Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü, (t.y.). Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Stratejik Planı (2013-2017).

Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü, (t.y.). Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Stratejik Planı (2018-2022).

Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü, (t.y.). Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Stratejik Planı (2019-2023).

Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü, (2024). Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Stratejik Planı (2024-2028).

Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, (t.y.). Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü Stratejik Planı (2015-2019).

Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, (t.y.). Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü Stratejik Planı (2019-2023).

Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, (t.y.). Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü Stratejik Planı (2009-2013).

Millî Eğitim Bakanlığı, (2024). Millî Eğitim Bakanlığı 2024 - 2028 Stratejik Planı.

T.C. Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Müdürlüğü, (2024). Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB) 2024-2028 Stratejik Planı. <https://www.csgeb.gov.tr/sgb/duyurular/stratejik-plan-2024-2028/>.

Yükseköğretim Kurulu, (2024). Yükseköğretim Kurulu 2024-2028 Stratejik Planı.

Kalkınma Planları

T.C. Kalkınma Bakanlığı, (2013). Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018). <https://dspace.ceid.org.tr/handle/1/114>

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Bakanlığı, (2019). On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023). <https://dspace.ceid.org.tr/handle/1/831>.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Bakanlığı, (2023). On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028). <https://dspace.ceid.org.tr/handle/1/2318>.

Akademik Yayınlar Ve Raporlar

- Abeles, H. F., & Porter, S. Y. (1978). The Sex-Stereotyping of Musical Instruments. *Journal of Research in Music Education*, 26(2), 65-75.
- Acil, Ş. (2017). Sanatta Toplumsal Cinsiyet Rollerine ve Kadın İmgesine Genel Bir Bakış. *The Journal of Social Sciences*, 18(18), 672-685.
- Akalın, T. & Baş, R. (2018). Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğinin Kadın Sanatçılara Yansıması. *Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 112-128.
- Akçalı, E., Cinel, D., Çiftçi, A., Erdede, R. D., Güçlü, Ö., Inceoğlu, İ., Keleş, D. & Öztemir Hazan, N. (t.y.). #kadinkamera: Türkiye ekranlarında ve kamera arkasında kadın: Temsilin ve iş gücünün güncel (2017-2021) görüntüsü. https://kadinkamera.khas.edu.tr/wp-content/uploads/sites/43/2023/05/KadinKamera_infografikData_29.03.23.pdf
- Akdemir, N. (2017). Gender and Its Representation in Contemporary Arts. *European Journal of Multidisciplinary Studies*, 6(2), 11-22.
- Berger, J. (2008). *Görme Biçimleri*. Metis Yayınları.
- Coşkun, N. S. (1941). Afife. *Perde ve Sahne*, 6, 14-17.
- Crawford, C. (1977). *One Naked Individual: My Fifty Years in the Theatre*, Bobbs-Merrill.
- Çekirge, P. (2023, 24 Temmuz). *Durdurak Bilmeden Yaşanan Acılar ve O Soylu Mücadele: Afife Jale*. *Tiyatro Dergisi*. <https://tiyatrodergisi.com.tr/durdurak-bilmeden-yasanan-acilar-ve-o-soylu-mucadele-afife-jale/>
- Dayan, C. (2022). *A New Approach to Poverty Studies: Art Deprivation and Art Poverty as Missing Dimensions* [Unpublished doctoral dissertation]. Hacettepe University.
- De Giorgi, A., & Eger, A. (2021). *Antioch: A History*. Routledge
- Demiral, A. (2018). Queer Teori ve Sanat; Sanatın Queer Hali. Bildiri: Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi 12. Ulusal Sanat Sempozyumu, “Değişen Paradigmalar ve Sanatta Sınır Deneyimler”.
- Dikmen, K. (2024). Vazgeçmek yok!: LGBTİQ+’ların İnsan Hakları 2023 Yılı Raporu. Kaos GL Kültürel Araştırmalar ve Dayanışma Derneği.
- Dinçer, F. (2017). Modernleşme Sürecinde Tiyatroda Kadın Kimliğinin Sorgulanması: Afife Jale Örneği. *Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar*, 33, 83-96.
- Dördüncü Dünya Kadın Konferansı, Beijing Declaration and Platform for Action. The Fourth World Conference on Women, 15 Eylül 1995, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/159>.

- Engin, M. (2020, 25 Temmuz). *Afife, Bir Sanat Fedaisi*. Tiyatro Dergisi. <https://tiyatroidergisi.com.tr/merve-engin-yazdi-afife-bir-sanat-fedaisi/>
- Erhart, I. (2022). Kültür-Sanat Dünyasında Toplumsal Cinsiyet: Tartışmalı Konular, Yapısal Sorunlar, Çözüm Önerileri. <https://www.iksv.org/tr/raporlar/kultur-sanat-dunyasinda-toplumsal-cinsiyet>.
- Erkan, S. (2014). Sahne Sanatlarında Güçlü bir Anlatım Aracı olarak Beden. Akademik Bakış Dergisi, (41).
- Eros, J. (2008). Instrument Selection and Gender Stereotypes: A Review of Recent Literature. Update: The Applications of Research in Music Education, 27(1), 57.
- Foucault, M. (1978). *The history of sexuality: Volume 1: An introduction* (R. Hurley, Trans.). Pantheon Books.
- Fransa Kültür Bakanlığı. (2024). Kültür ve İletişimde Kadın Erkek Eşitliği İzleme Raporu (Observatoire 2024 de l'égalité entre femmes et hommes dans la culture et la communication). <https://www.culture.gouv.fr/espace-documentation/statistiques-ministerielles-de-la-culture2/publications/Collections-d-ouvrages/Observatoire-de-l-egalite-entre-femmes-et-hommes-dans-la-culture-et-la-communication/observatoire-2024-de-l-egalite-entre-femmes-et-hommes-dans-la-culture-et-la-communication>.
- GLAAD (Gay & Lesbian Alliance Against Defamation). (2014). The Vito-Russo Test – SRI 2014. <https://glaad.org/sri/2014/vitorusso/>
- İKSV. (2018). Birlikte Yaşamak: Kültürel Çoğulculuğu Sanat Yoluyla Geliştirmek. <https://www.iksv.org/tr/raporlar/birlikte-yasamak-kulturel-cogulculugu-sanat-yoluyla-gelistirmek>.
- İKSV. (2016). Yerel Yönetimler için Kültürel Planlama. <https://www.iksv.org/tr/raporlar/yerel-yonetimler-icin-kulturel-planlama>.
- İKSV. (2022). İstanbul Kültür Sanat Vakfı (İKSV) Toplumsal Cinsiyet ve Fırsat Eşitliği Politikası. https://www.iksv.org/i/assets/iksv/kultur-politikalari/TCE_IKSV%20Politika%20Metni_01042022.pdf
- Kaos GL Derneği. (2012). 2012 Cinsel Yönelim ve Cinsiyet Kimliği Temelli İnsan Hakları İhlalleri İzleme Raporu. <https://kaosgldernegi.org/images/library/2013kaos-gl-2013-cinsel-ynelim-ve-cinsiyet-kimligi-temelli-insan-haklari-ihlalleri-izleme-raporu.pdf>.
- Kaos GL Derneği. (2023). Vazgeçmek Yok! LGBTİ+’ların İnsan Hakları 2023 Yılı Raporu. <https://kaosgldernegi.org/images/library/lgbti-larin-i-nsan-haklari-raporu-2023-1.pdf>
- Kaos GL Derneği. (2023). Nefrete Karşı El Ele... 2023 Medya İzleme Raporu. <https://kaosgldernegi.org/images/library/medya-i-zleme-2023.pdf>
- KASED. (2023). Faaliyet Raporu, <https://kasedd.org/Anasayfa/Index/>.

- Kurtoğlu, A. (2015). Hak temelli izleme ve değerlendirme ve toplumsal cinsiyet anaakımlaştırması. CEİD Yayınları. <https://dspace.ceid.org.tr/handle/1/92>.
- Meyer-Bisch, P. (1993). İnsan haklarının az gelişmiş bir kategorisi olarak kültürel haklar, Fribourg Üniversitesi VIII. Disiplinlerarası İnsan Hakları Konferansı Bildirileri, Edition Universitaires Fribourg.
- Nochlin, L. (1971). *Neden hiç büyük kadın sanatçı yok?*. Hayalperest Yayınları.
- NTV. (12 Nisan 2024). Kültür Bakanlığı’nın zikzaklı tarihi. <http://arsiv.ntv.com.tr/news/210476.asp>.
- Özyonar Çırak, B. (2021). Kadın Sanatçıların Toplumsal Cinsiyet Kodlarına Karşı Sanatsal İfadelerindeki Dönüşüme Yönelik Bir Değerlendirme. *Sanat Dergisi*, 38, 81-95.
- Pembe Hayat & KaosGL Derneği. (2017). Cinsel Yönelim ve Cinsiyet Kimliği Temelli İnsan Hakları İzleme Raporu 2013 - 2014 - 2015 - 2016 - 2017. <https://kaosgldernegei.org/images/library/2017rapor-web.pdf>.
- Plum, J., & Dolan, J. (1998). Cheryl Crawford: One Not So Naked Individual, içinde R. A. Schanke & K. Marra (yayına hazırlayan), *Passing Performances: Queer Readings of Leading Players in American Theater History*. University of Michigan Press: 239-261.
- Sankır, H. (2017). Sanatın Öznesi ve Nesnesi Olarak Kadın. *Kesit Akademi*, 11(11), 184-199.
- Sedgwick, E. K. (1990). *Epistemology of the closet*. University of California Press.
- SES Eşitlik, Adalet, Kadın Platformu. (2021). Bir Yılın Dökümü: 2021’de Neler Yaptık? <https://esitlikadaletkadin.org/bir-yilin-dokumu-2021de-neler-yaptik/>.
- Shaheed, F., (2010). Report of the independent expert in the field of cultural rights, submitted pursuant to resolution 10/23 of the Human Rights Council, 22 Mart 2010, A/HRC/14/36, https://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/docs/14session/A.HRC.14.36_en.pdf.
- Shaheed, F., (2012). Report of the Special Rapporteur in the field of cultural rights, 10 Ağustos 2012, <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n12/459/30/pdf/n1245930.pdf>.
- Shaheed, F., (2013). Report of the Special Rapporteur in the Field of Cultural Rights, Farida Shaheed: The right to freedom of artistic expression and creativity, 14 Mart 2013, https://digitallibrary.un.org/record/755488/files/A_HRC_23_34-EN.pdf?ln=en.
- SÖZ. (2023). Türkiye’de Sanatsal İfade Özgürlüğü Ocak-Haziran 2023 Raporu. <https://www.reportare.com/soz/raporlar/turkiyede-sanatsal-ifade-ozgurlugu-ocak-haziran-2023-raporu/>.

- SÖZ. (2023). Türkiye’de Sanatsal İfade Özgürlüğünün 1 Yılı. <https://www.reportare.com/soz/raporlar/turkiyede-sanatsal-ifade-ozgurlugunun-1-yili/>.
- SÖZ. (2024). Türkiye’de Sanatsal İfade Özgürlüğü 2024 Raporu. <https://www.reportare.com/soz/raporlar/turkiyede-sanatsal-ifade-ozgurlugu-2024-raporu/>.
- SÖZ. (2024). Türkiye’de Sanatsal İfade Özgürlüğü Ocak-Haziran 2024 Raporu. <https://www.reportare.com/soz/raporlar/turkiyede-sanatsal-ifade-ozgurlugu-ocak-haziran-2024-raporu/>.
- Stamatopoulou, E., (2008). The right to take part in cultural life, submission to the Committee on Economic, Social and Cultural Rights, day of general discussion on the right to take part in cultural life, 9 Mayıs 2008, E/C.12/40/9.
- Susma Platformu. (2019). Türkiye’de Sansür ve Otosansür. <https://susma24.com/wp-content/uploads/2019/07/Turkiye-de-Sansur-ve-Otosansur-TR.pdf>
- Susma Platformu. (2020). Türkiye’de Sansür ve Otosansür 2018. <https://susma24.com/wp-content/uploads/2020/10/Turkiyede-Sansur-ve-Otosansur-2018-1.pdf>
- Susma Platformu. (2020). Türkiye’de Sansür ve Otosansür 2019. <https://susma24.com/wp-content/uploads/2020/10/Turkiyede-Sansur-ve-Otosansur-2019.pdf>
- Susma Platformu. (2021). Türkiye’de Sansür ve Otosansür (Aralık 2019 - 2020). <https://susma24.com/wp-content/uploads/2021/02/Susma-Platformu-Turkiyede-Sansur-ve-Otosansur-Aralik-2019-2020.pdf>
- Susma Platformu. (2022). Türkiye’de Sansür ve Otosansür 2021. <https://susma24.com/wp-content/uploads/2022/03/Susma-Rapor-2021TR-internet.pdf>
- Susma Platformu. (2023). Türkiye’de Sansür ve Otosansür (Ocak-Aralık 2022). <https://susma24.com/wp-content/uploads/2023/02/Susma-Ocak-Aralik-2022-TR-internet.pdf>
- Susma Platformu. (2024). Türkiye’de Sansür ve Otosansür 2023. <https://susma24.com/wp-content/uploads/2024/03/Susma-Platformu-2023-TR-finalyayin.pdf>.
- Tar, Y. (2024). Nefrete Karşı El Ele: 2023 Medya İzleme Raporu. <https://kaosgldernegi.org/images/library/medya-i-zleme-2023.pdf>
- Uçan Süpürge Kadın İletişim ve Araştırma Derneği., (2018). Türkiye’de STEM Alanındaki Toplumsal Cinsiyet Eşitsizlikleri Araştırma ve İzleme Raporu. <https://www.stgm.org.tr/sites/default/files/2020-12/turkiyede-stem-alanindaki-toplumsal-cinsiyet-esitsizlikleri-arastirma-ve-izleme-raporu.pdf>.
- ÜniKuir Derneği & SPoD. (2022). Ankara ve İstanbul’daki Devlet Üniversitelerinde LGBTİQ+ Hakları Bağlamında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Raporu: Mevcut Durum ve LGBTİQ+’lara Yönelik Ayrımcılık.

<https://www.unikuir.org/assets/public/projects/dosyalar/ankara-ve-istanbul-daki-devlet-universitelerinde-lgbti-haklari-baglamindatoplumsal-cinsiyet-esitligi-raporu.pdf>.

Wiedenfeld, L. M. (2012). Sex-Types and Instrument Selection: The Effect of Gender Schemas on Fifth Graders' Instrument Choices. Texas Music Education Research, 64.

Wollz, L. A. B. et al. (2016). The little baby class ballerinas: a discussion about gender through ballet. Demetra, 11(3): 745-762.

Yamaner, G. (2005). Susan Glaspell’in Önemsiz Şeyler’inin Önemi. Tiyatro Araştırmaları Dergisi, 19.

Yusifova, G. (2022). *Sahne sanatları alanında devletin rolünün analizi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi

Zobu, V. R. (1977). O Günden Bu Güne. Milliyet Yayınları.

Haber ve Kurum Web Siteleri

Adana Altın Koza Film Festivali. (t.y.). <https://www.altinkozaff.org.tr>.

Adana Büyükşehir Belediyesi Şehir Tiyatroları. (t.y.). Tarihçe. <https://sehirtyatrosu.adana.bel.tr/tarihce>.

Afife Tiyatro Ödülleri. (t.y.). Kazananlar ve Adaylar. <https://www.afife.org/kazananlar-ve-adaylar/2023/>

Ankara Film Festivali. (t.y.). Ödül Alanlar. <https://filmfestankara.org.tr/oduller>

Ankara Film Festivali. (t.y.). Tarihçe. <https://filmfestankara.org.tr/tarihce>

Antakya Film Festivali. (t.y.). <https://www.antakyaff.org>

Big Bang ve Berisi. (t.y.). <https://www.bigbangveberisi.com/>

Bursa İpekyolu Film Festivali. (t.y.). https://tr.wikipedia.org/wiki/Bursa_%C4%B0pekyolu_Film_Festivali

Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası (CSO). (t.y.). <https://cso.ktb.gov.tr/>

Çukurova Devlet Senfoni Orkestrası. (t.y.). Şef ve Sanatçılar. <https://cdso.ktb.gov.tr/TR-350785/sef-ve-sanatcilar.html>.

Devlet Opera ve Balesi. (2024). 6. Bale Yarışması Kitabı. https://www.operabale.gov.tr/PublishingImages/Lists/Festivallerdosyalari2024/6_BALE_YARISMASI_KITABI.pdf

Direklerarası Seyircileri. (2009). IX. Direklerarası Seyirci Ödülleri. <https://direklerarasi.org/index.php/ix-direklerarasi-seyirci-odulleri-2009/>.

Devlet Tiyatrolar Genel Müdürlüğü. (t.y.). Adana Devlet Tiyatrosu, Yeni Sahnesinde, Yeni Oyunuyla Seyirciyle Buluştu!.
<https://www.devtiyatro.gov.tr/DevletTiyatro/tr/medyadetay/2607?a=adana-devlet-tiyatrosu,-yeni-sahnesinde,-yeni-oyunuyla-seyirciyle-bulustu>.

Eskişehir Büyükşehir Belediyesi Senfoni Orkestrası. (t.y.).
<https://senfoni.eskisehir.bel.tr/about.php>

Eskişehir Büyükşehir Belediyesi Senfoni Orkestrası. (t.y.).
Yönetim. <https://senfoni.eskisehir.bel.tr/yonetim.php>

Eskişehir Şehir Tiyatroları. (t.y.). Arşiv Oyunlar.
<https://tiyatro.eskisehir.bel.tr/arsivoyunlar.php>

Eskişehir Şehir Tiyatroları. (t.y.). Yönetim. <https://tiyatro.eskisehir.bel.tr/yonetim.php>

EUROSTAT. (t.y.). Culture Database. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/culture/database>.

Gaziantep Devlet Tiyatrosu. (t.y.).
<https://www.devtiyatro.gov.tr/DevletTiyatro/tr/bolgeler/13>.

Hatay Akademi Orkestrası. (2023). Hakkımızda: Hatay Akademi Senfoni Orkestrası.
<https://hataysenfoniorkestresi.com/index.php/hakkimizda/>

Hatay Büyükşehir Belediyesi. (2024). Şehir Tiyatrosu, 9 ayda binlerce çocuğa ulaştı.
<https://hatay.bel.tr/icerik/sehir-tiyatrosu-9-ayda-binlerce-cocuga-ulasti>.

IMDB. (t.y.). <https://www.imdb.com>.

İstanbul Devlet Tiyatrosu. (t.y.).
<https://www.devtiyatro.gov.tr/DevletTiyatro/tr/bolgeler/2>

İzmir Devlet Senfoni Orkestrası. (t.y.). Şef ve Sanatçılar.
<https://izdso.ktb.gov.tr/TR-351055/sef-ve-sanatcilar.html>.

İzmir Kısa Film Festivali. (t.y.). <https://www.izmirkisafilm.org>.

Kamera Arkası. (t.y.). 1. Trabzon Uluslararası Film Festivali.
https://www.kameraarkasi.org/festivaller/trabzon_01.html.

Sabancı Vakfı. (t.y.). Sabancı Uluslararası Adana Tiyatro Festivali,
<https://www.sabancivakfi.org/tr/kultur-sanat/sabanci-uluslararasi-adana-tiyatro-festivali>

Sabancı Vakfı. (t.y.). Kısa Film Yarışması.
<https://www.sabancivakfi.org/tr/kultur-sanat/kisa-film-yarismasi>.

Sadri Alışık Ödülleri. (t.y.). Sadri Alışık Tiyatro & Sinema Oyuncu Ödülleri.
<https://www.sadrialisikodulleri.com>.

Samsun Devlet Tiyatrosu. (t.y.).

<https://www.devtiyatro.gov.tr/DevletTiyatro/tr/bolgeler/17>.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü. (2024).

6. Uluslararası Bale Yarışması ve Gala Gecesi.

https://www.operabale.gov.tr/PublishingImages/Lists/Festivallerdosyaları2024/6_BALE_YARISMASI_KITABI.pdf.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü. (t.y.).

<https://guzelsanatlar.ktb.gov.tr/>.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Sinema Genel Müdürlüğü. (t.y.).

<https://sinema.ktb.gov.tr/>.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (t.y.). <https://www.ktb.gov.tr>

Trabzon Devlet Tiyatrosu. (t.y.).

<https://www.devtiyatro.gov.tr/DevletTiyatro/tr/bolgeler/6#gameListSection>.

Trabzon Şehir Tiyatrosu. (2013). Kadınlık Sanatı projesi.

<https://www.sehirtiyatrosu.com/content/kadinlik-sanati-projesi>

TÜİK. (2024). Sinema ve Gösteri Sanatları İstatistikleri, 2023.

<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Sinema-ve-G%C3%B6steri-Sanatlar%C4%B1-%C4%B0statistikleri-2023-53639&dil=1#:~:text=Yerli%20film%20seyirci%20say%C4%B1s%C4%B1%2013,289%20bin%20839%20ki%C5%9Fi%20oldu.&text=Tiyatro%20salonu%20say%C4%B1s%C4%B1%202022%2F'23,say%C4%B1s%C4%B1%20326%20bin%20713%20oldu.&text=Tiyatro%20seyirci%20say%C4%B1s%C4%B1%202022%2F'23,milyon%2079%20bin%2051>

TÜİK. (2015). Zaman Kullanım Araştırması, 2014-2015.

<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Zaman-Kullanım-Arastırması-2014-2015-18627>

Uluslararası Ankara Tiyatro Festivali. (t.y.). Festival Arşivi.

<https://ankaratiyatrofestivali.org/category/festival-arsivi/>.

Uluslararası Antalya Altın Portakal Film Festivali. (t.y.). Anasayfa.

<https://antalyaff.com/tr/>.

Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi. (t.y.). istatistik.yok.gov.tr.

 e-kütüphane

Raporda yer alan
kaynaklara ve
bu alandaki diğer
raporlara
erişmek için

Raporda yer alan
gösterge ve
endeks verilerine
erişmek için

 veri portalı

 eğitim portalı

Rapora ait eğitim
videosuna ve
diğer CEİD eğitim
videolarına
erişmek için

Raporun yazarı
olan uzmanlara
ve diğer
uzmanlarımıza
erişmek için

 uzman havuzu